

תוכן

7	ישעיהו א - פתיחה סוערת
8	ישעיהו ב - כלבי השמירה של הזחיות
8	ישעיהו ג - זה סופה של כל שחיתות
9	ישעיהו ד - נחמה תחילה
10	ישעיהו ה - בזמן שרקדת
11	ישעיהו ו - שעת סילוק
12	ישעיהו ח - מי השילוח הולכים לאט
13	ישעיהו ט - 4 סיבות לקריסה
13	ישעיהו י - אלוהים נמצא במפלות הגדולות
14	ישעיהו יא - יהודי אמריקה ואז משיח, או להיפך?
14	ישעיהו יב - שיר לגאולה
15	ישעיהו יג - יום ה' האכזרי
16	ישעיהו יד - כל רשע בא יומו
17	ישעיהו טו - מצבת הגאווה
17	ישעיהו טז - זה טוב או לא טוב ליהודים?
18	ישעיהו יז - משא דמשק
19	ישעיהו יט - נביא המונותאיזם
20	ישעיהו כ - בואו נעשה סדר
21	ישעיהו כא - ישחקו האשורים לפנינו
21	ישעיהו כב - תפסיקו לשחק אותה גיבורים
22	ישעיהו כג - עומדות היו רגליהם בשעריך, צור
22	ישעיהו כד - נבואות מרעידות
24	ישעיהו כה -
24	ישעיהו כו - אני שולח לך שיר מפוצל
25	ישעיהו כז - אחרי המכות יושר השיר
25	ישעיהו כח - מורה ותלמידים רעים
26	ישעיהו כט - תחזיקו מעמד, זה יעבור
27	ישעיהו ל - לא מוותרים על הקנה הרצוף
28	ישעיהו לא - פסח תמורת פסח
29	ישעיהו לב - משטר הצדקה
30	ישעיהו לג - להיות צדיק בשש דרכים
31	ישעיהו לד - דם, שליטה ונקמה
31	ישעיהו לה - בן גוריון הראשון
32	ישעיהו לו - משתמש ויורק
33	ישעיהו לז - להקשיב, לתקן, להתפלל
33	ישעיהו לח - עזבו אתכם מקברי צדיקים
34	ישעיהו לט - דיה לצרה בשעתה

- 35..... ישעיהו מ - מתי נבואות (לא) נכתבות?
- 35..... ישעיהו מא - מי מנהל את ההיסטוריה?
- 36..... ישעיהו מב - באוזני שבויים ואסירים.....
- 37..... ישעיהו מג - חברים, זה קורה עכשיו
- 38..... ישעיהו מד - אל מול הפסילים ויוצריהם
- 39..... ישעיהו מה - כֹּרֶשׁ רועי ומשיחי'.....
- 40..... ישעיהו מו - העתיד הוא הַזְנוּה.....
- 41..... ישעיהו מז - "בת בבל" הגאה והאכזרית – לחרפה
- 42..... ישעיהו מח - איך לשכנע עם קשה עורף?.....
- 42..... ישעיהו מט - מיהו הנביא הנבחר מבטן?.....
- 43..... ישעיהו נ - הגלות – לא ספר כריתות
- 44..... ישעיהו נא - ישעיהו וירמיהו – כוס תרעלה ונחמה
- 44..... ישעיהו נב - נחמות ישעיהו ומִשָּׂא נַחִים
- 45..... ישעיהו נג - נביא מוצא להורג.....
- 46..... ישעיהו נד - יהודה, "עֲזוּבָה וְעֲצוּבַת רוּחַ".....
- 47..... ישעיהו נה - דְרָשׁוּ ה' בְּהִמְצֵאוֹ
- 47..... ישעיהו נו - " יד ושם".....
- 48..... ישעיהו נז - השתלבות בכל מחיר
- 48..... ישעיהו נח - מה אתה אוכל בסוף הצום?
- 49..... ישעיהו נט - הקובץ הנבואי המזעזע ביותר בתנך.....
- 50..... ישעיהו ס - סוף סוף נחמה.....
- 51..... ישעיהו סא - הייתכן חורבן נוסף?.....
- 51..... ישעיהו סב - חתונה מאושרת?
- 52..... ישעיהו סג - יהודה ואדום, היסטוריה של דמים
- 53..... ישעיהו סד - תהלים וישעיהו – מזמורי חורבן
- 53..... ישעיהו סה - האם נותר עֵם?.....
- 54..... ישעיהו סו - הגויים, האחים והקרבות
- 56..... ירמיהו א - הקדשה חסרת תקדים
- 56..... ירמיהו ב - מסע הטיהור מתחיל עכשיו.....
- 57..... ירמיהו ג - ההזדמנות האחרונה של הצפון
- 58..... ירמיהו ד - איך נתת להם לטעות?.....
- 58..... ירמיהו ה - הזדמנות שהוחמצה.....
- 59..... ירמיהו ו - מבט של נביא, מבט של רועה
- 60..... ירמיהו ז - למה שונאים את ירמיהו
- 61..... ירמיהו ח - לא עולות ולא תפילות.....
- 61..... ירמיהו ט - הקינה הנבואית של ירמיהו
- 62..... ירמיהו י - נגד אלילות יהודית.....
- 63..... ירמיהו יא -

63	ירמיהו ? - הרב יואל בן נון
64	ירמיהו יא - מי כתב את הפרק הזה
64	ירמיהו יב - מי רודף אחרי ירמיהו?
65	ירמיהו יג - מי השחית את החגורה
66	ירמיהו יד - להוסיף חטא על טבע
68	ירמיהו טו - הרגע שבו נסתמו תפילות הנביאים
68	ירמיהו טז - ירמיהו מואס בחייו
69	ירמיהו יז - חילולי שבת בירושלם
70	ירמיהו יח - כל עוד החומר רך
70	ירמיהו יט - ירושלים של מטה
71	ירמיהו כ - סיום מסכת
71	ירמיהו כא - זמנך עבר
72	ירמיהו כב - התפוחים נפלו מאוד רחוק מהעץ
73	ירמיהו כג - המדריך המלא לנביאי השקר
73	ירמיהו כד - התאנים והקץ
74	ירמיהו כה - שנת ההכרעה במלחמת העולם העתיקה
75	ירמיהו כו - ומעניין לעניין, באותו עניין
75	ירמיהו כז - מכניעה לנחמה
76	ירמיהו כח - זו לא שאלה של אם
76	ירמיהו כט - נבואת שקר 2016
77	ירמיהו ל - הישראלים בוכים
78	ירמיהו לא - בזכות הנשים
78	ירמיהו לב - תפילה נבואית אחרונה
79	ירמיהו לג - המקום בו אנחנו בוראים
80	ירמיהו לד - מה שפספסה ירושלים ולקחה אתונה
81	ירמיהו לה - עזבו אתכם מחקלאות
82	ירמיהו לו - הכתובת הייתה על המגילה
82	ירמיהו לז - למה התעקשת, ירמיהו
83	ירמיהו לח - הפרק העצוב בתנך
83	ירמיהו לט - החורבן בשלוש גרסאות
84	ירמיהו מ - קול ברמה עדיין נשמע
85	ירמיהו מא - קבר אחים בדרך לירושלים
85	ירמיהו מב - מיקומך בתור הוא
86	ירמיהו מג - משנים כיוון, חוזרים למצרים
86	ירמיהו מד - הוויכוח היהודי
87	ירמיהו מה - ברוך הגבר
88	ירמיהו מו - תמתין, בבקשה
88	ירמיהו מז - אשליית מצרים

89	ירמיהו מח - שוויצריה הקדומה
90	ירמיהו מט - מלך כלבבו
90	ירמיהו ? - ירמיהו שאני גיליתי
93	יחזקאל א - מעדיף להיות שפחה
93	יחזקאל ב - אין יותר ויכוח
94	יחזקאל ג - עוד נגיע אל ארץ חדשה
95	יחזקאל ד - ברוכים הבאים לתאטרון הנבואי
95	יחזקאל ה - כבודו בזקנו מונח
96	יחזקאל ו - לזכור ולא לשכוח
96	יחזקאל ז - שירו שיר לקץ
97	יחזקאל ח - טיסת חזון לירושלים
98	יחזקאל ט - אָקָה
98	יחזקאל י - כבוד ה' יוצא
99	יחזקאל יא - חוזרים להתבשל
100	יחזקאל יב - זה סופו של צדקיהו
100	יחזקאל יג - כָּזָב אלך
101	יחזקאל יד - מציאות ומחיצה
102	יחזקאל טו - הגפן שהתחפשה
102	יחזקאל טז - לאן נעלמו אבות האומה
103	יחזקאל יז - פתרתם את החידה?
103	יחזקאל יח - להסתדר בשלשות
105	יחזקאל כ - להיות כמו כולם
106	יחזקאל כא - על פרשת דרכים
106	יחזקאל כב - דרוש: סניגור
107	יחזקאל כג - אָם אַחַת
107	יחזקאל כד - המוות הקטן והחורבן הגדול
108	יחזקאל כה - קוצר ראייה
109	יחזקאל כו - חזקה כמו צור
109	יחזקאל כז - בעיניים נוצצות
110	יחזקאל כח - גן עדן של פְּנִיקִים
110	יחזקאל כט - משחק המעצמות
111	יחזקאל ל - ומה על סופה של בבל
112	יחזקאל לא - כשהארז הגדול קרס
112	יחזקאל לב - היסטוריה של קריסות
113	יחזקאל לג - חוזרים לצופה
114	יחזקאל לד - הרועים, העדר והישועה
114	יחזקאל לה - ואז התחילה האֵיבָה
115	יחזקאל לו - גאולה ללא תנאים
116	יחזקאל לז - הישראלים באים

117	יחזקאל לח - קואליציה אירופית לוחמת
117	יחזקאל לט - מכתב מאבא
118	יחזקאל מ - ארכיטקטורה נבואית
119	יחזקאל מא - חורבן הזהב
119	יחזקאל מב - מקדש מועט
120	יחזקאל מג - פשע מלוכה
121	יחזקאל מד - איך מחנכים נשיא
121	יחזקאל מה - ועדת חקירה לפשעי מלוכה
122	יחזקאל מו - הפרשה של אליהו
123	יחזקאל מז - כשים המוות יקום לתחייה
123	יחזקאל מח - מהפכת יחזקאל המְהֻמָּת
124	יחזקאל - סיכום - חשבון נפש
125	הושע א - המשוגע הזה
125	הושע ב- ד"ש מאיזבל
126	הושע ג - עוד אישה בוגדת
126	הושע ד - שלב הגרורות
127	הושע ה - מלחמת האחים הראשונה בישראל
128	הושע ו - הפוליטיקה המפוחדת שגברה על הכל
129	הושע ז - נרדמו בשמירה
130	הושע ח - רק על העגל לבדו
130	הושע ט - אֶל תשמח ישראל
131	הושע י - קשת ישראל
132	הושע יא - בְּקִרְבָּךְ אפרים, שוכן קדוש
132	הושע יב - בית אל נגד ירושלים
133	הושע יג - אשור לא יושיענו
134	הושע יד - מילים כקרבנות
135	יואל א - לכאורה, הכל פשוט
136	יואל ב - מָשָׁל או מציאות?
137	יואל ג - חייבים לברוח לירושלים
137	יואל ד - איפה ירושלים שלנו
138	עמוס א - על גגות דמשק
139	עמוס ב - 7 תיאורי מפלה
140	עמוס ג - כולנו טייסים
140	עמוס ד - פרות הבשן לא שומעות
141	עמוס ה - הנביא VS הדתיים
142	עמוס ו - העם ההוא
143	עמוס ז - כשהנבואה פגשה את הפוליטיקה
143	עמוס ח - רמאים שומרי שבת
144	עמוס ט - סיכום בניינים היסטורי

- 145 עמוס - סיכום - מה שאמרתי לאברך ממרכז הרב ולא אמרתי לאיש המוסר החילוני
- 146 עובדיה א - באותו סיור בהרי אדום
- 147 יונה א - נביאים ולא צייתנים
- 148 יונה ב - חוצפתו של נביא ישראלי
- 148 יונה ג - הסבר מבריק
- 149 יונה ד - טוב מותי מחיי
- 150 מיכה א - נביא מהשפלה
- 151 מיכה ב - קינה על חברה מרושעת
- 152 מיכה ג - המלך שהיטה אוזן
- 152 מיכה ד - קומי וְדוֹשִׁי בֵּת צִיּוֹן
- 153 מיכה ה - להרגיע או להכריע
- 154 מיכה ו - נבואות מיכה המוקדמות
- 155 מיכה ז - תמיד יצפו לך
- 156 נחום א - נינוה - סגירת החשבון
- 157 נחום ב - הטראומה עדיין חיה
- 157 נחום ג - אף אחד בעולם לא יצטער
- 158 חבקוק א - זעקת שבר נבואית
- 159 חבקוק ב - מתי יתגלה הצדק?
- 160 חבקוק ג - 3 בתים וגעגוע
- 161 צפניה א - 4 דורות אחורה
- 161 צפניה ב - מעשה בפועל פשוט שהעז להתלונן
- 162 צפניה ג - הפרק האחרון מנביאי בית ראשון
- 163 חגי א - האם הגיע הזמן לבנות מקדש?
- 164 חגי ב - מן הַיּוֹם הַזֶּה אֶבְרָךְ
- 165 זכריה א - לרומא ובחזרה
- 165 זכריה ב - אלה ואלה מראות החורבן והגאולה
- 167 זכריה ג - מי בָּז ליום קטנות
- 167 זכריה ד - דווקא המנורה
- 168 זכריה ה - ממראות זכריה עד החשמונאים
- 169 זכריה ו - הכל תלוי בנו
- 169 זכריה ז - האם נצום השנה בתשעה באב?
- 170 זכריה ח - האמת והשלום
- 171 זכריה ט - נבואת ה"משא" חוזרת לסיבוב אחרון
- 172 זכריה י - חמור או סוס?
- 173 זכריה יא - חידת צאן הַהֲרֵגָה
- 173 זכריה יב - המספד בירושלם
- 174 זכריה יג - הנבואה שלא נותנת לי מנוח
- 175 זכריה יד - יד ה' הייתה זו
- 175 מלאכי א - כיצד הדת תשרוד

- 176..... מלאכי ב - מזבח התמלא דמעות
- 177..... מלאכי ג - מחכים לאליהו
- 178..... סיכום נבואות - 4הערות על נבואה

ישעיהו א - פתיחה סוערת

הפרק הראשון בישעיהו אינו הנבואה הראשונה של הנביא. מה יש בו בפרק שזכה לפתוח את הספר?

פרק א איננו פתיחה של נבואות ישעיהו – זאת כבר אמרו לנו חז"ל, כאחת הדוגמאות לכלל "שאיין מוקדם ומאוחר [בסדר] בתורה" (מכילתא בשלח, שירה ז', ורש"י בפירושו לישעיהו א', א; ו', א). אבל רש"י (ו, א) גם הוסיף נימוק היסטורי חזק – "וראיה לדבר, ישעיהו ניבא: "ונותרה בת ציון כספה [בכרם, כמלונה במקשה, כעיר נצורה]" (א, ח), וזה היה לאחר שהחריב והגלה סנחריב את עשרת השבטים, ונשארו רק יהודה וירושלים".

מה יש בפרקנו?

מראה יהודה וירושלים אחרי מסע סנחריב:

ארצכם שממה, עריכם שרפוֹת אש,

אדמתכם – לנגדכם זרים אכלים אתה, ושממה כמהפכת זרים;

ונותרה בת ציון כספה בכרם, פמלונה במקשה כעיר נצורה;

לולי ה' צ-באות הותיר לנו שריד כמעט, לסדם היינו, לעמרה דמינו (א, ז-ט);

אבל בפרק הזה יש גם סיכום לאחור של דברי התוכחה הקשים מימי הזוהר והחגיגות של עוזיהו, והם מקבילים ודומים לנבואות עמוס על שומרון, מימי ירבעם בן יואש.

ישעיהו (א, יא-יז):

למה לי רב זבחיכם לאמר ה'

שבעתי עלות אילים וחלב מריאים, ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי;

כי תבאו לראות פני, מי בקש זאת מידכם רמס חצרי...

חדש ושבת קרא מקרא, לא אוכל און ועצרה;

קדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי, היו עלי לטרח...

גם כי תרבו תפלה אינני שמע – ידיכם דמים מלאו;

רחצו הזכו... למדו היטב, דרשו משפט, אשרו חמוץ, שפטו יתום, ריבו אלמנה;

עמוס (ד, א-ה):

שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון

העשקות דלים הרצצות אביונים,

האמרות לאדניהם: הביאה ונשתה...

באו בית-אל ופשעו הגלגל, הרבו לפשע,

וקביאו לבקר זבחיכם, לשלשת ימים מעשרתיכם;

וקטר מחמץ תודה, וקראו נדבות השמיעו...

ישעיהו ב - כלבי השמירה של הזחיות

עוזיהו השלים את כיבושיו, הימים הם ימי שיא תפארתו. אך מבחינת ישעיהו הסיסמוגרף הנבואי מצביע על רעידת אדמה הקרבה ובאה. ואיש לא שם לב

את מקורם של הפסוקים המתארים את כישלון מלכות האדם, קל לזהות בספר דברים (יז, טז-יז), בפרשת המלך:

"רק לא ירבה לו סוסים,
ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס,
והי אמר לכם לא תספון לשוב בדרך הזה עוד;
ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו,
וכסף וזהב לא ירבה לו מאד.
ותמלא ארצו כסף וזהב ואין קצה לאצרתיו;
ותמלא ארצו סוסים ואין קצה למרפבתיו;
ותמלא ארצו אלילים,
למעשה ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעתיו" (ה-ח).

פרשת המלך בספר דברים מסיימת במטרה העליונה של כל האזהרות:

"לבלתי רום לבבו מאחיו" (דברים יז, כ);

ישעיהו ראה לנגד עיניו את השפל העמוק שתגרור גבהות הלב המשגשגת סביבו:

"ושח גבהות האדם ושלל רום אנשים
ונשגב הי לבדו ביום ההוא" (יז);

שתי דמויות של מלכים גדולים ומצליחים מרחפות ברקע הסמוי של נבואה זו: מרכבות וסוסים, כסף וזהב ואוצרות, ונשים שבנו בירושלים אלילים - מכוון לדמותו של שלמה. מגדלים וחומות, ואניות תרשיש - מתאימים לעוזיהו. לכן, אין ספק שנבואה פותחת זו, נאמרה בימי שיא תפארתו של עוזיהו.

עוזיהו השלים את כיבושיו (דברי הימים ב כו), וזחיות הדעת שררה בכול. ישעיהו ניצב מנגד, משתאה ומודאג. הוא שמע כבר צלילים אחרים. הסיסמוגרף הנבואי שלו הצביע על רעידת אדמה הקרבה ובאה (=עליית אשור), אך איש לא שם לב. נאמן לתורתו, הוא סקר את כל מפעליו הגדולים של עוזיהו, ותיאר את אובדנם:

"ועל כל מגדל גבה ועל כל חומה בצורה;
ועל כל אניות תרשיש ועל כל שכיות החמדה...;
ובאו במערות צרים ובמחלות עפר
מפני פחד הי ומהדר גאוונו בקומו לערץ הארץ...;
חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו
כי במה נחשב הוא" (ב טו-כב).

ישעיהו ג - זה סופה של כל שחיתות

כולם הכזיבו וכולם יעמדו לדין - המנהיגים, הזקנים ואפילו השופטים. אפילו התפארת של בנות ציון היפהפיות, תסור

"כי הנה האדון הי צ-באות

מסיר מירושלם ומיהודה...

גבור ואיש מלחמה, שופט ונביא וקסם וזקן;

שר חמשים ונשוא פנים... " (ג, א-ג);

בהמשך לפרשת המלך, הנביא מתאר את כישלון ההנהגה כולה בימיו. לא רק המלך כי גם "שופט ונביא",* ואפילו קוסמים (שנזכרו בפרשת הנביא; דברים יח, י, יד), וזקנים שהיו מנהיגי העם בימי המדבר וההתנחלות - כולם הכזיבו. יחד עם כל היועצים ולוחשי העצות מאחורי הקלעים של ימי המלוכה.

הזקנים והשופטים אף יעמדו לדין לפני ה', על שלקחו לעצמם כל מה שמגיע לעניים עד כדי 'ביעור הכרם'. וכבר כאן נרמז משל 'הכרם' (= 'בית ישראל ואיש יהודה'; ה, ז). ה' יסיר את כל ההנהגה הזאת, ותשתרר אנרכיה. "ונתתי נערים שָׁרִיָּהֶם, ו(אנשי) תַּעֲלִילִים מְשָׁלוּ בָם (ג, ד);

בתיאור נפילתן של "בנות ציון" היפהפיות (ג, טז-כו) מגיעה הדרשה בספר דברים לשיא, עם ההיפוך של "אֲשֶׁת יִפֶּת תֵּאָר" (דברים כא, י-יד). בספר דברים השבויה היא נכרית, הצבא הישראלי ינצח, כי יִתֵּן אוֹתוֹ "ה' א-להיך בידך" – השבויה הנכרית תשב בביתך אֲבֵלָה על הוריה, ואחרי חודש תהיה "לְךָ לְאִשָּׁה".

והנה בנבואת ישעיהו, יסיר ה' "את תפארת" הנשים מיהודה, ויושיב אותן לארץ אֲבֵלֹת על האנשים שלהן שייפלו במלחמה, ושבע נשים יחפשו להן איש שלא יפרנס, והן יעבדו לפרנסתן, "רק קָרָא שְׁמֶךָ עֲלֵינוּ אֶסְףְּ חַרְפְּתֵנוּ" (ד, א).

התיאור המפורט של כל בגדי הנשים ותכשיטיהן, לא משאיר כל ספק – מדובר בתקופת הזוהר והעושר, ההצלחה וההשחתה – ימי עוזיהו.

*שבסתירה ברורה לאקסיומות ביקורת המקרא, ספר דברים, פרשיות המלך והשופטים, הנביא והזקנים ופרשיות המלחמה, היה שגור בפי ישעיהו ושומעיו לפי הסדר, בירושלים בימי עוזיהו.

ישעיהו ד - נחמה תחילה

פרקים ב-ג-ד הם יחידת נבואה אחת. בקריאה ראשונה נראה כי הסיום של פרק ד קטוע וחסר, ובפרק ב אין קשר בין הפתיחה להמשך. מדוע כתבו כך?

פרקי ב-ג-ד הם יחידה שלמה אחת – ראשית נבואת ישעיהו, תחת כותרת של פתיחת ספר – "הדבר אשר חזה ישעיהו בן אמוץ על יהודה וירושלם" (ב, א).

בסיום אנו קוראים את נבואת הנחמה הראשונה של ישעיהו, והיא תאפיין אותו מאז ולעולם. אחרי הקריסה והאנרכיה, אחרי הרחיצה "בְּרוּחַ מִשְׁפָּט וברוח בְּעֵר", השארית תצמח מחדש.

תיאור ירושלים הנקייה והצומחת עם פְּרוֹת בִּיכוּרִים בסוכות של ענני כבוד, מתחבר בזרימה טבעית לנבואת אחרית הימים שבפתיחה:

"ביום ההוא

יהיה צֶמַח ה' לְצַבִּי וּלְכָבוֹד

ופרי הארץ לגאון ולתפארת

לפְּלִיטַת יִשְׂרָאֵל;

והיה הנשאר בציון

והנותר בירושלם,

קדוש יִאֲמַר לוֹ –

כל הַפְּתוּב לַחַיִּים בִּירוּשָׁלַם;

...

וברא ה' על כל מְכוֹן הַר צִיּוֹן
ועל מְקַרְאָה (=העולים למועדיה),

ענן יומם ועשן

ונְגִה אֶשׁ לַחֲבֵה לִילָה,

כי על כל כבוד חָפָה;

וסָפָה תהיה לַצֵּל יומם מְחֻרָב
ולמַחְסָה ולמַסְתוֹר מְזָרֵם וּמְמַטֵּר –
והיה באחרית הימים
נְכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית ה' בראש ההרים...

וְנָהְרוּ אֱלֹהֵי כָל הַגּוֹיִם...
וְאָמְרוּ: לָכֵן וְנִעְלָה אֵל הַר ה'...
וַיִּזְרְנוּ מִדְרָכָיו...
כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה
וְדַבֵּר ה' מִירוּשָׁלַם ;

וּשְׁפֹט בֵּין הַגּוֹיִם...
וּכְתָתוּ חֲרָבוֹתֵם לְאֵתִים...
לֹא יִשָּׂא גוֹי אֶל גוֹי חֶרֶב,
וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלַּחְמָה".

בכתיבת הנבואות, אם על ידי הנביא או על ידי תלמידיו, סודרה החתימה כפתיחה חגיגית, שהשפיעה באופן יוצא דופן על העולם כולו. אבל כדי להבין, צריך לקרוא שוב את הפתיחה, גם כחתימה, כי הסיום של פרק ד קטוע וחסר, ובפרק ב אין קשר בין הפתיחה להמשך.

מדוע כתבו כך?
כנראה, כדי להקדים נחמה עתידית לנבואות הקשות.
בכל הצרות והחורבנות שואב עם ישראל כוחות מנבואת הפתיחה של אחרית הימים.

ישעיהו ה - בזמן שרקדת

בעוד שותים, מנגנים ורוקדים בסיפונים העליונים, כבר היו התחתונים מוצפים במים אדירים. סדרת טעויות, בגלל ביטחון עצמי מופרז

משל הכרם מופיע בתנך פעמים רבות – עוד בישעיהו (כז ב-ו), בתהילים (פ), בירמיהו (ב, כא), ביחזקאל (טו ו-יז) ובמשלי (כד, ל-לד). מי יפרוץ גדר וירמוס את "כרם ה' צ-באות, בית ישראל ואיש יהודה" (ה, ז)?

הנביא לא נוקב בשמו, אבל התיאור של צבא מרכבות ופרשים מסתערים לא משאיר ספק, כי הוא מתאים רק לאשור, המעצמה העולה.

"וַיִּשָּׂא נֶס לְגוֹיִם מְרוּחֹק,
וְשָׁרַק לוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ...
אֲשֶׁר חָצְיוּ שְׁנוֹנִים
וְכָל קִשְׁתֵּי דְרָכוֹת,
פָּרְסוֹת סוּסָיו כִּצָּר נֶחְשְׁבוּ
וְגִלְגָּלוּ כְּסוּפָה ;
שֶׁאֵגָה לוֹ כְּלָבִיא...
וַיֵּאחָז טָרֶף וַיִּפְלִיט (=ישאיר פְּלִיטָה),
וַאֲיִן מְצִיל" (ה, כו-ל).

הסיבות מתוארות ב-6 נבואות "הוי" - נבואות זעקה וקינה, ושוב ניכרת חגיגת השפע וההשחתה של ימי עוזיהו-ירבעם, ממש כמו בנבואות עמוס (ו, א-ו) על ציון ועל שומרון יחד.

"הוי מגיעי בית בבית... (ה, ח) ;
הוי משכימי בבקר שֶׁכָּר יִרְדְּפוּ,
מֵאַחֲרֵי בְּנִשְׁף יִין זְדִיקִים ;
והיה כנור ונבל, תוף וחליל,
ויין משתייהם,
ואת פֶּעַל ה' לא יביטו
ומעשה ידיו לא ראו ;
לכן גָּלָה עִמִּי בְלִי דַעַת..."

לכן הרחיבה שאול נפשה
ופערה פיה לבלי חק,
ויבד הדרה והמונה ושאוניה ועלז פה;
וישח אדם וישפל איש... (ה, יא-טו).

תיאור השקיעה לתוך הפה הפעור של השאול מזכיר את טביעת אניית הפאר והתענוגות 'טיטאניק'
(ב-1912), שנחשבה חזקה במיוחד. בעוד שותים, מנגנים ורוקדים בסיפונים העליונים, כבר היו
התחתונים מוצפים במים אדירים. סדרת טעויות, בגלל ביטחון עצמי מופרז, גרמה לטביעתם של
1517 מתוך 2220 הנוסעים.

אילו היה הנביא בינינו אולי היה אומר, שטביעת האנייה הייתה אות אזהרה נבואי:
כעבור שנתיים הפכה אירופה כולה ל'טיטאניק' ענקית במלחמת עולם עם כ-20 מיליון הרוגים.

ישעיהו ו - שעת סילוק

איזו משמעות יש לשליחות נבואית של סתימת עיניים ואוזניים והכבדת לב למניעת תשובה?

הפסוק היחיד שיש בו 'הקדשה לשליחות' הוא "את מי אשלח ומי ילך לנו?" (ו, ח), ואין די בו כדי
להסביר את התגלות כבוד ה', ואת תוכן השליחות - גזר דין של עזובה ושממה על הארץ, וסגירת
כל פתח של תשובה ותיקון. איזו משמעות יש לשליחות נבואית של סתימת עיניים ואוזניים
והכבדת לב למניעת תשובה?

פרק ו חותם את נבואות האזהרה (ב עד ה) מימי עוזיהו (אם בשנת מותו, או בשנת צרעתו וימותו'
כשליט), ומתאר בעיקר את סילוק כבוד ה' מן ההיכל ומהארץ, סילוק שיביא לשממת הארץ.

המילים "רם ונשא" הם פעלים - 'מתרומם ומתנשא' - ואינם שמות תואר (בשונה מ"כי כה אמר
רם ונשא"; נז, טו); "שוליו" אינם קצוות אלא תחתית, שעדיין מילאה את ההיכל קודם העזיבה
והסילוק. המקבילה המפורסמת למסע כבוד ה' מן ההיכל החוצה, נמצאת כמובן ביחזקאל (בעיקר
ח עד יא), אבל יש מקבילה מאותו הדור בשיא ובחיתום של נבואות עמוס, אחרי מראות הקץ (ז, ז-
ט; ח, א-ג) בא מראה גזר הדין (ט, א-ו).

"ראיתי את א-ד-נ-י נצב על המזבח
ויאמר: הך הכפתור ויךעשו הספים...
...וְאָרְאָה אֶת א-ד-נ-י יֹשֵׁב עַל כִּסֵּא
רָם וְנִשָּׂא, וְשׁוּלְיוֹ מְלֵאִים אֶת הַהֵיכָל...
וְיָנְעוּ אַמּוֹת הַסְּפִיּוֹת מִקּוֹל הַקּוֹרֵא,
וְהָבִית יִמְלֵא עֶשֶׂן";

לפיכך, "קדוש, קדוש קדוש ה' צ-באות, מלא כל הארץ כבודו" פירושו, שהמקדש לא יכיל עוד את
כבוד ה' מפני הטומאה וההשחתה. וכמו שמוסבר בסוף ישעיהו (סו, א) - "כה אמר ה': השמים
פסאי והארץ ה'דם רגלי - אי זה בית אשר תבנו לי?"

בקדושה שבתפילה אנו מבקשים באותה לשון את שיבת כבוד ה' למקומו, לציון, "לדר ודר".

ישעיהו ז - למה לא הקשבת לנביא

ישעיהו נשלח לתוך השדה הפוליטי הרותח, מול אחז ששקל כניעה מרחיקת לכת לאשור, כדי
להציג דרך 'ביניים'. לא להצטרף לפקח ורצין המורדים, אך גם לא להיכנע לאשור

רעש אדמה חמור בימי עוזיהו, שייזכר עוד מאות שנים (זכריה יד, ה) התפרש כאות משמים יחד
עם נבואות הקץ של עמוס וישעיהו, ותקופת העצמאות של עם ישראל בארצו - נסתיימה.

שנים אחדות של דממה נבואית בימי יותם בן עוזיהו - המלך התם, היחיד שלא יוחס לו שום חטא
- ואחר כך קריסה מוחלטת. מול השתלטות המעצמה האשורית, התפצל האזור כולו בין מורדים
לבין כנענים. כל המרידות הסתיימו בניצחונות אשוריים, שכבר ראו את עצמם כמלכי העולם
(מלך ארבע כנפות הארץ בלשונם).

ישעיהו הנביא נשלח לתוך השדה הפוליטי הרוחני, מול המלך אחז ששקל כניעה מרחיקת לכת לאשור ("עבדך ובנך אני"; מלכים ב טז, ז), כדי להציג דרך 'ביניים'. לא להצטרף לפקח ורצין המורדים, אך גם לא להיכנע לאשור, להחזיק מעמד, לבטוח בה. ולהמתין לתגלת פלאָסָר מכוון האימפריה האשורית, שיהפוך את פקח ורצין לישני ונבואות אודים עֲשָׁנִים, גם בלי שוחד-חנופה של אחז.

דבר זה יקרה בתוך כשנתיים* – "בטרם יֵדַע הנער מָאֵס בָּרַע וּבָחַר בְּטוֹב" ** (ז, טז), והבן הצעיר יותר עוד לא יֵדַע "קְרָא אבי ואמִי" (ח, ד).

אחז ראה את ירושלים במצב נואש, ולא היה מוכן להקשיב לנביא. התוצאה תהיה פתיחת שערי ירושלים לעבודת אלילים הרווחת באזור. בעיני אחז ותומכיו "עֲזַב ה' את הארץ" (יחזקאל ח, יב), כביכול פג תוקפה של יציאת מצרים, ואשור ואליליה שולטים כעת בכל. כך יש להבין את קיצוץ יציקות המלך שלמה בבית ה' (מלכים ב טז, ז), ואת ההשתתפות בחגיגות הניצחון של אשור בדמשק עם האלילים המקומיים (שם, י-ג).

* 65 שנה (ז, ח) הם כנראה ציטוט של נבואה קדומה.
** להבחין בין אבן לסוכריה.

ישעיהו ה - מי השילוח הולכים לאט

ה' מייסר את הנביא שלא להצטרף לקושרים, אך גם לא להתיירא כלל מאשור (כאחז), אלא מפני ה' לבדו. אבל מהי אותה 'דרך שלישית', שהנביא ראה בה דרך הצלה יחידה?

"עֲצוּ עֲצָה וּתְפָר
דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם,
כִּי עֲמָנוּ אֱ-לֹהֵי" (ח, ט-י);

מדהים לגלות פסוק ידוע זה במובנו הנבואי, ההפוך כל כך למשמעו הראשוני, הלוא הוא מתאים מאין כמוהו לסיסמת המורדים נגד אשור (ואולי באמת שימש אותם?!). אלא שהנביא בא לומר, שכל מרד באשור ייכשל – "הַתְּאָזְרוּ וְחַתְּנוּ" (=חגרו חגור קרב, ותישברו), כי ה' עם עליית אשור!

ה' מייסר את הנביא שלא ללכת "בדרך העם הזה" (ח, יא) – לא להצטרף לקושרים (תומכי פקח ורצין), אך גם לא להתיירא כלל מאשור (כאחז), אלא מפני ה' לבדו. אבל מהי אותה 'דרך שלישית', שהנביא ראה בה דרך הצלה יחידה? דרך, שְׁמַאיֶסְתָה תביא אסון?

'מי השילוח הולכים לאט' בפי ישעיהו זו הגדרה מחייבת של השקפת עולם נבואית לנוכח ההיסטוריה הגועשת. כי ישועת ה' בפי ישעיהו לא תבוא בבת אחת, רק לאט ובהדרגה, גם אם יש בה מעלות ומורדות, גם אם לעת הזאת ה' משליט בעולם את אשור או את בבל, פרס ומדי או רומא, אירופה או אמריקה, מעצמת-על מתחלפת.

לדרך ה' שהציג הנביא לא היו תומכים רבים. ישעיהו הסתגר עם הילדים, הבנים והתלמידים, ולראשונה בנבואה נשמעת ציפייה לאור שיבוא מתוך הַסִּתֵּר הַפְּנִים, שאפילו התורה, חתומה בו:

"צוֹר תְּעוּדָה (=עדות),
חֲתוּם תּוֹרָה בְּלִמְדֵי (=תלמידי);
וּחְפִיתִי לֵה' הַמַּסְתִּיר פְּנֵיו מִבֵּית יַעֲקֹב
וּקְוִיתִי לוֹ;
הִנֵּה אֲנֹכִי וְהִילָדִים אֲשֶׁר נָתַן לִי ה'
לְאֵתוֹת וּלְמוֹפְתִים בְּיִשְׂרָאֵל" (ח, טז-יז);
"העם ההלכים בחשך ראו אור גדול" (ט, א);

אחד הילדים אצל הנביא (הקרוב למשפחת המלוכה) היה הילד חזקיהו, המיועד למלוך בעצת ה' הפלאית "על כסא דוד ועל ממלכתו... במשפט ובצדקה..." (ט, ה-ו).

ישעיהו ט - 4 סיבות לקריסה

הם חשבו שהם יבנו יותר מפואר, אבל כל כוחם היה בהרס מה שבנו קודמיהם. פרק ט מסכם לנו את הסיבות לחורבן ולכיבוש

פרקים ז ו-ח עד פרק ט פסוק ו, הם יחידה אחת.
מפרק ט פסוק ז מתחילה היחידה השנייה, והיא מסתיימת בפרק יב.
סימון הפרקים ח, ט ו-י שגוי, ומקורו בדרשות נוצריות.

ביחידה השנייה – "דבר שלח א-ד-נ-י ביעקב, ונפל בישראל" (ט, ז), חוזרת הנבואה למרד פקח ורצין, בהקבלה לתחילת פרק ז, אבל ממשיכה את תיאור המשבר הפנימי בסגנון של פרק ה.

המניע הראשי של פקח בן רמליהו ואנשי שומרון היה 'גאוה וגודל לִבָּב'; הם חשבו שהם יבנו יותר מפואר מקודמיהם, בית אחאב ובית יהוא. "לִבְנִים נָפְלוּ וגזית נְבִיָּה, שְׁקָמִים גָּדְעוּ וְאַרְזִים נִחְלְיָ" (ט, ט), אבל כל כוחם היה בהרס מה שבנו קודמיהם*.

ביטוי המפתח "בכל זאת לא שָׁב אֲפֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה" (=למכה נוספת), פגשנו בו בפרק ה (כה), לפני התיאור של צבא המעצמה העולה, והוא חותם כעת 4 פסקאות, שמסכמות את הסיבות לקריסה, ולכיבוש האשורי:

1. ט, ז-יא: מלחמת פקח ורצין נגד יהודה, בתוספת התקפה של פלשתים "מאחורי" (=ממערב)**;
2. ט, יב-טז: אנרכיה בהנהגה, "זקן ונשוא פנים הוא הראש, ונביא מורה שקר הוא הזנב";
3. ט, יז-כ: מלחמת אחים – "מנשה את אפרים***, ואפרים את מנשה, יחדו המה על יהודה****";
4. י, א-ד: גְּזֵלַת דָּלִים, יתומים ואלמנות, במשפטי עוול ורָשָׁע, גם בחוק הכתוב.

* שומרון כולה כבר נבנתה גזית בימי אחאב ובית יהוא.
** ההתקפה הפלשתית על ערי השפלה מתועדת בדברי הימים ב כח, יח.
*** חיסולי מלכים, הגלעד נגד השומרון (מלכים ב טו, י, יד, טז, כח) הובילו להגליה אשורית (שם, כט).
**** ולפני כן "היו שרי יהודה כמסיגי גבול" נגד אפרים (הושע ה, ח-י).

ישעיהו י - אלוהים נמצא במפלות הגדולות

כיצד זה היד האלוהית מנווטת את הדברים כך שאשור מתנהלת בגאוותה כמלכת העולם, ואיפה זה שם את ישעיהו

עליית אשור כמעצמת-על העמידה לפני הנביאים בעיה תאולוגית כפולה. מלכי אשור שולטים בעולם, והם כותבים שהאליל שלהם הולך לפנייהם; נוסף לכך, הם מצליחים להכות בשומרון וביהודה, בדיוק באותן השיטות שהפעילו נגד פְּרָמִישׁ, פְּלָנֹ (=פְּלָנָה), אַרְפַּד וְחָמָת, ערי ארם הצפוניות, ואיפה אפוא עזרת ה' לעמו?
התשובה הנבואית לא קלה לעיכול - "הווי אשור שֶׁבֵט אֲפִי" (י, ה).

באמת, ה' עומד מאחורי עליית המעצמה האשורית, והוא משתמש בה כבימְטָה זעם' לשפוט עמים וממלכות שְׂגָדְשָׁה סָאָת פִּשְׁעֵיהֶם (כולל יהודה וישראל). רק אחרי שיסתיים תפקידה ההיסטורי יפקוד ה' על פשעיה, על יצרי ההשמדה וההרס, וגם על גאוותה, כאילו היא מלכות עולם.

יש בהסבר הנבואי 3 יסודות מפתיעים:

מה שחשבו מלכי אשור, שהאליל שלהם הולך לפנייהם – "וְכַאֲסֹף בִּיצִים עֲזָבוֹת כָּל הָאָרֶץ אֲנִי אֲסַפְתִּי, וְלֹא הִיא נֹדֵד כִּנְף וּפְצָה פֶּה וּמִצַּפְצָף" (י, יד), לא רחוק כל כך מהאמת. אלא שאין למלכי אשור יכולת להבין שרק ה' לבדו, בורא העולם והאדם וההיסטוריה, הוא שמתמש בהם כמטאטא היסטורי.

יש שמץ של אמת גם במחשבתו של מלך אשור לעשות "לשמרון ולְאֶלְיָהָ... לירושלם ולְעֶצְבָּיָה" (י, יא) בדיוק כמו לשאר ממלכות "האליל ופסיליהם", כי עבודת האלילים בתוך שומרון וירושלים הפכה אותן דומות לערים ולממלכות האליליות. "הָלוֹא כְּבָנֵי כְּשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם ה' (עמוס ט, ז).

התגלות ה' בהיסטוריה איננה בניצחונות ולא בהישגים, אלא דווקא במפלות הגדולות. כל ניצחון אשורי הוא גילוי של זעם ה' על המובסים. הבנה נכונה של ההיסטוריה דורשת דין וחשבון של הנכשלים. המנצחים הם רק כלי זמני לביצוע התבוסות, ומפלתם הצפויה היא יד ה'.

ישעיהו יא - יהודי אמריקה ואז משיח, או להיפך?

בפרק יא מוזכר קודם המשיח ואחר כך קיבוץ גלויות. מי יבוא קודם - המשיח או הגלויות? ויכוח עתיק

נפילת אשור תבוא מיד ה' ולא מיד אדם, כמו מסור ענק ("מְעַרְצָה") שִׁירָד משמים ויכרות יער שלם הוא הצבא האשורי, שיגיע וינופף ידו על ירושלים (י, לב-לד).

אז תצמח מחדש מלכות דוד, "שֶׁרֶשׁ יְשִׁי", לא כשלטון של כוח, אלא כגילוי מופלא של משפט וצדקה - ברוח ה', ובחוש ריח אינטואיטיבי - שילוב של משה ("ויאמר לרשע: למה תִּקְּה רַעַךְ?"; שמות ב, יג), ושל משפט שלמה (מלכים-א ד, טז-כח).

רשעי העולם האנושי הגרועים מזאב ונמר, ומ"מאורת צפּעוּנֵי", יחדלו להשחית, ואלו יהיו ימי המשיח.

הפסקת הַרְשַׁע האנושי היא הרבה מעבר לגדר הטבע - כולנו רואים מפלצות אנושיות, בעוד החיות הטורפות ברובן המכריע כבר שורדות רק בגני חיות ובשמורות, וצריך להגן גם עליהן מפני בני אדם.

בחלק השני של הפרק מתואר הנס הגדול ביותר - קיבוץ הגלויות.

לא מלך המשיח יקבץ גלויות - ה' יִקְּה אֶת צְבָא הַמַּעֲצָמָה שֶׁתְּבוֹא לְהַכְרִיעַ אֶת יְרוּשָׁלַיִם, וְה' "יוסיף... שְׁנֵית יְדוּ" לְאֶסּוּף "נְדָחֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְבַּע כְּנָפוֹת הָאָרֶץ" (יא, יא-יב) - יציאת הגלויות דומה ליציאת מצרים, אך יותר מופלאה, מפני שהיא גם "מפּוֹשִׁי" (=אתיופיה), וגם "מֵאֲזֵי הַיָּם" (=עד אמריקה).

בגלל סדר הפרק חושבים רבים, שמלך המשיח צריך להופיע לפני קיבוץ הגלויות, וכך כתב הרמב"ם, אלא שהוא עצמו הוסיף וכתב, שאין לדעת סדר הגאולה עד שתהיה (הלכות מלכים י"א, א; י"ב, ב).

חז"ל קבעו בסדר התפילה קיבוץ גלויות לפני הכרתת הרשעה, ולפני בניין ירושלים וצמח דוד והשבת השכינה לירושלים, והם גם קבעו, שסדר הברכות בתפילה הוא סדר הגאולה (מגילה יז ע"ב; ירושלמי ברכות ב', ד; וראו בספרי נס קיבוץ גלויות, מהדורת תל-אביב, עמ' 21-31).

ישעיהו יב - שיר לגאולה

במדינת ישראל חיים כיום כבר יותר מ-6 מיליון יהודים כמעט כולם, התקבצו מגלויות "מארבע כנפות הארץ". איך אפשר להתפלל 3 פעמים ביום על קיבוץ גלויות, ולהישאר עיוורים?

שירת ההודיה היא שיא הגאולה (ולא תגובה), ממש כמו שירת הים שבתורה. המילה 'נָס' במקרא פירושה 'דגלי' ("שָׂאוּ נָס צִוְנָה"; ירמיהו ד, ו), ולדגלי יש משמעות כאשר שרים המנון עם הנפתו. השירה היא גדולת הנס, והנס ניכר בשירה.

שירת הגאולה יכולה להיות פרקי 'הללי' (כפי ההלכה), או שירת הים, מזמור תהלים (כגון, קז*), או ישעיהו יב; אבל מי שרואה ישועת ה' או קיבוץ גלויות לא יכול לשתוק ולהתעלם.

במדינת ישראל חיים כיום כבר יותר מ-6 מיליון יהודים (מצמרר!); כמעט כולם, הם או הוריהם או סבא וסבתא, התקבצו מגלויות "מארבע כנפות הארץ". איך אפשר להתפלל 3 פעמים ביום על קיבוץ גלויות, ולהישאר עיוורים, ולא לראות?

גם אי אפשר לומר שצריך קיום של תורה ומצוות כדי לשיר ולהודות, כי בליל הסדר אומרים "דיינו" להודות ולהלל גם "אילו הוציאנו ממצרים ולא נתן לנו" שבת ותורה, ארץ-ישראל ומקדש.

בשירת הגאולה שלפנינו יש פתיחה נבואית (כפולה), ומזמור 'תהילים' שלם – בית ראשון מכוון פנימה, בלשון יחיד, עם ישראל לפני ה', ובית שני מכוון החוצה, בלשון רבים, לספר לעולם כולו:

"וְאָמַרְתָּ בְיוֹם הַהוּא –
אוֹדֶה ה' (אף) כִּי אֶנְפַּתְּ בִּי,
יֵשֶׁב אֶפְדֵּי וְתִנְחַמְנִי;
הִנֵּה אֶל-יְשׁוּעַתִּי אֲבַטַח וְלֹא אֶפְחַד,
כִּי עֲזָי וְזַמְרַת יְ-הוָה
וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה;
וְשִׁאֲבַתֶּם מִיָּם בְּשִׁשׁוֹן מִמַּעֲיָנֵי הַיְשׁוּעָה;
וְאָמַרְתֶּם בְּיוֹם הַהוּא –
הוֹדוּ לַה' קְרָאוּ בְשֵׁמוֹ, הוֹדִיעוּ בְּעַמִּים עֲלִילֹתָיו,
הִזְכִּירוּ כִּי נִשְׁגָּב שְׁמוֹ;
זָמְרוּ ה' כִּי גָאוֹת עָשָׂה,
מוֹדַעַת זֹאת בְּכָל הָאָרֶץ;
צַהֲלֵי וְרַנֵּי יוֹשְׁבֵי צִיּוֹן
כִּי גָדוֹל בְּקִרְבְּךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל.

* ראו 'שיר מזמור ליום עצמאותנו' באתר שלי, ובספרי נס קיבוץ גלויות, עמ' 276-286.

ישעיהו יג - יום ה' האכזרי

למה מתכוון הכתוב כשהוא אומר 'בבלי', ומה סופה של האימפריה האשורית לפי נבואת ישעיהו בפרקנו?

נבואות ה'משא' בישעיהו הן קובץ נבואות על הגויים, אבל 'משא' היא נבואה מסוג מיוחד. ה' יפקוד על גאוות הגויים ועל רשעתם, תוך שימוש בגויים אחרים (שגם יומם יגיע), ופקידה זו מתוארת בהרחבה, בעוד בקיצור רב מתוארת הישועה שתצמח לעם ישראל מתוך פקידה זו על הגויים.

"משא בבל" - פרקים יג ו-יד (עד פס' כז) - פותח בבל "תפארת גאון פשדים" (יג, יט), וחותר באשור: "לשבר אשור בארצי ועל הרי אבוסנו" (יד, כה), והוא מכוון נגד האימפריה האשורית, ששלטה גם בבל הכשדית (כבר אז), במיוחד בשלב הפרו-בבלי של סרגון (= 'שרו-כינו' = המלך 'הנכון', 'החוקי'; 721-705 לפנה"ס). הוכחה לכך נמצא בפרק יד.

"הוי אשור שבט אפי" (י, ה-טו) מכוון לכיבושי תגלת-פלסר, ו"משא בבל", לבנו סרגון.

סרגון, שהגלה את שומרון, כבש ממלכות רבות בארם (=סוריה) ובפלשת, הקים באשור עיר בירה חדשה שנשאה את שמו – 'דור שרופין' – טיפח מקדשים שהנהיגו גם פולחנים בבליים, למורת רוחה של אצולת נינה.

ביום ה' ה"אכזרי" (יג, ט) יבוא על האימפריה הזאת חושך שמימי* ורעש ארצי, וצבאות מדי יביאו עליה חורבן שממה כסדום ועמורה (יג, יז-יט).

כעבור כמאה שנה (612 לפנה"ס), החריבו צבאות מדי את נינה** בירת אשור, והיא לא קמה עוד – "לא תִּשָּׁב לְנִצָּחַ, וְלֹא תִשָּׁכַן עַד דֹּר וְדֹר" (יג, כ-כב). את חורבות "אַלְמִנֹּתִיּוֹ" (=ארמנותיו) חשפו ארכאולוגים צרפתיים ובריטיים כ-2500 שנה אחרי כן (מ-1820), במשך כמאה שנה.

* הרמב"ם במורה נבוכים (חלק ב, פרק כט) הסביר, שתיאורי יום ה' בשפת הנבואה מכוונים כמשל למאורעות היסטוריים, גם כשהביטויים מתארים אירועים קוסמיים.

** "מִשָּׂא נִינְהָ, סֵפֶר חֲזוֹן נְחוּם הָאֶלְקָשִׁי", מימי יאשיהו, מתאר את אותו החורבן המוחלט.

ישעיהו יד - כל רשע בא יומו

בקריסת מעצמת הרשע של ברית המועצות (בסוף 1991), כאשר שברו פסלי סטלין ברחבי האימפריה הסובייטית שקרסה, קראתי בהתרגשות רבה את פרק יד בספר ישעיהו

ישעיהו טו - לנבואת ה'מִשָּׂא' יש אופקי עתיד שונים, כעין רוכסי הרים בזה אחר זה לצופה אל האופק. המשל על "מלך בבל" (יד, ד) מעוגן היטב בתיעוד מותו של סרגון, שיצא למלחמות רבות והשמיד "גוֹיִם לֹא מַעֲטִי" (י, ז), ופעם אחת (בדרום-מזרח טורקיה) נהרג וגופתו נעלמה. הוא לא נקבר בביתו, בכבוד הראוי למלך אשורי, והזעזוע היה כבד.

סנְחַרִּיב בּוֹנו, בעלותו למלוכה, קרא לבירור מעמיק על דבר 'חטאו של סרגון' אביו, והפך לשליט אשורי, אנטי בבלי*:

"כֹּל מַלְכֵי גוֹיִם
כָּלֶם שִׁכְּבוּ בַכְּבוֹד,
אִישׁ בְּבֵיתוֹ;
וְאֵתָה הִשְׁלַכְתָּ מִקְּבֻרְךָ
כְּנֶצֶר נִתְעַב,
...כְּפֶגֶר מוֹבָס (יד, יח-יט);

ב"שְׂאֹל מִתַּחַת", לשם שלחו מלכי אשור "כל מלכי גוֹיִם" (יד, ט), יערכו המוֹבָסִים 'קבלת פנים' מיוחדת לזה שחשב עצמו שליט על:

...גם אתה? ...כְּמוֹנוֹ?
איך נפלת משמים
הִילַל בֶּן שַׁחַר ...
ואתה אמרת בלבבך:
השמים אעלה ...
אֶדְמָה לַעֲלִיּוֹן;
אֵךְ אֵל שְׂאֹל תִּוָּרַד,
אֵל יִרְפָּתִי בּוֹר;
...הֲזֵה אִישׁ מִרְגִּיז הָאָרֶץ?
מִרְעִישׁ מִמַּלְכוֹת?
שֶׁם תִּבְּל כְּמַדְבַּר ... (יד, י-יז);

נבואה מדויקת זו על מלך אשורי פרו-בבלי, שלא נקבר כי גופתו נעלמה, הפכה להיות גם נבואת מופת לדורות על רשעי עולם בבוא יומם, עם 'קבלת הפנים' של קרבנותיהם, בְּשָׂאֹל.

בקריסת מעצמת הרשע של ברית המועצות (בסוף 1991), כאשר שברו פסלי סטלין ברחבי האימפריה הסובייטית שקרסה, והוציאו בביזיון את גופתו החנוטה (!) מהכיכר שהייתה 'אדומה' במרכז מוסקבה – קראתי בהתרגשות רבה את פרק יד בספר ישעיהו, ורוב המילים התאימו בדיוק (כאילו לא עברו יותר מ-2700 שנה), כולל מיליון וחצי עולים לישראל, יהודים וגרים נלווים, אך לא כעבדים ושפחות (יד, א-ב).

ישעיהו טו - מצבת הגאווה

דברי ההתפארות והגאווה של מלך מואב בדבר כיבושיו ונצחונותיו האכזריים על הערים הישראליות מופיעים על מצבת מישע. והיא כנראה זו שהביאה את הנביאים להגיב בשם ה'

"מִשָּׁא מוֹאָב" (פרקים טו-טז) בנוי על נבואה קדומה, כמפורש בסופו "זה הדבר אשר דָּבַר ה' אל מואב מִאֲזִי" (טז, יג), וכפי שהראה פרופ' יהודה אליצור ז"ל*. 'מִשָּׁא' הנבואה הקדומה (מימי אליהו ואלישע) יצא נגד גאוותו של מִישַׁע מלך מואב, אשר פשע "בישראל אחרי מות אחאב" (מלכים ב א, א).

'מצבת מישע' נחשפה בדיבון** במואב שמצפון לארנון, וכולה דברי התפארות*** בתיאור ניצחונותיו וכיבושיו האכזריים בערים ישראליות. גירוש איש גדי מארץ עטרות אחרי שישב בה 'מעלמי' (מעולם); הרג 'שבעת אלפי' ישראלים בנבו, וגם חילול מקדש לה' א-להי ישראל (בשם המפורש).

מצבת מישע הייתה ידועה לכל, וזהו הרקע שהביא את הנביאים הקדומים להגיב בשם ה' ב"מִשָּׁא מוֹאָב" נגד הגאווה הפושעת. הוכחות לכך הביא יהודה אליצור מרשימת המקומות בארץ מואב, שמופיעים בנבואה, וברובם המכריע מופיעים בכתובת מישע (הכתובה עברית-מואבית), ואף בסדר דומה:

קיר-מואב ('קרי'); דיבון; נבו ('נבה'); מידבא ('מהדבא'); יֶחֱץ; חֲרִיגִים ('חורני'); מַעְבְּרוֹת לארנון ('המסלת בארנון'). גם 'קרח' (מצודה באכדית) בכתובת היא העיר החשובה, שמישע בנה את חומותיה, 'שעריה... מגדלתה' – וכמובן, הבמות והמקדש, שמישע בנה לאל שלו ('כמשי'). כל אלה יהפכו לאבל ולבכי, הזעקה והיללה יעלו מכל המקומות וה"קִרְחָה" תהיה "בכל ראשיו" (טו, ב), גם ב"מִקְדָּשׁוֹ, להתפלל לא יִכָּל" (טז, יב).

הכתובת עמדה שלמה בתל דיבון אלפי שנים, ודווקא החשיפה גרמה לניתוח כתובת מישע בידי הבדואים, בגלל סכסוך עם החוקר.

* בספרו, ישראל והמקרא, עמ' 175-182.

** ב-1900; שמואל אחיטוב, אסופת כתובות עבריות (תשנ"ב), עמ' 250-261.

*** המילה 'אנכי' (=אנכי) מופיעה בראש הכתובת, ו-עוד 13 פעמים בהמשכה, והפעלים כולם בגוף ראשון – "שמענו גאון מואב גא מאד..." (ט"ז, ו).

ישעיהו טז - זה טוב או לא טוב ליהודים?

מכל פורענות שה' מביא על הגויים מוכרחה לצמוח ישועה לישראל בטווח קרוב. האם אכן כך?

מדוע הביא ישעיהו את הנבואה הקדומה ("מִאֲזִי"; טז, יג) על מואב? שנים רבות חגגו המואבים את גאוות מישע, וכעת יבואו מלכי אשור וישפילו גם גאווה זו – "ועתה דָּבַר ה' לאמר: בשלש שנים... וְנִקְלָה כבוד מואב..." (טז, יד).

בסיבוב ההיסטורי הבא, כשיעלו הבבלים במקום האשורים, ייסגר החשבון הנבואי עם מואב, עם קטן מלא גאווה, ששכן בין ים המלח לבין המדבר, וחש ביטחון בהישגיו (ירמיהו מח, יא). האשורים התאמצו לשקם ארצות שכבשו, ואילו הבבלים יחריבו וישאירו אחריהם שממה – במואב, כמו בפלשת, כמו ביהודה.

אז תחזור הנבואה הקדומה על מואב, בהרחבה ובהעצמה, בפי ירמיהו (מח) – מה שמופיע ב"מִשָּׁא מוֹאָב" של ישעיהו, מופיע בירמיהו, ועוד הרבה יותר.

כנראה, שישעיהו קיצר בנבואה הקדומה, כי ירמיהו הזכיר מקומות נוספים מכתובת מישע (מח, כב-כג: קריתים / יקריתני; דבלתים / דבלתני; בית מעון / בת בעלמעני), וגם חתם בשירת המושלים מן התורה (במדבר כא, כז-ל; ירמיהו מח, מה-מז). אבל מה יצמח מכל זה לישראל? גם אשור וגם בבל יפגעו בישראל וביהודה, לא פחות מאשר במואב!

זו הסיבה שירמיהו (מו עד נא) השמיט את הקוד הנבואי "משא" מכל נבואותיו על הגויים, והכריז (ירמיהו כג, לג-מ) על נביאי 'משא' כנביאי שקר, כי רבים טעו לחשוב, שמכל פורענות שהי מביא על הגויים מוכרחה לצמוח ישועה לישראל בטווח קרוב. ישראל הם 'עם עולם', והגמול לבית דוד בישעיהו (טז, ה), יכול להתפרש על חזקיהו בימי הנביא, או על מלך המשיח לדורות עולם.

מעניין, שמישע הכריז בכתובת 'וישראל אבד אבד עלמי' – כמה הייתי שמח להראות למישע מי אבד לעולם, ומי חי וקיים.

ישעיהו יז - משא דמשק

המעטים שיישארו, עם הקציר הדל והשומן שיעלם, יוכלו סוף סוף להרים מבט כלפי מעלה, לחדול מלבטוח בבני אדם, ולהישען רק על ה'

ב"משא דמשק" חוזרים לקואליציה של רצין ופקח (פרקים ז ו-ח). רצין השתלט לזמן קצר על עבר הירדן המזרחי עד אילת, ולכן לא רק דמשק תוסר "מעיר והיתה מעי מפלה" (בידי האשורים), גם בערי מואב תתחולל בריחה המונית: "עזבות ערי ערער, לעדרים תהיינה", וממלכת ישראל תקוצץ: "ונשפת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק" (יז, א-ג).

בעקבות הקריסה של ארם דמשק, יחד עם קריעת הגליל והגלעד משומרון ונטישת ערי מואב, יבואו "המון עמים רבים" בפשיטות בוזזים "כפשאון מים רבים", יסתערו, וייעלמו.

"לעת ערב והנה בלהה,
בטקם בקר איננו –
זה חלק שוסינו
וגורל לבזינינו" (יז, יב-יד);

בתוך העזובה והשממה, מרחבי שדות יעלו קוצים, והיער יחזור ויכסה מרחבים פוריים:

"והיה ביום ההוא
יהיה כל מקום אשר יהיה שם אלף גפן באלף כסף,
לשמיר ולשית יהיה;
בפחים ובקשת יבוא שמה,
כי שמיר ושית תהיה כל הארץ" ... (ז, כג-כה).

"והיה ביום ההוא
יהיו ערי מעוז פְּעֻזֵּבַת הַחֶרֶשׁ והאָמִיר
אשר עזבו (=נעזבו) מפני בני ישראל,
והיתה שממה...
על כן תטעי נטעי נעמנים (=עצי סרק),
וזמרת זר (=גפן נכריה) תזרעני;
ביום נטעך תשגשגי
ובבקר זרעך תפריחי,
גד קציר (=ערמת קוצים) ביום נחלה,
וכאב אנושי" (יז, ט-יא);

המעטים שיישארו, עם הקציר הדל והשומן שיעלם, יוכלו סוף סוף להרים מבט כלפי מעלה, לחדול מלבטוח בבני אדם, ולהישען רק על ה':

"והיה ביום ההוא
לא יוסיף עוד שְׁאָר ישראל וּפְלִיטת בית יעקב
לְהִשָּׁעַן על מִכְּהוֹ, וְנִשָּׁעַן על ה' קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל, באמת;
שְׁאָר יָשׁוּב, שְׁאָר יַעֲקֹב,
אֶל אֵל-גְּבוּר" (י, כ-כא).

"ביום ההוא
יִשְׁעָה האדם על עֲשָׂהוּ,
וְעֵינָיו אֶל קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּרְאֶינָה" ... (יז, ז-ח).

ישעיהו יח - זְמַרְי, סַפְרִי, צְפוּרִי הִקְרָה

מדוע הארץ אשר מעבר לנהרי מכונה 'ארץ צלצל כנפיים'? כשהרב יואל בן והרב בני לאו פגשו
השנה את פרק יח, נולד פירוש חדש

"הוּי אֶרֶץ צִלְצַל כְּנָפִים אֲשֶׁר מַעֲבָר לְנְהַרֵי כּוֹשׁ"

זהו פרק חריג שאיננו 'מְשָׁא', ובאמת אין בו פקידה על גאווה גויים, אלא דווקא להפך – מקצה
העולם יביאו מנחה לה', כחלק מחזון העתיד של ישעיהו –

כל יִשְׁבִי תִבֵּל וּשְׁכַנִי אֶרֶץ –
כְּנֶשֶׂא נִס הַרִים תִּרְאוּ,
וּכְתַקַּע שׁוֹפֵר תִּשְׁמְעוּ (יח, ג);

'נְהַרֵי כּוֹשׁ' (=יובלי הנילוס באתיופיה ובסודן) היו קצה הגבול של חלומות השליטה אותם חלמו
מלכי אשור ובבל, והפעילו כוחות אדירים כדי להשיגם, אך רק מלכי פָּרַס וּמְדִי זכו בהם, "מְהַדּוּ
ועד כּוֹשׁ, שבע ועשרים ומאה מדינה" (אסתר א, א).

"מַעֲבָר לְנְהַרֵי כּוֹשׁ" שכנו שבטים אפריקניים, שהאימפריות העתיקות לא יכלו אפילו לחלום
לשלוט בהם – אבל בורא עולם נמצא בכל מקום ושולט;

ומי הם שלוחי הבורא "מַעֲבָר לְנְהַרֵי כּוֹשׁ"?

הציפורים הנוודות – "צִלְצַל כְּנָפִים" – מאות מיליוני ציפורים עוברות מעל "הר ציון" פעמיים
בשנה, מירכתי צפון שבמרחבי רוסיה, עד כנפי דרום שבמזרח אפריקה – הררי ציון הם נתיב
המעבר הצר, בין ים למדבר, שכולן מתנקזות אליו. אין עוד מקום כזה בתבל.

כמו 'כנפי הציפורים' ("מלאכים קלים"), וכמו סירות שטות ביובלי הנילוס, כך יגיעו השליחים
מקצות תבל עם "שִׁי לַה", "אֶל מְקוֹם שֵׁם ה' צ-באות, הר ציון" (יח, ז).

שנים רבות דיברתי וכתבתי (בספרי 'נס קיבוץ גלויות (מהדורת תל-אביב), עמ' 275-
265 (אודות 'ציפור הנפש' של הכיסופים לציון 'על כנפי החסידות, 'בשיריו של ח"י ביאליק 'אל
הציפור'; 'ותנפנף החסידה'; 'ובשירם של יהודי אתיופיה 'שימְלָה, שימְלָה (=חסידה) – אך לא עלה
על דעתי לפרש כך את" ארץ צִלְצַל כְּנָפִים, "והנה, בזכות מפעל 929, האיר חברי הטוב הרב בני לאו
את עיני כולנו, להבין מחדש את מילות השיר המופלאות בחזון ישעיהו.

ישעיהו יט - נביא המונותאיזם

אי אפשר היה לתרבות האנושית להגיע לאמונה מונותאיסטית בלי תקופת הכשרה של מעצמת-
על גלובלית, אחת. את הפוטנציאל זיהה ישעיהו

מראשית הציביליזציה היו שתי תרבויות מובילות ומונגדות – מְסוֹפּוֹטַמִּיָה (=ארצות הפרת
והחידקל) – ומצרים (=עמק הנילוס). גם האמונות הדתיות על ריבוי האלים המשותף לשתיהן, היו
שוונות ומונגדות במצרים ובמסופוטמיה, והעולם נראה מחולק מיסודו. כאשר קרסו ממלכות
קדומות במסופוטמיה (שומֵר, אַכַּד, בבל, אשור) התחלפה ההגמוניה ביניהן. כאשר קרסו שושלות

של פרעונים במצרים, והיו תקופות של אנרכיה בארץ היאור (כמתואר גם כאן; יט, ב-), תמיד עלו שושלות חדשות כעבור זמן. מעולם לא כבשו פרעונים את מסופוטמיה, ומלכי הצפון לא כבשו את מצרים.

עד לימי השיא של האימפריה האשורית, כתמישים שנה אחרי ישעיהו, אז כבשו אֶסְרַחְדוֹן (671 לפנה"ס) וְאַשּׁוּרְבַּנְפַּל (664 לפנה"ס) את מצרים, ויצרו, לראשונה בהיסטוריה, מעצמת-על אחת משפכי הפרת והחידקל עד דלתת הנילוס. כ-150 שנה אחר כך יעשו זאת מלכי פרס ומְדִי "מְהֻדוּ וְעַד פּוּשׁ" ולתקופה יותר ארוכה, ומאות שנים אחר כך תייצב הקיסרות הרומית את השליטה הגלובלית, ובה תתחולל לראשונה צמיחה בינלאומית של אמונה דתית מונותיאיסטית (=הנצרות), שנבואות ישעיהו ישמשו לה מורה דרך (אך גם הנצרות היא רק אבן דרך, ולא 'קץ ההיסטוריה').

אי אפשר היה לתרבות האנושית להגיע לאמונה מונותיאיסטית בלי תקופת הכשרה של מעצמת-על גלובלית, אחת.

ישעיהו (יט, א-ד; יח-כה) ראה את הפוטנציאל של חזון האחרית כבר בהופעה הראשונה של "מלך עז", שימשול במצרים "ביד אֲדֹנִים קָשָׁה" (ביד קשה של 'אדונים', מלכי אשור), כאשר חרטומי מצרים יתגלו כ"אֲוֹלִים" (יט, יא-יד), תועים ומתעים, בביטחון העצמי שלהם, שמלך מסופוטמי – לעולם לא יצליח, לכבוש את מצרים –

"הנה ה' רִכַּב על עֵב קַל (=על מלכי אשור)
ובא מצרים,
וְנָעוּ אֱלִילֵי מִצְרַיִם מִפְּנֵיו" ... (יט, א).

ישעיהו כ - בואו נעשה סדר

תרתן, סרגון, וגם אחד בשם יַמְנִי. הרב יואל בן נון סוקר את ההקשר ההיסטורי של הפרק

פרק כ ממשיך את "המִשָּׁא הזה" על פלשת. משנת "מות המלך אחז" (יד, כח-לב).

סרגון ה-2 (706-721 לפנה"ס), הוא כנראה ה"צִפְעִי" שיצא "מִשָּׁרֶשׁ נַחֲשׁ", אשר כבש את ערי פלשת "מצפון" (יד, לא) – בשנתו ה-3 כבש את עזה, תפס 'במו ידיו' את המלך 'חֲנוּן', והגלהו.

בשנתו ה-8 מרד 'עֲזוּרִי' מלך אשדוד, ושלח שליחים כדי לכוון קואליציה נגד אשור.

בשנתו ה-10 נשלח "תִּרְתָּן" (מפקד צבא בכיר), שהכניע את 'עֲזוּרִי', והמליך באשדוד את (אחיו) 'אֲחִימֵתִי', שהיה נאמן לאשור; אבל האשדודים הדחו את 'אֲחִימֵתִי', והמליכו איש חיל בשם 'יַמְנִי', שכרת ברית עם מצרים, ועם מלכים באזור.

שליחים של מלכי אשדוד המורדים הגיעו גם אל חזקיהו, שהלך והתחזק, וקשר אליו את שרידי אפרים ומנשה ושבטי הגליל, שנותרו בארץ; כאשר יצא "תִּרְתָּן" להכניע את אשדוד, לבשו "שֶׁק" בירושלים כתפילת זַעֲקָה, ואחרי הכנעת המרד באשדוד נרגעו, ופְתַחוּ שְׂקִים.

דווקא אז שלח ה' את ישעיהו להתייצב לפני בית המלך "עֲרוֹם וְיַחַף שְׁלֹשׁ שָׁנִים" (בעיקר כשבאו שליחי 'יַמְנִי' למשוך את חזקיהו למרד האשדודי האחרון) – הנביא יצא למאבק נועז ובוטה כדי לעצור את חזקיהו בן טיפוחיו מלהצטרף למרד המסוכן נגד המעצמה, שה' העלה.

ייתכן, שבפעם הזאת הנביא הצליח – לא ידוע לנו על הצטרפות חזקיהו, וסרגון לא נלחם נגד יהודה.

בשנתו ה-12 בא סרגון בעצמו, החריב את אשדוד, והגלה את תושביה; 'יַמְנִי' ברח אל בן בריתו במצרים, אבל שם השתלטו 'פרעוני פּוּשׁ' – הם הסגירו את 'יַמְנִי' ('שְׁבִי מִצְרַיִם') לתהלוכת השפלה והגליה של סרגון, בסיועם של פרעוני פּוּשׁ –

נערים וזקנים,

עֲרוֹם וְיַחַף וְחֲשׂוּפֵי שֵׁת;

וְחֲתוּ וְבָשׂוּ מִפּוּשׁ מִבְּטָם,

ומן מצרים תפארתם (כ', ד-ה).

ישעיהו כא - ישחקו האשורים לפנינו

סרגון מת, מה הלאה? האם האימפריה תתפרק? אנשים במרחב כולו עוברים לנקודת תצפית ומתבוננים. ישעיהו מצרף אותנו לצופים

כשמת סרגון (ראו לעיל פרקים יג ויד) עצרו אנשים נשימה בכל המרחב לתצפית – האם יצליח סנחריב (681-705 לפנה"ס) להשתלט על האימפריה, או שהיא תתפרק; קבוצות המורדים הרימו ראש בכל מקום.

סנחריב יצא תחילה (703 לפנה"ס) לדרום-מזרח, והכניע את בבל, זו שאביו סגד לאליליה; יעלם ומדי (מדרום-מזרח לבבל) היו הגב והתמיכה למרד הבבלי נגד אשור; אלה הן ה"סופות בנגב" של "משא מדבר-גם" (המדבר שמגיע עד למפרץ הפרסי):

"תזות קשה הגד לי:
הבוגד – בוגד (בבבל נגד אשור),
השודד – שודד,
עלי יעלם – צורי מדי... " (כא, א-ב).

הצופים המבוהלים (כא, ג-ד) לא ידעו להכריע, האם ניצח סנחריב!:

בינתיים (701 לפנה"ס) יצא סנחריב למסע המלחמה הידוע נגד ערי הפיניקים, נגד ערי פלשת (בראשות מלך אשקלון), ונגד יחזקיהו היהודי, בעיקר בלכיש.

לזמן מה (694-699 לפנה"ס) המליך סנחריב בבבל את בנו ('אשור-נדיני-שומי'), ואז תפסו אותו הבוגדים באשור והסגירו אותו לעילם, שם נרצח. רוב הצופים במרחב חשבו שעילם היא הכוח העולה, וסנחריב, אחרי הישגיו במערב, וכישלונו מול ירושלים, לא יצליח, האימפריה תתרוסק, והמרחב כולו יזכה שוב בחירותו.

"כי כה אמר אלי א-ד-ני:
לך העמד המצפה,
אשר יראה יגיד... " (כא, ו-ח).

למרבה ההפתעה (כדברי הצופה-הנביא; כא, ט-י), אחרי שנים של אי הכרעה, כבש סנחריב שוב את בבל (689 לפנה"ס), נקם את רצח בנו, ובהיפוך לדרכו של סרגון אביו, הוביל את פסילי האלילים הבבליים בהשפלה גדולה לנינה:

"והנה זה בא רכב איש צמד פרשים,
ויצן ויאמר:
נפלה נפלה בבל,
וכל פסילי אלהיה שבר (סנחריב) לארץ".

במקביל חיזקו האשורים את שליטתם בשבטי המדבר, "דומה" ו"שעיר", "בפערב" וב"תימא",
ב"ארחות ד'ננים" וב"בני קדר".

ישעיהו כב - תפסיקו לשחק אותה גיבורים

בתוך נבואות על הגויים מופיעה נבואה מפתיעה על ירושלים, ישעיהו צופה בעיר הששה אלי קרב ורואה בעיניו חורבן

נבואה מפתיעה על ירושלים בתוך נבואות ה'משא' על הגויים, וכנראה לכן, שמה לא נזכר – היא רק "גיא תזיון" להופעת יד ה' בהיסטוריה, בעודנה רוגשת בהכנות למרד ולמצור צפוי, על ידי ביצור החומות, והטיית מעיין הגיחון אל תוך העיר המתרחבת, דרך נקבת השילוח (האם כתובת השילוח הוסתרה מעיין רואים בגלל התנגדות הנביא? ראו מאמרי 'ולא יורה שם חץ', באתר שלי).

הנביא החרד, ראה את העיר ששה אלי קרב, וחוגגת, כאילו צופה כבר בניצחון, אף שכולם יודעים שיפלו אנשים רבים ואין יודע מי ("אֶכּוֹל וְשָׁתוּ, כִּי מִחַר נְמוּתֵי"; כב, יג) –

הנביא קרא בשם ה' לצום ולזעקה, "לְבָכִי וּלְמִסְפָּד... וּלְחֹגֵר שֶׁקִּי" (כב, יב), כי ירושלים שלא תרגיש בטוחה בביצוריה לא תמרוד במעצמות, אבל ירושלים הבוטחת בעצמה, תמרוד ותמרוד, ולבסוף ייאלץ העם לבכות "אֵיכָה" על "העיר רַבַּתִּי עָם" (איכה א, א).

שלוש שנים הלך ישעיהו "עָרוֹם וְיָחֵף" (כ, ג) כדי לעצור את חזקיהו בן טיפוחיו, מלהצטרף למרד האשדודי, וכעת הוא שוב חגר שק.

מול סרגון, חזקיהו נשאר בקו של הנביא, אבל מול מה שנראה כהתפרקות כללית תחת סנחריב, חזקיהו הפך למוביל, כבש את עקרון הפלשתית, והמליך בה מלך מטעמו (כמוזכר בכתובת סנחריב).

וַיִּמְרֹד בַּמֶּלֶךְ אֲשׁוּר וְלֹא עָבְדוּ ;

הוא הִקָּה את פלשתים עד עזה

ואת גְּבוּלֵיהָ... (מלכים-ב יח, ז) ;

מן הצד האחר (וראו הרחבה בספר, ישעיהו – כציפורים עפות, עמ' 228-251). יצא ישעיהו בהתקפה אישית חריפה נגד שר בכיר, "שָׁבַנָא אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת", בגלל האדרת שמו על ידי קבר מפואר ; חז"ל ראו בשבנא את ראש 'מפלגת הכניעה' (בדומה לאחז ; סנהדרין כו ע"א).

ישעיהו כג - עומדות היו רגליהם בשערייך, צור

מלכים גדולים ותקיפים תמיד שאפו לעלות על הרי הלבנון לכרות משם ארזים וברושים לבניית ארמונות רחבים. דורות של כובשים שפכו אדמה אל הים כדי להרים סוללות וללכוד את צור

נבואות ה'מִשְׁאָא' מכוונות במיוחד נגד הגאווה השחצנית של שליטים וממלכות. הקובץ חותם בגאווות צור (עם צידון), בירת הסחר העולמי העתיק, ובירת התרבות הכנענית עם פולחני המיניו של 'בעל ואשרה' – "כשירת הזונה" (כג, טו-טז).

צור שכנה על אי, כק"מ וחצי מהחוף הפניקי, ולכן הרגישה בטוחה מפני כובשים – "יַעַן גְּבַהּ לְבָדָד (נגיד צור), ותאמר אֵל אני, מושב אלהים ישבתי בלב ימים" (יחזקאל כח, ב) ; דורות של כובשים שפכו אדמה אל הים כדי להרים סוללות ללכוד את צור, ורק אלכסנדר מוקדון הצליח לחבר את צור אל החוף.

מלכים גדולים ותקיפים תמיד שאפו לעלות על הרי הלבנון, לכרות משם ארזים וברושים לבניית תקרות ישרות ומפוארות לארמונות רחבים. דוד ושלמה (ואחאב), השיגו זאת באמצעות ברית (מעמדת כוח) עם מלכי צור (וצידון), אבל מלכי אשור פרצו את ההגנות הטבעיות, והשתלטו.

סנחריב (ב-701 לפנה"ס) כבר גרם למלך צידון לברוח מתוך העיר צור אל 'מעבר לים' (כנראה לקפריסין), אבל אֶסְרָחְדוֹן בנו (678 לפנה"ס) הגדיל, ותפס 'כמו דג' את מלך צידון, שברח 'ללב ים', כרת את ראשו, ולקח את אשתו ואת כל אשר לו, ואף בנה את 'נמל אֶסְרָחְדוֹן' בחוף הפניקי. אחר כך, המשיך דרומה לכיבוש מצרים.

כשבעים שנה אחרי אֶסְרָחְדוֹן, יעלה נְבוּכַדְרֶאצַּר ("כימי מלך אחד" ; כג, טו) על צור (יחזקאל כט, יח), ואחרי כשבעים שנה נוספות יבואו מלכי פרס, יפסיקו את ההגליות האכזריות, וישלטו גם בצור וגם בירושלים. אז, בימי כּוֹרֶשׁ וְדָרְיוֹשׁ, יביאו שוב, בכסף מלא, "עצי ארזים מן הלבנון אל ים יָפוֹא" (עזרא ג, ג) לבניית הבית לה' בירושלים, כנבואת ישעיהו – "והיה סִחְרָה... קִדְּשׁ לַה'... (כג, יח).

ישעיהו כד - נבואות מרעידות

נביאים שונים חזו רעידות אדמה. המבט הנבואי נותן להתרחשות הטקטונית משמעות תאולוגית

הפרקים כד עד כז הם יחידה אחת, מלאה לשון שירית וצופני חידות, וללא תאריך. היא פותחת ברעש גדול, וחותרמת בשופר גדול של גאולה (בדומה לפרקים ו, י, יא).

על תיאורי הרעש ודומיהם, כתב הרמב"ם (מורה נבוכים חלק ב' פרק כ"ט), שהם משל נבואי לאירועים היסטוריים כבירים, ובמיוחד בשפה הנבואית של ישעיהו. אכן, בתיאור הרעש, הנביא התכוון לתאר את השתלטות האימפריה האשורית.

אבל אין לי ספק, שהנביא לקח את המשל הזה מהרעש הפיזי החזק שהתרחש בימי עוזיהו. כך יש בידינו תיעוד מדויק על האסון, כששום כוהן או גביר לא ניצל בזכות כספו ומעמדו (כד, ב); רעידת האדמה הנוראה נתפרשה בנבואה כסילוק השכינה, ואחריה, שום דבר ביהודה כבר לא היה דומה לזמנים הקודמים –

הנה ה' בוקק הארץ ובולקה,

וענה פניה והפיץ ישפיה...;

הבוק תבוק הארץ והבוז תבוז,

כי ה' דבר את הדבר הזה (כד, א-ג);

...

פחד ופחת ופח עליך יושב הארץ;

והיה הנס מקול הפחד ופול אל הפחת,

והעולה מתוך הפחת ולכד בפח,

כי ארבות מרזם נפתחו,

וירעשו מוסדי הארץ;

רעה התרעעה הארץ,

פור התפוררה ארץ,

מוט התמוטטה ארץ;

נוע תנוע ארץ בשכור,

והתנדדה במלונה,

וכבד עליה פשעה,

ונפלה ולא תוסיף קום (כד, יז-כ);

דברי עמוס... שנתים לפני הרעש (עמוס א, א);

ראיתי את א-ד-נ-י נצב על המזבח,

ויאמר ה' הכפתור וירעשו הספים... (עמוס ט, א);

ואראה את א-ד-נ-י יושב על כסא...

וינעו אמות הספים מקול הקורא,

וְהַבִּית יִמְלֵא עֶשֶׂן (ישעיהו ו', א-ד) ;

וְנִבְקַע הַר הַזֵּיתִים מִחֶצְיוֹ מִזְרָחָה וְיָמָּה...

וְנִסְתָּם כְּאֲשֶׁר נִסְתָּם מִפְּנֵי הָרַעַשׁ

בִּימֵי עֲזָה מֶלֶךְ יְהוּדָה... (זכריה יד, ד-ה).

ישעיהו כה -

ישעיהו כו - אני שולח לך שיר מפוצל

בימי חזקיהו לא היה כוח לומר שירה, היו אלו ימים של חורבן. אבל אם מנטרלים את מה שלא רלוונטי ואוספים עוד כמה פסוקים אפשר ממש לשמוע את השירה

שיר ישועה גדול מפוצל וחבוי בפרקים אלו, דומה מאד למזמור שבפרק יב. אבל בימי חזקיהו לא היה כוח לומר שירה, בגלל חורבן לכיש וערי השפלה, ולא יכלו לראות את גודל הנס של הצלת ירושלים. כך הסבירו חז"ל (סנהדרין צד עמ' א) * את ההחמצה הגדולה באותם ימים, והפנו למזמור שנשמע "מִכְּנֶגֶד הָאָרֶץ".

קל לקרוא את הרצף בדילוג על פסוקי השיר - "אֲבַל תִּירוּשׁ... שְׁבַת מְשׁוֹשׁ תִּפְיִם... שְׁבַת מְשׁוֹשׁ כְּנֹר... גְּלָה מְשׁוֹשׁ הָאָרֶץ; נִשְׁאַר בְּעִיר שָׁמָּה וּשְׂאִיָּה יָכַת שָׁעַר; וְאָמַר רְזִי לִי, רְזִי לִי, אוֹי לִי... פָּחַד וְפַחַת וְנָח... " (כד, ו-יב + טז-כ). גם פסוקי השיר בפרק כה (א ו-ט) קוטעים את רצף התיאור של הופעת מלכות ה'; והנה לפניכם מזמור שלם, אחרי חילוץ הפסוקים מחוסרי ההקשר מתוך תיאורי הרעש, הפקידה והישועה:

"מִכְּנֶגֶד הָאָרֶץ זָמַרְתָּ שְׁמַעֲנוּ,

צָבִי לְצַדִּיק (כד, טז).

ה' א-להי אתה אֲרוֹמְמֶךָ,

אוֹדָה שְׁמַךְ כִּי עֲשִׂיתָ פֶּלֶא,

עֲצוֹת מִרְחוֹק אֲמוֹנָה אֲמֵן (כה, א);

וְאָמַר בְּיוֹם הַהוּא:

הִנֵּה א-להינו זה קוינו לו ויושיענו,

זה ה' קוינו לו, נְגִילָה וְנִשְׂמַחָה בִּישׁוּעָתוֹ (כה, ט);

בְּיוֹם הַהוּא יוֹשֵׁר הַשִּׁיר הַזֶּה בָּאָרֶץ יְהוּדָה –

עִיר עֲזָ לָנוּ, יְשׁוּעָה יְשִׁית חוֹמוֹת וְנָחַל;

פָּתְחוּ שַׁעֲרֵים וַיָּבֵא גוֹי צַדִּיק שְׁמֵר אֲמָנִים;

בְּטַחוּ בְּה' עַדֵּי עַד,

כִּי בְנֵיה־ה' צוֹר עוֹלָמִים (כו, א-ד);

הִמָּה יִשְׂאוּ קוֹלָם יְרֵנוּ,

בְּגֵאוֹן ה' צָהְלוּ מִיָּם;

עַל כֵּן בְּאָרְצֵים כְּבָדוֹ ה',

בְּאֵיֵי הַיָּם, שֵׁם ה' א-להי יִשְׂרָאֵל (כד, יד-טו);

וְהִיא בְּיוֹם הַהוּא –

יִתְקַע בְּשׁוֹפָר גְּדוֹל,

וַיָּבֵאוּ הָאֲבָדִים בָּאָרֶץ אֲשׁוּר

וְהִנְדָּחִים בָּאָרֶץ מִצְרַיִם,

וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לַה' בְּהַר הַקֹּדֶשׁ, בִּירוּשָׁלַם" (כז, יג).

ישעיהו כז - אחרי המכות יושר השיר

הגאולה עדיין לא נולדה, ישועות לא מופיעות בארץ, הרשעים שולטים והמתים נטמנים בעפר, בעוד אנחנו מתפללים לתחיית המתים. ואז יבוא היום

פסח ויציאת מצרים עיצבו את הפרק החותם, שמתחיל (כרגיל) בעומק הפרק הקודם – הנבואה חוזרת לשעבוד האשורי, שמזכיר את שעבוד מצרים.

”ה' א-להינו בְּעֶלְוֵנוּ אֲדָנִים (אחרים) זולָתָךְ –
לְבַד (=רק) בְּךָ נִזְכִּיר שְׁמֶךָ” (כו, יג);

הכאבים והייסורים לקראת היציאה מהשעבוד דומים לחבלי לידה לקראת יציאת התינוק –

”כמו הָרָה תִּקְרִיב לְלֶדֶת,

תִּחִיל תִּזְעַק בְּחֶבְלֶיהָ –

כֵּן הֵינּוּ מִפְּנֵיךְ, ה' ;

הָרִינוּ, חֲלָנוּ, כִּמוּ יִלְדְּנוּ רוּחַ”... (כו, יז-יט);

הגאולה עדיין לא נולדה, ישועות לא מופיעות בארץ, הרשעים שולטים והמתים נטמנים בעפר, בעוד אנחנו מתפללים לתחיית המתים, ולנפילת הרשעים (נֶאֱרָךְ רְפָאִים תִּפְּיֵל). ואז יבוא הַצֹּלַעַם, בתוך ירושלים, להסתגר בבתים - כמו בפסח מצרים - ולחכות לרגע שבו ה' יִפֶּה את רשעי העולם, אשור, בבל ומצרים, ממש כמו במכת בכורות –

”לֵךְ עִמִּי בֹא בְּחֶדְרֶיךָ

וּסְגֹר דְלַתֶיךָ (דְּלֶתְךָ) בְּעַדְךָ,

חֲבִי (=התחבא) כמעט רגע עד יַעֲבֹר זַעַם ;

כִּי הִנֵּה ה' יֵצֵא מִמְּקוֹמוֹ

לְפָקֵד עֲוֹן יוֹשֵׁב הָאָרֶץ עֲלֵיו...;

בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד ה'...;

עַל לְוִיָּתָן נָחֵשׁ בָּרַח (=אשור) ;

וְעַל לְוִיָּתָן נָחֵשׁ עֲקָלְתוֹן (=בבל) ;

והרג את התנין אשר בַּיָּם” (=מצרים); (כו, כ-כא, כז, א);

התנין הוא קוד לפרעה במצרים מספר שמות ועד יחזקאל (כט, ג) – ”התנים הגדול הרבץ בתוך יֶאֱרִיו”, ואילו שני הנחשים הן המעצמות ששכנו על החידקל הישר והקצר יותר (נינה בירת אשור), ועל הנהר הגדל נהר פרת (בראשית טו, יח), הארוך והמפותל (=בבל). אחרי המכות הגדולות יושר השיר של פתחו שערים, ויתחולל קיבוץ הגלויות המופלא, גם של האבדים והנָדָחִים, בדרך לירושלים.

”והיה ביום ההוא –

יִחַפֵּט ה' מִשְׁפֶּלֶת הַנְּהַר (=מזרימת נהר פרת)

עד נחל מצרים,

וְאַתֶּם תִּלְקְטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל” (כו, יב).

ישעיהו כח - מורה ותלמידים רעים

שיכורי הגאווה בירושלים, לא יכלו לסבול את 'המוֹרָה הטרדן' ישעיהו, שהטיף להם מוסר בלשון חכמה ושיר, ולעגו לו כמי שמילותיו אינן מתחברות למשפט

פרקים כח ו-כט - יחידה אחת - השוואה קשה בין 'עֲטֹרַת גְּאוֹת שִׁכְרֵי אֶפְרַיִם" (כח, א-ד), לבין הדומים להם ב"אַרְיֵאֵל" (=ירושלים). ימי אחז (ועד 6 לחזקיהו), היו שנותיה האחרונות של ממלכת 'אפרים'. הנביא ראה לנגד עיניו את השיטפון האשורי הכביר*, ואת שומרון שתירמס ברגלי אשור, אחרי המרד האחרון שבא מתוך שיכרון וגאווה**.

וזאת ההקדמה לעימות של ישעיהו עם השיכורים 'שלו' – ”אנשי לְצוֹן, מְשָׁלֵי הַעַם הַזֶּה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַיִם” (כח, יד-טו). חבורת השרים של אחז, שכרתו ברית עם המוות (=מלך אשור), וחשבו שבזה יהודה תינצל מכיבוש אשור, אבל פתחו שער להשתלטות זרה.

בעימות הזו נחשף ישעיהו כ'מוֹרָה' מול תלמידים רעים, וכבר היו אז מורים ותלמידים באצולה הירושלמית – 'גְּמוּלֵי מִחֶלֶב' אִם החלו ללמוד קריאה, בתרגילי 'אָב', 'בָּא', 'גָּד', 'דָּן'... "צוֹ לָצוּ", "קוֹ לָקוּ", 'רָב', 'שָׁב', 'תּוֹ', מילים קטועות שאינן מתחברות למשפט שלם – "זְעִיר שָׁם, זְעִיר שָׁם" (כח, ט-יג).

שיכורי הגאווה בירושלים, לא יכלו לסבול את 'המוֹרָה' הטרדן' ישעיהו, שהטיף להם מוסר בלשון חכמה ושיר, ולעגו לו כמי שמילותיו אינן מתחברות למשפט, כמורה של תינוקות (כמה מהם אולי למדו אצלו לקרוא).

הנביא השיב להם, שתלמידים כמותם לא יצליחו לקרוא ולהבין מה צפוי ליהודה ולירושלים, מפני שהם שוכבים כשיכורים בתוך "קיא צֹאֵה" (כח, ח), ושמם מבטחם ב"קָזָב... ובשקר" (כט, יד).

כאן (כח, כג-כט) הוסיף 'המוֹרָה' משל לשדה תבואה (מזכיר את שירת הכרם). כדי להגיע ללחם צריך לדוש את התבואה במכות חזקות של 'גלגל עגלה' – ואלה ייסורי המשפט בדרך לגאולה.

* השיטפון האשורי בכח, ב, כמו ב-ח, ז-ח.

** כמו האופה השיכור במאפייה העולה באש, בהושע ז.

ישעיהו כט - תחזיקו מעמד, זה יעבור

השיעור העיקרי של ישעיהו לשומעי לקחו הוא הצמיחה המחודשת העתידה להיות אחרי כל המכות, אך האם חזקיהו ושריו יזכו לראות בה?

אחרי רמיסת שומרון של אפרים תחת השיטפון האשורי, כבר ראה הנביא את "המון כל הגוֹיִם הצְבָאִים על אריאל" (פס' ז'), "קִרְיַת חֲנָה דוד" (פס' ב), וכבר ראה גם איך "יישאר צבא אשור רֶעֶב וצָמָא, אחרי החלום לשתות ולאכול את ירושלים בנפש "שֹׁקֶקָה" (כט, א-ח).

ושוב, כל זה רקע להמשך העימות ב'בית הספר' הירושלמי, בין 'המוֹרָה' ישעיהו, לבין 'נביאים' ו'חוזים' ו'ודעי ספר' (שאולי למדו אצלו לקרוא) על דברי "הספר הַחֲתוּם", שאינם יכולים לקרוא בו, כי ה' כיסה את ראשיהם, ונסך עליהם "רוח תְּרַדְמָה" (כט, י-ב).

כאן כבר לא מדובר על השיכורים שרי אחז הבוטחים בכזב ובברית עם המוות (האשורי), אלא בשרי חזקיהו, שלמדו ספר, וכלפי חוץ הם עובדי ה' – "...העם הזה, בפיו ובשפתיו כבדוני, ולבו רחק ממני" – וכידוע, בעיה קשה ביותר בחינוך דתני היא תפילה בלי כוונה, מתוך הַרְגֵל – "וַתְּהִי יְרֵאָתָם אֶתִי מִצֹּת אֲנָשִׁים מִלְמָדָה" (כט, יג).

השיעור העיקרי של 'המוֹרָה' הנביא הוא הצמיחה המחודשת העתידה להיות אחרי כל המכות – ביום ההוא

יהיה צֶמַח ה' לצבי ולכבוד
...לְפִלִיטַת יִשְׂרָאֵל;
והיה הנשאר בציון,
והנותר בירושלם –
קְדוֹשׁ יִאָמֵר לוֹ...
...ברוח משפט... (ד', ב-ד);

ביום ההוא
יהיה ה' צ-באות לְעֵטְרַת צְבִי
וּלְצִפְרֵיַת תְּפָאָרָה
לְשָׂאֵר עַמּוֹ;

ולרוח משפט
ליושב על המשפט... (כח, ה-ו);

ושמעו ביום ההוא
החֲרָשִׁים – דברי ספר,
וּמֵאֶפֶל וּמִחֶשֶׁד, עֵינֵי עֲנָרִים תִּרְאֶינָה (כט, יח);

בצמיחה העתידית, מתוך השארית, "הילדים" (ח, טז-יח) ותלמידי הנביא ("לְמַדְיִי") הנאמנים
יתפסו מקום חשוב ומכריע, ואז "לא... יבוש יעקב... בְּרֵאוֹתוֹ יִלְדוּ מַעֲשֵׂה יְדֵי בְּקֶרְבוֹ יִקְדִישׁוּ
שְׁמִי..." (כט, כג) – אך האם יזכו חזקיהו ושריו לראות בפלא הצומח, ולומר שירה?

ישעיהו ל - לא מוותרים על הקנה הרצון

ישעיהו רואה בהישענות על מצרים הפרת ברית והפרת חובת המלך. חזקיהו, בניגוד לעבר, לא
מקשיב

פרקים ל ולא הם יחידה אחת – ימי חזקיהו, במלך סנחריב (705 לפנה"ס).

בימי סרגון, ישעיהו התייצב בצו ה' ובכל כוחותיו, נגד שליחי מלכים מורדים (מאשדוד - פרק כ
מְרִדְךָ בְּלֶאֱדָן - פרק לט), וחזקיהו עצר. גם צבאות אשור, שלא פסחו על שום הזדמנות להכריע
מתמרדים, לא עלו על יהודה.

כשמת סרגון ועלה סנחריב, געשה כל האימפריה, ובכל המרחב היו בטוחים, שהשליטה האשורית
מתרסקת – זה היה הרגע שבו יצאה המשלחת מירושלים למצרים.

ישעיהו זעק "הוי", "הוי", אך לא יכול היה לעצור עוד את הקואליציה שחזקיהו הפך בה למנהיג
מוביל. הנביא ראה במשלחת למצרים, חזרה לגלות, הפרת ברית ה' ביציאת מצרים, וגם פגיעה
בחובת המלך (בפרשת המלך בספר דברים יז, טז), שלא להישען על סוסי מצרים.

הוי בנים סררים נאם ה'...

ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו,

לעוז במעוז פרעה,

ולחסות בצל מצרים;

והיה לכם מעוז פרעה לבשת,

והחסות בצל מצרים לְכַלְמָה (ל, א-ג);

הוי הירדים מצרימה לעזרה,

על סוסים ישענו;

וּיִבְטְחוּ עַל רֶכֶב כִּי רָב,

ועל פרשים כי עָצְמוּ מֵאֵד –

...ואת ה' לא דָּרְשׁוּ (לא, א);

מסע השיירה המלכותית, שנסעה למצרים דרך המדבר מתואר (בלשון ימִשָּׂא) כהיפוך ליציאת מצרים –

מִשָּׂא בְּהֵמוֹת נֹגֵב

בארץ צרה וצוקה...

יִשָּׂאוּ עַל כְּתָף עֲרִים חִילֵיהֶם

ועל דְּבָשֶׁת גַּמְלִים אוֹצְרוֹתָם –

על עם לא יועילו ;

ומצרים הֶבֶל נְרִיק יַעֲזְרוּ... (ל, ו-ז) ;

חזקיהו ושריו קיבלו החלטה הסותרת את "תורת ה'", ו'החוזים' שהתירו להם ברית עם מצרים (נגד אשור) סרו מהדרך והתכחשו לעדות הלוחות והספר (ל, ח-יא) – המשענת המצרית תתרסק לרסיסים (ל, יד), ודבר ה' הכתוב על לוח יעיד לעיני כל יודעי ספר באמת.

ישעיהו לא - פסח תמורת פסח

חזקיהו חגג פסח מופלא כשאיחד את שארית שבטי ישראל עם יהודה וירושלים. פסח מופלא כנגדו עשה ה' לחזקיהו בהצלה מסנחריב

אחרי הירידה למצרים, ואחרי התעצמות אשור מול יהודה ומצרים גם יחד, יופיעו שוב מכות אש וברד (כמכות מצרים) על אשור, ואחריהן תתגלה ישועת ירושלים כמו הצלת פסח, והר ה' יחגוג בשיר, כשירת הלילה שהפך ליום –

והשמיע ה' את הוד קולו

ונחת זרועו יִרְאֶה ;

... ולֶהֱבֹא אֶשׁ אוֹכֵלָה... ואבן בְּרֶד ;

כי מקול ה' יחת אשור,

בשָׁבֶט יִכֶּה [ה' אותו] (ל, ל-לא) ;

כְּצַפְרִים עֲפוֹת [לחופשי],

כן יגן ה' צ-באות על ירושלים –

גִּנּוֹן וְהִצִּיל, פְּסוּחַ וְהַמְלִיט...

וּנְפֹל אֲשׁוּר בְּחֶרֶב לֹא אִישׁ...

נָאֵם ה', אֲשֶׁר אִוֵּר לוֹ בְּצִיּוֹן

וּתְנַוֵּר לוֹ בִּירוּשָׁלַם (לא, ה-ט) ;

השיר יהיה לכם פָּלִיל התקדש חג,
ושמחת יָכַב פְּהוּלָךְ בְּחִלִּיל
לְבֹא בְהַר ה' אל צור ישראל (ל, כט).

פסח מופלא אחד עשה חזקיהו, כשאיחד את שארית שבטי ישראל "מֵאֲפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה ("מֵאֲשֵׁר")
יִשְׁשַׁכָּר וְזַבְלוֹן" (דברי-הימים-ב ל, יא ויח) עם יהודה וירושלים תחת בית דוד.

פסח מופלא כנגדו עשה ה' לחזקיהו (למרות הברית עם מצרים) להצלת ירושלים מידי סנחריב,
במתכונת פִּסְחִית.

*

אתם קוראים פרק זה ביום העצמאות של מדינת ישראל –

בראש חודש ניסן התשי"ח, נפל בקסטל (בטעות!) מפקד הכוחות הפלסטיניים שצרו על הדרך
לירושלים וניתקו אותה, עבד אל-קאדר אל-חוסייני. כמאה אלף נאספו להלווייתו בהר הבית, ועד
היום לא קם להם מנהיג כמוהו. כוחותינו חזרו לקסטל ולא עזבו אותו עוד. גלגל המלחמה
התהפך, כוחותינו עברו להתקפה במבצע 'נחשון'. טבריה, חיפה, יפו שוחררו בפסח במבצע 'חמץ' –
המצות הגיעו לירושלים, ואנשי פלמ"ח רקדו עם חסידי ירושלים את פריצת המצור – החלק
הראשון של מלחמת העצמאות (לפני הפלישה של צבאות ערב) הסתיים בניצחון מופלא עם קום
המדינה.

ישעיהו לב - משטר הצדקה

פרקים לב-לג גם הם יחידה אחת – הישועה הגדולה שתבוא היא הופעת הצדק והמשפט במלוא
תוקפם אחרי השוד, הבכי, בריחת ההמונים (לג, ג, ח-ט) והשממה, שהביאו הגייסות האשוריים
במלחמות הכיבוש ודיכוי המרידות.

את הפסקה הראשונה בפרק רצוי לקרוא בסופו (כפי שראינו בפרקים קודמים);

הנשים ה"שְׁאֲנָנוֹת" מזכירות את "בנות ציון" הגְּאוֹת והיפהפיות עם הבגדים והתכשיטים (לעיל
פרק ג טז-כו), שִׁשְׁבוּ אֲבָלוֹת לָאָרֶץ על האנשים שימותו במלחמה, ויחזיקו "שבע נשים באיש אחד"
(ד, א), שלא יפרנס ורק יגאל אותן מחרפת שָׂבִי. כאן (לב, ט-יב) הן סופדות ומקוננות על שממת
הארץ, על "כֶּלֶה בְּצִיר" ואסיף שלא יבוא:

"על אדמת עמי
קוץ שמיר תַעֲלֶה...
כי ארמון נָטַשׁ,
הַמּוֹן עִיר עֲזָב,
(ביצורי) עֵפֶל וּבַחַן
היה בְּעַד מְעֻרֹת (=התרוקן לעד) עד עולם,
מְשׁוֹשׁ פְּרָאִים מְרַעֶה עֲדָרִים –
עַד יַעֲרָה (=יתרוקן) עלינו (שפע) רוח ממרום" (לב, יג-טו).

יְכַרְמֵל הוּא אֶזְוֹר בִּינְיָיִם בֵּין מְדַבְרֵי (=אֶזְוֹר הַמְרַעָה) לְבֵין יַעֲרֵי – בְּכַרְמֵלֵי יֵשׁ צַמְחִיהָ טְבֵעִית (=שִׁיחִים) וְחֻקְלָאִית (=כְּרֵם, שְׁדָה תְּבוּאָה מִבְּשִׁילָה) עַד גּוּבַה אָדָם. הַשְּׂמֵמָה שֶׁתִּפְשֵׁט בַּעֲקֻבוֹת הַמְלַחְמוֹת וְהַבְּרִיחוֹת, תִּהְיֶה יַעֲרֵי לְכַרְמֵל, וְכַרְמֵל לְמְדַבְרֵי (לֵג, ט), וְאִילוֹ הַשֶּׁפַע "מִמְרוֹם" יִחוּלַל תְּנוּעָה הַפּוֹכָה :

וְהָיָה מְדַבֵּר לְכַרְמֵל,
וְהַכְרַמֵּל לְיַעֲרֵי יִחְשָׁב ;
וְשָׁכֵן בְּמְדַבֵּר מִשֶּׁפֶט,
וְצַדִּיקָה בְּכַרְמֵל תִּשָּׁב... " (לֵב, טו-יז).

הַשִּׁיבָה אֶל הַצַּדִּיקָה וְהַמְשַׁפֵּט תְּכוֹנֵן מַחֲדָשׁ מִשְׁטֵר שֶׁל 'צַדִּיק חֲבֵרְתִּי' בּוֹ הַמֶּלֶךְ וְהַשְּׂרִים יִרְאוּ בִּזָּה אֶת שְׁלִיחוֹתָם :

"הֵן לְצַדִּיק מְקֻדָּךְ מֶלֶךְ, וְשָׂרִים לְמִשְׁפֵּט יִשְׂרוּ (=יִשְׁלֹטוּ ; לֵב, א).

מִשְׁטֵר הַצַּדִּיקָה הוּא הַשֶּׁפַע הָאֲמִתִּי, כִּי הוּא יָבוֹא "מִמְרוֹם", וְהוֹפַעְתּוֹ בְּאֶרֶץ תִּהְיֶה "כְּמַחְבֵּא רוּחַ וְסִתֵּר זֶרֶם (בְּמְדַבֵּר), כְּפִלְגֵי מַיִם בְּצִיּוֹן (=בְּצִיָּה, בְּיִשְׁמִיּוֹן), כְּצֶלַל סֹלַע כְּבֵד בְּאֶרֶץ עֲיִפָה (=צִמְאָה ; לֵב, ב).

יִשְׁעִיהוּ לֵג - לְהִיּוֹת צַדִּיק בְּשֵׁשׁ דְּרָכִים

דווקא בסיום שירת הצדקה והמשפט, לא הסתפק עוד ישעיהו במושגים הכלליים, ופרט בדיוק את דרכי היושר והצדקה, שבהם ייבחן כל מבקש ישועה

אחרי השוד והשממה, שעליהם יבכו מרה "אֶרְאֶלֶם" (=מלאכי מרום ; לֵג, ז), תבוא שירת הישועה של הצדקה והמשפט, ובתוכה שני שירים, שהפכו לקודים בעולמם של חכמים :

"נִשְׁגַּב ה' (בְּעוֹלָם),
כִּי שָׁכֵן מְרוֹם
מִלֵּא צִיּוֹן מִשְׁפֵּט וְצַדִּיקָה –
וְהָיָה אֲמוּנָת עֲתִידָךְ (=יֹשֵׁר דְּרָכֶיךָ בְּכָל עֵת),
חֶסֶן יְשׁוּעָה (=יְשׁוּעוֹת חֲסוֹנוֹת, בְּטוּחוֹת),
חֲכָמַת וְדַעַת,
רְאֵת ה' הִיא אוֹצְרוֹ" (שֶׁל יִרְאָה ה' (לֵג, ה-ו) ;

וְדַרְשׁוּהוּ חֲכָמִים (שֶׁבֶת לֹא עִמָּי א) עַל 6 סְדְרֵי מִשְׁנָה :
אֲמוּנָת – זֶה סֵדֶר זֵרַעִים (שְׂמַאמִין בְּחֵי הָעוֹלָמִים, וְזוֹרַע) ;
עֲתִידָךְ (=מוֹעֵדֶיךָ) – זֶה סֵדֶר מוֹעֵד ;
חֶסֶן – זֶה סֵדֶר נָשִׁים (=חֹסֶן הַמְשַׁפְּחָה הַיְהוּדִית) ;
יְשׁוּעָה – זֶה סֵדֶר נְזִיקִין (=יְשׁוּעַת הַנִּזְקִים) ;
חֲכָמַת – זֶה סֵדֶר קִדְשִׁים (=חֲכָמַת הָעֲבוּדָה בְּמִקְדָּשׁ) ;
וְדַעַת – זֶה סֵדֶר טְהוּרוֹת (=הַבְּדִלָּה בֵּין טוֹמְאָה לְטְהוּרָה) ;
(וְעַל כּוֹלָם) – רְאֵת ה' הִיא אוֹצְרוֹ (שֶׁל לּוֹמֵד הַתּוֹרָה) ;

דווקא בסיום שירת הצדקה והמשפט, לא הסתפק עוד ישעיהו במושגים הכלליים, ופרט בדיוק את דרכי היושר והצדקה, שבהם ייבחן כל מבקש ישועה :

1. הֶלֶךְ צְדָקוֹת
2. וּדְבַר מִיִּשְׂרָיִם,
3. מֵאֵס בְּבָצַע מַעֲשֵׂקוֹת,
4. נִעַר כְּפִיו מִתְמַדָּ בְּשַׁחַד,
5. אֵטֵם אָזְנוֹ מִשְׁמַעַ דְּמִים
6. וְעַצְמֵ עֵינָיו מִרְאוֹת בְּרָע ;

הוא מרומים ישכון,
מְצָדוֹת סְלָעִים מְשֻׁגְבוּ... (לג, טו-טז);

וּדְרָשׁוּ חֲכָמִים (מכות כג-כד) על יסודות המצוות:
613 מצוות נאמרו לו למשה בסיני – בא דוד (תהלים טו) והעמידן על 11 (עמודי יסוד); בא ישעיהו
והעמידן על 6 (עמודי יסוד)... והנביא חתם בירושלים טהורה וחוגגת (בדומה לפרק ד):

”חֲזָה צִיּוֹן קְרִיַת מוֹעֲדֵנו,
עֵינֶיךָ תִּרְאֶינָה יְרוּשָׁלַם
נְהַ שְׂאֵן, אֶהֱל בַל יִצְעֹן (=לא יִעָקֵר),
בַּל יִסַּע (=לא יִעָקֵר) יִתְדֹתָיו לְנִצַּח...
כִּי ה' שִׁפְטֵנו – ה' מְחַקְקֵנוּ,
ה' מְלַכְנוּ – הוּא יוֹשִׁיעֵנו” (לג, כ-כב).

ישעיהו לד - דם, שליטה ונקמה

באיזו דרך התנהלה במשך השנים מערכת היחסים בין ישראל ואדום, ומה גרם לכך שהפכה היא
מטרה מרכזית לחצי הנקמה של ישעיהו

הפרק משלים את הנבואות על הגויים (יג-כג).
הוא פותח בנבואה כללית על רשעת הגויים:

”קִרְבוּ גוֹיִם לְשִׁמְעַ
וּלְאֲמִים הַקְּשִׁיבוּ,
תִּשְׁמַע הָאָרֶץ וּמְלֶאכֶה,
תִּבֵּל וְכָל צִאֲצָאִיהָ;
כִּי קָצַף לְה' עַל כָּל הַגּוֹיִם
וְחָמָה עַל כָּל צָבָאִם” (=אלילי השמים; לד, א-ד);

וכאן נוספה הנבואה האחרונה לגויים, על אדום ”עַם חֲרָמִי”. מה קרה באדום בימי ישעיהו? ”בעת
ההיא השיב רצין מלך ארם את אילת לארם וינשֵׁל את היהודים מאילות, וארומים (ואדומים) באו
אילת וישבו שם עד היום הזה” (מלכים ב טז, ו). כעבור שנתיים (732 לפנה”ס) כבש תְּגִלַת פְּלֶאֶסָר
מלך אשור את דמשק ”ואת רצין המית” (שם, ט); כך חגגה אדום את שחרורה גם מארם וגם
מיהודה. אחרי דורות רבים של שליטת יהודה באדום, הפכה אדום לאיום קבוע על דרום יהודה
למאות שנים, בדומה לאיום העמלקי לפני דוד.

היחסים בין אדום לישראל היו רוויי דם ונקמות תמיד – כשאדום נחלשה נקם בה יואב בן צרויה
(מלכים א יא, טו-טז), וכעבור זמן, אמציה מלך יהודה (דברי הימים ב כה, יב); כשיהודה נחלשה
נקמו בה האדומים באכזריות נוראה, ומשם נבואות הזעם הקשות על אדום שתתמלא דם,
בישעיהו (לד, ו-סג, א-ו) בירמיהו (מט, א-כב) בעובדיה, ואף במלאכי (א, א-ד) – ”כי יום נקם לה’,
שנת שלומים לריב ציון” (לד, ח).

השממה העתידית של אדום מתוארת כאן כהתאספות העופות הדורסים ואוכלי הפגרים לשכון
בארמונות החרבים, ושוב נחשפת נטייתו של ישעיהו לדרוש בתורה, הפעם ברשימת העופות
הטמאים (ויקרא יא; דברים יד) – ”דרשו מעל ספר ה' וקראו, אחת מהנה לא נְעָדְרָה... כי פי הוא
צוה (לטמא אותן), ורוחו הוא קִבְצָן” (לשכון בחורבות) (לד, טז).

ישעיהו לה - בן גוריון הראשון

תפרח, גילת, רנו, מבועים, פדויים, מסלול - יכול להיות שישעיהו היה חוזה הפרחת הנגב הראשון?

שיר נבואי זה על פריחת המדבר לא נתקיים בעת העתיקה, אך נתקיים במלוא עצמתו עם קום מדינת ישראל. דוד בן-גוריון הפך פרק זה לתכנית התיישבות בנגב – מכאן נלקחו לפחות 6 שמות של יישובים במרחבי הנגב הצפוני, באזורי נתיבות ואופקים, שהוקמו לקליטת העולים, "פדויי ה'" (לה, י), שבאו לציון "ברנה" מפרס ומעירק, מתימן ומארצות המגרב, מרומניה ומרוסיה, ויותר מאוחר גם מאתיופיה. מושב תפרח – מושב גילת – מושב רגן (ב) – מושב מסלול – מבועים – פדויים (ז-ח, י);

לא לה צריך להוסיף את יישובי חבל ערבה, את היישובים בשרון, גאולים וחבצלת השרון, את הדר הכרמל בחיפה, ואולי גם את מושב מבקיעים בחוף אשקלון, ששמותיהם עלו על מפת הארץ מתוך נבואת השיר של ישעיהו בפרק הזה; עוד 3 מושבים בצפון הנגב נקראים ברוש – תדקר – תאשור מפסוקי ישעיהו (מא, יח-כ), המקבילים לפרקנו, ודור של "גאולים" (לה, ט) שר בקול גדול – "יששום מדבר וציה, ותגל ערבה, ותפרח פחבצלת" (לה, א), ואת השיר המקביל – "אתן במדבר ארז, שטה והדס ועץ שמן, אשים בערבה ברוש, תדקר ותאשור יחדו" (מא, יט).

בעוד אי אלו שנים אולי יבואו חוקרים ויטענו, שנבואות אלה 'חברו' על ידי דוד בן-גוריון, ויוחסו לישעיהו (השני השלישי?) כדי להקנות 'תוקף נבואי-תנ"כי' למדינת ישראל, ולהקמת יישובי הציונות במרחבי הארץ והנגב.

בינתיים, אומרים חוקרי המקרא, שפרק זה שייך לישעיהו השני, בעיקר בגלל התוכן והסגנון וההקבלה לפרק מא (יח-כ), אבל בכל ימי בית שני כלל לא עמדה על הפרק פריחת המדבר. נבואות אלה לא חוברו כאשר הפכו למציאות, אלא דווקא בתקופת השממה, שגרמו צבאות אשור בימי הנביא ישעיהו בן אמוץ.

ישעיהו לו - משתמש ויורק

המילים והביטויים שבהם משתמש רבשקה, מעוררות את השאלה המתבקשת - האם הכיר רבשקה את ישעיהו? האם הקשיב לנבואותיו?

שר התעמולה האשורי 'רבשקה' הציג מול חומות ירושלים מופע מרשים; בין היתר השתמש במידע פנימי מתוך יהודה, שכנראה קיבל מהמודיעין שלו, וציין (למשל) את המתח ששרר ביהודה בין כוהני הבמות, שראו את עצמם עובדי ה', לבין המלך חזקיהו (לו, ז).

התועמלן האשורי גם טען, שמלך אשור עולה על הארץ בפקודת ה' – "ועתה המפלעדי ה' עליתי על הארץ הזאת להשחיתה? ה' אָמַר אֲלֵי עֲלֵה אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהַשְׁחִיתָהּ!" (לו, י). האם ידע 'רבשקה' על ישעיהו ועל נבואותיו? האם רבים בירושלים ציטטו את ישעיהו? או אולי היו עוד נביאים שדיברו כך.

"הֲנֵה א-ד-נִי מַעֲלָה עֲלֵיהֶם אֶת מִי הַנְּהַר הָעֲצוּמִים וְהַרְבִּים, אֶת מֶלֶךְ אֲשׁוּר וְאֶת כָּל כְּבוֹדוֹ... וְחָלַף בִּיהוּדָה, שָׁטַף וְעָבַר, עַד צָנָאֵר יִגִּיעַ..." (ח, ז-ח);

'רבשקה' היה כנראה הראשון שהשתמש בדברי נביאים כדי לנגח את עם הנביאים ואת ממלכתו, מאות שנים לפני הנצרות ועוד בחיי הנביא, כשהוא מדבר "יהודית, באזני העם אשר על החומה" (לו, יא). התועמלן האויב גם השתמש בביטוי "משענת הקנה הרצוץ" על פרעה ומצרים, ותקף את חזקיהו על "הבטחון הזה אשר בטחתי" בפרעה (לו, ה-ו). ובדיוק זה היה דברו של ישעיהו נגד הברית עם מצרים – "ותבטחו בעשק ונלוז ותשענו עליו" (ל, יב-ג), והנביא אמר בשם ה', שהמשענת הזאת תתרסק "כפפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה..."

האם היו הנביאים צריכים לשתוק בגלל הרשעים שישתמשו בדבריהם לרעתנו? האם יכלו לשתוק? באור חדש ונורא זה עלינו לקרוא גם את פניית המלך לנביא, להשיב לאויב על שימושו בדברי הנבואה נגד היהודים.

* די לחשוב על סגירת בתי כנסת, שהקריבו בהם קרבנות לה'.

ישעיהו לז - להקשיב, לתקן, להתפלל

ישעיהו מרגיע, אבל חזקיהו מחליט לעלות לבית ה' ולשאת תפילה גדולה, והנה ה' שולח את ישעיהו לשאת מענה נבואי לתפילת המלך. מה היה כל כך מיוחד בחזקיהו?

גדול המלכים אחרי דוד היה חזקיהו – "בה' א-להי ישראל בָּטַח... לא היה כָּמֹהוּ... (מלכים ב יח, ג-ז). והנה (בפרקנו) הוא זעק אל הנביא: "כי בָּאוּ בָּנִים עַד מִשְׁבֵּר, וְכַח אֲנִי לְלֵדָה... (לז, ג-ד). וכמלך מאמין בתפילה תבע בתמיהה: אולי תתפלל עלינו - "אולי יִשְׁמַע ה' א-להיך"? ישעיהו הרגיע, אבל חזקיהו עלה לבית ה' ונשא את התפילה הגדולה (לז, טו-כ), וה' שלח את ישעיהו לשאת מענה נבואי לתפילת המלך. מה היה כל כך מיוחד בחזקיהו?

בניגוד (לכאורה) לכתוב בספר מלכים, יש בדברי הנביאים ביקורת חריפה נגד מהלכים של חזקיהו ונגד הממסד המלכותי בימיו. ישעיהו (כב, ט-יא) יצא נגד ביצור החומות וחיבת הנקבה (לקראת מצור אשורי), מבלי להביט אל ה', וחזקיהו הגיב בכינוס וחיזק את הביטחון בה' (דבר הימים ב לב, ו-ח);

ישעיהו (כב, טו-כה) יצא גם נגד השר הבכיר "שִׁבְנָא אשר על הבית", ודרש להחליפו. חזקיהו מינה את אֶלְיָקִים בן חֶלְקִיָהוּ במקום שִׁבְנָא (לו, ג, כב; לז, ב), כדרישת הנביא; ישעיהו (ל ו-לא) נשא נבואות קשות נגד הברית של חזקיהו עם מצרים. תגובת חזקיהו כנראה נחשפת בתפילה שבפרקנו (לז); ישעיהו (לט, ג-ח) בא אל חזקיהו במחאה חריפה נגד קבלת הפנים לשליחי מְרָאדָךְ-בְּלָאָךְ – חזקיהו הגיב בקבלת הדין, ובהדגשת הטוב;

מיכה (ג, ט-יב) זעק נגד כל ראשי ירושלים ושופטיה, שלוקחים שוחד ובונים את העיר בדמים ובעולה, ובשונה מישעיהו אף ניבא לירושלים חורבן גמור. להפתעת כל לומד תנך, העידו הזקנים בימי ירמיהו (כו, יז-יט) שזעקה נבואית זו נאמרה בימי חזקיהו. והנה המלך הגיב ביראת ה' ובתפילה, וה' שמע לתפילתו;

גדולתו של חזקיהו הייתה בנכונותו להקשיב, לתקן, ולהתפלל.

ישעיהו לח - עזבו אתכם מקברי צדיקים

חזקיהו האוחז בכינור דוד, התגלה שוב בפרקנו כאחד מגדולי היוצרים בשירה המקראית. ומה הרעיון המרכזי שהוא מנסה להעביר?

'אין מוקדם ומאוחר בסיפור הנבואי, ופרקים לח-לט קדמו לפרקים לו-לז; מחלת חזקיהו קדמה למסע סנחריב כ-12 שנה*, והבטחת ה' להוסיף למלך 15 שנה ולגונן "על העיר הזאת" (לח, ה-ו) התקיימה במסע סנחריב.

גדולתו של חזקיהו התגלתה בשיאה – הנביא כבר אמר לו בשם ה' "צו לביתך, כי מת אתה ולא תחיה" (לח, א), וחזקיהו פנה אל ה' בתפילה ישירה ובבכי גדול. ה' קיבל את תפילתו והחזיר את הנביא; זהו מאורע חריג בתולדות הנבואה.

ספר ישעיהו מלא וגדוש בשירה נבואית ובמשלי חכמה; הסיפור הנבואי משלים כאן את מזמור ההודיה המופלא (לח, ט-כ; שחטר בספר מלכים), וחזקיהו האוחז בכינור דוד, התגלה כאחד מגדולי היוצרים בשירה המקראית.

הרעיון המרכזי יוצא חוצץ נגד המשיכה הדתית למתים וקברי צדיקים, והוא הפוך מתפילת איוב ורצונו למות כדי להפסיק את הסבל: "לא המתים יהללו ג'ה" (תהילים קטו, יז), "לא יִשְׁבְּרוּ (= יָקוּ) יוֹרְדֵי בּוֹר אֶל אֲמַתָּה; מִי חִי הוּא יוֹדֵךְ..."; "ג'ה בארץ החיים" (לח, יט, יא).

חזקיהו תיאר את נשיאת עיניו למרום ואת הַכִּי אֵל ה' כצפצוף הסיס והעגור, כהגיית היונה, ואת הרגשת הקץ כאשר גזר עליו הנביא את מותו – "מה אֲדַבֵּר (?) ואמר לי והוא עשה" – ואז בא המהפך המופלא כאשר שמע ה' תפילתו. "א-ד-נ-י (גזר) עליהם יִחִיו... ותחלימני ותִּחַיֵּינִי", וחשק את נפשו להציל אותה "מִשְׁחַת בְּלִי" (=מבור בְּלִיה).

המלך המשורר חתם בהבטחה לנגן את נגינת הישועה "כל ימי תִּינְנוּ עַל בֵּית ה'". אם כן, מדוע שר חזקיהו על ישועת חייו, ולא שר על ישועת ירושלים?

* ראו בטור שלי למלכים-ב כ'; וראו ישעיהו – כציפורים עפות, עמ' 209-221.

ישעיהו לט - דיה לצרה בשעתה

חזקיהו הכיר היטב את ישעיהו הנביא ואת סגנונו, והבין שמדובר בנבואה לימים רחוקים, וממילא יש בה אולי הרגעה טובה לימיו שלו, שבהם זה לא יקרה

מֵרֵאֲדָךְ-בְּלֶאֱדָךְ, בבלי-כְּשָׂדִי (משבט זַפִּין), היה נאמן לאשור בימי תְּגִלַּת-פְּלֶאֶסָר, אך מֵרֵד בְּסָרְגוֹן והמליך את עצמו בבבל (710-721 לפנה"ס). תחילה נסוגו האשורים, ואחר כך חזרו וכבשו את בבל, והמורד ברח, ולבסוף הומת בעילם. לכאורה, אפיזודה.

כעבור מאה שנה (625 לפנה"ס) מרד נְבוּפֶלְאֶצֶר הכשדי באשור, מלך על בבל, ובנו נְבוּכַדְרֶאֱצַר הביס את האשורים סופית בקרב פְּרָכְמִישׁ (605 לפנה"ס), ואחר כך החרב גם את ירושלים והגלה את יהודה.

ישעיהו כבר נודע בנבואות לאופקים רחוקים – "והיה באחרית הימים... (ב, ב-ד), "חֲטָר מְגֹזֵעַ יִשְׂרָאֵל שִׁשְׁפוֹט עוֹלָם וּמְלוֹאוֹ בְּרוּחַ פִּיּוֹ (יא, א-ט), קִיבוֹץ גְּלוּיּוֹת (יא, יא-טז; כז, יב-ג). הוא כבר ראה בִּמְרֵאֲדָךְ-בְּלֶאֱדָךְ, הַכְּשָׂדִי הַרְאִשׁוֹן שֶׁמֶרְד וּמֶלֶךְ בְּבַבֶּל, את המבשר לְכְּשָׂדִי הָאֲחֵרוֹן שִׁיגְלֶה אֶת מַלְכֵי בֵּית דָּוִד. "הנה ימים באים וְנִשְׂאָ כָל אֲשֶׁר בְּבֵיתְךָ... בְּבַל, לֹא יִוָּתֵר דְּבָר, אִמֵּר ה'; וּמִבְּנִיךְ... אֲשֶׁר תּוֹלִיד*, יִקְחוּ, וְהִיוּ סְרִיסִים בְּהִיכַל מֶלֶךְ בְּבַל" (לט, ו-ז). חזקיהו הכיר היטב את ישעיהו הנביא ואת סגנונו, והבין שמדובר בנבואה לימים רחוקים, וממילא יש בה אולי הרגעה טובה לימיו שלו, שבהם זה לא יקרה!;

"טוב דבר ה' אשר דְּבַרְתָּ... הלא אם שלום ואמת יהיה בְּיָמַי?! (מלכים ב, כ, יט). ובפרקנו, ביתר ביטחון – "כי יהיה שלום ואמת בְּיָמַי!" (לט, ח). דיינו בצרות שלנו, לדורות הבאים ידאגו ויתפללו מלכים ונביאים שיבואו אחרינו.

כל זה התרחש כ-12 שנה לפני מסע סנחריב, אך היפוך הסדר והצבת המשלחת מבבל בסוף הסיפור הנבואי, יצר קשר ברור וחזק בין הגלות העתידה לבבל, לבין פרקי הנחמה – אלה ואלה לימים רחוקים – "ימים באים".

* מנשה בנו ימלך בן 12 שנה, ואז עוד לא נולד.

ישעיהו מ - מתי נבואות (לא) נכתבות?

הרב אלקלעי, בנימין זאב הרצל ויוסף חיים ברנר - כמו ישעיהו בפרקנו, תיאורים מדהימים צופי פני עתיד כתבו הוגים ומנהיגים, שלא ראו עצמם נביאים

בשבת 'נחמו' התר"ף (1920) הגיע הנציב הבריטי הלורד סמואל, יהודי וציוני, לבית הכנסת 'החורבה' בעיר העתיקה, ונתכבד בהפטרה** – "נְחֲמוּ נְחֲמוּ עַמִּי, יֹאמֶר אֱלֹהֵיכֶם; דַּבְּרוּ עַל לֵב יְרוּשָׁלַם וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ..." (מ', א-ב).

הקהל פרץ בבכי מרוב התרגשות. אחרי אלפי שנות גלות, נדודים ודיכאון, עומד מושל יהודי בירושלים מכוח הצהרת בלפור והחלטת 'חבר הלאומים', בדומה לזרובבל (ולנחמיה), בתחילת בית שני - "הַחֲרָשִׁים שָׁמְעוּ, וְהַעֲרִים הִבִּיטוּ לְרֵאוֹתַי" (מב, יח). הנבואה הזאת לא נכתבה בהצהרת בלפור, ממש כמו שלא נכתבה בהצהרת כורש – נבואות לא נכתבות כשהן מתקיימות.

תיאורים מדהימים צופי פני עתיד כתבו הוגים ומנהיגים שלא ראו עצמם נביאים, וטוב שאנו יודעים מתי. הרב יהודה אלקלעי (שלום ירושלים, כתבי הרב אלקלעי א', עמ' 34) כתב (ב-1840): "דברי הזוהר הקדוש... על חשבון ת"ר (כזמן הגאולה)... לא נאמרו על שנה זו בלבד, כי אינו ענין ליום אחד... ות"ר נקראות מאה שנה, מן היום ועד שנת התרצ"ט, כי אחריה באה שנת ת"ש חס ושלום". השואה פרצה בשנת ת"ש (1940), כעבור מאה שנה!

יוסף חיים ברנר (כל כתבי, ג', עמ' 90) כתב (ב-1905): "ששה מיליונים (יהודים) תלויים בשערה שרופה... הבו לנו מערה וניחבא בה".

בנימין זאב הרצל כתב ביומנו (3 בספטמבר 1897): "בבאזל יסדתי את מדינת היהודים; לו אמרתי זאת היום בפומבי, היתה התשובה צחוק מכל העברים; אולי בעוד חמש שנים, לכל היותר חמישים שנה יכירו בה הכל".

ההכרה במדינה יהודית בארץ ישראל נתקבלה באו"ם בכ"ט בנובמבר, כעבור 50 שנה.

* פרקים מ' עד מ"ט הם יחידה אחת – לחלוקת הפרקים אין כל משמעות.

** סיפור שקראתי בצעירותי.

ישעיהו מא - מי מנהל את ההיסטוריה?

ירושלים הוצפה בעבודת אלילי אשור ובבל, שנראו כ'מנצחים' הגדולים במלחמות העולם, וקשה היה מאד להמשיך ולדבוק באמונת הייחוד בבוא העולם שבחר בישראל

"בורא קצות הארץ" (מ, כח) אשר מדד את המים בשַׁעַל (=צעד), השמים בַּזָּרֶת, ועפר הארץ כַּיִיל ('יוֹכַל בְּשֵׁלֶשׁ'; מ, יב), הוא "קְרָא הַדְּרוֹת מְרֹאֵשׁ" (מא, ד), אשר בחר בעם ישראל "זָרַע אֲבֵרָהם אֲהַבִּי" (מא, ח).

למי צריך ללמד שיעור בסיסי זה בספר בראשית? ובחזרות מרובות כאלה?
רק לקהל יהודי, שהתיאש כליל מאמונה בה.

אחרי חורבן שומרון וגלות עצומה משבטי ישראל, עוד חגג חזקיהו פסח בירושלים עם רבים משארית ישראל שנתרו בצפון (דברי הימים ב ל). אבל אחרי חורבן לכיש והגליה עצומה גם מיהודה, לא היה עוד כוח לשיר על הצלת ירושלים, והייאוש השתלט עם עליית מנשה (בן ה-12; מלכים ב כא) לכס המלוכה.

ירושלים הוצפה בעבודת אלילי אשור ובבל, שנראו כ'מנצחים' הגדולים במלחמות העולם, וקשה היה מאד להמשיך ולדבוק באמונת הייחוד בבוא העולם שבחר בישראל, שרק הוא מנהל את ההיסטוריה.

בחלק הראשון של ספר ישעיהו (א-לט) אין בשום מקום תיאור לועג של ייצור פסילי עץ וציפויים בכסף ובזהב, פשוט כי לא היו; אבל מפרק מ מתוארת התופעה בכל שפלותה וגסותה שוב ושוב – "הַפֶּסֶל נֶסַךְ חָרֶשׁ... – הייאוש העמוק מאמונת ה' גרם ליהודים מימי מנשה ואילך, לסגוד לבול עץ שהורם מאוצרות המספנות המלכותיים – "הַמֶּסֶכֶן תְּרוּמָה, עֵץ לֹא יִרְקַב בְּחָר, חָרֶשׁ חֹכֵם יִבְחַר לוֹ הַחַיִּין פֶּסֶל לֹא יִמוּט" (מ, יט-כ).

הנחמה השופעת בפרקים אלו היא חזון עתידי של נביא מאמין, שנותר כמעט לבדו בין יהודים מיואשים עובדי אלילים – בימי הנחמה הקשים בתחילת בית שני, כלל לא היה צורך במאבק חזיתי כזה נגד סגידה לפסילי עץ מוזהבים, שחייבה לחזור וללמד את יסודות האמונה בה, מבראשית.

ישעיהו מב - באוזני שבויים ואסירים

תיאורי הנחמה ועקרונות האמונה הם הדרך שנותרה לנביא כדי לעצור את הייאוש הנורא של עם "בזוז ושסוי"; הם מזכירים לי את שיר 'הפרטיזנים'

קריאה סלקטיבית (כמו בהפטרות הנחמה) עלולה להטעות; אין להתעלם מהפסוקים הקשים על מצב העם בזמן הנבואה.

קהל היעד לנבואות האלה לא חווה את הנחמה, אלא נמצא:
"בְּזוּז וּשְׁסוּי,
הִפְתַּח בְּחִירִים (=לְכוּד בַּפֶּח מְלֵא חוֹרִים) כָּלָם,
וּבְבִתֵי כְּלָאִים הִחְבְּאוּ,
הָיוּ לְבָז וְאִין מְצִיל... " (מב, כב).

תיאורי הנחמה ועקרונות האמונה הם הדרך שנותרה לנביא כדי לעצור את הייאוש הנורא של עם "בזוז ושסוי"; הם מזכירים לי את שיר 'הפרטיזנים' – "אל נא תאמר: הנה דרכי האחרונה... זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא...".

בתוך המאבק על שמירת התקווה, נמצאת הרחבה של רעיון ה'מישיח' (מפרק יא) הנבחר לעשות משפט צדק גם לגויים:
"וַיִּצְאָ חֵטֶר מִגִּזְעֵי יִשְׂרָאֵל...
וַנְחָה עֲלֵינוּ רוּחַ ה'...
וְלֹא לְמִרְאָה עֵינָיו יִשְׁפּוּט...
וְשִׁפֵּט בְּצַדֵּק דָּלִים...
וְהִפָּה אֶרֶץ בְּשִׁבְטֵי פִּי...; (יא, א-ד)

הֵן עֲבָדֵי אֱתֶמְךָ בּוֹ
בְּחִירֵי רְצִתָּה נִפְשֵׁי,
נִתְתִּי רוּחִי עֲלֵינוּ,
מִשְׁפֵּט לְגוֹיִם יוֹצִיא;
לֹא יִצְעַק וְלֹא יִשְׁאֵא... קוֹלוֹ;
קִנְיָה רְצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר (=בשקר)...
לְאִמַּת יוֹצִיא מִשְׁפֵּט...
וּלְתוֹרַתוֹ אֵיִים יִיחַלּוּ (מב, א-ד).

החזון האמוני הזה (כולו מבית מדרשו הנבואי של ישעיהו) יביא לעולם "שיר חדש" (מב, י-יב), וגם המדבר ירוץ וגם יפרח (מא, יח-יט), כי ישפון "במדבר משפט" (לב, טז), וכך אפשר יהיה "להוציא ממסגר אסיר, מבית כלא ישבי חשך", ועם ה' יהיה "לברית עם, לאור גוים" (מב, ו-ז). אבל איך יאמינו שבויים ואסירים בחזון העתידי הזה?

הנבואות "הראשונות הנה באו" – כולם שמעו וראו את עליית אשור (ובבל), שיצרו את המוני השבויים והאסירים בבתי הכלא; לכן תאמינו גם בנבואות העתיד החדשות והמופלאות האלה – "וחדשות אני מגיד, בטרם תצמחנה אשמיע אתכם" (מב, ט).

ישעיהו מג - חברים, זה קורה עכשיו

נבואת ישעיהו המתארת קיבוץ גלויות מארבע כנפות הארץ, קרתה פעם אחת בלבד בהיסטוריה: היום

גם נבואת קיבוץ הגלויות "מארבע כנפות הארץ" היא הרחבה ופיתוח של נבואות קודמות בישעיהו (יא, יא-טז; כז, יב-יג); הפיתוח מתבטא בתיאור נבואי-שירי של קיבוץ הגלויות, ישירות מפי ה', והוא כמתרחש לנגד עיניו של הנביא –

והיה ביום ההוא –

יוסף א-ד-נ-י שנית ידו

לקנות את שָׁאֵר עֲמוֹ

אשר יִשְׁאֵר מֵאשׁוּר וּמִמְצָרִים

וּמִפְתָּרוֹס וּמִכּוּשׁ

וּמֵעֵלָם וּמִשְׁנַעַר וּמִחֲמַת

וּמֵאֵי הַיָּם;

וְנָשָׂא נֶס לְגוֹיִם

וְאָסַף נְדָחֵי יִשְׂרָאֵל,

וּנְפֻצוֹת יְהוּדָה יִקְבֹּץ

מֵאַרְבַּע כְּנָפוֹת הָאָרֶץ;

(יא, יא-יב)

אֵל תִּירָא כִּי אֶתְדָּא אֲנִי –

מִמְזֹרַח אָבִיָּא זְרַעְדָּ,

וּמִמְעֵרָב אֶקְבָּצְדָּ;

אֲמַר לְצִפּוֹן תְּנִי,

וּלְתִמְנָן אֵל תְּקְלָאִי,

הִבִּיאִי בְּנֵי מִרְחוֹק,

ובנותי מקצה הארץ ;

(מג, ה-ו)

ההרחבה מתבטאת במאמץ השכנוע האמוני (המכוון למיזאשים) והיא העיקר בנבואה – בעת קיבוץ הגלויות, גם כל הגויים יכירו בה' אחד ויחיד, שרק הוא יכול לשלוט בקצות הארץ ולקבץ מחדש את עמו אהובו.

חשוב לזכור, כי באמת לא היה קיבוץ גלויות בימי בית שני, ולא בשום זמן אחר בהיסטוריה עד למפעל הציוני בדורות האחרונים – גם אין עוד עם ששרד בגלויות רחוקות ומפוזרות, ולכן לא יהיה עוד קיבוץ גלויות בשום מקום – הנבואה הזאת מתרחשת לנגד עינינו כיום – כשש מאות אלף עולים עד קום המדינה, וכארבעה מיליון עולים מכוח תקומת המדינה, ורובם באו ממערב בדרכי הים –

הייתכן, שיש עוד יהודים, שלא רואים את יד ה' בקיבוץ הגלויות המופלא, ולא מבינים את משמעותו האמונית?

הייתכן, שחלק מהם אפילו מתפללים 3 פעמים ביום "ברוך אתה ה' מקבץ נדחי ישראל"?

הייתכן, שיהודים רבים עוד לא קראו את נבואות ישעיהו, כשמאות מיליוני אנשים מאמינים בכל העולם כבר מכירים בה' אחד ויחיד בזכות נבואות ישעיהו?

ישעיהו מד - אל מול הפסילים ויוצריהם

הנביא מציג את יוצרים הפסילים כמטומטמים. בעיניים אשוריות, בבליות וכשדיות, חזון הנביא ואמונתו הם הזיה, אל מול המציאות החזקה שמייצגים הפסילים

הנביא כבר יוצא מגדרו כדי להסביר נגד מי הוא נלחם, ומדוע אינו חדל מללמד את עיקרי אמונת הייחוד – יש יהודים מטומטמים, "לא ידעו ולא יבינו, כי טח מראות עיניהם, מהשפיל לַפְתָּם" (מד, יח), אשר סוגדים "ומתפללים אֶל אֵל לא יושיע" (מה, כ), ואינם מבינים אפילו כמה מגוחך לקחת בול עץ, להשתמש בקציו כאש לבישול ולאפייה, ומקציו האחר לגלף פסל לסגידה.

תקופה מקראית ידועה לנו שבה יהודים סגדו לפסילים, היא ימי מנשה, והסברנו זאת בפרקים הקודמים ביאוש העמוק מאמונת ה' לנוכח הכיבושים וההגליות של המעצמה האשורית, שישעיהו כבר ראה מאחוריה את בבל הכשדית.

מה באמת חשבו המטומטמים?

כדרכו של עולם, הם חשבו בצורה דומה על הנביא –

את פסילי העץ המוזהבים כל העולם רואה ומכבד, כי מאחוריהם ניצבת העוצמה האשורית והבבלית, שחצי עולם סוגד לה, ואילו הנביא מאמין בבורא עולם ה' אחד, שהוא בלתי נראה, המעצמות ורוב האנשים לא יודעים עליו דבר ולא מרגישים בפעולתו ובהשפעתו, והנביא הזה מאמין בחזון עתידי של קיבוץ גלויות, ששום איש לא ראה מעולם.

לפיכך, מי כאן מטומטם?

בעיניים אשוריות, בבליות וכשדיות, חזון הנביא ואמונתו הם הזיה, והפסילים המוזהבים מייצגים מציאות חזקה, שכולם רואים ומכבדים. בעיניים מונותאיסטיות של מאמיני ישעיהו, פסילי עץ (ואבן) מייצגים את שיאי הטמטום והרשע, ונועדו לניתוח ולשריפה.

בעיניים ישראליות של מתקבצי גלויות, פסילי עץ (ואבן) הם לכל היותר מוצגים מוזיאוניים, מעין אנדרטה לטמטום העתיק – בבל היא תל חורבות למחקר ארכאולוגי, ו"עם עולם" (מד, ז) קם לתחייה, חוזר לארץ אבותיו, ומקיים דבר ה' מפי הנביא:

האמר לירושלם תושב,

ולערי יהודה תבנינה,

וחרבותיה אקום.

(מד, כו)

ישעיהו מה - פורש 'רועי ומשיחי'

ישעיהו מכיר את התפיסה הזורואסטורית שבה מחזיק כורש. הוא מנסה לשכנע את שומעיו שלא קיימת דואליות במציאות, יש אל אחד ויחיד

עלייתו של פורש (השני) על בימת ההיסטוריה מתוארת בנבואה בצורה יוצאת דופן –

אשר הִחַזְקֵתִי בְיָמֵינוּ

לְרֹד לִפְנֵינוּ גוֹיִם

וּמִתְנִי מַלְכִים אֲפִתְחַ,

לְפִתְחַ לִפְנֵינוּ דְלֹתִים

וּשְׁעָרִים לֹא יִסְגְּרוּ...

אני ה' הקורא בשמך

א-להי ישראל –

למען עבדי יעקב

וישראל בחירי...

למען ידעו ממזרח שמש וממערבה

כי אָפֶס בְּלַעְדִּי,

אני ה' ואין עוד ;

יוצר אור ובורא חשך,

עשה שלום ובורא רע,

אני ה' עשה כל אלה ;

(מה, א-ז)

הנביא הכיר וידע את אמונת זָרְטוּסְטָרָא (הקדומה, שבימי פּוֹרְשׁ כבר הפכה לדת רשמית בּפָּרְס), בחלוקת השליטה בעולם לשתי רשויות – הטוב והרע – והוא ניסה לשכנע, שרק ה' אחד מנהל את הכל, את האור והטוב כמו את החושך ואת הרע – ההוכחה לכך תתגלה בשעה שייפתחו שערים לפני פּוֹרְשׁ.

אכן, בבל (בתמיכת כוהני מקדשיה) פתחה את שעריה לכּוֹרְשׁ מלך פרס. הוא התקבל בה כמושיע במצב האֶנְרְכִי ששרר בה – המלך נְבוּנְאִיד יצא לחצי האי ערב, והקדיש שנים להתבודדות, בעוד בְּלֶשְׂאֶצַּר העוֹצֵר חוגג בשיכרון (דניאל ה, כג) והממלכה נהרסת – אבל פּוֹרְשׁ לא קיבל את אמונת הייחוד.

בהצהרת פּוֹרְשׁ ליהודים נכתב (בעברית) –

כל ממלכות הארץ

נתן לי ה' א-להי השמים,

והוא פָּקַד עלי

לבנות לו בית בירושלם אשר ביהודה...;

(עזרא א', ב; דברי-הימים-ב לו, כג) –

הנבואה התקיימה בדיוק לפי התפיסה האמונית הישראלית. פתיחת השערים לכּוֹרְשׁ, כמו גם פקידת ירושלים ובניית הבית לה' מחדש (70 שנה אחרי חורבנו), הן ההוכחות לשלטונו המוחלט של ה' על כל המציאות. מי שניסח עבור פּוֹרְשׁ את הפתיח העברי להצהרה הבין היטב את הנבואה, ואת משמעות ההצהרה עבור היהודים.

אולם פּוֹרְשׁ ההיסטורי היה רחוק מהאידיאל הנבואי.

ישעיהו מו - העתיד הוא הוֹנָה

פרקים מ"ה ומ"ו הם למעשה פרק אחד. ישעיהו מצעיד אותנו אל תפיסה אונברסאלית שכמוה לא שמענו מאף נביא

קריסת אלילי בבל (מו, א-ב) ופתיחת השערים ל"עֵיט – ממזרח" (=כורש; מו, יא), צריכים להוכיח את צדקת אמונת הייחוד הבלעדית.

בהיסטוריה, יעברו עוד אלף ומאתיים שנה עד השתלטות האסלאם, אבל בספר ישעיהו העתיד הוא 'הוֹנָה'.

ישעיהו כבר פתח בהפתעה גדולה בחזון 'אחרית הימים', שבו יעלו כל הגויים אל הר ה' כדי ללמוד 'תורה מציון', ולחדול ממלחמות.

עוד למדנו מישעיהו (י, ה-יט), שמנהיגי מעצמות אינם אלא 'מטה זעם' ביד ה'; הם עושים שליחותו גם בלי להתכוון לכך, וגם אם הם מתכוונים רק לעשות שם לעצמם, ולצעוד אחרי אליליהם – בבוא היום יפקוד ה' עליהם את פשעיהם ואת חטאי גאוותם.

רק רעיון אחד עוד לא עלה על דעתנו –

מנהיג מעצמה יכול להיחשב 'משיח ה'', הרֹעֵה הנבחר להביא גאולה ליהודה, "לְאִמֵּר לירושלם תִּפְנֶה והיכל תִּנְסֶד" (מד, כח) –

זו הקומה העליונה במימד האוניברסאלי בנבואת ישעיהו –

על גבי חזון אחרית הימים, ועל גבי "ברוך עמי מצרים ומעשה ידי אשור, ונחלתי ישראל" (יט, כה) – 'מלך המשיח' יכול להיות מלך נכרי גדול, שיבנה מחדש את ירושלים, ויִסֵּד בה מחדש את ההיכל. אכן, תעוזה נבואית קשה לעיכול – 'משיח ה'" לא חייב להיות יהודי, ואפילו אם לא יאמין בעצמו באמת באמונת הייחוד – כורש ההיסטורי שחרר מקדשים, והעניק אוטונומיה נרחבת לעמים רבים, אבל לא יותר מזה.

בימי הצהרת כּוֹרֶשׁ, ואחריה בימי דְרִיָּגֶשׁ, שאישר את בניית ההיכל (=בית המקדש), לא מצאנו מנהיג או נביא, שדיבר בשפה משיחית כזאת על מלכי פרס הגדולים האלה – לשון כזאת יש רק בחזון העתידי בספר ישעיהו.

ישעיהו מז - "בת בבל" הגאה והאכזרית – להרפה

חטאי הגאווה הם הגורמים לשליטים, רובם ככולם, להתעלם מחוק ההיסטוריה החורף גורלות ביד ה'

ה' אחד מנהל את ההיסטוריה תמיד, אבל מנצחים רואים תמיד רק את עצמם – דווקא כשמעצמה נופלת אפשר לראות יותר בקלות את יד ה' –

במלחמת העולם הראשונה התרסקו תרבויות אירופיות ותרבות מזרח-תיכונית בנות מאות שנים: הקיסרות הגרמנית, הקיסרות האוסטרו-הונגרית, הקיסרות הרוסית והקיסרות העות'מנית התפרקו, והחל להתעצב עולם חדש.

במלחמת העולם השנייה הושמד המן הנאצי, עם הקיסרות היפנית.

במלחמת העולם השלישית (=ה'קרה', הגרעינית, עם הטילים בחלל, 45 שנה) נשברה הדיקטטורה הסובייטית והתרסקה תפיסת העולם הקומוניסטית.

במלחמת העולם הרביעית מול הטרור האסלאמי (שפרצה ביום נפול מגדלים במנהטן), עוד אין הכרעה.

בניגוד למקובל לא היו מנצחים במלחמות העולם האלה. כמו בכל ההיסטוריה, העיקר היה בכוחות שהתרסקו – 'המנצחים' היו פחות רשעים, וקיבלו הזדמנות נוספת.

גם בעולם הדמוקרטי – העיקר בבחירות איננו הסיפור של 'המנצחים', שרק קיבלו הזדמנות להוכיח את הישגיהם, אלא סיפורי הקריסה עמוסי הכישלונות, של המפסידים.

הנביא חגג את השפלת בבל הצפויה, ואת נקמת חרפתה (ודווקא בלי קרב – "ולא אֶפְגַּע אדם"; מז, א-ג), בגלל חטאי האכזריות לנכבשים, ו"עמיי" בתוכם –

לא שְׁמַתָּ לָהֶם רַחֲמִים,

על זֶקֶן הַכְּבִדָּתְךָ עֲלֶיךָ מָאֵד ;

(מז, ו),

ובגלל חטאי הגאווה –

וְתֹאמְרִי בַלְבָּד

אני ואפסי עוד ;

(מז, ז)

חטאי הגאווה הם הגורמים לשליטים, רובם ככולם, להתעלם מחוק ההיסטוריה החורף גורלות ביד ה'. כך גם שליטי בבל "החזים בכוכבים" (מז, יג) היו עיוורים לחלוטין למפלתם הצפויה –

ותאמרי לעולם אהיה גְּבֵרַת,

עד לא שְׁמַת אלה על לְבָד,

לא זְכַרְת אֶחְרִיתָה.

(מז, ז)

ישעיהו מח - איך לשכנע עם קשה עורף?

אילו רצה בורא עולם רק בהמוני שָׁרִים לכבודו ומשתחוויים בצייתנות, לא היה שום צורך לברוא אדם. מיליארדי כוכבים במרחבי היקום קוראים 'הללויה' בעצם תנועתם

ה' בחר בנו מכל העמים "מִדַּעַתִּי כִּי קִשָּׁה אֶתָּה, וְגִיד בְּרִזְל עֲרָפְךָ, וּמִצְחָךְ נְחוּשָׁה" (מח, ד) – למה?

אילו רצה בורא עולם רק בהמוני שָׁרִים לכבודו ומשתחוויים בצייתנות, לא היה שום צורך לברוא אדם. מיליארדי כוכבים במרחבי היקום קוראים 'הללויה' בעצם תנועתם לפי אותם החוקים של פיסיקה אחת ("הללויה כל כוכבי אור"; תהילים קמח, ג). גם הסלעים והצמחים, הדגים והפרפרים, "החיה וכל בהמה, רִמָּשׁ וצפור כנף" (שם, י) עושים זאת בדיוקנות מרשימה – בני אדם יכולים לחשוב ולהתווכח.

אברהם אבינו ומשה רבנו התווכחו עם ה' על הנהגתו בעולם, ועל הנהגתו עם עמו, ולא הרפו – ה' קיבל את רוב תפילות משה (חוץ מזו שהתחנן על עצמו); רק עם קשה עורף מסוגל להוציא מקרבו נביאים כאלה, שותפים לבורא עולם בהנהגת עולמו.

הבעיה החמורה התעוררה כבר ביציאת מצרים, כאשר קשיות העורף הראתה את הצד האפל שלה, חוסר אָמוּן, תלוּנות על כל צעד וחִיפּוּשׁ נואש של אלטרנטיבות (מצרים, עגל זהב, פעור). ובסוף ימי בית ראשון, חיבוק אשור ובבל ופסילי אליהן.

גלוי וידוע לפני ה', שיהודים "הנקראים בשם ישראל... הנשבעים בשם ה'..." (מח, א) עלולים להיות דבקים בכל לבם ונפשם בגלויות, ולא ירצו להיגאל ולצאת משם, כי יירתעו מִחֲבִלֵי הגאולה. לכן חייב הנביא להזהיר מראש – הנבואות "הראשונות מֵאֶז הגדתי", כי לא חלמתם על כיבושי אשור ובבל בארץ, ולא העליתם על דעתכם הגליות, ויהודים בגלות – ולפתע "פְּתֹאֵם עֲשִׂיתִי וְתִבְאֲנָה" (מח, ג). באותה מידה ה' אומר לכם מראש:

צאו מבבל בְּרַחוּ מִכַּשְׁדִּים...

אָמְרוּ: נֶאֱלַח ה' עִבְדוֹ יַעֲקֹב (מח, כ).

אל תידבקו בגלויות – עלו ארצה ברגע שיתאפשר ולכו בדרך ה'.

ישעיהו מט - מיהו הנביא הנבחר מבטן?

העברית בפרק אינה דומה לשפתם של נביאי הגולה, והמצאיאות של תחילת בית שני ביהודה לא התאימה כלל לחזון הנחמה המוצג בו. מי מדבר מגרונו של ישעיהו?

ישעיהו היה פעיל מאד בירושלים – תיאר מראה כבוד ה' (ו), יצא לקראת אחז עם בנו "שָׁאֵר יְשׁוּב" (ז, ג), הלך 3 שנים "עָרוֹם וְיָחֵף" (כ, ג) וניהל קשר אינטנסיבי עם חזקיהו בן טיפוחיו. מפרק מ לא נזכרת שום פעילות של הנביא!

הרעיונות והסגנון ממשיכים בבירור את ישעיהו; * העברית בפרקי מ עד סו היא עברית מקראית, שאיננה דומה לשפתו של יחזקאל בגולה, ולא לזו של שבי ציון. לא של זרובבל, לא של עזרא ונחמיה, וגם לא של נביאי בית שני, חגי וזכריה, או דברי-הימים.

המציאות של תחילת בית שני ביהודה לא התאימה כלל לחזון הנחמה. לא היה בה קיבוץ גלויות 'מדרום וממערב', ולא ידוע לנו על מאבק נגד יהודים סוגי פסילים בתקופה ההיא.

ישעיהו לא היה רק נביא – הוא היה מורה והיו לו תלמידים (= "לְמוּדִים"; ח, טז-יז; נ, ד); הוא ייסד בית מדרש נבואי, שבו דיברו חזון בשפת השירה כמזמורי תהלים (יב; כד-כו; ל, כט; לח, ט-כ); נביאים כמיכה וצפניה, נחום וחיבקוק ציטטו מישעיהו פסוקים ורעיונות.

לישעיהו היו נביאים-תלמידים ממשיכי דרכו – הם ציטטו מנבואותיו ונאבקו נגד הסוגדים לפסילים ונגד הדבקים בגלויות, לנוכח הייאוש הגדול בימי מנשה ואחריהם, עד סוף ימי בית ראשון. נביאים עלומים אלה, ששפת ישעיהו ודבריו בפייהם, הם המשך טבעי ורציף לחזון ישעיהו בן אמוץ;

אחד מהם תיאר את בחירתו מבטן בהקדשת פיו, כהמשך לנבואת רבו:
"ה' מִבְּטֶן קָרְאָנִי,
מִמְעֵי אִמִּי הַזְכִּיר שְׁמִי;
וַיֵּשֶׁם פִּי כַחֲרֵב חֲדָה,
בְּצֵל יְדוֹ הַחֲבִיאָנִי...
וַיֹּאמֶר לִי: עֲבֹדֵי אֶתְּהָ,
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּדָד אֶתְּפָאֵר" (מט, א-ג).

* ראו ספרה של רחל מרגליות, אחד היה ישעיהו.

ישעיהו נ - הגלות – לא ספר כריתות

האם הדימוי הקובע ביחסי ה' עם עמו הוא כיחס איש ואישה או כיחס אב וילדיו? האם יוכלו לשוב מגלותם?

נכון לקרוא את פרקי נ עד נט כיחידה אחת – לחלוקת הפרקים אין משמעות.

יש בפרקים אלה תיאורים קשים המתאימים לימי מנשה – רדיפת הנביא ("עֲבַד ה'") עד כדי הוצאתו להורג (נג), עבודת אלילים גסה עם שחיטת ילדים למוֹלֵךְ, ועם מלך רדוף מתנות ("בִּשְׂמֹן") השולח שליחי השפלה למרחקים (נז), פשעים חמורים ושפיכת דם נקי (נט). כל אלה, אין להם שום יְדוּת או הקשר במעבר מבבל לפרס. מאידך, בפרקים אלו, כמו בפרקים הקודמים, הגלות היא מציאות מרה, ירושלים אֲבֵלָה ומושפלת, זקוקה לנחמה ולהתנערות "מִעֶפְרָ" (נב, ב), ויש בה חורבות, אבל תיאור של חורבן מוחלט ושממה יש רק בסוף הקינה (סד, ט-י).

הנביא ממשיך בדרך ישעיהו ("לשון למוֹדִים"; נ, ד) לדרוש בתורה בתוך הנבואה. פרשת "ספר כְּרִיתֵת" (= 'גט'; דברים כד, א-ד) עומדת לנגד עיניו (ממש כמו פרשת המלך בפרק ב), והוא מתמודד מול החרדה הגדולה – האם הגלות היא "ספר כריתות" (נ, א), כמו של אישה ואם ששולחה מהבית? האם תוכל לחזור אל האיש "הראשון"? ואם חטאה "והיתה לאיש אחר", הרי "לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה, לשוב לקחתה להיות לו לאשה..." (דברים שם)?

שאלה זו לא עלתה בתורה עצמה, כי הדימוי הקובע בתורה ליחסי ה' עם עמו הוא של "בני בכרי ישראל" (שמות ד, כב) – "בנים אֲתֶם לה' א-להיכם" (דברים יד, א). בנים תמיד יוכלו לחזור אל אביהם, כי אבהות איננה פוקעת לעולם – בשונה מדברי הנביאים, הדימוי של יחסי איש ואשה לא נזכר בתורה כלל.

תשובת הנביא נחרצת – מעולם לא כתב ה' לכנסת ישראל "ספר כריתות", ושערי הגאולה מהגלות תמיד פתוחים.

ישעיהו נא - ישעיהו וירמיהו – כוס תרעלה ונחמה

על ההבדלים והקרבה הרעיונית בין ישעיהו וירמיהו, נבואות הנחמה, ספר הכריתות והגאולה

יש קרבה רעיונית בסיסית עם הבדלים משמעותיים בין ישעיהו ותלמידיו לבין ירמיהו. בדברי ירמיהו (ג, ח-טו) ה' כן נתן לממלכת ישראל 'השובבה' את "ספר כְּרִיתֶיךָ" בשלחו אותה מעל פניו, ואף-על-פי-כן לא ינטור לה כעסו "לעולם". כאשר גם יהודה תבגוד בו, יקרא ל'בנים שובבים" (מעשרת השבטים) לשוב אליו "מארץ צפון". כמו בנבואת הושע (ב), הגאולה תבוא למרות 'ספר הכריתות', כי יקום דור חדש וטהור.

ה' גם ציווה את ירמיהו (עם עליית נבוכדראצר מלך בבל; כה, טו-כט) לקחת את "כוס היין החמה" ולהשקות את כל העמים יחד עם ירושלים, כי כאשר העיר "אשר נקרא שמי עליה" שותה – כל הממלכות ישתו. והנה בנבואת הנחמה (בפרקנו) אומר הנביא, שירושלים כבר שתתה "מיד ה' את כוס חמתו" עד תום (נא, יז, כב; בכיבוש הבבלי), וה' יקח מִיָּדָה את "קִבְעַת (=גביע) כוס התרעלה", ולא תשתה עוד.

גם ירמיהו (ל, ב) כתב נבואות נחמה דומות, במצוות ה', "אל ספר", ושניהם נושאים עיניים לשמים ומבט לארץ (נא, ו) ומתבוננים בחוקות שמש, ירח וכוכבים (ירמיהו לא, לד-לו) כדי להבטיח לירושלים ישועת עולם.

מתי כתב ירמיהו נבואות נחמה? לפני החורבן, במצור הבבלי, בעומק הייאוש, ושם יש תאריכים ברורים.

גם קריאות ההתעוררות לירושלים בספר ישעיהו נאמרו בזמנים של ייאוש עמוק, כשהיה צורך נבואי כביר לגייס את כל כוחות האמונה לשם הישרדות. הביטחון הנבואי המוחלט בחיזיון הצפוי בו "זרוע ה'" תסלול דרך בים סוער (כמו קריעת ים סוף) "לְעֵבֶר גְּאוּלִים; וּפְדוּיֵי ה' יִשׁוּבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרֶנָּה..." (נא, יא), הוא שנתן כוח ותקווה לדורות של "יגון ואנחה", להחזיק מעמד.

ישעיהו נב - נחמות ישעיהו ומִשָּׁא נַחֻם

נחום נשא את חזון הנחמה על יהודה לקראת חורבן ניננה ונפילת אשור, ואילו ישעיהו נשא אותן המילים על ציון וירושלים. שני מקרים של חזון גדול, שהתממש רק בחלקו

ברור למדי זמנו של נחום, הנביא מִאֶלְקוֹשׁ (כנראה, בגליל), אשר חזה על חורבן ניננה בירת האימפריה האשורית - זו חרבה בסוף ימי יאשיהו (612 לפנה"ס). השפה והסגנון שלו קרובים לאלה של ישעיהו, והוא אחד העדים – נוסף למיכה, צפניה וחבקוק, שהיו לישיעיהו נביאים ממשיכי סגנון ודרך.

והנה ההקבלה המפורשת בין נחמות (תלמידי) ישעיהו (נב, ז-ח), לבין מִשָּׁא נַחֻם (ב, א):
הנה על ההרים
רגלי מבשר
משמיע שלום;

חגי יהודה חגיגה,
שלמי נדרה,
כי לא יוסיף עוד לעבר בך בליעל,
פלה נקרת;
מה נאוו על ההרים
רגלי מבשר,
משמיע שלום
מבשר טוב
משמיע ישועה...
קול צפיה נשא קול
יחדו רננו,
כי עין בעין יראו
בשוב ה' ציון...

נחום נשא את חזון הנחמה על יהודה לקראת חורבן נינה ונפילת אשור, ואילו (תלמיד) ישעיהו נשא אותן המילים ואותו החזון על ציון וירושלים לקראת עליית פרס במקום בבל, בעודו מזכיר את מצרים ואת אשור (נב, ד).

בשני המקרים מדובר בחזון גדול, שהתממש רק בחלקו. פסח יאשיהו (דברי הימים ב לה) היה החג הגדול של יהודה מחזון נחום, כשלא חששו עוד ממסע כסנחריב, כי האויב האשורי רובו ככולו כבר נכרת.

נחמות (תלמיד) ישעיהו התקיימו בחלקן בעליית זרובבל, אולם קיבוץ גלויות מכל קצות הארץ לא התחולל אז (רק בימינו), וכבוד השכינה לא התגלה בבית השני, וגם לא "חשף ה' את זרוע קדשו לעיני... כל אפסי ארץ" (נב, י), כמו שקרה בירושלים במלחמת ששת הימים (בימינו), כשעולם שלם עמד כנדהם מול שחרור ואיחוד ירושלים בהפתעה גמורה. המציאות של אז הייתה "יום קטנות" (זכריה ד, י) לעומת החזון הנבואי.

ישעיהו נג - נביא מוצא להורג

"מנשה הרג את ישעיהו" - כך מוסרים חז"ל. על העינויים וההשפלה שספג הנביא בטרם הוצאתו להורג אנחנו יכולים לשמוע בפרקנו

לפי מסורת חז"ל (יבמות מט עמ' ב), מלך יהודה, מנשה בן חזקיהו מבית דוד, הוציא להורג את ישעיהו הנביא, עבד ה'. האמונה הנוצרית פירשה את הפרק כנבואה על האיש מנצרת, ששמו כה דומה לשם הנביא, אבל מי שצלב אותו היה שליט זר, רומאי. מה לא עשו כדי לזרוק את האחריות על היהודים, עד שהעם היהודי כולו הפך להיות 'עבד ה' הנרדף והמוצא להורג'. הפרשנים היהודים פירשו את "עבד ה'" על העם היהודי הסובל בגלויות – הפרשנות הנוצרית גרמה לפרשנות היהודית.

במשפט ברצלונה (1263) נדרש הרמב"ן לעמוד לפני המלך ולהתווכח פומבית עם מומר יהודי, במיוחד על הפרק הזה. זו הייתה פעם יחידה שחכם יהודי זכה במשפט כזה – המלך חזר בו מהדרישה להתנצר, ואף נתן לו סכום כסף נכבד (הרמב"ן תיאר את הוויכוח בפירוט, והוסיף את פירושו לפרקנו, ראו כתבי רמב"ן, כרך א', עמ' רצט-שכו). המסדר הנוצרי לא השלים עם תוצאת המשפט, והרמב"ן עזב את ספרד ועלה לארץ ישראל.

רק בעקבות הקמתה מחדש של מדינה יהודית בארץ ישראל, החלה הכנסייה הנוצרית הרשמית לסגת מהאשמת היהודים.

בחזרה לפרק – "עבד ה'" נעצר ועונה קשות, הובל במצעד ביזוי והשפלה לעיני כל, כשהוא סובל מכאובים נוראים, עד שהוצא להורג באשמות מופרכות (וכנראה היו כמה וכמה מוצאים להורג) – הזעזוע מתואר מנקודת מבט של הצופים, תלמידי הנביא, אוהביו ומוקיריו, שנאלצו לחזות במראה הנורא, וחשו איך בייסורים ובמוות הוא (והם) נושאים) "את עון פלגנו" (נג, ו).

התיאור הנורא מסביר את היעלמות ישעיהו הנביא בימי מנשה, ואת המשך דרכו ונבואותיו, בפי תלמידיו, ממשיכי דרכו.

ישעיהו נד - יהודה, "עֲזוּבָה נְעֻצְבַת רוּחַ"

החזון הנבואי הוא אמנם מופלא ומלא תקווה, אך אל לנו לשכוח את מצבה הנוראי של יהודה באותם ימים. ומאשת נעוריו יש לו לנביא רק דרישה אחת, לעתיד לבוא

בפרקים אלו קל לזרום עם החזון הנבואי המופלא, קשה הרבה יותר להתבונן במצבה הנורא של יהודה בזמן הנבואה - של הארץ, הממלכה, והיהודים. הבה נתבונן:

...עֲקָרָה...
...לא חָלָה (חבלי לידה)...
...בני שׁוֹמְמָה...
...בְּשֵׁת עֲלוּמִיךְ...
...חֲרַפְתְּ אֶלְמְנוֹתֶיךָ...
...עֲזוּבָה נְעֻצְבַת רוּחַ...
...וְאִשְׁתְּ נְעוּרִים כִּי תִמְאַס...
...עֲזוּבַתֶּיךָ...
...בְּשֵׁפֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָּנַי רַגַע מִיָּד...
...עֲנֵה סְעָרָה לֹא נֶחְמָה...
...מִשְׁחִית לְחַבֵּל..."

אלו אינם ימי שיבת ציון, אלא ימי גלות (שהתחילה כבר בחורבן שומרון, ובחורבן שפלת יהודה), תקופת שממה וייאוש עמוק. אל מול המציאות המרה הזאת, נאבק הנביא בכל כוחותיו על הישרדות התקווה, על האמונה היהודית, שלא תתרוסק, נאבק והצליח. אלפי שנים שרו יהודים את שירת האמונה בשמחה שתבוא:

"רְנֵי... פְּצַחֵי רְנָה וְצַהֲלֵי...
הֲרַחֲבֵי מְקוֹם אֶהְלֶךְ...
כִּי יִמִּין וְשִׁמְאֵל תִּפְרָצֵי...
אֶל תִּירָאֵי כִּי לֹא תִבְשִׁי...
...וּבְרַחֲמִים גְּדוּלִים אֶקְבְּצֶךָ;
...וּבְחֶסֶד עוֹלָם רַחֲמַתֶּיךָ,
אָמַר גְּאֻלֶּךָ ה';
וְחִסְדֵי מְאֹתֶךָ לֹא יִמוּשׁ,
וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תִמוּט..."

רק דרישה אחת דורש הנביא מאשת הנעורים, כדי שתהיה ראויה לישועתה ולארמונות הפאר שה' בנה לה באבנים יקרות, "בספירים":

"בְּצַדְקָה תִּכְוֶנְנִי,
רַחֲמֵי מְעַשֶׂק כִּי לֹא תִירָאֵי,
וּמִמְחַתָּה כִּי לֹא תִקְרַב אֶלֶיךָ";

אכן זהו המשך מובהק של ישעיהו מראשית נבואתו – "ציון במשפט תִּפְדָּה, וּשְׂבִיָּה בְּצַדְקָה" (א, כז). אז יהיו גם בְּנֵיָהּ של ציון תלמידי ה' הראויים ללכת בדרכיו – "וְכָל בְּנֵיךָ לְמוֹדֵי ה', וְרַב שְׁלוֹם בְּנֵיךָ" (נד, יג).

ישעיהו נה - דרשו ה' בהמצאו

מהי עבודת ה' לפי ישעיהו בפרקנו, ואיזו צורה היא קיבלה אחרי המהפכה הדתית של עזרא הסופר

אין שום חידוש בדרכי עבודת ה' לפי הנבואה בפרק הזה (שכולל גם את פרק נו, עד פסוק ח, כמו בהפטרה הידועה במנחה של תענית). ה' נמצא לדורשיו וקרוב לקוראיו, לא במקדש ולא בקרבנות (גם כשבית המקדש קיים), גם לא בתפילות ובצומות – אלא בתשובה מרשע ומאון (נה, ז). "פה אמר ה': שִׁמְרוּ מִשְׁפַּט וְעֲשׂוּ צְדָקָה, כִּי קְרוּבָה יִשׁוּעָתִי לְבוֹא וְצַדִּיקְתִּי לְהַגְלוֹת" (נו, א).

גם בפרק א (יג-טו) השווה הנביא תפילות ועצרות חג לזבחים ולקרבנות, וקריאת תורה ב(ראש) חודש ובשבת, לקטורת ומנחה. בדיוק כך גם בהמשך, בפרק נח, בביטול ערכם של צום ווידוי אם אין צדקה ומשפט. גם שמירת שבת כראוי תלויה ביושר וצדק. הנביא עמוס (ח, ד-ה) כבר תקף שומרי שבת שמחכים רק ליציאת השבת כדי לחזור למרמה בשוק, וכך בדיוק בישעיהו כולו (א, יג-יז; נח, יג-יד).

לא השתנה שום דבר בהשקפת ישעיהו הנביא (ותלמידיו) על הדרך הנכונה לדרוש את ה'. דרישת ה' לא עולה כסף (נה, א-ב), ואפשר רק להרוויח ממנה 'מזון' ו'מים' של יושר וצדק, שמובילים ל"ברית עולם, חסדי דוד הנאמנים" (נה, ג).

המהפכה הדתית של עזרא הסופר (נחמיה פרקים ח' עד י') אכן העמידה במרכז עבודת ה' את קריאת התורה, צומות ווידוי, ושמירה קפדנית על נישואים לפי ההלכות ולפי כל סייגי היוחסין (עזרא פרקים ט ו-י), אבל כל זה שונה מאד מדרישת ה' בספר ישעיהו (כולו), שעיקרה 'משפט וצדקה' בכל מקום.

"וואותי יום יום יְדַרְשׁוּן,
ודעת דְרָכֵי יִחְפְּצוּן,
כְּגוֹי אֲשֶׁר צְדָקָה עָשָׂה,
וּמִשְׁפַּט אֶל־לֵהִיו לֹא עֹזֵב,
יִשְׁאַלֹנִי מִשְׁפָּטִי צְדָק,
קִרְבַּת אֶל־לֵהִים יִחְפְּצוּן" (נח, ב).

ישעיהו נו - " יד ושם"

בני אדם זוכרים שמות והשמות יותר חזקים מהזרע. יש שחברים ותלמידים זוכרים אדם שהלך לעולמו, יותר מצאצאיו הביולוגיים

כאן יש רעיון נבואי חדש ומפתיע, מתוך מציאות יהודית חדשה לגמרי. הגלות היהודית (שתחילתה בהגלות האשוריות, משומרון ומשפלת יהודה) הביאה המוני יהודים למגע קרוב ויומיומי עם בני נֶכֶר, גם בארץ וגם בגולה. התבוללות של יהודים הסוגדים לפסילים; יהודים שנפלו בשבי ושרתו כסְרִיסִים. ומאידך, בני נֶכֶר שהתקרבו ליהדות – תמיד היו גויים שהמשפחה היהודית והשבת עשו עליהם רושם כביר, ותמיד היו גם חששות עמוקים מלקרב אותם.

סְרִיסִים יהודים לא יכלו עוד להביא צאצאים לעולם, כי סָרְסוּ אותם בשְׂבִי כדי שיוכלו לשרת מלכות ונסיכות בלי חשש (של המלכים והנסיכים, כמתואר במגילת אסתר).

"בן הַנֶּכֶר הַגֵּלָּה אֵל הַיְי" (נו, ג) חש דְּחוּי ממשפחות יהודיות מיוחסות, שחששו מפגמי יוחסין במשפחה. אלה ואלה זעקו – מה תועיל שמירת שבת על בסיס חזק ונכון של משפט וצדקה, כדרישת הנביא, אם אין המשכיות, במשפחה יהודית ובצאצאיה?

ההמשכיות האנושית היא בצאצאים ובשמות ("זַרְעֵכֶם וּשְׁמֵכֶם"; סו, כב) – גם לבעלי החיים יש צאצאים, והמשכיות ביולוגית בלבד אין לה משמעות בעולם האנושי, בלי הזיכרון שמחובר לשמות – בני אדם זוכרים שמות, והשמות יותר חזקים מהזרע, כי יש מקרים שחברים ותלמידים זוכרים אדם שהלך לעולמו, יותר מצאצאיו הביולוגיים.

לכן מבטיח הנביא לקריסים היהודים מחד, ולבני הנֶכֶר הנְלוּים "אל ה'" המשכיות של "שם עולם אשר לא יִפְרֹת" – "יָד וְשֵׁם, טוב מבנים ומבנות" (נו, ג-ז).

* * *

בדורנו, עם השמדת הגלות היהודית באירופה, עלתה אותה שאלה דווקא מול אלפי משפחות יהודיות מיוחסות, שנכרתו לחלוטין בלי להשאיר שום צאצא. מדינת ישראל, כמדינת קיבוץ גלויות, בנתה את "יָד וְשֵׁם", כדי להציב לדורות זיכרון חי ומהדהד בחומות ירושלים הנבנית.

ישעיהו נז - השתלבות בכל מחיר

הקבוצה שסבבה את מנשה חשבה את דרך חזקיהו כסיבה עיקרית למסע סנחריב ולחורבן לכיש וערי השפלה. והפתרון שמצאו הוליד זוועות ומאורעות קשים ביותר

אחרי שציפנו בהוצאה (מזעזעת) להורג של "עֶבֶד ה'" (נג), אנו קוראים את סיפור מנשה בהרחבה. הדרמה מתחילה ב'הזמנת' ("יִאֲתִיּוּ") "חִיְתוֹ שְׂדֵי" לעימות חזיתי עם "חִיְתוֹ בְּעֵר". הצופים שחייבים להזהיר - "עֲרִים", כלבי השמירה אוהבים לנמנם, וכלבי התקיפה * "עֲזִי נֶפֶשׁ לֹא יִדְעוּ שְׂבָעָה" (נו, ט-יב). ה"רעים" (=מנהיגים) "לְדַרְכֵם פָּנוּ, אִישׁ לְבַצְעוֹ", הנהנים מהמצב ואלה שהרימו ידיים - שותים ומשתכרים, והוזים הזיות על "יום מחר גדול יָתֵר מֵאֲדָם".

ובינתיים, "הצדיק אָבָד, ואין איש שֵׁם על לֵב", "ואנשי חסד" מְתִים וינוחו בשלום "על מִשְׁכְּבֹתָם" (נז, א-ב) – הם כבר לא יראו את המשך הזוועה. מהן הזוועות? זנות פולחנית ועבודת אלילים נתעבת בכל בית, אחרי "הדלת והמזוזה". ושיא התועבה – המוֹלֵךְ – "שְׁחֹטֵי הַיְלָדִים בְּנַחֲלִים תַּחַת סְעֵפֵי הַסְּלַעִים" (נז, ג-ח).

באותו הזמן, מלך יהודה מקבל מתנות יקרות ("וַיִּתְּשֵׁרֵי לְמֶלֶךְ בְּשֶׁמֶן"), מנהל פוליטיקה אזורית ("וַיִּתְּשֵׁלְחֵי צִרְיָאֵד עַד מְרַחֵק"), ודואג להישרדות תחת שליטה אשורית ("וַיִּתְּשֵׁפִילֵי עַד שְׂאוֹל"; נז, ט).

כאן חבוי המפתח למאורעות הקשים – הקבוצה שסבבה את מנשה (כמו חבורת אחז בשעתו), חשבה את דרך חזקיהו כסיבה עיקרית למסע סנחריב ולחורבן לכיש וערי השפלה. לפיכך ראו כצו ההישרדות את ההשתלבות במרחב הפוליטי והדתי. מי שהיה מזוהה עם המדיניות והדרך של חזקיהו נחשב לאויב הממלכה.

ישעיהו ותלמידיו נאבקו נגד עבודת האלילים הגסה שהתפשטה בירושלים, נרדפו על נפשם, עונו קשות והוצאו להורג. "וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מָלֵא את ירושלים פֶּה לְפֶה, לבד מחטאתו אשר החטיא את יהודה לעשות הרע (=עבודת אלילים) בעיני ה'" (מלכים ב כא, טז).

* משטרות דיכוי השתמשו תמיד בכלבי תקיפה אכזריים.

ישעיהו נח - מה אתה אוכל בסוף הצום?

אם עבור החזקים והעשירים הצום נמשך יום אחד טקסי, ועבור האביונים הוא אורח חיים קבוע – ה' לא יקבל את הצום, ולא התפילות, הנענועים וטקסי הווידוי

הרעיון היסודי של הצום הוא השוויון הבסיסי בין בני אדם, שכולם נבראו "בצלם א-להים". כשמתענים, כולם רעבים, כשצמים, הפערים נדחקים הצידה. לעומת זה, כשחלק אוכלים כסעודות

שלמה המלך, וחלק אוכלים פת חֲרֵבָה, התחרות החברתית-כלכלית משתוללת, הפערים שוברים שיאים, ויחד אתם רמיסת החלשים והדלים, ומעשי עוול ועושק לאין שיעור.

יום של צום ותענית יכול להפוך מנוף לשינוי ולתיקון, אם מבינים נכונה את משמעותו, ואם פועלים בהתאם. אבל אם הופכים את יום הצום ליום טקסי בו מכים "באגרף רשע" על חזה נפוח, מלא מזימות תחרות ורוע – אין לצום שום ערך.

נקודת מבחן קריטית היא בשאלה, מה יאכלו המסכנים בסוף הצום – האם העינוי פשוט יימשך עוד ועוד? אם עבור החזקים והעשירים הצום נמשך יום אחד טקסי, ועבור האביונים הוא אורח חיים קבוע – ה' לא יקבל את הצום, ולא התפילות, הנענועים וטקסי הווידוי.

השבת היא צו ה', ורוב ימי הצום הם יוזמה של בני אדם. במשפט הרשע של נבות היזרעאלי, שהוצא להורג במזימה של עדות שקר מתוכננת, נאמר: "קראו צום והשיבו את נבות בראש העם" (מלכים א כא, ט); אנשי נינה קראו צום ולבשו צום בגלל גזרת ה' בפי יונה (ג, ה-ז).

אולם יש צד משותף לשבת ולצום – גם השבת מבוססת על השוויון בין בני אדם, כאשר התחרות החברתית כלכלית נעצרת, ומתחזק השוויון. אולם, אם בתוך השבת מתכננים בעלי יכולת את המשך המרוץ בעסקים, ואת המשך העוול, אז גם לשבת אין ערך.

אותה הביקורת הנבואית של עמוס על 'שומר'י השבת (ח, ד-ז), אנו שומעים מישעיהו ותלמידיו (א, יג-יז; נח, יג-יד).

ישעיהו נט - הקובץ הנבואי המזעזע ביותר בתנך

אל מול שלטונו היציב, הארוך והאכזרי של מנשה, מגששת חבורת הנביאים באפלה. אפלה המתגברת עם הסתר הפנים האלוקי

תיאור מפורט ביותר של פשעי מנשה פותח את הפרק האחרון בקובץ הנבואי המזעזע ביותר בתנ"ך*. "דם נקי" (נט, ג, ז), שוד וחמס ודברי שקר – "ביצי צפעוני בקעו... האוכל מביציהם זמיות" (נט, ה) – והם 'הסתר הפנים' שיצר חיץ מבדיל בין ה' לבין יהודה (נט, ב).

"כי אם עֲזַנְתִּיכֶם הִיוּ מִבְדָּלִים
ביניכם לבין א-להיכם,
וחטאותיכם הסתירו פנים מִפְּנֵי
משמוע (את תפילותיכם);

חבורת הנביאים ותלמידיהם מגששות באפלה ("בְּאֲשָׁמְנִים ** כְּמַתִּים"; נט, ט-ז), מצפות לישועה וזו "רְחֻקָה מִמֶּנּוּ" (נט, יא). הייאוש המר של תלמידי הנביא מול שלטונו היציב, האכזר והארוך של מנשה (55 שנה; מלכים ב כא, א) הוליד נבואת נקם נוראה. ה' יראה "כי אין איש" ויופיע כא-ל נקמות (נט, טו-יח):

"כָּעַל (= כן עליון) *** גְּמֻלוֹת,
כָּעַל (= כן עליון) יִשְׁלַם,
חַמָּה לְצַרְיוֹ,
גְּמוּל לְאִיבָיו" ...
רק אז תתפשט יראת ה' "ממערב... וממזרח שמש" (נט, יט).
"ובא לציון גואל
ולשָׁבִי פֶשַׁע בִּיעֻקֵּב,
נָאֵם ה'";

והנביא חותם בהתחדשות ברית עולם של גאולה נבואית בדבר ה' (נט, כ-כא):
"ואני זאת בריתי אותם
אמר ה',"

רוחי אשר עליך
ודברי אשר שמתי בפיך
לא ימושו מפיד
ומפי זרעך ומפי זרע זרעך
אמר ה',
מעתה ועד עולם.

* מרוב עיסוק בנבואות 'כורש', וויכוחים תאולוגיים על "עבד ה'", לא נתנו את הדעת לפרקי נ עד
נט, המתארים את ימי מנשה בבהירות נוראה.
** יונתן תרגם מלשון 'אשמה' ו'שממה' – 'בקברים כמתים'; רש"י פירש כמו 'משמנים' – 'בשפע
היינו כמתים'.
*** כפי שפירש אבי מורי, ד"ר יחיאל בן-נון ז"ל, ארץ המוריה – פרקי מקרא ולשון, עמ' 321.

ישעיהו ס - סוף סוף נחמה

אחרי נבואות הגאולה והתשובה, אחרי התיאורים המזעזעים של הוצאת עבד ה' להורג ועבודת
האלילים, סוף סוף נחמה. מה קרה?

בפרקי מ עד מט יש קריאת "נחמו נחמו עמי" ונבואות גאולה, תוך כדי ויכוח עמוק וקשה. האמינו
לי! אני ואין עוד! למה לכם פסילים שאינם עושים דבר, ועל הַצָּלִים אַתֶּם אוֹפִים ומבשלים?

בפרקי נ עד נט יש נבואות גאולה ותשובה, תוך כדי תיאורים מזעזעים של הוצאת 'עבד ה'' להורג,
שפיכת דם נקי, עבודת אלילים נתעבת עם הקרבת בניס למוֹלֵךְ. בפרקי ס עד סב יש סוף סוף
תיאורי נחמה וישועה שופעים ומלאים, בשירה נלהבת. מה קרה?

בפרקי הנקס והחורבן (סא; סג-סד) נִגְלָה תשובה נוראה – חורבן גמור ושממה בציון ובירושלים.
כשהחורבן מגיע לשיאו, גם הנחמה עולה לשיאים, כי רק חזיון העתיד המופלא יכול לתת כוח
להחזיק מעמד – "...לְאַבְלֵי צִיּוֹן, לַתֵּת לָהֶם פֶּאֶר תַּחַת אֶפְרַיִם" (סא, ג). כך גם בנבואות הנחמה של
ירמיהו (ל עד לג), שנאמרו ממש על סף החורבן.

אנחנו זוכים כיום לראות הרבה מפרקי נחמה אלו, יותר מבכל ימי בית שני, ועדיין החזון הזה גדול
מכל מציאות מוכרת:

"כִּי הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יִכְסֶה אֶרֶץ,
וְעֶרְפָּל לְאֲמִים –
וְעֲלִיזָה יִזְרַח ה',
וּכְבוֹדוֹ עֲלִיזָה יִרְאֶה...
שָׂאִי סִבִּיב עֵינֶיךָ וּרְאִי
כֶּלֶם נִקְבְּצוּ בָּאוֹ לָךְ,
כְּנִיזָה מֵרְחוֹק יָבֹאוּ... (ס, ב-ד).

כל סוחרים הגויים יביאו את בני ובנות ציון בשיירות מכל העולם, כשי לה' לבית תפארתו, יביאו
עמם מתנות זהב וכסף למזבח, ואוצרות גויים יכנסו יומם ולילה בשערי ירושלים:

"כִּי הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא יַעֲבֹדוּךָ
יֵאבְדוּ – וְהַגּוֹיִם (הָאֱלֹהִים) חָרְבַּי יִחָרְבוּ...
וְהִלְכוּ אֲלֵיךָ שְׂחוֹמַת בְּנֵי מְעַנֶּיךָ,
וְהִשְׁתַּחֲוּוּ עַל כְּפֹת רַגְלֵיךָ כָּל מְנַאֲצֶיךָ,
וּקְרָאוּ לְךָ עִיר ה' – צִיּוֹן קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל (ס, יב-יד).

ישעיהו סא - הייתכן חורבן נוסף?

הנבואה הזאת, שלא יהיה חורבן נוסף, אכן נסכה ביטחון אדיר בלב היהודים הסובלים, המעונים והמאמינים בכל הדורות. אבל היו לה שני מחירים כבדים

"שמחת עולם תהיה להם" (סא, ח) ;
"לא יבוא (=לא ישקע) עוד שמשך, וירחך לא יאסף,
כי ה' יהיה לך לאור עולם, ושלמו ימי אבך;
ועמך פלם צדיקים, לעולם יירשו ארץ...
אני ה' בעתה אחישנה" (ס, כ-כב).

כל מבין עברית שומע בנבואה הזאת שלא יהיה עוד חורבן, וכך הבין גם הרמב"ם (מורה נבוכים, חלק ב פרק כט), אלא שהוא פירש פסוקים אלו על מלך המשיח, "ושלא תבטל מלכות ישראל מאחרי כן" – אף שהמשיח היחיד בפרק הוא הנביא (סא, א).

הנבואה הזאת אכן נסכה ביטחון אדיר בלב היהודים הסובלים, המעונים והמאמינים בכל הדורות, אבל היו לה שני מחירים כבדים :

1. בימי בית שני חיו אלפי יהודים בירושלים, והיו חזורים אמונה שלמה שבית המקדש לא ייחרב עוד. לא מפני שה' כבר שוכן בציון (כפי שהאמינו בימי בית ראשון), אלא מפני שה' הבטיח זאת בנבואות האלה. בלי האמונה הזאת אולי לא היו רבים מהקנאים מעזים למרוד בשלטון הרומאי? בלי האמונה, שלא יהיה עוד חורבן, אולי באמת לא היה חורבן שני?

2. המוני יהודים מאמינים בגאולה שלמה, ורק בה – כל נס נמדד רק לפי השלמות – יותר מ-6 מיליון יהודים כבר בארץ, בקיבוץ גלויות שלא היה כמוהו מעולם. ומדינה יהודית עצמאית וחזקה מול כל אויביה מסיבב, ועדיין לא כולנו שרים הלל לה' "המקבץ נדחי עמו", כי שונאינו עדיין לא משתחוים לפנינו על כפות רגליהם.

"שמעו דבר ה' הנרדמים אל דברו" (סו, ה) – התהליך התחיל מזמן. מיציאת מצרים עד בניית הבית לה' עברו 480 שנה (מלכים א ו, א), ו"כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" (מיכה ז, טו).

ישעיהו סב - התונה מאושרת?

האם הצלחנו להבין, מנבואה נועזת זו, עד כמה גדול הפער בין שיר השירים הנבואי לבין המציאות הנוראה?

אחרי קריאות רבות שהנביא קרא – "התעוררי התעוררי קומי ירושלם" (נא, יז) ; "קומי אזרי כי בא אורך" (ס, א) – הכלה מתעוררת, ופותחת לראשונה (סא, י), בשירת נישואין:
"שוש אָשִׁישׁ בְּה',
תִּגַּל נִפְשִׁי בְּא־לֵהּ,
כִּי הִלְבִּישְׁנִי בְּגָדֵי יִשַׁע,
מֵעִיל צִדְקָה יְעֻטְנִי" (=יְכַסְּנִי).
האם די במשפט אחד של שמחת 'כלה' עזובה ושוממה (סב, ד)?

לנביא בחזונו זה כנראה מספיק, והוא עובר מיד ללשונו המתארת (בגוף שלישי) :
"פָּחַתוּן יִכְהֶן פְּאָר,
וּכְפֹלָה תַעֲדָה כְּלִיָּהּ"...

אז מתעורר 'החתן' (סב, א), ומתלהב :
"למען ציון לא אֶחְשָׁה
ולמען ירושלם לא אֶשְׁקוּט,
עַד יֵצֵא כְּנֶגַה צְדָקָה
וְיִשׁוּעָתָה כְּלִפִּיד יְבָעֵר" ;

שוב חוזר הנביא אל החתונה המפוארת הצפויה, עד 'יחסי אישות' אינטימיים (סב, ד-ה):
"וּמְשֹׁשׁ חֲתָן עַל כְּלֵה
יָשִׁישׁ עֲלֶיךָ א-לֵהֶיךָ";

שוב מתלהב 'החתן' (סב, ו):
"עַל חוֹמַתְיךָ יְרוּשָׁלַם
הַפְקַדְתִּי שְׁמַרִים,
כֹּל הַיּוֹם וְכֹל הַלַּיְלָה תִּמְיֵד
לֹא יִחְשׂוּ";

מיד נזעק הנביא ומפציר בשומעיו "המזכירים את ה' – אֵל דְּמִי לָכֵם (=אל תשתקו); וְאַל תִּתְּנוּ דְּמִי
לו (=ואל תתנו לה' לשתוק), עַד יִכּוֹנֵן וְעַד יִשִּׁים אֶת יְרוּשָׁלַם תְּהִלָּה בְּאַרְץ; (כי) נִשְׁפַּע ה' בִּימִינוֹ
וּבְזִרְעוֹ עֲזֹ... " (סב, ו-ח). האם הצלחנו להבין, מנבואה נועזת זו, עד כמה גדול הפער בין שיר
השירים הנבואי לבין המציאות הנוראה?

גם במגילת שיר השירים, מתגלה המציאות המרה בשיר השלישי (ה, ו-ז), מפי 'הכלה':
"פִּתְחֹתַי אֲנִי לְדוּדִי
וְדוּדִי חָמֵק עֵבֶר,
נַפְשִׁי יֵצֵאָה בְּדַבְּרוֹ,
בְּקִשְׁתִּיהוּ, וְלֹא מִצְּאֹתִיהוּ,
קָרָאתִיו, וְלֹא עָנָנִי;
מִצְּאֹנֵי הַשְּׁמַרִים הַסְּבִיבִים בְּעִיר,
הַכּוֹנֵי פְּצֵעוֹנִי,
נִשְׂאוּ אֶת רִדְדֵי מַעְלֵי
שְׁמַרְי הַחֲמוֹת" (=הגויים);

שיר השירים הנבואי לא הסתיר את הבדידות ואת הייסורים, ודווקא כך נתן כוח ותקווה
למאמינים בכל הדורות.

ישעיהו סג - יהודה ואדום, היסטוריה של דמים

מה גרם להתפרצות הזעם והכאב כנגד אדום, בנבואת ישעיהו בפרקנו ואצל נביאים אחרים?

כבר פגשנו נבואה קשה על אדום בישעיהו (לד), וכבר תיארנו שם מעט מהיסטוריית הדמים
ההדדית בין יהודה לאדום. בין היתר, סוחרים עבדים אדומים היו קונים שבויים יהודים (ואחרים)
בשוקי העבדים של עזה ושל צור, ומוכרים אותם למרחקים (עמוס א, ו-יא); תופעה זו התעצמה
בעת חורבן ירושלים; האדומים סייעו לבבלים באופן פעיל בהחרבת ירושלים, בהסגרת פליטי
יהודה שניסו לברוח, ובמכירת שבויים לעבדים;

הנביא עובדיה (ו-יא) זעק נגד אדום – "מִחֲמַס אַחִיךָ יַעֲקֹב תִּכְסֶּה בּוֹשָׁה... בַּיּוֹם עֲמָדָךָ מִנְּגֵד, בַּיּוֹם
שְׁבוֹת זָרִים חִילוּ, וְנִכְרִים בָּאוּ שַׁעֲרֵיךָ, וְעַל יְרוּשָׁלַם יָדוּ גוֹרֵל, גַּם אֶתְּךָ פָּאָחַד מֵהֵם... וְאַל תַּעֲמֵד עַל
הַפֶּרֶק (=צומת דרכים) לַהֲכַרִּית אֶת פְּלִיטוֹ, וְאַל תִּסְגֵּר שְׁרִידָיו בַּיּוֹם צָרָה";

הסמיכות למזמור החורבן בהמשך (מ-סג ז עד סוף סד), מלמדת על הזמן של נבואה זו – אחרי
חורבן ירושלים. וכך התפרץ הזעם והכאב נגד אדום גם במזמור החורבן בסוף תהלים, ובצמוד
לשבועת "אֵם אֶשְׁכַּחךָ יְרוּשָׁלַם תִּשְׁכַּח יְמִינִי" (קלז, ה-ז), מתואר העידוד האדומי לבבלים מחריבי
העיר: "זָכַר ה' לִבְנֵי אֲדוֹם אֶת יוֹם יְרוּשָׁלַם, הָאֲמַרִים: עָרוּ (=החריבו), עָרוּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה";

ובמגילת 'איכה' (ד, כא-כב) – "שִׁישִׁי וְשִׁמְחֵי בַת אֲדוֹם יוֹשֵׁבֶת בְּאַרְץ עוֹץ, גַּם עֲלֶיךָ תַעֲבֹר פֹּסֵת
(הַתְּרַעֲלָה) תִּשְׁפָּרֵי וְתִתְּעָרֵי; תִּם עֲוֹנֶיךָ בַת צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהַגְלוֹתְךָ, פֶּקֶד עֲוֹנֶיךָ בַת אֲדוֹם, גֵּלָה עַל
חַטָּאתֶיךָ".

המלך הבבלי האחרון, נְבוּנָאִיד, הוא "זֶה (ש)בָּא מֵאֲדוֹם" (סג, א) אחרי שהחריב כליל את בְּצֵרָה
ואת 'סלע אדום'. כתובת ענקית שנמצאה על סלעי המבצר האדומי מתארת אותו "הָדוּר בְּלָבוֹשׁוֹ",

זה היה הכיבוש הבבלי האחרון, לפני הצהרת כורש – "כי יום נקם בלבי, ושנת גאולי בָּאָה" (סג, ד).

ישעיהו סד - תהלים וישעיהו – מזמורי חורבן

בית המדרש של משוררי תהלים התקיים בירושלים מימי דוד ועד אחרי החורבן, ותלמידי דוד המשיכו ליצור בסגנון המזמורי ברוח הקודש. כך גם תלמידיו של ישעיהו

כידוע, יש קשרים עמוקים בין ספר ישעיהו לבין מזמורי תהלים, וכבר ראינו מזמור תודה שלם (יב), בסוף הנבואה על קיבוץ גלויות, ומצאנו שיר מפוזר בין פרקי ישועה של ירושלים (כד עד כז); כמו כן, מזמור התודה של חזקיהו על הצלתו ממחלתו (לח, ט-כ) מופיע רק בספר ישעיהו.

תלמידי ישעיהו המשיכו בדרכו הנבואית, ברעיונות הנשגבים ובסגנון השירי, מימי מנשה ועד חורבן ירושלים, המתואר במזמור ההיסטורי האחרון (ציון הפרק סד מוטעה, כמובן):
"חסדי ה' אזכיר תהלת ה',
כעל (=כן, על) כל אשר גמלנו ה'... (סג, ז).

פתיחת החסד עם שירת משה ביציאת מצרים ובבקיעת הים (סג, ז-יד) דומה מאד למזמור תהלים קו (ב, ט, כא) – "מי ימלל גבורות ה', ישמיע כל תהלתו... ויגער בים סוף ויחרב, ויוליכם בתהומות כמדבר... שכחו א-ל מושיעם...".
"והמה מרו ועצבו את רוח קדשו...
בוקע מים מפניהם...
מוליכם בתהומות כסוס במדבר" (סג, י-יג);

קריאות הזעקה הגדולות לנוכח החורבן הנורא:
"הבט משמים וראה...
איה קנאתך וגבורתך... (סג, טו);
דומות מאד לזעקות מזמורי החורבן בתהלים – סט, עד, עט, פ, פט.

"למה א-להים זנחת לנצח" (תהלים עד, א);
"קומה א-להים ריבה ריבך" (עד, כב);
"עד מה ה' תאנף לנצח" (עט, ה);
"עד מה ה' תסתר לנצח" (פט, מז);
"א-להים צ-באות שוב נא,
הבט משמים וראה...
האר פניך ונושעה" (פ, טו, כ).

בית המדרש של משוררי תהלים התקיים בירושלים מימי דוד ועד אחרי החורבן, ותלמידי דוד ואסף ואיתן האזרחי המשיכו ליצור בסגנון המזמורי ברוח הקודש.
בדיוק כך ובמקביל, המשיכו גם תלמידי ישעיהו להינבא ברוחו ובסגנונו, עד המזמור החותם.

ישעיהו סה - האם נותר עם?

הצפון ושפלת יהודה, גלו. בין הנותרים ביהודה יש רבים שאין בהם שום רצון לקרוא בשם ה', או אפילו להשתייך לעם ה'. אל מי מדבר ישעיהו?

הפרקים החותמים (סה ו-סו) חוזרים למאבק מול (יהודים) עובדי אלילים בפולחנים זרים ומכעיסים – "זבחים בָּגְנוֹת... הישבים בְּקְבָרִים... האכלים בשר החזיר...", תופעות שהחלו ביהודה בהיקף נרחב, בימי מנשה, עם הייאוש מדרך ה', וההשתלבות במרחב האלילי.

אבל הפתיחה (סה, א-ב) מפתיעה. ה' כמו מתפלל המבקש את עמו:

"נְדַרְשֵׁתִי לְלוֹא שְׁאֵלוֹ,
נִמְצָאתִי לְלֹא בְקִשְׁנִי,
אִמְרַתִּי הִנְנִי אֶל גּוֹי לֹא קָרָא בְשֵׁמִי;
פְּרִשְׁתִּי יָדַי כָּל הַיּוֹם אֶל עִם סוֹרֵר
הַהֲלָכִים הַדֶּרֶךְ לֹא טוֹב, אַחֲרַי מִחֻשְׁבְּתֵיהֶם..."

האם עדיין נותר עם?

הצפון ושפלת יהודה, גלו. בין הנותרים ביהודה יש רבים שאין בהם שום רצון לקרוא בשם ה', או אפילו להשתייך לעם ה'. הפתרון מתחילת ישעיהו הוא 'השארית', 'עבדי ה' הנאמנים':
"...כֵּן אַעֲשֶׂה לְמַעַן עֲבָדֶיךָ, לְבַלְתִּי הַשְׁחִית הַכֹּל;
...בְּחִירֵי וְעֲבָדֶיךָ יִשְׁכְּנוּ שְׁמָה" (סה, ח-ל).

בניגוד לבלבול השורר בו סובלים עבדי ה', יבוא יום ההבחנה בין עובדי ה' לבין עוזביו:

"...הִנֵּה עֲבָדֶיךָ יֹאכְלוּ, וְאַתֶּם תִּרְעָבוּ,
הִנֵּה עֲבָדֶיךָ יִשְׁתּוּ, וְאַתֶּם תִּצְמָאוּ,
הִנֵּה עֲבָדֶיךָ יִשְׁמְחוּ, וְאַתֶּם תִּבְשּׁוּ" (סה, יג-יד).

אז ייברא העולם מחדש, השמים והארץ, בירושלים של שמחה, בלי בכי וזעקה, ובאריכות ימים מופלאה. אפילו "החוטא" יגיע לגיל 100. איך יתחולל הנס הזה? בזכותם של אלה ששומרים על המשכיות, שהענפים שלהם מתחדשים כמו בעץ זקן, שהדורות הקודמים נותרים יבשים על הגזע, ומחזיקים את צינורות החיים שבתוכו.

"כִּי כִימֵי הָעֵץ יִמֵּי עַמִּי..."

כִּי זֶרַע בְּרוּכֵי ה' הִמָּה,
וְצִאֲצָאֵיהֶם אֲתֶם";

זו מקבילה מדויקת לנבואה המשיחית הראשונה (יא, א-ט):

"זֶאֱבַב וּטְלָה יִרְעוּ כְּאַחַד,
וְאֲרִיָּה כְּבָקָר יֹאכֵל תְּבֹן,
וְנַחֲשׁ עֵפֶר לְחֶמּוֹ,
לֹא יִרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל הַר קֹדֶשׁ,
אִמֵּר ה' (סה, כה).

ישעיהו סו - הגויים, האחים והקרבנות

האם עובדי ה' ראויים שה' ישכין בתוכם את כבודו, בבית שעל הארץ, בירושלים הראויה לששון ולשמחה? בפרק 'החרדי' ביותר בכל התנך עולה השאלה הזאת בכל עצמתה

ברור שאין בית על הארץ אשר יכיל את כבוד ה', כי "השמים ושמי השמים לא יכלולו, אף כי הבית הזה אשר בניתי" (כדברי שלמה, מלכים א ח, כז), וזה יכול להיאמר גם כשהבית בנוי, וגם כשהוא חרב; השאלה הגדולה היא, האם עובדי ה', "החרדים אֶל דְּבָרוֹ" (סו, ה) ראויים שה' ישכין בתוכם את כבודו, בבית שעל הארץ, בירושלים הראויה לששון ולשמחה?

בפרק 'החרדי' ביותר בכל התנך עולה השאלה הזאת בכל עצמתה. והתשובה היא, כמו שלמדנו מתחילת ישעיהו, שהכל תלוי ביחס לעניים ולשפלי הרוח. כי אנשים אכזריים, גם קרבנות שלהם לא ייחשבו אלא כ"דם חזיר".

"כֹּה אָמַר ה'

הַשָּׁמַיִם כְּסֵאֵי וְהָאָרֶץ הַדָּם רִגְלֵי

אֵי זֶה בֵּית אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי...

וְאֵת כָּל אֱלֹהֵי יְדֵי עֲשֵׂתָה...

וְאֵל זֶה אֲבִיט,

אֵל עֲנִי וְנִכָּה רוּחַ, וְחָרַד עַל דְּבָרֵי";

הראויים לעמוד לפני ה' הם שפלי הרוח, העניים והענווים, וגמול קשה ישלם ה' לפושעי הגאווה והאכזריות, כמו למקריבי החזירים ואוכלי "השקץ והעכבר" (סו, ג, יז). אבל איך אפשר לבנות מחדש עם חי ובריא שישאף לעמוד לפני ה' ולהיות ראוי לבחירתו? העונש החד והברור לעין ביום הגמול העתידי, יעמיד כמנצחים את הישרים ואת הראויים. אבל זה לא מספיק כדי לשקם עָם.

התשובה הנבואית (במיוחד, בישעיהו) היא קיבוץ גלויות, אבל כאן הוא מתאר זאת באופן חריג ושונה – הגויים שישרדו, יביאו את כל אחינו שנטמעו ביניהם כמנחה לה', בשיירות של כלי תחבורה ישנים וחדשים, וה' יקח מהם אפילו כוהנים ולויים:

”והביאו את כל אחיכם מכל הגוים
מנחה לה',
בסוסים וברכב, ובצבים (=עגלות מכוסות) ובפָּרָדִים ובפָּרָוֹת
על הר קדשי ירושלים,
אָמַר ה' (סו, כ).

ירמיהו א - הקדשה חסרת תקדים

בשום נביא אחר לא מצאנו הקדשה ובחירה מרחם – זוהי הקדשה ייחודית לירמיהו מענתות. ומדוע היא מתמקדת בנורא מכל שיקרה רק בסוף ימיו?

תיאור לידתו והצלחתו של משה יכול להתפרש כבחירתו לשליחותו מרחם אמו, אבל זה לא נאמר במפורש. בשום נביא אחר לא מצאנו הקדשה ובחירה מרחם – זוהי הקדשה ייחודית לירמיהו מענתות (א, ה):

”בְּטָרִם אֶצְוֶרְךָ בְּבוֹטֵן יְדַעְתִּיךָ (=בחרתיך),
וּבְטָרִם תֵּצֵא מִרְחֶם הַקִּדְשִׁיךָ,
נְבִיא לְגוֹיִם נְתַתִּיךָ”;
מדוע?

ירמיהו הופקד בנבואה על פרשת דרכים היסטורית חמורה וקשה יותר מזו של ישעיהו ונביאי דורו, שבימיהם ירושלים שרדה. עליית בבל הכשדית במקום אשור תביא גם את ירושלים לחורבן-שממה. אשור לא השאירה אחריה שממה, אלא הביאה תושבים חדשים וטיפחה את שטחי הממלכות הכבושות (למשל, בשומרון). לעומת אשור, הבבלים הותירו אדמה חרוכה.

”רְאֵה הַפְּקִדְתִּיךָ הַיּוֹם הַזֶּה עַל הַגּוֹיִם וְעַל הַמַּמְלָכוֹת
לִנְתוֹשׁ וּלְנִתּוֹץ וְלִהְיוֹת לְהָרוֹס;
(ורק אחר כך גם) לְבָנוֹת וּלְנִטּוּעַ”;

מול האיום ההרסני של בבל, יישאר ירמיהו בודד לחלוטין, כי ירושלים לא תהיה מסוגלת להבין את האסון הצפוי, ולא תסכים 'להוריד ראש' עד יעבור זעם. לכן יראו בנבואות ירמיהו עצמן על הרעה שתבוא מצפון, איום חמור ומסוכן, וירדפו אותו.

”וּנְלַחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא יוֹכְלוּ לָךְ,
כִּי אֶתְּךָ, אֲנִי נֹאֵם ה', לְהַצִּילְךָ”;
ירמיהו יינצל אישית, אבל הארץ לא תינצל.
”וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי
מִצְפוֹן תִּפְתַּח הָרְעָה עַל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ”;

אבל כל זה יקרה רק במחצית השנייה של נבואת ירמיהו – כשיהיה דבר ה' אליו בימי יהויקים וצדקיהו (א, ג). כשירמיהו היה עדיין נער בימי יאשיהו, מ-13 עד 31 למלכותו, התרחשו דברים אחרים לגמרי. מדוע נבואת ההקדשה ממוקדת בסוף ימי הנביא ובעתיד הנורא מכל, שרק הנביא ישרוד בו? כי רק העתיד הצפוי הזה, הוא הסיבה להקדשה החריגה של נביא מרחם אמו.

ירמיהו ב - מסע הטיהור מתחיל עכשיו

ירמיהו שם את הגויים בצד וחוזר לדבר על היסוד. הקשר בין ה' לישראל יסודו באהבה וחסד, ודווקא זה מעלה את השאלה החמורה – איך תוכל האישה שבגדה לשוב אל אהבת כלולותיה?

בעוד נבואות ישעיהו נפתחו בחזון "אחרית הימים", כשגויים רבים יעלו "אל הר ה'", נבואות ירמיהו נפתחות בזכירת חסד נעורים ואהבת כלולות בין ה' לישראל, בלי העמים הרבים. בכך המשיך ירמיהו בעקבות הושע – הקשר בין ה' לישראל יסודו באהבה וחסד, אלא שדווקא זה מעלה את השאלה החמורה – איך תוכל האישה שבגדה לשוב אל אהבת כלולותיה?

ה' לא ינטור "לעולם" (ג, ה), אבל החסד והאהבה מחייבים תוכחה נוקבת. מדוע שכחה ירושלים את חסדי המדבר ויציאת מצרים? מדוע כל ההנהגה הרוחנית פְּשְׁעָה בְּה' (ב, ו-ח, כו), הכהנים לא

אמרו אִיָּהּ ה' (= "המעלה אתנו מארץ מצרים"), "ותפשי התורה לא ידעוני, והרעים פשעו בי, והנביאים נבאו בבעל, ואחרי לא יועילו הַלְכוּ";

העזיבה הזאת באה בגלל הניסיונות הנואשים לתמרן בין אשור לבין מצרים, למצוא פעם תמיכה מצרית נגד אשור, ופעם תמיכה אשורית מול מצרים (ב, יח; לו-לז). תמרוני ההישרדות האלה, שהגיעו לשיאם בימי מנשה ואמון, פתחו את שערי ירושלים לפולחני נכר אליליים, וכך נעלמה אהבת ה' (ב, כה) – "ותאמרי נואש, לוא כי אהבתי זרים ואחריהם אֶלֶךְ";

שתי 'המפלגות', זו שתמכה בכניעה משתלבת במרחב האשורי, כמו זו שדגלה בחסות מצרית ובמרד באשור, יצאו וידיהן על ראשן (ב, לז). זהו הפרק היחיד בירמיהו שמדבר על אשור ומצרים, והוא קדם שנים רבות לעליית בבל, לכן זו באמת ראשית נבואתו (13 ליאשיהו, א, ב), בדיוק עם התחלת הטיהור הגדול של המלך יאשיהו ב-12 למלכו (דברי הימים ב לד, ג).

שני אנשים צעירים – המלך יאשיהו בן 20 וירמיהו הנער מענתות, יצאו למסע טיהור שיחזיר את ישראל לאהבה הראשונה, אל "מקור מים חיים" (ב, יג).

ירמיהו ג - ההזדמנות האחרונה של הצפון

איפה זה "הצפון", מהי ההזדמנות שנקרתה במפתיע, ומהי השליחות שהצליחה יותר מהצפוי

אחרי הבגידה הגדולה ביהודה בימי מנשה ואמון, יש מקום למבט נבואי סלחני יותר על "מְשֻׁבָּה ישראל" (ג, ו, יב) אשר שולחה בעוונותיה.

אחרי פתיחה כזאת, אנו מצפים למסקנה נבואית נחרצת, כמו זו הכתובה על ימי מנשה בספר מלכים ב (כא, יב-יד) – "ונטיתי על ירושלים את קו שמרון, ואת מְשַׁקְלֵת בית אחאב". או כפי שיכריז ירמיהו עצמו (בימי יהויקים – ז, יב-טו; כו, ו, ט) – "כִּשְׁלוֹ יִהְיֶה הַבַּיִת הַזֶּה, וְהָעִיר הַזֹּאת תַּחֲרַב מֵאִין יוֹשֵׁב".

והנה הפתעה מרעישת – בנבואה היחידה בירמיהו, שנזכר בה בפירוש יאשיהו המלך, ה' שלח את הנביא "צפונה", להחזיר את 'עשרת השבטים'. אם ניתנת ליהודה הזדמנות נוספת (אחרונה!) בדמותו של יאשיהו, לא ייתכן שלא יקבלו אותה גם שבטי ישראל שבצפון.

"צפונה" יכול להיות בשומרון ובגליל, במקומות שבהם נשארו ישראלים ושרדו, ויכול להיות במרחקים, בין גולי שומרון "בְּחָלָח וּבְחָבֹר, נהר גוֹזָן וְעָרֵי מְדַי" (מלכים ב יז, ו). בלי ספק, הנביא (ג, יח) צפה גם לעתיד הרחוק – "בימים ההמה", כאשר ישובו גם הגולים "מארץ צפון", "ויבאו יחדו" גם גולי ישראל וגם גולי יהודה. אבל השליחות הקונקרטי בימי יאשיהו יועדה לישראלים שנשארו בארץ, לחבר אותם מחדש לבית ה' בירושלים ולבית דוד.

איך יודעים? ממסע הטיהור של יאשיהו עצמו (דברי הימים ב לד, ו-ז):
"...וַיְטַהֵר אֶת יְהוּדָה וְאֶת יְרוּשָׁלַם;
וּבְעָרֵי מְנַשֶׁה וְאֶפְרַיִם וְשִׁמְעוֹן וְעַד נֶפְתָּלִי...
וַיִּנְתֹּץ אֶת הַמִּזְבְּחוֹת, וְאֶת הָאֲשֵׁרִים וְהַפְּסָלִים...
בְּכָל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וַיָּשָׁב לִירוּשָׁלַם";

בספר ירמיהו (מא, ה) נשמרה עדות נאמנה על הצלחת השליחות הזאת:
"וַיָּבֵאוּ אֲנָשִׁים מְשַׁכֵּם, מְשָׁלוּ וּמְשִׁמְרוֹן,
שְׂמָנִים אִישׁ...
וּמְנַחָה וּלְבוֹנָה בִּידָם לְהַבְיֵא בֵּית ה'".

יאשיהו וירמיהו הצליחו בצפון יותר ממה שרגילים לחשוב.

ירמיהו ד - איך נתת להם לטעות?

בימי יאשיהו נחלשה מאד האימפריה האשורית ומצרים הלכה והתחזקה. העיניים היו נשואות דרומה בחשש. רק מאוחר יותר יתברר שהייתה זו טעות היסטורית

בין פרק ג מימי יאשיהו, לבין פרק ד מימי יהויקים, עברו כ-20 שנה. שיבת האחים מהצפון התחלפה באויב "משחית גוים" מצפון (ד, ו-ז).

בימי יאשיהו נחלשה מאד האימפריה האשורית ומצרים הלכה והתחזקה. העיניים היו נשואות דרומה. יאשיהו חשש מהשתלטות מצרית והקים מצודות הגנה על חוף הים*. כשעלה פרעה נכו כדי לבלום את בבל בנהר פרת (מו, ב), יצא יאשיהו לעצור אותו במגידו, ונפל בקרב** (מלכים ב כג, ט). פרעה המליך בירושלים את יהויקים בניגוד לרצון העם*** - הרעה באה מדרום.

רק נביאים בודדים כחבקוק וירמיהו ראו נכוחה – "כי רעה אנכי מביא מצפון ושׁבֵר גדול" (ד, ו). אילו חשב יאשיהו שפרעה נכו יהיה אפיזודה והרעה הגדולה באמת תבוא מצפון, לא היה מתבצר ולא היה הולך למגידו.

יהויקים כבר היה עבד נרצע לפרעה, ונבואת 'הרעה מצפון' הביאה לרדיפה חמורה נגד הנביא – בגללה קרע ושרף יהויקים את מגילת התוכחות של ירמיהו**** (לו, כג-כט), וכמעט הוציא אותו להורג. כאשר יופיעו הבבלים, "יאבד לב המלך ולב השרים" (ד, ט) מגודל התדהמה, כי יתברר שההתמקדות במצרים, גם של המתבצרים (יאשיהו) וגם של הנרצעים (יהויקים), הייתה טעות היסטורית.

כמו חבקוק, גם ירמיהו (ד, ז) זעק חמס כלפי ה', למה נתן לראשי העם לטעות כל כך:
"וְאָמַר: אֶת־אֵלֹהֵי־נְיֹזֵי הַיָּם
אֲכֹן הַשָּׂא הַשָּׂאֶתָּ לְעַם הַזֶּה וּלְיִירוּשָׁלַם
לְאָמֹר, שְׁלוֹם יִהְיֶה לָכֶם,
וְנִגְעָה חֶרֶב עַד הַנֶּפֶשׁ".

-
- * אחת נמצאה בחוף פלמחים, ואחת בתל-אביב.
 - ** או בהטעיה מצרית, כאילו פרעה מבקש לפגוש אותו.
 - ** העם המליך עם מות יאשיהו את יהואחז היותר צעיר (מלכים ב כג, ל-לג).
 - *** תוכן המגילה (מפרק ב עד ז) יוסבר בפרק לו.

ירמיהו ה - הזדמנות שהוחמצה

לו יכולתי לנסח את זעקת ירמיהו לפני ה', הייתי אומר – ריבונו של עולם, איך נתת ליאשיהו לטעות וללכת למגידו? הייתכן, שנעלת בפני עמך שערי תשובה?

ה'רעה מצפון' תבוא כמו הקללה שבתורה (ה, טו; דברים כח, מט):
"הנני מביא עליכם גוי ממרחק...
גוי לא תדע לשונו
ולא תשמע (=תבין) מה ידבר";

כתב האישום איננו שונה מזה שקראנו בפרק ב – בגידה, ניאוף, השחתת משפט ומוסר. ובכל זאת, אחרי פרק ב נתן ה' לירושלים הזדמנות בדמותו המופלאה של יאשיהו הצעיר; אולם נפילתו במגידו בטרם הגיע לגיל 40, הותירה את יהודה חשופה וחסרת אונים. תחילה מול פרעה נכו, ואחר כך מול נבוכדראצר.

לו יכולתי לנסח את זעקת ירמיהו לפני ה', הייתי אומר – ריבונו של עולם, איך נתת ליאשיהו לטעות וללכת למגידו? הייתכן, שנעלת בפני עמך שערי תשובה?

מענה קשה אני קורא (ה, א-ב) –
"שׁוֹטְטוּ בְּחוּצוֹת יְרוּשָׁלַם וְרָאוּ נֹא
וְדָעוּ וּבְקִשׁוּ בִּרְחוֹבוֹתֶיהָ
אִם תִּמְצְאוּ אִישׁ,
אִם יֵשׁ עֹשֶׂה מִשְׁפֵּט, מִבְּקֵשׁ אֲמוֹנָה (=יושר),
וְאִסְלַח לָהּ;
וְאִם חָי ה' יִאֲמְרוּ?
אֲכֵן לְשֹׁקֵר יִשְׁבְּעוּ";

יאשיהו היה לגמרי לבדו. לא היה איש אחד בלב שלם עמו. כיוון שהיה מלך, נשמעו לו ועשו כרצונו מתוך כניעה לשליט, אבל ברגע שנפל קרס הכל. העם לא באמת עשה תשובה, ו"הגדלים... חָדָו שָׁבְרוּ עַל נְתִיקוֹ מוֹסְרוֹת" (ה, ה);

כבר בנבואה מימי יאשיהו אמר ירמיהו (ג, י):
"וְגַם בְּכָל זֹאת
לֹא שָׁבָה אֵלַי בְּגוֹדָה אַחֲוֹתָהּ יְהוּדָה בְּכָל לְבָבָהּ,
כִּי אִם בְּשֹׁקֵר, נֹאֵם ה'";

חז"ל, במדרש שהביא רש"י, תיארו את השקר בתיאור יצירתי – היו מציינים חצי פסל על דלת אחת, וחצי על השנייה, וכשהיו דלתות פתוחות, לא ראו כלום. התרבות האלילית של ימי מנשה ירדה למחתרת, וצפה מחדש במות יאשיהו. לכן "לא שב ה' מחרון אפו הגדול..." (מלכים ב כג, כו).

ירמיהו ו - מבט של נביא, מבט של רועה

מי שלא הלך בעקבות ירמיהו, ולא ראה את עיר דוד למטה, בעמק הקדרון, ואת מישור הר הבית מעל פסגת הר הצופים, לא יוכל להבין את דבר הנביא

ענתות כמו תקוע של עמוס, שוכנת בספר המדבר, גבול החקלאות והמרעה. עמוס בא מן המרעה וירמיהו גדוש דימויים ותיאורים מן המדבר והמרעה. עמוס נשלח להינבא חורבן על ממלכת ישראל-שומרון, וירמיהו (לבסוף) ניבא חורבן על ירושלים.

ירמיהו לא רצה בנבואות אלה, והעדיף להתבודד במדבר (ט, א) –
"מִי יִתְּנֵנִי בְּמִדְבַר מְלוֹן אֲרָחִים
וְאֶעְזְבָה אֶת עַמִּי וְאֶלְכָה מֵאֲתָם,
כִּי כָלִם מִנְאֲפִים עֲצָרַת בְּגָדִים";

ה' לא נתן לירמיהו לעזוב ולהתבודד – הוא השמיע לו תרועות מלחמה שירושלים לא שומעת, והראה לו איך 'המדבר' יעלה על העיר וישתלט עליה –
"הֲנִיָּה וְהִמְעַנְגָה... בַּת צִיּוֹן,
אֵלֶיהָ יָבֹאוּ רְעִים וְעֲדָרֵיהֶם,
תִּקְעוּ עֲלֶיהָ אֱהָלִים סָבִיב...
קִדְשׁוּ עֲלֶיהָ מִלְחָמָה...";

ירמיהו הלך מענתות לירושלים, כל פעם שנשלח לשאת בה את דבר ה' – נָגַהּ הָרְאוּבֵנִי* סֵפֶר 11 פעמים בספר – "הַשֶּׁכֶם וְדַבָּר/הַשֶּׁכֶם וְשָׁלוֹחַ", ו-11 פעמים "הַלֹּחֵךְ וְקָרְאָתָ/הַלֹּחֵךְ וְאֲמַרְתָּ". כדי להגיע לשערי ירושלים המלאים בבוקר, נדרש ירמיהו לצאת כשעתיים לפני כן, לעלות להר הצופים, ולרדת לחצר בית ה'.

מי שלא הלך בעקבות ירמיהו, ולא ראה את עיר דוד למטה, בעמק הקדרון, ואת מישור הר הבית מעל פסגת הר הצופים, לא יוכל להבין את דבר הנביא (כא, יג) –

"הַנְּנִי אֶלֶף יִשְׁבֶּת הַעֶמֶק צוֹר הַמִּישׁוֹר
נָאֵם ה',
הַאֲמִירִים מִי יַחַת עֲלֵינוּ,
וּמִי יָבֹא בְּמַעֲוֹנוֹתֵינוּ";

אנשי ירושלים ומנהיגיה היו בטוחים בשיר המעלות (קכ"ה) – "ירושלם הרים סביב לה, וה' סביב לעמו מעתה ועד עולם". הנביא מענתות ניסה בכל כוחו לזעזע את הביטחון הזה, לפני שיהיה מאוחר מדי (יג, טז).

"תִּנְנוּ לַה' א-לֵהֵיכֶם קְבוּדַת בְּטָרְם וְחֶשֶׁד,
וּבְטָרְם יִתְנַגְּפוּ רַגְלֵיכֶם עַל הָרֵי נֶשֶׁף" (=אֶפְלָה).

* בספרו הנפלא, אור חדש על ספר ירמיהו.

ירמיהו ז - למה שונאים את ירמיהו

הנביא מנסה להעביר מסר חשוב וחריף. אולם אנשי ירושלים לא מסוגלים להתעלות מעל לתדמית שמייצג ירמיהו מבחינתם, ולנסות להקשיב לו ברצינות

סוד רמוז בהקבלה בין "ירמיהו בן חלקיהו מן הכהנים אשר בענתות" (א, א) לבין אביתר, שריד אחרון לכוהני שילה –
"וּלְאֲבִיתָר הַכֹּהֵן אָמַר הַמֶּלֶךְ (=שְׁלֹמֹה) –
עֲנֵתָ לִי עַל שְׂדֵךְ...
וַיִּגְרַשׁ שְׁלֹמֹה אֶת אֲבִיתָר מֵהַיּוֹת כֹּהֵן לַה',
לְמַלְא אֶת דְּבַר ה' אֲשֶׁר דִּבֶּר
עַל בֵּית עֲלִי בְּשֵׁלָה" (מלכים א ב, כו-כז);

רמיזה מקראית זו מבהירה בבת אחת את הקשר המיוחד של ירמיהו לאחים מהצפון, את השליחות שלו להשיב אותם בימי יאשיהו (ג, ו, יב), ובמיוחד את הקשר לרחל ה"מְבַכָּה עַל בְּנֵיהָ"
ולשבט אפרים (לא, יד-ט).
"הִבֵּן יָקִיר לִי אֲפִרַיִם...
כִּי מִדֵּי דִבְרֵי בּוֹ זָכַר אֲזַכְּרֶנּוּ עוֹד,
עַל כֵּן הָמוּ מְעֵי לוֹ,
רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ נָאֵם ה'";

כשירמיהו התייצב בפני אנשי ירושלים בבית ה', הוא אמר להם בעצם נוכחותו – אבות אבותי הודחו מן הכהונה על הרבה פחות מִשֶׁק העוונות שלכם.
"וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי –
צְדָקָה נִפְשָׁה מִשֶּׁבֶת יִשְׂרָאֵל
מִבְּגָדָה יְהוּדָה" (ג, יא);

המסר חריף – אם לא תהיו ראויים לבית ה', הוא לא יהיה ראוי לכם, ואם אינכם מאמינים:
"לָכוּ נָא אֶל מְקוֹמִי אֲשֶׁר בְּשִׁילֹו
אֲשֶׁר שָׁכַנְתִּי שְׁמִי שָׁם בְּרֵאשׁוֹנָה,
וְרָאוּ אֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לוֹ...
וְעָשִׂיתִי לְבַיִת אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו (=בִּירוּשָׁלַיִם)...
כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְשִׁילֹו...";

על הדברים האלה הועמד ירמיהו למשפט (פרק כו), שכנראה פתח את מסכת הרדיפות נגדו בימי יהויקים (ואחר כך שוב, בימי צדקיהו) – מהמשפט הזה ירמיהו בקושי ניצל.

למרבה הצער, מובנת כעת גם השנאה העמוקה לירמיהו בירושלים, וחוסר הנכונות להקשיב לו – מבחינתם הוא היה מלא רגשות נקם משפחתיות כצאצא לכוהן המודח משילה – רובם לא הצליחו אפילו להתעלות מעט, להקשיב לו, ולחשוב ברצינות.

ירמיהו ח - לא עולות ולא תפילות

התפילה הנבואית קדמה לשליחות הנבואית, מאברהם אבינו, דרך משה, ונסתיימה בירמיהו. תפילתו נדחית שוב ושוב. מה נשאר?

בנבואה המקראית (מישעיהו פרק א) – מי שלא ראוי להקריב קרבן, גם לא ראוי להתפלל; כאשר ה' איננו רוצה בעולות, יכולים המקריבים עולה גם לאכול אותה בעצמם (ז, כא-כב), ואין ה' רוצה גם בתפילות (ז, טז):

”ואתה אל תתפלל בעד העם הזה
ואל תשא בעדם רנה ותפלה,
ואל תפגע בי,
כי אינני שמע אתך...
כה אמר ה'...
עלֹותיכם סָפוּ על זְבִיחֵיכם ואִכְלוּ בשר”;

התפילה הנבואית קדמה לשליחות הנבואית – אברהם היה נביא מתפלל ולכך נבחר (בראשית יח, יט-לב), ושליחות נבואית לעם תחילתה במשה; ועם זה, משה המשיך את תפילת האבות הנבואית, והציל את עם ישראל בתפילתו כמה פעמים. ה' שמע לכל תפילה של משה חוץ מתחינתו בעד עצמו (דברים ג, כג-כז). אברהם על עצמו (בעקדה) לא התפלל, רק על לוט ומשפחתו בסדום ועל אבימלך (בראשית כ, ז, יז).

התפילה הנבואית היא שותפות באחריות להנהגת העולם והעם. הנביא מקיים את שליחותו, אך לעתים מתפלל נגדה, לעצור חרון אף, ולבטל גזרה קשה. והנה התפילה הנבואית נחתמה בירמיהו – ירמיהו ימשיך להתפלל עד החורבן, אך תפילתו נדחית שוב ושוב. מה נשאר?

נשארו חוקות שמים וארץ, חוקי הטבע, ובהם נוהג גם עונש טבעי – מי שסגד לשמש ולירח (=האלים הבבליים), יבואו הבבלים וישתלטו עליו. מי שהקריבו בנים למוֹלך (כדי להציל מסכנה את שאר המשפחה), התופת תהפוך להם לקבר אחים המוני.

ואם נרצה לדעת משפט ה', נתבונן בנדידת הציפורים, העוברות בהמוניהן בארץ ישראל פעמיים בשנה, בדיוק מדהים (ח, ז):
”גם חסידה בשמים ידעה מוֹעֲדֶיהָ
ותר וסיס ועגור שמרו את עַת בְּאֲנָה”...

ירמיהו ט - הקינה הנבואית של ירמיהו

ירמיהו מקונן על כולם, על ההנהגה, על העם וגם על עצמו. ובתוך כל זה תופסת מקום נכבד גם שאלת האשמה

הקינה הנבואית ראשיתה בספר ירמיהו, אחרי מגילת התוכחות, שלא היה להם שומע. ירמיהו קונן גם על יאשיהו, וקינה זו כלולה במגילת איכה (דברי הימים ב לה, כה; ”והִנֵּם כתובים על הקינות”); ירמיהו קונן גם על עצמו (במיוחד איכה ג); אבל לפני הכל נשא קינה נבואית על העם ועל הארץ, עוד לפני החורבן, עוד לפני המקוננות שתבואנה (ט, טז-יט).

בתור קינה נבואית, גם שאלת האשמה תופסת כאן מקום מרכזי (ט, א-ח; יא-יג):

"מי האיש החכם ויבן את זאת...
על מה אבדה הארץ, נצתה כמדבר מבלי עֵבֶר?
ויאמר ה': על עזבם את תורתך אשר נתתי לפניהם,
ולא שמעו בקולי, ולא הלכו בה...
לפי זה, החורבן כבר נגזר בחטאי מנשה וירושיו".

אבל ירמיהו, במחצית השנייה של חייו, דרש להיכנע לבלל ולהינצל. אפילו בתוך המצור הבבלי האחרון על ירושלים בימי צדקיהו, עוד אמר הנביא למלך (בבית הסוהר; לח, יז-יח):

"כֹּה אָמַר ה'...
אִם יֵצֵא תֵצֵא אֵל שָׂרֵי מֶלֶךְ בָּבֶל,
וְהִיתָה נַפְשְׁךָ,
וְהַעִיר הַזֹּאת לֹא תִשָּׁרֵף בְּאֵשׁ...
וְאִם לֹא תֵצֵא...
וְנִתְּנָה הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד הַכַּשְׂדִּים,
וְשָׂרְפִיהָ בְּאֵשׁ"...

העם הזה הוא 'עם קשה עורף' – חלק ממנו מופנה נגד הברית והייעוד, וחלק ממנו מגויס נגד כל שעבוד זר, דתי, תרבותי או פוליטי. כבר בימי משה היו עובדי העגל והתיירים-המרגלים מצד אחד, והמעפילים בהר נגד גזרת ארבעים השנה מאידך.

גלוי וידוע שהחוגים היותר נאמנים לעצמאות יהודה לא ישלימו עם צו הכניעה של ירמיהו, וימרדו בשלטון הבבלי עדי חורבן. אם יסיר ה' מירושלים את שמירתו המיוחדת (אחרי שעמדה במבחן הקשה מול סנחריב), העיר תישבר מבפנים בין פְּנוּעִים לבין קְנָאִים, ותעלה באש.

ירמיהו י - נגד אלילות יהודית

בפרק החותם את המסכת הראשונה של "דברי ירמיהו", פונה הנביא גם אל יהודים שכבר גלו לארצות דוברות ארמית, מה כתוב באיגרת הראשונה ששולח ירמיהו לגולה?

בדיוק כמו בישעיהו (פרק מד בעיקר), עם הקינה על החורבן הצפוי, ועם הייאוש הגדול מהאמונה בה' ובבריתו עם ישראל, נדרש גם ירמיהו לאזהרת הרחקה מ"דרך הגוים... ומאֲתוֹת השמים", ולמאבק נגד סגידה הזויה של יהודים לפסילי עץ מצופים זהב, שאינם הולכים ואינם מדברים (י, ב-ה).

"אל תיראו מהם כי לא יַרְעוּ,
וגם הִיטִיב אִין אוֹתָם";

כאן בא חידוש רעיוני מרתק – גם הגויים הסוגדים לאליליהם מבינים ויודעים, שפסיליהם אינם רואים ואינם שומעים, והם גם יודעים כולם על 'א-ל עליון', ששולט בכל. אפילו הזיהוי של 'ה' א-ל עליון, קִנָּה (=יוצר) שמים וארץ" (כדברי אברהם; בראשית יד, כב) כבר נודע בעולם, ויסודות האמונה הישראלית כבר מתפרסמים בין "חכמי הגוים"; רק הפסילות הנבערה עדיין מתנהלת כאילו הפסילים "מייצגים".

ודווקא לעת הזאת נמשכים יהודים מיואשים אחרי ההבל הזה, שהעולם כולו קרוב להשתחרר ממנו (י, ו-ח):

"מֵאִין כְּמוֹךָ ה'
גְּדוֹל אֶתָּה וְגְדוֹל שְׂמֶךְ בַּגְּבוּרָה;
מִי לֹא יִרְאֶךָ מֶלֶךְ הַגּוֹיִם כִּי לֹךְ יִצְתָּה (=מלוכה),
כִּי בְכָל חֲכָמֵי הַגּוֹיִם וּבְכָל מַלְכוּתָם, מֵאִין כְּמוֹךָ;
וּבְאַחַת יִבְעָרוּ וְיִקְסְלוּ –
מוֹסֵר הַבָּלִים עֵץ הוּא"...

בפרק החותם את המסכת הראשונה של "דברי ירמיהו" (פרקים ב עד י), פנה הנביא גם אל יהודים שכבר גלו לארצות דוברות ארמית, וכמו שלח איגרת ראשונה* לגולה (י, יא) :

"כִּדְבַר תְּאַמְרוּן לְהוֹם (כך תאמרו לעובדי הפסילים) –
אֱלֹהֵי דִי שְׁמָא וְאַרְקָא לֹא עֲבָדוּ (=אלילים אשר שמים וארץ לא עשו),
יֵאבְדוּ מֵאַרְעָא, וּמִן תְּחוֹת שְׁמָא אֱלֹהֵי" (יאבדו מן הארץ, ומתחת השמים) ;
ההמשך בעברית (י, יב-טז), מסביר את תוכן ההצהרה הארמית.

ירמיהו יא -

ירמיהו ? - הרב יואל בן נון

התפילה הנבואית קדמה לשליחות – אברהם היה נביא מתפלל – "הִשָּׁב אֶשֶׁת הָאִישׁ כִּי נִבְיָא הוּא ויִתְפַּלל בְּעֶדְךָ, וְנִחֵיהּ... " (בראשית כ', ז) – ה' לא פעל להפיכת סדום, בטרם נתן לאברהם הזדמנות להגן עליה בתפילת 'עמידה' (בראשית י"ח, יז-לג). ה' שמע לכל תפילות משה על ישראל – מול חטא העגל, חטא התיירים-המרגלים, קורח ועדתו – כשמשה נשאר בלי מילים – פרצה מגפה (במדבר י"ז, ח-יב; כ"ה, ו-ט).

עמוס (ז', א-ו) התפלל פעמיים, וה' ניחם על הגזרות, ורק אז הודיע לנביא (פעמיים), שהגיע הקץ ותמו הסליחות (שם, ז', ט; ח', א-ב). ירמיהו התאמץ בכל כוחותיו למלא את ייעודו הכפול, כנביא – גם להזהיר את יהודה וירושלם, וגם להתפלל אל ה', ולעצור את הרעה ("יד, ז-ט + יט-כב).

אם עֲזַנְנוּ עֵנוּ בְּנוּ – ה' עֲשֵׂה לִמְעַן שְׁמֶךָ...
מְקוֹה יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעוּ בְּעֵת צָרָה –
למה תהיה כְּגַר בְּאַרְץ, וּכְאַרְחַם נְטִיה לְלוֹן?
למה תהיה כְּאִישׁ נִדְהָם, כְּגִבּוֹר לֹא יוֹכֵל לְהוֹשִׁיעַ?
ואתה בְּקִרְבָנוּ ה', וּשְׁמֶךָ עָלֵינוּ נִקְרָא –

אל תִּנְחַנּוּ!
...הִמָּאֵס מְאִסְתָּ אֶת יְהוּדָה?
אם בְּצִיּוֹן גְּעַלָה נִפְשָׁךָ?
מדוע הִכִּיתָנוּ וְאִין לָנוּ מִרְפָּא?...
דַּעֲנוּ ה' רִשְׁעָנוּ, עֲוֹן אֲבוֹתֵינוּ,

כי חטאנו לך ;
אֵל תִּנְאֹץ לִמְעַן שְׁמֶךָ...
זְכֹר, אֵל תִּפְרֹ בְּרִיתְךָ אֲתָנוּ!
הֲלֹא אֲתָה הוּא ה' א-לֵהֵינוּ וְנִקְוָה לְךָ...
כבר קראנו פעמיים (י"א, יד ; י"ד, יא-יב) –

אֵל תִּתְפַּלל בְּעַד הָעַם הַזֶּה / לטובה

וְאֵל תִּשָּׂא בְּעֶדְם רְנָה וּתְפִלָּה...
כאשר חזר יהויקים לזוועות של מנשה לשפוך דם נקי, נסתמו תפילות גדולי הנביאים, ואין עוד מקום לתפילה נבואית –
אם יִעֲמֹד מִשֶׁה וּשְׁמוֹאֵל לְפָנָי –
אין נִפְשֵׁי אֵל הָעַם הַזֶּה –
שֶׁלַח מַעַל פָּנָי, וַיִּצְאוּ ;

מאז ועד היום, אנו מתפללים מאחרי מחיצה.

ירמיהו יא - מי כתב את הפרק הזה

הגדרת גלות מצרים כצריפת עם ישראל ב"כור הברזל", כמופיע בפרקנו, היא מקורית וייחודית למשה בספר דברים. האם נאמרו הדברים על ידי ירמיהו?

המסכת השנייה בנבואות ירמיהו (פרקים יא עד כ) מתחילה שוב בראשית נבואתו, בימי יאשיהו, והפעם במעמד הברית, בשנת 18 ליאשיהו (מלכים ב כג, א-ג).

"ארור האיש אשר לא ישמע את דברי הברית הזאת, אשר צויתי את אבותיכם ביום הוציא אותם מארץ מצרים מכור הברזל... והייתם לי לעם, ואנכי אהיה לכם לא-להים; למען הקים את השבועה אשר נשבעתי לאבותיכם לתת להם ארץ זבת חלב ודבש כיום הזה".

הפסקה הזאת, אין בה כלום מסגנונו של ירמיהו, ונאמרה כולה בסגנון משה, ממעמד הברית שבספר דברים* (פרקים ד ו-ה; כו עד כט). הגדרת גלות מצרים כצריפת עם ישראל ב"כור הברזל" היא מקורית וייחודית למשה בספר דברים (ד, כ):

"וְאֵתְּכֶם לְקַח ה' וְיֹוצֵא אֶתְּכֶם מִכּוּר הַבְּרִזָּל מִמִּצְרַיִם, לְהִיּוֹת לוֹ לְעַם נַחֲלָה כְּיוֹם הַזֶּה".

ירמיהו הגיב במענה היחיד המתבקש ממי שנכנס לברית:
"וְאָעַן וְאָמַר – אָמֵן, ה'".

בפסקה הבאה כבר יש כמה ביטויים אופייניים לירמיהו, כמו "הַשֶּׁכֶם וְהָעֵד" (יא, ז), והיא מסבירה את שליחותו המיוחדת של ירמיהו בשנת 18 ליאשיהו – להפיץ את "דברי הברית" "בערי יהודה ובחצות ירושלם".

יאשיהו הוביל את המעמד בבית ה' עם הכוהנים והשרים, ואילו ירמיהו, הנביא הכפרי, הלהן מענתות, נשלח לציבור הפשוט, שלא היה מעורב בהכרעות הגדולות של בית המלוכה – לנטוש את דרך מנשה ואמון, ולחזור לברית משה. בפסקה השלישית והרביעית (יא, ט-יג) אנו שומעים כבר על הפרת הברית, ועל העונש, ולכן כבר משתקפים ימי יהויקים – "שבו על עזנת אבותם הראשנים".

* בימי יאשיהו וירמיהו הרבו להשתמש בסגנון ספר דברים; אין ללמוד מכך דבר ביחס לזמן חיבורו; גם בישעיהו יש נוכחות חזקה של ספר דברים.

ירמיהו יב - מי רודף אחרי ירמיהו?

בשנה הרביעית ליהויקים שרף המלך את מגילת התוכחות של נבואות ירמיהו, ואז החלו שנים קשות של רדיפות ועינויים. וכשירמיהו מתחנן להגנה, עונה לו ה' תשובה מפתיעה

בראשית ימי יהויקים החלו הרדיפות. זה התחיל במשפט "הכהנים והנביאים" (כו) בבית ה', נגד ההשוואה של בית ה' למשכן "שלו". ההשוואה הזאת מופיעה כבר במסכת הראשונה (בפרק ז), אבל לא נזכר שם המשפט, ולא הצלת ירמיהו ממוות על ידי אחיקם בן שפן (כו, כד).

בשנה הרביעית ליהויקים שרף המלך את מגילת התוכחות של נבואות ירמיהו (לו), ואז כבר היה ירמיהו במחבוא. אז התחילו השנים הקשות של רדיפות ועינויים.

במסכת הנבואות הראשונה (פרקים ב עד י), אין תיאורי רדיפות, ואילו המסכת השנייה (מפרק יא עד כ) מלאה בהם, ומכאן ברור הזמן שלה – אחרי המשפט ואחרי שריפת המגילה (משנת 5 ליהויקים ; לו, ט) ;

בהתאמה לרצון המלך וכהני ירושלם החלו אנשי ענתות לרדוף את ירמיהו, כדי להביא לחיסול 'הבוגד', המבשר חורבן ושממה.
"וואני כְּבֹשׁ אֶלּוֹף יוֹבֵל לְטוֹבֹת,
ולא ידעתי כי עלי חשבו מחשבות –
נשחיתה עץ בלחמו,
ונִכְרַתְנוּ מֵאֶרֶץ חַיִּים, ושמו לא יִזְכָּר עוד...
לכן, כֹּה אמר ה' על אנשי ענתות
המבקשים את נַפְשִׁי, לֵאמֹר :
לא תִּנְבֵּא בְשֵׁם ה', ולא תִּמְוֹת בְּדָנֹי ;
כאשר ירמיהו זעק על מר גורלו –
מדוע דָּרַךְ רשעים צְלַחַה"?

וכאשר התחנן, שה' ינקום ברודפיו, ויעשה עם נביאו משפט צדק לעיני כל, אמר לו ה' שלא יבקש צדק מהיר וחד, ויקבל את דינו כנרדף, הנוטש גם את ביתו ומשפחתו :
"כי גם אחיך ובית אביך,
גם המה בגדו בך...
אַל תִּאֲמֶן בָּם כי ידברו אליך טובות –
עזבתי את ביתי,
קִטְשִׁית את נחלתי...
היתה לי נִחְלָתִי כאריה ביער"...

כאן התחילה ההקבלה בין גורלו האישי של הנביא הנרדף, לבין גורלה של נחלת האומה כולה.

ירמיהו יג - מי השחית את החגורה

כמה הייתי שמח לצאת עם הרמב"ם לסיור באזור ענתות, לרדת אֶתוֹ לעין פרז, להראות לו את נקיקי הסלע הרבים והעצומים מתחת לכפר של ירמיהו, ולספר לו שעם ישראל חוזר הביתה

תארו לכם לוחם 'קראטה' בכיר ביותר, עם חגורה שחורה (בדרגת דאן 10), ויום אחד הוא מחליט לקבור את החגורה, כי השיטה חדלה לפעול.

הפירוש והרעיון של 'קראטה' הוא לחימת הגנה ביד ריקה, בלי ליזום שום התקפה, אבל אם הרעיון הזה התערבב באומנות לחימה אחרת, שבה הופכים כלים חקלאיים לנשק ("פתו אֶתִּיכֶם לְחֻרְבוֹת, וּמִזְמֹרֹתֵיכֶם לְרִמְחִים"; יואל ד, י), אז הרעיון הושחת, ואין ברירה אלא לקבור את החגורה ולחכות לזמן אחר.

"אָזוֹר פְּשִׁתִּים" (יג, א) הוא 'חגורת הקראטה' של ה' כלוחם "צדקה ומשפט"; 'החגורה' מייצגת את עם ישראל כעם נבחר למטרה זו, כפי שנאמר על אברהם (בראשית יח, יט) :

"כי יִדְעִיתִי
למען אשר יִצְנֶה את בניו ואת ביתו אחריו,
ושמרו דרך ה', לעשות צדקה ומשפט";

ובלשון הנבואה לירמיהו (יג, יא) :
"כי כאשר יִדְבֵק הָאָזוֹר אל מִתְנֵי אִישׁ –

כֵּן הַדְּבָקְתִי אֵלַי אֶת כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל
וְאֶת כָּל בֵּית יְהוּדָה, נְאֻם ה',
לֵהיוֹת לִי לַעַם, וְלִשְׁם וְלִתְהַלָּה וְלִתְפָאֵרֶת –
וְלֹא שְׁמֵעוּ."

לכן נצטווה הנביא לטמון "את האזור ... בנְקִיקַת הַסֶּלַע... בְּפֶרֶת" (יג, ד-ז), עד ש"נִשְׁחַת... לא יִצְלַח
לְכָל" – יִשְׂרָאֵל וְיְהוּדָה הַשְּׁחִיתוּ אֶת הַחֲגוּרָה".
הֵיכָן הִיָּה "נְקִיקַת הַסֶּלַע... בְּפֶרֶת"?
הַרְמַב"ם (מורה נבוכים ב, כט) חשב שמדובר בנהר פרת, בגלות בבל, ולכן סבר שזהו חיזיון נבואי
במשל. כמה הייתי שמח לצאת עם הרמב"ם לסיור באזור ענתות, לרדת אֶתוֹ לַעֲיִן פְּרַת (=עֵין פְּרָה),
להראות לו את נְקִיקַת הַסֶּלַע הַרְבִּים וְהַעֲצוּמִים מִתַּחַת לְכַפֵּר שֶׁל יִרְמִיָּהוּ, וְלִסְפֹּר לוֹ שֶׁעַם יִשְׂרָאֵל
חֹזֵר הַבֵּיתָה.

'חגורת האזור' יוצאת מ'נְקִיקַת הַסֶּלַע', ומקווה להיות שוב "לִשְׁם וְלִתְהַלָּה וְלִתְפָאֵרֶת" בשאיפת
"צְדָקָה וּמִשְׁפָּט", כְּרַאוּ לִמְדִינָה יְהוּדִית בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל'.

יִרְמִיָּהוּ יָד - לְהוֹסִיף חֵטָא עַל טַבַּע

כל כוח באזור קם לנצל את המהומה הבינלאומית של מלחמת אשור ומצרים נגד מדי ובבל, כדי
לתפוס שטחים וגם לנקום ביהודה. וגם טבע הארץ והאזור כאילו הצטרף

אחרי קרב מגידו החלו השכנים "הַרְעִים, הַנְּגַעִים בְּנַחְלָה" (יב, יד) לתקוף את יהודה, שמערכת
ההגנה שלה קרסה במות יאשיהו ובהשתלטות המצרים; כל כוח באזור קם לנצל את המהומה
הבינלאומית של מלחמת אשור ומצרים נגד מדי ובבל, כדי לתפוס שטחים וגם לנקום ביהודה.
מבלי להבין, שבשלב הבא יבוא גם התור שלהם, כשהבבלים ישתלטו על המרחב (מלכים ב כד, ב).

"וַיִּשְׁלַח ה' בּוֹ (=בִּיהוֹיָקִים)
אֶת גְּדוּדֵי כְּשָׁדִים, וְאֶת גְּדוּדֵי אַרְס,
וְאֶת גְּדוּדֵי מוֹאָב, וְאֶת גְּדוּדֵי בְנֵי עַמּוֹן,
וַיִּשְׁלַחֵם בִּיהוּדָה לְהֶאָבִידוּ..."

ובלשון ירמיהו (יב, י-יב):
"רַעִים רַבִּים שָׁחֲתוּ כְרַמִּי...
נִתְּנוּ אֶת חִלְקֶת חֲמַדְתִּי לְמַדְבַּר שִׁמְמָה...
כִּי חָרַב לְהִ' אֲכָלָה מִקְצֶה אֶרֶץ וְעַד קְצֶה אֶרֶץ,
אֵין שְׁלוֹם לְכָל בֶּשֶׂר";

גם טבע הארץ והאזור כאילו הצטרף, ושנות בצורת אחדות באו בזו אחר זו, עד שאפילו הגבים
בנחלים התייבשו לגמרי, וצעקת ירושלים הצמאה עלתה לשמים (יד, א-ו):

"אָבְלָה יְהוּדָה וּשְׁעָרֶיהָ אֲמָלְלוּ...
וַצְנַחַת יְרוּשָׁלַם עֲלֶתָה...
וְאֲדָרִיָּהִם שָׁלְחוּ צְעִירֵיהֶם לְמִים –
בָּאוּ עַל גְּבִים לֹא מִצְאוּ מִים,
שָׁבוּ כְּלִיָּהִם רִיקִים,
בָּשׂוּ וְהִקְלְמוּ וְחָפְּנוּ רֵאשָׁם...
כִּי לֹא הָיָה גֶשֶׁם בְּאַרְץ...
כִּי (=כֵּן) גַּם אֲנִילַת בְּשֵׁדָה יִלְדָה וְעִזּוּב
כִּי לֹא הָיָה דִשְׂא"..."

בעלי החיים הצמאים, נטשו גורים שהמליטו כי לא יכלו להיניק – הפראים (=חמורי הבר) עלו
ל"שִׁפְיִים" (=מקומות גבוהים, מבודדים) להצטנן קצת ברוח:

”שָׁאֲפוּ רוּחַ כְּתַנִּים,
כָּלוּ עֵינֵיהֶם, כִּי אֵין עֹשֶׁב” ;

כל אלה נחשבו בנבואה כשופרות אזהרה (יג, טז) :
”תִּנְנוּ לֵה' א-לֵהֵיכֶם כְּבוֹד בְּטָרֶם יַחֲשֹׁךְ,
וּבְטָרֶם יִתְנַגְּפוּ רַגְלֵיכֶם עַל הָרֵי נֶשֶׁף (=לילה אפל)...”

ואם לא תִשְׁמְעוּהָ :
בְּמִסְתָּרִים תִּבְכֶּה נַפְשֵׁי מִפְנֵי גְנָה (=גאווה שהושפלה),
וְדָמַעַתְּ דָּמַעַתְּ וְתִרְדַּע עֵינֵי דָמַעָה
כִּי נִשְׁבָּה עֲדָר הָ””.

ירמיהו טו - הרגע שבו נסתמו תפילות הנביאים

אברהם אבינו, משה רבנו, עמוס וירמיהו - כל הנביאים היו קודם לכל נושאי התפילות למען עם ישראל, לריכוך הזעם מהאלוהי ולהעברת רוע הגזירה. עד שנסתמו תפילותיהם

התפילה הנבואית קדמה לשליחות. אברהם היה נביא מתפלל – "הִשָּׁב אֶשֶׁת הָאִישׁ כִּי נְבִיא הוּא וַיִּתְפַּלל בְּעֶדְדָּךְ, וְחָיָה... " (בראשית כ, ז). ה' לא פעל להפיכת סדום, בטרם נתן לאברהם הזדמנות להגן עליה בתפילת 'עמידה' (בראשית יח, יז-לג).

ה' שמע לכל תפילות משה על ישראל – מול חטא העגל, חטא התיירים-המרגלים, קורח ועדתו. כשמושה נשאר בלי מילים, פרצה מגפה (במדבר יז, ח-יב; כה, ו-ט). עמוס (ז, א-ו) התפלל פעמיים וה' ניחם על הגזרות, ורק אז הודיע לנביא (פעמיים) שהגיע הקץ ותמו הסליחות (שם ז, ט; ח, א-ב). ירמיהו התאמץ בכל כוחותיו למלא את ייעודו הכפול, כנביא – גם להזהיר את יהודה וירושלם, וגם להתפלל אל ה', ולעצור את הרעה (יד, ז-ט + יט-כב).

"אם עֲוֹנֵינוּ עָנּוּ בָנוּ – ה' עֲשֵׂה לַמַּעַן שְׂמֶךְ...
מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעוֹ בְּעֵת צָרָה –
לְמָה תִּהְיֶה כְּגֵר בְּאֶרֶץ, וּכְאֶרֶץ נְטוּה לְלוֹן?
לְמָה תִּהְיֶה כְּאִישׁ נִדְהָם, כְּגִבּוֹר לֹא יוֹכֵל לְהוֹשִׁיעַ?
וְאַתָּה בְּקִרְבָנוּ ה', וְשִׁמְךָ עָלֵינוּ נִקְרָא –
אֵל תִּנְחָנוּ!
...הֲמֵאִס מְאַסְתָּ אֶת יְהוּדָה?
אִם בְּצִיּוֹן גָּעַלְתָּ נַפְשִׁיךָ?
מִדּוֹעַ הִפְיִתָנוּ וְאִין לָנוּ מִרְפָּא? ...

יָדַעְנוּ ה' רִשְׁעֵנוּ, עֲוֹן אֲבוֹתֵינוּ,
כִּי חֲטָאנוּ לָךְ;
אֵל תִּנְאֹץ לַמַּעַן שְׂמֶךְ...
זָכֹר, אֵל תִּפְרֹ בְּרִיתְךָ אֶתָּנוּ!
הֲלֹא אֶתָּה הוּא ה' אֱלֹהֵינוּ וְנִקְנָה לָךְ...
כִּבְרָתָנוּ פְּעַמִּים (יא, יד; יז, יא-יב):

"אֵל תִּתְפַּלֵּל בְּעַד הָעַם הַזֶּה / לְטוֹבָה
וְאֵל תִּשָּׂא בְּעַדָם רְנָה וּתְפִלָּה"...

כאשר חזר יהויקים לזוועות של מנשה לשפוך דם נקי, נסתמו תפילות גדולי הנביאים, ואין עוד מקום לתפילה נבואית:
"אם יַעֲמֹד מֹשֶׁה וּשְׂמוּאֵל לְפָנָי –
אִין נַפְשִׁי אֵל הָעַם הַזֶּה –
שִׁלַּח מַעַל פָּנָי, וַיִּצְאוּ";

מאז ועד היום, אנו מתפללים מאחרי מחיצה.

ירמיהו טז - ירמיהו מואס בחייו

החורבן נורא, אין אופק ואין עתיד. אז למה להביא ילדים לעולם הזה?

אחרי סתימת התפילה הנבואית, כל שנותר הוא לבשר חורבן נורא, ולהדגים אותו בחיים אישיים ללא אופק וללא עתיד, כמצבה חיה לדור שלם, בדבר ה' (טז, א-ב):

"לא תקח לך אשה,
ולא יהיו לך בנים ובנות,
במקום הזה..."

כי הבנים והבנות "הילודים במקום הזה" ימותו בהמוניהם, ואיש לא יוכל אפילו להתאבל עליהם
(טז, ג-ט); שמחת חתונות תיעלם כליל:
"הנני מְשַׁבֵּית מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה לְעֵינֵיכֶם וּבִימֵיכֶם,
קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה";

במצב הזה, ירמיהו חש זעם עצור, כאב נורא וחוסר אונים, בייחוד כנביא נרדף, שרודפיו (עדיין) לא
מקבלים את עונשם הראוי להם, עד שמאס בחייו (טו, ז).
"אוי לי אָמִי כִי יִלְדָתֶנִי
איש ריב ואיש מְדוֹן לְכָל הָאָרֶץ.
לֹא נְשִׁיתִי (חובות), וְלֹא נָשׂוּ בִי,
(ובכל זאת) פְּלֵה מִקְלָלֵנִי";

המשבר האישי של ירמיהו בא לידי ביטוי חריף בהתפרצות דומה לאיוב (המתוארת בהרחבה בסוף
פרק כ). הנביא סובל בגלל דבר ה' שבפיו, אבל עזרת ה' המובטחת לא תמיד מגיעה, והוא מרגיש
לעתים כמו בנחל אכזב.
"דַּע שְׂאֲתִי עַל־יַד חֲרָפָה...
מִפְנֵי יָדָךְ בְּדָד יִשְׁבֹּתִי,
כִּי זַעַם מְלֹאֲתָנִי;
לִמָּה הִיָּה כְּאֲבִי נֶצַח...?
הִיוּ תִהְיֶה לִי כִמוֹ אֲכָזָב – מִיִּם לֹא נֶאֱמָנִי!"

על זה ה' כעס על ירמיהו, ודרש ממנו לשוב ולבטוח בו ובישועתו (טו, יט);
בהמשך נמצא מציודו טענות נוספות (יז, טו-טז) – רבים לועגים, חושבים שירמיהו מגזים בטירוף,
וכל הרעה הזאת כאילו נשפכת מליבו, מתסכוליו האישיים:

"הִנֵּה הִמָּה אֲמָרִים אֶלִי
אֵיךְ דָּבַר ה' יָבֹא נָא!
וְאֲנִי לֹא אֶצְתִּי מְרַעָה (=מהיותי רועה צאן) אַחֲרֶיךָ,
וְיוֹם אֶנְוֵשׁ לֹא הִתְאַנֵּיתִי – אֶתְּךָ יִדְעֶת –
מוֹצֵא שְׂפָתַי – נוֹכַח פְּנֵיךְ הִיָּה."

ירמיהו יז - חילולי שבת בירושלם

מהי שמירת שבת ומהו חילול שבת בתפיסה המקראית?

- גם בתורה, וגם בנביאים, אנו מוצאים אותה התשובה –
- בספר שמות (טז, כב-ל), שמירת שבת אוסרת לצאת וללקוט אוכל (=מֶן), ולהביא לאוהל.
 - בהקמת המשכן (שמות לו, ו-ז), הבאת חומרי בנייה על ידי כל "איש ואשה" אל מקום הבנייה, היא "מלאכה", וחלה עליה אזהרת השבת (שם לה, ב).
 - בימי עמוס (ח, ה) וישעיהו (א, יג) היה השוק סגור בשבתות וגם בראשי חודשים, גם בממלכת ישראל – הרמאים נאלצו להמתין עד אחרי שבת;
 - ירמיהו (יז, כב-כז) הזהיר מפני הוצאת משא והבאת משא (=שוק פתוח) בשערי ירושלם ביום השבת;
 - נחמיה (יג, טו-כב) נאבק בכל כוחו נגד השוק הפתוח בשבת, וסגר אותו בפיקוח צמוד. סגירת שערי ירושלם, הפרידה בפועל בין מוכרים מבחוץ לבין קונים מתוך העיר – כשלא היו קונים, גם לא באו מוכרים, לא דרכו יין, ולא עמסו תבואה על חמורים – כל המלאכות נעצרו.

בכל המקומות (וגם כיום), חילול שבת פירושו – שוק פתוח לאוכל ולחומרי בנייה; שמירת שבת פירושה – שוק סגור!
מתי ואיך נפרצה חומת השבת – בין עמוס לירמיהו?

בימי מנשה – כשנפרצה חומת האלילות, נפרצה גם חומת השבת. לפיכך, נבואת השבת של ירמיהו נאמרה בימי יאשיהו, כשעדיין היה סיכוי טוב לבית דוד :
”והיה אם שָׁמַע תִּשְׁמַעוּן אֵלַי, נָאִם ה',
לבלתי הָבִיא מִשָּׂא בִשְׁעָרֵי הָעִיר הַזֹּאת בְּיוֹם הַשַּׁבָּת,
וּלְקַדֵּשׁ אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לבלתי עֲשׂוֹת בָּהּ כָּל מְלָאכָה –
וּבָאוּ בִשְׁעָרֵי הָעִיר הַזֹּאת מַלְכִים וְשָׂרִים יֹשְׁבִים עַל כֶּסֶף דָּוָד...
וַיִּשְׁבַּח הָעִיר הַזֹּאת לְעוֹלָם.

הנה מצאנו עוד נבואה חשובה של ירמיהו (הצעיר) מימי התשובה הגדולה של יאשיהו.

ירמיהו יח - כל עוד החומר רך

האם תמיד מתעצבת ההיסטוריה "על האבנים", כך שהיא הפיכה וניתן עוד לתקן?

שני מהפכים עברה ירושלים – בימי יאשיהו ואחרי מותו. יאשיהו הפך את דרך מנשה מקצה לקצה, טיהר מעבודת אלילים והחזיר את הממלכה לברית יציאת מצרים ולספר התורה, עם הפסח הגדול:

”רגע אדבר על גוי ועל ממלכה
לנתוש ולנתוץ ולהאביד –
ושב הגוי ההוא מִרְעֵתוֹ אֲשֶׁר דַּבַּרְתִּי עָלָיו,
וּנְחַמְתִּי עַל הָרַעָה אֲשֶׁר חֲשַׁבְתִּי לַעֲשׂוֹת לוֹ” (יח, ז-ח);

יהויקים, בחסות פרעה ומצרים, חזר לדרך מנשה, בעיקר ברדיפת נביאים ובשפיכת "דם נקי" (כו, כ-כג; מלכים ב כד, ג-ד) ומתן לגיטימציה לבמות ה"תִּפְתִּי" ב"גֵּיא בֶן הַנֶּסֶם" (יט, ה-ו). בית ה' אמנם נשאר בטהרתו מימי יאשיהו, אבל בעיר ירושלים האלילות הרימה ראש:
”ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע –
ועשה הרע בעיני לבלתי שָׁמַע בְּקוֹלִי,
וּנְחַמְתִּי עַל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְהִיטִיב אוֹתוֹ” (יח, ט-י);

הקֶדֶר ב"בית היוצר" יכול לשנות את הכלי שהוא מעצב כל הזמן, מכלי רחב ופתוח לכלי צר ועמוק, ולהפך. הכל הפיך, כל עוד החומר רך "על האבנים" (יח, ג). לנוכח המהפך החוזר בראשית ימי יהויקים, צפה ועלתה במשל "בית היוצר" נבואת ההקדשה של ירמיהו בהיותו נער:
”רְאֵה הַפְּקֻדָּתִיךָ הַיּוֹם הַזֶּה עַל הַגּוֹיִם וְעַל הַמַּמְלָכוֹת
לְנַתוֹשׁ וּלְנַתוֹץ וּלְהַאבִּיד וּלְהַרוֹס, לְבָנוֹת וּלְנַטוּעַ” (א, ז).

זמן קצר אחר כך כבר נשלח הנביא עם "בִּקְבֵקֵב יוֹצֵר" מחרס, "כלי היוצר אשר לא יוכל להִרְפֶּה עוד" (יט, א; י-יא), ולשבור אותו כמשל נבואי על חורבן העיר, בסתירה חריפה למשל "בית היוצר".

יש תקופות ארוכות בהן ההיסטוריה מתעצבת "על האבנים" והיא הפיכה, אבל יש רגעי הכרעה בהיסטוריה בהם "כלי היוצר" כבר נצרף בתנור והתקשה, ואי אפשר עוד לעצבו מחדש.

ירמיהו יט - ירושלים של מטה

בגיא בן הנום שרפו ילדים, אז יש גיהנום בירושלים. אבל האם יש בה גם גן עדן?

גיהנום הוא מקום בו שורפים ילדים. ב"גֵּיא בֶן-הַנֶּסֶם" בירושלים (מתחת להר ציון, לימין משה ולברכת הסולטן), בסמוך למערות הקבורה, שרפו ילדים כקרבנות למוֹלֵךְ. אם שמעו מקריבי ילדים על עֲקֻדַת יִצְחָק, אולי חשבו גם, שהקרבת ילד יכולה להיות צו א-לוהים, חלילה. האם עלה על דעתם, שעקדת יצחק באה לעצור הקרבה כזאת?

בתורה, בספר דברים (יב, לא) נכתב על פולחני תועבה אלו – "לא תעשה כן לה' א-להיך כי כל תועבת ה' אשר שָׁנָא עשו לאלהיהם כי גם את פְּנֵיהֶם ואת בְּנֵיהֶם יִשְׁרְפוּ בְּאֵשׁ לְאֱלֹהֵיהֶם"; באו חכמי התלמוד (תענית ד עמוד א), ופירשו את דברי ירמיהו (יט, ה) :

אשר לא צויתי – זה בנו של מישע מלך מואב (שהקריבו על החומה; מלכים ב, ג, כז); ולא דברתי – זו בת יפתח (שנדר בטעות להקריבה; שופטים יא, לא-מ); ולא עֲלֵתָהּ על לְבִי – זה יצחק בן אברהם (שלא היתה כוונה להקריבו; בראשית כב).

האם היה גם גן עדן בירושלם?

כך נכתב בספר בראשית (ג, כד) - "וַיִּגְרַשׁ אֱתֵּךְ אֶת־הָאָדָם וַיִּשְׁפֹּךְ מִקֶּדֶם לָגֶן עֵדֶן אֶת־הַכְּרִיבִים וְאֶת־לֶחֶט הַחֲרֵב הַמְתַּפְּקֵת לְשֹׁמֵר אֶת־דֶּרֶךְ עֵץ־הַחַיִּים"; במשכן, כמו בדביר בבית ה', היו כרובים פורשי כנפים, שומרי ארון הברית, ופירוש הדבר, ש"דרך עץ החיים" נפתחה מחדש על ידי הברית והתורה. לפיכך, היו אז בירושלם גם 'גן-עדן', וגם 'גֵּיהֶנֶם', במצב בלתי אפשרי. ירמיהו כבר כעס (בנבואה המקבילה, בפרק ז, א-יא; ל-לא) על אלה שהלכו גם לתועבות "התַּפְּת", וגם להיכל ה', והפכו את היכל ה' ל"מַעֲרַת פְּרָצִים" (ז, יא), שמוכרחה להיחרב.

אכן, יחזקאל (בפרקים י-יא) תיאר את חֶרֶב הַחֹרֶבֶן, עם יציאת הכרובים מבית ה'.

ירמיהו כ - סיום מסכת

המסכת השנייה של נבואות ירמיהו מצטיינת באי סדר - שיר הודיה נדחף בין זעקה נואשת לבין קללת יום הולדת. מה זה הבלאגן הזה?

בפרק העינויים הזה מסתיימת המסכת השנייה של נבואות ירמיהו (פרקים יא עד כ), מהרדיפה של "אנשי ענתות" (יא, יט-כג) עד "המהפֶּקֶת" (יט, ב) - גלגל העינויים של "פֶּשְׁחוֹר בֶּן אֶמְר", 'כהן-פְּקִיד-נְגִיד' בבית ה', שתפקידו היה 'לִטְפֹּל' במפירי סדר ו'מסיתים' כמו ירמיהו - 'הנביא-הכהן' מענתות.

במסכת נבואות זו, אין שום תאריך מפורש, אבל זמנה ברור – שנות הרדיפות בימי יהויקים – אין בפרקים אלו שום נבואה מימי צדקיהו. ישנן שתי נבואות מימי יאשיהו, הברית (יא א-ח), והשבת (יז, יט-כז), וכל השאר מהעימות הגדול בימי יהויקים.

המסכת כולה 'מצטיינת' באי סדר, ממש 'בְּלִגְן' – למשל, שיר הודיה על הצלתו "מִיַּד מְרָעִים" (כ), (ג), 'נדחף' בין זעקתו הנואשת אל ה', לבין קללת יום הולדתו. אפשר לחוש איך נכתבה המסכת הזאת תוך כדי מנוסה, בלחץ איום ונורא, ואיך לא נערכה אחר כך – מתוך ה'בְּלִגְן' עולות הצעקות על העינויים והסבל.

במסכת הראשונה (פרקים ב עד י) אין עינויים ואין רדיפות, אין זעקות ייאוש, ואין ריב עם ה' – לכן המסכת הראשונה החלה להיכתב במגילת התוכחות ששרף יהויקים, אחרי שקראו אותה בציבור בבית ה' (בשנת 5 ליהויקים; לו, ט), והמסכת השנייה נכתבה אחר כך, תוך כדי מנוסה ממחבוא למחבוא, כשפקידי יהויקים הפעילו את כל 'האמצעים' כדי לאתר את ירמיהו, ולהוציאו להורג. יהויקים, ששלח משלחת מיוחדת למצרים כדי לעצור שם נביא דומה לירמיהו ("אוריהו בן שמעיהו מקרית יערים"; כו, כ-כג), ולהוציאו להורג, לא נרתע משום דבר – המשפט (כו) והעינויים על "המהפכת" (כ) היו רק ההתחלה של מסכת העינויים, הרדיפות והסבל – "ייסורי איוב".

ה' הציל את ירמיהו הנביא על הסף, בדרכים ובמקומות שלא נודעו לנו.

ירמיהו כא - זמנך עבר

הוא ניסה בכל כוחו, הוא נלחם וצעק ונאבק, עד שחדל. אין עוד מקום לתיקון ולא לתשובה, וגם לא לתפילה

המסכת השלישית בספר ירמיהו (פרקים כא עד כט, ולד עד לו) שייכת לנבואה הסיפורית. בדומה לפרקי נבואה רבים בספרי שמואל ומלכים, אנו קוראים בכל פרק את הקשרו, מתי התרחשו ונאמרו הדברים, ועל איזה רקע. בעשרים הפרקים הראשונים כמעט ואין פתיחות רקע (חוץ מפתיחות הספר, וחוץ מהזכרת יאשיהו המלך בפרק ג).

הפרק הראשון במסכת הסיפורית פותח כמעט בסוף, בעיצומו של המצור הבבלי על ירושלים, כ-20 שנה אחרי העינויים שספג ירמיהו מיד פשחור בן אִמֶר על "המִהֶפֶקֶת" (כ, א-ג), בראשית ימי יהויקים, שלח המלך צדקיהו את פשחור בן מִלְכִיָה, להתחנן ולבקש שיתפלל לנס, כי רק נפלאות ה' יוכלו להציל את העיר הנצורה.

לפשחור הראשון, אכזר כמו יהויקים מלכו, הבטיח הנביא שבי וגלות לבבל, שם ימות. לפשחור הטוב והעדין (כמו המלך צדקיהו ששלח אותו) הבטיח הנביא מגפות נוראות וחורבן העיר, שיינצל ממנו רק מי שיצא אל הבבלים בכניעה. מדוע? מאז השתלטות נְבוּכַדְרֶאצַּר על המרחב, כמעט וחדל הנביא מדברי תוכחה, ודבק במילה אחת – כניעה!

מאז ישעיהו התנגדה הנבואה לרעיונות המרד נגד המעצמה (אשור לפני בבל), אבל נאבקה בכל כוחה גם נגד כניעה על כל המשתמע ממנה. גם ירמיהו הלך בדרך זו שנים רבות; אולם אחרי שְׁנֹבְדֶרֶאצַּר השתלט, התחיל פרק הזמן של העונש, ורק כניעה וקבלת הדין יעשו את רצון ה'. כמה קשה לשמוע דברים כאלה – אין עוד מקום לתיקון ולא לתשובה, וגם לא לתפילה – פשוט עבר הזמן.

גם משה רבנו (במדבר יד, מ-מה), אחרי גזרת 40 השנה במדבר, שאמר למעפילים לחדול מכל ניסיון לעלות לארץ, עד שיבוא הזמן הבא – ירמיהו יינבא ל-70 שנה.

ירמיהו כב - התפוחים נפלו מאוד רחוק מהעץ

יאשיהו היה התקווה הגדולה, אולם מרגע שהתנפצה נותרנו עם כישלון קטן, כישלון גדול וכישלון עצוב. ומה יהיה על העתיד?

סיכום יוצא דופן של דבר ה' בפי ירמיהו אל כל המלכים ששלטו בימיו, לפי הסדר – נבואה מפסגת הר-הצופים אל העיר "ישֶׁבֶת העמק (=עיר דוד), צור המישר" (=הר הבית; כא, יג):

1. התקווה הגדולה על הסף – יאשיהו. "דינו לְבַקֵּר משפט, והצילו גִּזּוּל מיד עוֹשֶׂק – פֶּן תֵּצֵא כְּאֵשׁ חֲמָתִי..." (כא, יב עד כב, ה); יאשיהו עמד במבחן כפי שנאמר בהמשך (כב, טו-טז) על יהויקים בנו – "אביך הלוא אכל ושתה (בצניעות), ועשה משפט וצדקה – אז טוב לו; דן דין עני ואביון – אז טוב, הלוא היא הִדְעַת אֹתִי, נְאֻם ה'".

2. הכישלון הקטן – "שֶׁלֶם בן יאשיהו" (הוא יהואחז במלכים ב כג, ל-לד), בְּכִי לְגוֹלָה (למצרים) "כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו" (כב, י); (כולו, 3 חודשים).

3. הכישלון הגדול – "יהויקים בן יאשיהו" (כב, יג-יט), בונה ארמון רֶשַׁע (כנראה בשיתוף עם מושל מצרי, ברמת רחל)*, רודף הנביאים, שופך "דם הנקי", מְקַבֵּעַ חטאי מנשה, ימות במלחמתו נגד בבל.

4. הכישלון העצוב "פְּנִיָהוּ" (כב, כ-ל); הוא יהויכין בן יהויקים, מלכים ב כג, ח-טז), שישלם על פשעי אביו, ויגלה (לבבל) בהגליה הראשונה, לא ישוב עוד לארץ; (מלכותו 3 חודשים) (אבל בגולה יישמר לו מעמד, וצאצאו זרובבל, ישוב לירושלים להקים את הבית השני).

התקווה לעתיד – "יִהְיֶה לְדוֹד צִמַח צְדִיק" (כג, א-ח) – רמז לתקוות שתלו בצדקיהו, שהיה איש טוב, אבל השרים, אנשי יהויקים, שלטו בו; התקווה נכזבה בגלל חולשתו, והנבואה נותרה לאחרית הימים.

* יידין ייחס את הארמון שנחשף ברמת רחל, ליהויקים, בהתאמה לתיאור כאן; כיום חושבים שזה היה ארמון המושל המצרי; לדעתי, אין סתירה בין שתי ההשערות.

ירמיהו כג - המדריך המלא לנביאי השקר

הסוג המעניין, הסוג המרדים, הסוג המנאף והסוג הקשה ביותר לאבחנה. הרב יואל בן נון נותן בהם סימנים

נביאי שקר מסוגים שונים:

1. **נביאי הבעל "מנאפים"**, שגרמו לנפילת שומרון, בדורות שעברו (כג, ט-יג).

2. **נביאי שלום 'הנפים'**, שהרדימו את אנשי ירושלים באשליית "שלום יהיה לכם". "חזון לָפֶם יִדְבְּרוּ, לא מפי ה'" (כג, יד-כב); בגללם, לא הקשיבו אנשי ירושלים לאזהרות ירמיהו, ולא עצרו את הדרך הרעה בעוד מועד.

3. **נביאי החלומות הטועים** (כג, כג-לב) – הסוג המעניין ביותר – וכי מה ההבדל בין חלום לנבואה? "מה לתִּבֶן את הַבֵּר, נְאֻם ה'" (כג, כח) – התבן והבר גדלו ביחד על אותן שיבולים, אלא שחלום כשלעצמו עלול להיות 'קליפה' של נבואה; נבואת האמת היא 'גרעין'. אז איך מבדילים בין חלום לנבואה? האחריות העיקרית לדברי ירמיהו רובצת על החולמים ועל הנביאים עצמם – אם יגיד כל אחד בדיוק את האמת, שהוא היחיד היודע אותה – זה יאמר "חלמתי", וזה יאמר "נְאֻם ה'", יקשיבו לכולם, אבל ייקחו ברצינות יתר את הנביא, שיש לו תביעות ודרישות. תארו לכם רופא משפחה, חכם, מוכשר וידען, שמקבל החלטה רפואית כאילו הוא רופא מומחה. אם יקרה אסון, תחול האחריות על ראש הרופא.

4. **נביאי "משא ה'"** – זה הגבול הדק ביותר, והקשה ביותר לאבחנה. בספר ישעיהו (יג עד כג) יש קובץ שלם של נבואות 'משא', שעיקרן העונש הגדול הצפוי לגויים הרשעים, ובקיצור תמציתי, דברי נחמה וישועה לישראל; והנה, אנו מוצאים נבואות אלה גם בספר ירמיהו עצמו (למשל, הנבואות על בבל), אלא שירמיהו השמיט את מילת הקוד 'משא' – מדוע? כי אנשי ה'משא' בימי ירמיהו הסיקו מנבואות האמת מסקנה מוטעית, לפיה נפילת בבל תתרחש 'בקרב ממש', וירושלים תינצל. המאבק נגד ה'משא' התנהל רק על השאלה, מתי בבל תיפול.

ירמיהו כד - התאנים והקץ

מדוע לא ייצגו התאנים הטובות את השארית בארץ, והתאנים הרעות את הגולים, שלא יראו עוד את ארץ מולדתם?

כבר עמוס (ח, א-ב) ראה במראה הנבואה "כלוב קיץ", דהיינו תאנים, והמשמעות בדבר ה' לעמוס – "בא הקץ אל עמי ישראל" – כמו קץ-התאנים של סוף השנה, כך הראה ה' לעמוס את קץ-שומרון.

אבל לירמיהו הראה ה' "שני דוֹדָאִי (=דודים, כלובים) תאנים"; טובות מאד – קץ עם תקווה; ורעות מאד – קץ בלי תקווה; כאן ייאלץ ירמיהו לשנות דבר שכבר אמר על שני המלכים הגולים מיהודה (בסיכום הנבואה "לבית מלך יהודה"; כב, י-יב; כו-כח) – "אַל תִּבְּפוּ לְמַת וְאַל תִּגְדּוּ לוֹ – בְּכוּ בְּכוּ לְהִלֵּךְ, כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו";

והנה התברר במראה, שדווקא לגלות יהויכין יש תקווה עתידית, וצאצאי יהויכין (=זרובבל) ישובו לארץ, בעוד לנשאים בארץ עם צדקיהו, אין תקווה וסיכוי כלל.

מתוך השינוי הזה אנו יכולים להבין, את גודל התקווה שתלו בצדקיהו. אחרי שחלפה רשעת יהויקים, רודף הנביאים (כמו מנשה), אחרי שהתקיימה נבואת הפורענות על הרעה שתבוא "מצפון", ואחרי שה' השאיר ליהודה פתח תקווה עם מלך שרצה לשמוע דברי נביאים ותפילתם – מדוע לא ייצגו התאנים הטובות את השארית בארץ, והתאנים הרעות את הגולים, שלא יראו עוד את ארץ מולדתם?

רק בדבר אחד תלויה עכשיו השארית של צדקיהו – בכניעה של קבלת הדין!

ואולם הרוחות בירושלים סערו – השרים והממשל היו מלאים באנשי יהויקים; אם בימי יהויקים עוד היו שרים חשובים מימי יאשיהו, שיכלו להציל את ירמיהו (כו, כד), הרי דווקא בימי צדקיהו שלטו אנשי יהויקים; צדקיהו היה חלש, ולא יכול לעצור אותם מאשליית המרד הנוסף בבבל – כמו 'ראש בקיר', בעיוורון גמור, מרד מיותר, שיוביל את ירושלים לקץ החורבן. התקווה תצמח דווקא מן הגולה.

ירמיהו כה - שנת ההכרעה במלחמת העולם העתיקה

23 שנה ירמיהו הזהיר והוכיח. אבל מרגע זה, אי אפשר עוד לשנות דבר בהיסטוריה, הזמן לתיקון ולשינוי חלף

כבר נכנסנו (מפרק כא) לעומק ימי צדקיהו, והנה אנו חוזרים אל פרשת הדרכים ההיסטורית - שנת 4 ליהויקים "היא השנה הראשונה לנבוכדֶרְאֶצַר מלך בבל" (כה, א), שנת ההכרעה במלחמת העולם העתיקה (בכרֶמֶיֶש, על נהר פרת; מו, ב), כשצבאות בבל הכריעו סופית את שרידי צבא אשור, יחד עם פרעה נְכו המצרי.

על פרשת הדרכים סיכם ירמיהו 23 שנה של שליחותו הנבואית, והיא כתובה לפנינו בעשרים הפרקים הראשונים בספר – הרעה שתיפתח "מצפון" נזכרת בפרק ההקדשה (א, יג-טו), ועוד כמה פעמים היא מופיעה בנבואות התוכחה (= 'מגילת התוכחות'), אבל "נבוכדֶרְאֶצַר מלך בבל" לא נזכר בפרקים אלו, אפילו פעם אחת. פרק כ"ה הוא הפעם הראשונה שירמיהו קרא בפירוש בשם המלך הבבלי-הכובש, המנצח במלחמת העולם, ואמר – הנה ראו את הרעה מצפון עליה דיברתי והזהרתי 23 שנה ולא שמעתם – לרעה הזאת קוראים 'נבוכדֶרְאֶצַר'!

מרגע זה, אי אפשר עוד לשנות דבר בהיסטוריה - להכרעה ההיסטורית קוראים "כּוֹס הַתְרַעְלָה", וכעת ימנה הנביא את רשימת העמים אשר ישתו יחד עם ירושלים את הכּוֹס, אם ירצו ואם ימָאֲנוּ.

מכאן ואילך, לא יאמר עוד ירמיהו תוכחות וזעקות לתיקון "בטרם יִחַשְׁדּוּ" (יג, טז), אלא רק קבלת הדין וכניעה, כי ההכרעה נפלה, והזמן לתיקון ולשינוי חלף.

רק כעבור 70 שנה (לדעתי, מנפילת יאשיהו עד הצהרת כורש, 609-539 לפנה"ס) ייפתחו מחדש שערי גאולה.

19 שנה (שנות יאשיהו, מ-13 עד 31) היה ירמיהו נביא מובהק של אזהרות עם תקוות חזקות, ורק 4 שנים היה ירמיהו נביא שנוא ונרדף על תוכחות זעם נוראות; אבל רוב הנבואות הן מ-4 שנות הכרעה אלו, ובהן נצרפה דמותו של ירמיהו בתודעת הדורות.

ירמיהו כו - ומעניין לעניין, באותו עניין

בפרק ז מתואר משפט, אשר פרקנו מהווה עבורו פתיח. לפנינו הזדמנות נפלאה להשוות נבואת תוכחה לנבואת סיפור

לפנינו הזדמנות מיוחדת להשוות נבואת תוכחה (פרק ז, א-טו) עם נבואת סיפור (כו, א-ו) באותו עניין עצמו:

פרק ז: הַדְּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל יְרֵמְיָהוּ... עָמַד בְּשַׁעַר בֵּית ה'... שָׁמְעוּ דְבַר ה' כָּל יְהוּדָה הַבָּאִים בְּשַׁעְרֵי הָאָלָה לְהַשְׁתַּחֲוֹת לַה'. הִיטִיבוּ דַרְכֵיכֶם וּמַעַלְלֵיכֶם וְאַשְׁכְּנָה אֶתְכֶם בְּמִקְוֹם הָזֶה... כִּי לָכוּ נָא אֶל מְקוֹמִי אֲשֶׁר בְּשִׁילוֹ אֲשֶׁר שָׁכַנְתִּי שָׁמַי שָׁם בְּרֵאשׁוֹנָה... וְאֵדְבַר אֲלֵיכֶם הַשֶּׁכֶם וְדַבֵּר וְלֹא שְׁמַעְתֶּם... וְעָשִׂיתִי לְבַיִת אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו אֲשֶׁר אַתֶּם בֹּטְחִים בּוֹ... כִּי אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְשָׁלוֹ...

פרק כו: בְּרֵאשִׁית מַמְלְכוֹת יְהוּדִיקִים... הָיָה הַדְּבָר הָזֶה מֵאֵת ה' לֵאמֹר: כֹּה אָמַר ה' - עָמַד בְּחֻצַּר בֵּית ה' וְדַבַּרְתָּ עַל כָּל עָרֵי יְהוּדָה הַבָּאִים לְהַשְׁתַּחֲוֹת בֵּית ה', אֵת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְדַבֵּר אֲלֵיהֶם אֶל תִּגְרַע דְּבָר; אוֹלַי יִשְׁמְעוּ וְיָשֻׁבוּ אִישׁ מִדְּרַכּוֹ הָרָעָה, וְנִחַמְתִּי אֶל-הָרָעָה... אִם לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלַי... וְהַשֶּׁכֶם וְשַׁלַּח וְלֹא שְׁמַעְתֶּם; וְנִתַּתִּי אֵת הַבַּיִת הָזֶה כְּשִׁלָּה...

פרק כו חוזר אל פרק ז כפתיח לסיפור המשפט, מקצר בדברים, מוסיף תאריך, ומרחיב בתוצאה - ירמיהו מענתות, כנראה, צאצא לכוהני שילה, נאשם על עצם ההשוואה בין בית ה' בירושלם, לבין משכן שילה. השופטים ישבו שם מוכנים, כמו תמיד.

הובאו שני תקדימים מדהימים - זקני הארץ זכרו את נבואת "מיכה המורשתית" על חורבן גמור לעיר ולבית - מי שקרא רק את מיכה (פרק ג), לא היה מעלה על דעתו, שזה קרה בימי חזקיהו, המלך הישר בעיני ה', שגדלותו תימדד מכאן, בנכונותו להקשיב לנביאים, להתפלל ולתקן.

מצד שני הביאו מיד סיפור טרי על נביא מקרית יערים, "אוריהו בן שַׁמְעִיָּהוּ", שלא שמענו עליו עד כה, ודמו הפך לכתב אישום נורא, היסטורי.

ירמיהו כז - מכניעה לנחמה

כישראלי שזוכה לטייל בענתות ובירושלים בראש מורם, אחרי שה' שבר עול גלות מעל צווארינו, קשה לי נפשית לקרוא פרקי כניעה אלו

בפרק הזה, באופן חריג, יש תאריך כפול (כז, א-ג) - "בראשית ממלכת יהויקים?" או "ביד מלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו?"

לפתיחה המוזרה הזאת יש הסבר פשוט - שליחותו העיקרית של ירמיהו בשלב השני של חייו נועדה לבטא קבלת הדין וכניעה; השיא בשליחות המזעזעת הזאת היה ביציאת הנביא אל בית המלך עם "מוסרות ומטות" כעול על צווארו; כיוון שרוחות המרד סערו ביהודה ובכל האזור בימי יהויקים וגם בימי צדקיהו, והמרד עצמו (עם אשליה של תמיכה מצרית) התחולל פעמיים, לכן גם הציווי לנביא היה כפול - בכל פעם שהגיעה לירושלים משלחת ממלכי אדום או מואב, בני-עמון, צר או צידון, התייצב הנביא עם העול על צווארו* מול המשלחות הללו; זה קרה בימי יהויקים, וגם בימי צדקיהו - ככל הנראה, פסוקים ה-יא שייכים לשלב המוקדם מימי יהויקים, ומפסוק יב מתואר העימות מימי צדקיהו.

כישראלי שזוכה לטייל בענתות ובירושלים בראש מורם, אחרי שה' שבר עול גלות מעל צווארינו, קשה לי נפשית לקרוא פרקי כניעה אלו של נביא (לא פחות מהקושי לקרוא קינות "איכה") - אז אני אומר לעצמי, שלנביא היה קשה הרבה יותר, ואני יודע, שאילו שמעו לו, היה אפשר למנוע את חורבן בית ראשון.

רש"י בפתחה המפורסמת לפירושו לתורה לקח את דברי הנביא, והפך אותם מכניעה לנחמה - "אנכי עשיתי את הארץ... ונתתיך לאשר ישר בעיני" (כז, ו-ז) - ירמיהו קבע שה' נתן לנבוכדנאצר את כל הארצות (ל-70 שנה) עד שתבוא עת נפילת בבל; רש"י, בשפל הגלות, כתב - "ברצונו נתנה להם, וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו".

*כך בדיוק נהג ישעיהו (כ, ב-ג) כשהלך "ערום ויחף"; ראו ישעיהו – כציפורים עפות, עמ' 201-208

ירמיהו כח - זו לא שאלה של אם

הכתוב בפרקנו מכנה את חנניה 'נביא', ומכך למדו חז"ל שהיה נביא אמת שטעה בדברי ירמיהו. אם כן, מתי תינצל ירושלים?

"...אמר אלי חנניה בן עזור, הנביא אשר מגבעון... / "ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה הנביא לעיני הכהנים, ולעיני כל העם העומדים בבית ה'" / "ויקח חנניה הנביא את המוטה מעל צנאר ירמיה הנביא, וישפךהו" / "חנניה הנביא... ירמיה הנביא... (כח, א, ה, י, יב);

בילדותי חשבתי לתומי, שנביאי שקר היו מתהלכים עם איזו כתובת קעקע על המצח, וכל אחד ראה והבין שנביאי שקר הם – והנה הכתוב מציג את חנניה כנביא שקול לירמיה, וקשה היה מאד להכריע באותו רגע, מיהו נביא האמת.

ירמיהו לא ענה מיד בתחילת העימות שחנניה משקר, אלא אמר: (הלוואי) "אמן! פן יעשה ה'! (הלוואי) יקם ה' את דבריך" (כח, ו). כיוון, שה' לא התגלה אליו באותו הרגע, ירמיה הלך לדרכו אחרי שבירת העול שהיה על צווארו (כח, יא), מבלי להשיב. תשובתו על מבחן האמת, הצפוי דווקא למי שניבא ישועה ושלוה (כח, ט), נשמעת כשיעור בפילוסופיה של הנבואה, בעוד חנניה שבר את העול מעל ירמיהו (כח, י-יא) והדגים במלוא העוצמה את שבירת העול הבלבי, 'בקרוב ממש'.

אכן, חז"ל למדו מלשון הכתוב, ש"חנניה הנביא" היה נביא אמת שטעה בדברי ירמיהו! (סנהדרין פט עמ' א); באמת, העימות לא היה על שבירת העול של בבל, כי ירמיהו עצמו – באותה שנה (שנת 4 לצדקיהו), שלח את מגילת הנבואות על נפילת בבל – לבבל, והורה לקשור אותה לאבן, ולהשליך אותה לנהר פרת, בקריאה: "ככה תשקע בבל... (נא, נט-ס);

העימות היה רק על השאלה מתי זה יקרה – בעוד שנתיים וירושלם תינצל, או (לאסוננו) רק לסוף 70 שנה. תארו לכם 'נביא', שהיה עומד בערב שנת ה'ת"ש (1939), ואומר, שהנאצים יובסו בתוך שנתיים.

ירמיהו כט - נבואת שקר 2016

במחנות הגולים העקורים בבבל ישבו אנשים על חפציהם המעטים, וסרבו לקבל את הדין – הגלות לא יכולה להפוך למציאות קבועה בחיי היהודים. והיום?

הרוחות הסוערות של המרידות לא נפסקו במות יהויקים ובגלות יהויכין; בין הגולים שררה אווירה של ביטחון חזק בגאולה 'בקרוב ממש' – בבל, שהפכה לאימפריה בבת אחת, גם תקרוס בבת אחת, והגולים יחד עם כלי בית ה', ישובו לירושלם.

במחנות הגולים העקורים ישבו אנשים על חפציהם המעטים, באוהלים, וסרבו לקבל את הדין – הגלות לא יכולה להפוך למציאות קבועה בחיי היהודים! כך אמרו 'נביאים' רבים בקהילות הגולים במחנות; שניים מהם (אחאב וצדקיהו) אף התסיסו את הרוחות עד שמלך בבל שרף אותם באש (כט, כא-כב).

"שְׁמַעְיָהוּ הַנְּחֻלְמִי" שלח "ספרים" (=איגרות) לכהן הגדול בירושלם, כדי שימשיך את שיטות יהויקים, ויפעיל את עינוי "המִהְפֶּכֶת" (כז), ו"הצינֶק" נגד "כל איש מְשַׁעַע וּמִתְנַבֵּא" בסגנון התְבוּסְתָנִים כ"ירמיהו העֲנִתִי" (כט, כו-כז). אכן, ירמיהו ניסה שוב ושוב להוציא את הרוח ממפרשי ההתלהבות והמרד, ואף שלח "ספרים" (כט, פסוקים א, כה) ביד משלחות ההכנעה הרשמיות של צדקיהו אל מלך בבל, כדי לומר לגולה – "אֶרְכָּה הַיָּא" (כט, כח). קל להזדהות עם רוחות המרד - נגד כניעה והשפלות, נגד הצדקת האכזריות הבבלית, בעד חירות ועצמאות. קשה להזדהות עם ירמיהו - אבל אין ברירה!

ברור שהוא צדק; המורדים הטיחו ראש בקיר והביאו לחורבן ירושלם. אבל עד מתי?

כ-2610 אחרי האיגרות ההן של ירמיהו, עדיין מצטטים חכמים יהודים את הוראות ירמיהו כדי להצדיק ישיבת יהודים בארצות נכר – "בָּנוּ בְּתִים וְשָׁבוּ... קחו נשים והולידו... וְדַרְשׁוּ אֶת שְׁלוֹם הָעִיר אֲשֶׁר הִגְלִיתִי אֶתְכֶם שָׁמָּה, וְהִתְפַּלְלוּ בְּעֵדָה אֶל ה'..." (כט, ה-ז).

היי, ירמיהו דיבר על 70 שנה בלבד (כט, י). אילו אמרנו לו, שיפרשו את דבריו לאלפי שנים, היה אומר גם זו נבואת שקר!

ירמיהו ל - הישראלים בוכים

במהלך הדורות, קבר רחל סופח אל בית לחם יהודה, והפכו אותה ל'אֵם יהודה', אבל בניה של רחל הם יוסף ובנימין, עם אפרים ומנשה, הישראלים. מתי שבו הישראלים לגבולם?

המסכת הרביעית בספר ירמיהו (פרקי ל עד לג) היא מסכת גאולה, וירמיהו קיבל ציווי מיוחד לכתוב אותה "אל ספר" (ל, ב) כסֵפֶר יְעֻדוֹת, לעתיד.

לא רק יהודים ישבו לארץ יהודה, אלא בני יעקב כולם, ישראל ויהודה, ובהרי שומרון ואפרים יקראו "קומו ונעלה ציון אל ה' א-להינו" (לא, ג-ה). החזון של חזקיהו ויאשיהו להקים מחדש את מלכות דוד עם עם ישראל כולו, עומד כאן במרכז. ירמיהו חזר אל נבואתו מימי יאשיהו (ג, ו-יח), והפך אותה לנבואה מכוננת עתיד.

"רחל מבכה על בניה, מֵאֲנָה לְהִנָּחַם... – "מנעי קולך מִבְּכִי... ושבו בנים לגבולם" (לא, יד-טז). במהלך הדורות, קבר רחל סופח אל בית לחם יהודה, והפכו אותה ל'אֵם יהודה', אבל בניה של רחל הם יוסף ובנימין, עם אפרים ומנשה, הישראלים! עליהם היא בכתה, על 'עשרת השבטים', וירמיהו עם הקשר האישי שלו לאפרים ולשילה, העצים את בכיה של רחל.

מתי שבו ישראלים לגבולם? יש מחז"ל (רש"י לעזרא ב, סד, לפי סדר עולם) שסברו ששיבת ציון בימי זרובבל כללה כ-12 אלף משאר שבטי ישראל, כי הפירוט של אנשי יהודה ובנימין מסתכם רק בכ-30 אלף, ועליית זרובבל כולה מנתה 42360 איש (גברים).

אבל בכל ימי בית שני הישות המוכרת הייתה 'יהודה'. 'ישראל', עם ישראלים וישראליות, חזרו לתודעה רק בימינו. גם קיבוץ גלויות "מארץ צפון... מִיִּרְפְּתֵי אֶרֶץ" (לא, ז) מתחולל רק בימינו, והחזון הציוני יונק בוודאות מנבואות הגאולה בירמיהו (ובנביאים אחרים)* על איחוד מחדש של יהודה וישראל.

יְמִינָה יְהוּדִית בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הִיא מְדִינַת יִשְׂרָאֵל.

* ישעיהו יא, יא-טז; הושע ב, א-ג; יחזקאל לו, טו-כב – בחזון שני העצים לעץ אחד.

ירמיהו לא - בזכות הנשים

קיבוץ גלויות, מהפכה פמיניסטית עולמית, נשים לומדות תורה בישראל. כל זה, לפי ירמיהו, הוא רק חלק ממהפכה עוד יותר מקיפה

בתחילת ספר שמות נשים דומיננטיות – המילדות שפרה ופועה הצילו את הילדים, וידעו להתחכם עם פרעה; בת לוי אם משה, אחותו ובת פרעה, מחיות, הצילו וגדלו את משה; בנות כהן מדין רעו את צאן אביהן; צפורה מלה את הילד והצילה אותו - הנשים במצרים, הן היולדות והן המצילות.

ברוח זו של גאולת ישראל התלויה בנשים, קשר ירמיהו (לא כ-כא) בין קיבוץ הגלויות והשיבה לארץ, לבין מהפכה פמיניסטית המונית, העתידה להתחולל -

”הציבי לך צינים...
שובי בתולת ישראל,
שבי אל ערִיף אלה
עד מתי תתחמקין הבת השׁוֹבָה (מלשוב אל הארץ ביוזמתך),
כי ברא ה' חדשה בארץ
נקבה תשובב גבר”;

רש"י ורד"ק (שם) פירשו, שה' ישנה את הנוהג, שאיש מחזר אחרי אשה, לנוהג חדש שאשה מחזרת אחרי איש שישאנה; אז, כנסת ישראל לא תוכל עוד להתחמק מלשוב לארץ, ותחדל מלחכות שה' יחזיר אותה - כנסת ישראל תשוב מעצמה, וכך תשוב אל ה'.

לנגד עינינו הנפעמות מתחולל נס קיבוץ גלויות, ובמקביל, מהפכה פמיניסטית עולמית - גם בעם ישראל קמות נשים רבות, ומבקשות ללמוד תורה ולעבוד את ה' (כמו הגברים, ולפעמים אף יותר מהם); רבים מן הרבנים חוששים מן 'המראות הצובאות' האלה (שמות לח, ח), ומי יגיד להם דברי רש"י, שיאלו חביבות לפני ה' יותר מן הכלי.

כל זה הוא חלק ממהפכה עוד יותר מקיפה לפי ירמיהו (לא, לב-לג) - תורת ה' מתוך הלב, מתוך רצון ובלי כפייה, "ולא ילמדו עוד איש את רעהו... לאמר: דעו את ה', כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם, נאם ה'...".
גם את זאת אנו מתחילים לראות – דעת ה' מתוך רצון פנימי ושמחת הלב.

ירמיהו לב - תפילה נבואית אחרונה

תפילת ירמיהו בפרקנו היא לא רק סיכום נבואי, אלא גם מתכון ראשון לתפילות הקבע לדורות הבאים

נבואות נחמה מופלאות נאמרו בשעות הקשות ביותר*, כמו הקנייה ההזויה של שדה הנמאל עם כל השטרות ולפי כל הכללים, בשעה ששוק הנדל"ן עמד על מחירי אפס, רגע לפני החורבן והגלות.

בתפילה האחרונה של הנביא התפרץ הפער הזועק בין הנבואה - "עוד יקנו בתים ושדות וכרמים בארץ הזאת" (לב, טו) - לבין המציאות המרה, "והעיר נתנה ביד הכשדים הנלחמים עליה" (לב, כד).

על התפילה הנבואית - מאברהם עד ירמיהו - כתבנו (לעיל, פרק טו) - עתה נתבונן בתפילה הנבואית האחרונה**, שיש בה סיכום נבואי, ומתכון ראשון לתפילות הקבע, לדורות הבאים.

(שבת הבוֹרָא)

הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ
בְּכֹחַךְ הגדול ובְּזַרְעֶךָ הַנְּטוּיָה,
לא יִפְלֵא מִמֶּךָ כל דבר;

(שבח הגמול)

עֲשֵׂה חסד לאלפים, ומשלם עֲוֹן אבות אל חיק בניהם אחריהם,
הא-ל הגדול - הגבור - ה' צ-באות שמו;
גְדֹל העֲצָה וְרַב העֲלִילָה,
אשר עֲיַנְיָךְ פְּקָחוֹת על כל דרכי בני אדם
לתת לאיש פְּדֹרְכִיו, וכפרי מְעַלְלָיו;

(שבח יציאת מצרים)

אשר שָׁמַתְּ אֶתֹת ומִפְתִּים בארץ מצרים...
ובישראל, ובָּאָדָם...
ותוֹצֵא אֶת עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם.

(שבח הארץ)

ותַתֵּן לָהֶם אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אשר נִשְׁבַּעְתָּ לאבותם...
ארץ נְבֹת חֶלֶב ודִבְשׁ;

(וידוי)

וַיָּבֹאוּ וַיִּרְשׁוּ אֶתְּךָ, ולא שִׁמְעוּ בְּקוֹלְךָ, ובתורתך לא הִלְכוּ,
את כל אשר צוִיתָה לָהֶם לַעֲשׂוֹת - לא עָשׂוּ.
וּמִקְרָא אֲתָם אֶת כָּל הָרַעָה הַזֹּאת;

(זעקה)

הִנֵּה הִסְלַלְתָּ בָּאוּ הָעִיר לְלִכְדָּהּ,
וְהָעִיר נִתְּנָה בְיַד הַפְּשָׁדִים הַנִּלְחָמִים עֲלֶיהָ...
וְאִשֶׁר דִּבַּרְתָּ הִיא, וְהִנֵּה רָאָהּ

(תמיהה)

וְאַתָּה אָמַרְתָּ אֲלֵי א-ד-נ-י ה': קָנָה לְךָ הַשְּׂדֵה בַכֶּסֶף וְהָעֵד עֲדִים?
וְהָעִיר נִתְּנָה בְיַד הַפְּשָׁדִים!?

*תזכורת לפרקי הנחמה בישעיהו
**ביחזקאל ובנביאי בית-שני אין תפילות נבואיות, כי המסך כבר ירד

ירמיהו לג - המקום בו אנחנו בוראים

אחד משיאייה של נבואת הגאולה היא החזרת השמחה שבנישואין. אבל מעבר לשמחה ולששון השופעים, יש לחתן ולכלה קול ייחודי נוסף

אם אין חתונות – אין שמחה; כשיש חורבן – אין חתונות; וכבר אמר ה' לירמיהו: "לא תקח לך אשה, ולא יהיו לך בנים ובנות במקום הזה" (טז, ב), "כי... הנני משבית מן המקום הזה לעיניכם ובימיכם, קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה" (טז, ט).

אחד משיאיה של נבואת הגאולה היא החזרת השמחה והחתונות (לג, י-יא):
"כה אמר ה':

עוד יִשְׁמַע בַּמְקוֹם הַזֶּה,
אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים הָרֵב הוּא מֵאֵין אָדָם וּמֵאֵין בַּהֵמָה,
בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלַם הַנְּשֻׁמֹת...
קוֹל שִׁשׁוֹן וְקוֹל שִׁמְחָה,
קוֹל חֲתָן וְקוֹל כְּלָה,
קוֹל אֹמְרִים: הוֹדוּ אֶת ה'... כִּי לְעוֹלָם חֲסָדוֹ...
כִּי אֲשִׁיב אֶת שְׁבוֹת הָאָרֶץ כְּבְרָאשְׁנָה,
אִמַר ה'."

אבל לחתן וכלה יש קול ייחודי מעבר לקולות השמחה והששון השופעים, כי יש בהם 'בניין עדי עד', שהוא המשך לבריאת העולם והאדם. עצם החיבור בין חתן וכלה מכיל בתוכו סדרה ייחודית של צאצאים פוטנציאליים, שיכולים להיוולד רק מאיש זה עם אשה זו, והם-הם המשך לבריאת 'צלם א-לוהים' שבאדם.

על זה נאמר ב'שבע הברכות':
"אשר יִצַר את האדם בצלמו,
*וּבְצַלְמֵ דְמוּת תְּבִנִיתוֹ הִתְקִין לוֹ מִמֶּנּוּ בְּנֵן עָדִי עַד,
בְּרוּךְ אַתָּה ה' יוֹצֵר הָאָדָם";

לכן 'שבע הברכות' מלאות וגדושות בחיבור בין כל חתונה, לבין בריאת העולם והאדם.

הגאולה עצמה היא חתונה מחודשת בין בורא עולם ואדם, לבין "זרע אברהם יִשְׁחַק ויעקב", ולכן חזו"תם הנביא את נבואות הגאולה (גם בפרק לא) בהתחייבות שה' לא יִפַּר את בריתו עם ישראל (למרות החורבן), כמו שיעמדו לעולם "חֻקוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ... כִּי אֲשִׁיב אֶת שְׁבוֹתֵם וְרַחֲמֵיכֶם" (לג, כה-כו).

* כגרסת הגאונים, כי אין לה' תבנית, חלילה.

ירמיהו לד - מה שפספסה ירושלים ולקחה אתונה

באותו זמן ממש, בו נאבקים צדקיהו ואנשיו בתופעת העבדות בירושלים, מתרחש אירוע דומה - באתונה. ובדיוק ההיפך מירושלים השכילה אתונה למנף אותו להצלחתה

'ברית בין בתרים' נזכרת רק פעמיים בכל התנ"ך - באברהם ובצדקיהו. יש לציין שהבטחתו של ה' לאברהם בברית בין הבתרים (בראשית טו) נוגעת ישירות ליציאה מעבדות "בארץ לא להם".

צדקיהו, שתקוות גדולות מאד תלו בו (גם בזכות שמו), ניסה להחזיר את ירושלים למסלול שיקום אחרי הגליית יהויכין; חלק מניסיון השיקום היה ברית שחרור העבדים. ברית זו יכלה להיות הנדבך השלישי בשיבת יהודה לצור מחצבתה, אחרי פסח חזקיהו שאיחד את שבטי ישראל (דברי הימים ב כט-ל), ואחרי ברית ספר התורה בפסח יאשיהו (מלכים ב כג). שחרור עבדים המוני עם מחיקת החובות במעמד הברית בקץ השמיטה, כלל כל מי שעבד לפחות שש שנים.

אבל שרי יהודה גררו את צדקיהו למרד נוסף נגד בבל.

במצב של מלחמה היה צורך דחוף בעבדים, כדי להחזיק את משקי הבית של הלוחמים המגויסים, ובנוסף, לא היו לעבדים המשוחררים אפשרויות כלכליות לעמוד על רגליהם. הם חזרו לאדוניהם הקודמים לבקש עבודה ופרנסה במקומות המוכרים - את זה ניצלו בעלי העבדים, אשר במקום לתת להם עבודה בשכר, כמתחייב מן הברית, כבשו אותם מחדש לעבדותם, כאילו רצו הם להישאר עבדים נרצעים. על כך באה התגובה הקשה של הנבואה.

למרבה ההפתעה, באותו זמן ממש התרחש אירוע דומה ביותר – באתונה. העבדות הייתה שכיחה מאד ביוון, כמו בכל הארצות המפותחות. באתונה התפתחה חברה עירונית; רוב האדמות שהיו שייכות לאיכרים קטנים, שועבדו כמשכונות להלוואות שאי אפשר היה לפרוע אותן; בעלי האחוזות הגדולים הפכו לאדוני הקרקעות; האיכרים הקטנים הפכו לאריסים (שמקבלים שישית היבול), ועדיין נזקקו להלוואות, שלא יכלו לפרוע – הם נאלצו למשכן את עצמם ואת בני ביתם, וכך גדלה מאד שכבת העבדים. המרירות גאתה, ואתונה עמדה בפני מלחמת מעמדות.

בשנת 594 לפנה"ס*, בהסכמה כללית, נתמנה סולון ל'ארכון', כבורר יחיד; החוק הראשון שחוקק היה 'הסרת העול' – הוא ביטל את המשכנתאות על הגוף ועל האדמות, והחזיר לאיכרים את חירותם ואת אדמותיהם. בשנה אחת הציל סולון את אתונה ממלחמת אזרחים על ידי ביטול העבדות הכלכלית, בחוק הדומה ליובל שבתורה (ויקרא כה), עם שמיטת חובות (דברים טו); סולון נחשב המחוקק הגדול של אתונה בעיקר בזכות 'הסרת העול'.

ירושלים יכלה להוביל את התרבות העולמית יחד עם אתונה, אבל המרד חסר התוחלת נגד האימפריה הבבלית, תוך הפרת הברית, הסירו את ירושלים ממפת ההתרחשות העולמית הגלויה.

בחירת ה' בישראל המשיכה לחולל נפלאות והובילה להשפעה יהודית, מוסרית ודתית, על העולם כולו – אבל מתוך מחשכי הצמצום הגלוי, מתוך הנדודים וההישרדות.

לחלל הזה נכנסה אתונה, שבדיוק באותן שנים שחררה עבדים, החזירה אדמות לבעליהן ומחקה חובות, בהתאמה לאידאליים של התורה. עד היום מובילה הרוח האתונאית את הדמוקרטיה המערביות, את המדעים, את הפילוסופיה ואת החירות.

* בתאריך המקובל, זו שנת 3 לצדקיהו, שהייתה גם שנת שמיטה.

ירמיהו לה - עזבו אתכם מחקלאות

את יהונדב בן רכב הכרנו בספר מלכים כשותף קנאי ליהוא בהשמדת הפולחן בישראל. כיצד הגיע משם לפרישה מוחלטת מהחברה הישראלית?

מתי ציווה יונדב בן רכב לבניו לחיות כרועים נודדי מדבר, באהלים, לא לבנות בית ולא לטעת כרם, וכמובן לא לשתות יין (לה, ו-ז)? פרישה זו מהחברה הישראלית לחיי מדבר בתקופת המלוכה, מזכירה במידה מסוימת את פרישת עדת 'היחד' (האיסיים!) למדבר יהודה ולסביבת ים המלח (קומראן) בימי החשמונאים.

אבל במהפכת יהוא (מלכים-ב י, טו-כז) מצאנו את יהונדב בן רכב במגמה הפוכה, כשותף קנאי ליהוא בהשמדת פולחן הבעל וכל תומכיו מישראל. כלומר בטיהור שומרון החוטאת?

מדברי הנביאים הושע ועמוס אנו למדים על הכישלון הגדול של החברה הישראלית בימי בית יהוא, במיוחד בזמן השגשוג והשפע אחרי הניצחונות הגדולים של יואש וירבעם - רוח המהפכה הקנאית-הלוחמת התחלפה בשיכרון של גאוות השחתה (הושע ד'; עמוס ו').

בזמן שהנביאים יצאו בתוכחה חריפה, הגיע (כנראה) יונדב בן רכב (בזקנתו!) למסקנה מרחיקת לכת - אין תקווה לחברת שפע חקלאית ועירונית, במיוחד בימי שגשוג ושפע - טהרה לא תימצא בה, ואולי חבל על כל המאבק הקנאי. לבניו ציווה לפרוש מהחברה החוטאת לחיי מדבר טהורים, מעין אידיאליזציה של תקופת המדבר בחיי עם ישראל ("לכתך אחרי במדבר"; ירמיהו ב א-ג).

תהליך דומה התחולל בתקופה החשמונאית - רוח המהפכה הקנאית-הלוחמת התחלפה בשגשוג ובהשחתה של הממלכה, ואז התייאשו ממנה קבוצות של 'חסידים', ופרשו לחיי טהרה ופרישות מדברית, מתוך אמונה שזהו רצון ה' באמת.

אבל לא זו הדרך שבה רצה ה'. בני הרקבים, ששמרו על צוואת אביהם, יהיו מופת לירושלם החוטאת (בימי יהויקים), והעיר תהפוך בעצמה למדבר, אבל כאשר תיוושע מחדש, יעמדו בה בני "יונדב בן-רקב" לפני ה' "כל הימים" (לה, יט), לא בפרישה לאהלי מדבר, אלא בחיי טהרה בירושלם.

ירמיהו לו - הכתובת הייתה על המגילה

אלו נבואות כלולות במגילת התוכחה, למה נועדו, מה עולה מהן ואת מי המגילה כל כך מכעיסה, שהוא מעלה אותה באש?

פרק זה מהווה מפתח הכרחי לפענוח נבואות ירמיהו הראשונות (ב עד ח + יא עד כ); נשים לב לנקודות הבאות:

1. מגילת התוכחות כללה נבואות מימי יאשיהו ועד השנה החמישית ליהויקים (לו, ב, ט); ואכן, נבואות ירמיהו הראשונות (ב ו-ג) הן מימי יאשיהו;

2. המגילה נועדה לקריאה בציבור בבית ה' ביום צום, כדי לחולל סערה (לו, ו-ח); לכן, לא יכלו להיכלל בה קטעים אישיים ורדיפות; ואכן, קטעים אלה מופיעים רק בפרקי יא עד כ, שנוספו כנראה בכתיבה השנייה (לו, לב);

3. הנביא כבר היה נרדף, עצור ומסתתר (אחרי המשפט, ואחרי העינויים); ואכן, נבואות פרק ז קשורות בפירוש למשפט (שבפרק כו), ולעינויים (שבפרק כ);

4. בעמודה הרביעית במגילה נכתבה לראשונה נבואה על בואו הצפוי של מלך בבל, מצפון – "ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות (=עמודות) וארבעה, יקְרָעָהּ (יהויקים) בתַעַר הסֶפֶר, וְהִשְׁלַךְ אֶל הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל הָאֵח, עַד תֵּם... (לו, כג);

ואכן, בתחילת פרק ד כתובה לפנינו נבואה כזאת, בהתאמה יוצאת דופן – "...כי רעה אנכי מביא מצפון ושבר גדול; ... והיה ביום ההוא... יאבד לב המלך ולב השרים..." (ד, ו-י).

כשקוראים בפרק ד, וחושבים על יהויקים, שהומלך על ידי המצרים ורוב הזמן נשאר נאמן להם, מבינים היטב מדוע יהויקים השתולל מזעם; מדוע קרע ושרף מגילה נבואית, ורדף את הנביאים, שאיימו על ליבת המדיניות האנטי-בבלית שלו.

השרים, שרבים מהם גדלו והתעצבו אצל יאשיהו, "פחדו" מאד מדברי הנבואה הכתובים על ספר (כמו ספר תורה), ואחדים מהם ניסו למנוע את שרפת המגילה (לו, יב, טז, כה) – אבל מי יכול לעמוד מול הטרור המתפרץ של שליט המוביל לאסון בעיוורון מוחלט?!

ירמיהו לו - למה התעקשת, ירמיהו

ירמיהו הטיף לכניעה מוחלטת או לחורבן גמור במקום לצפות ולהתפלל לישועה. ישעיהו כבר לימד אותנו שאפשר גם אחרת

הסיפור הנבואי הגיע כאן אל סוף הדרך - במאמץ אחרון, ברצף של פרקים, מתואר סופה של ירושלם, יחד עם סופן של נבואות ירמיהו (פרקים לו עד מה).

תחילת הפרק מקבילה לתחילת הסיפור בפרק כא - משלחת מצדקיהו ("צַפְנִיָּהוּ בֶן מְעַשְׂיָה הַכְּהֵן" נזכר בשני הפרקים) לירמיהו, בתחינה נואשת להתפלל "בַּעֲדָנוּ אֶת/אֶל ה'" (כא, א-ב; לו, ג), והנה

ירמיהו חזר על נבואת החורבן במקום להתפלל, וכלל לא אמר למלך, שהי כבר ציווה עליו לחדול מלהתפלל, כי הכל כבר נגמר.

ובכל זאת קרה נס - צבא בבל עזב את ירושלים בגלל חיל מצרי שיצא לעזרת יהודה המורדת בבבל (לז, ה) - מי שניחן בזיכרון היסטורי בוודאי ידע לומר, שכך קרה גם בימי חזקיהו, אחרי שהמלך שלח בקשה נואשת אל הנביא (ישעיהו לז) להתפלל בעד העם והעיר, ולהגיב לדברי הנאצה של סנחריב – ישעיהו נענה לחזקיהו, וסנחריב עזב את ירושלים ולא חזר - האם אין זה הנס החוזר, שעליו התפללו? הנה ירושלים ניצלת שוב ברגע האחרון?

למה ירמיהו לא הלך בדרכו של ישעיהו? למה הוא הטיף לכניעה מוחלטת, או לחורבן גמור, במקום לצפות ולהתפלל לישועה? למה הוא התעקש, שהמצרים ייסגו, והבבלים יחזרו ויחריבו את הכל?

ברגע שיצא ירמיהו בעצמו בהפוגה הזמנית "ללכת ארץ בנימן" (לז, יב) אל העם שבכפרים, נתפס על ידי פקיד ("יִרְאֵיָהּ", שלא ירא את ה'), הואשם בבגידה - "אל הפְּשָׁדִים אתה נִפְלֵ" (לז, יג), והושלך שוב באכזריות, לכלא.

ואז, צדקיהו קרא לו (מהכלא!) אל ביתו "בְּסֶטֶר" (לז, יז) בתקווה אחרונה לשמוע נבואת ישע והצלה - "הֲיֵשׁ דָּבָר מֵאֵת ה'?" - ויאמר ירמיהו: יֵשׁ! ויאמר: ביד מלך בבל תִּנְתָּן."

נורא.

ירמיהו לח - הפרק העצוב בתנך

מדהים לגלות אחרי כל נבואות החורבן, שהיה פתח הצלה אחד ויחיד למניעתו. לא בתפילות ולא בנסים, רק על ידי כניעה מוחלטת. האם אני כיהודי-ישראלי הייתי מסוגל לכך?

השרים והפקידים המשיכו להתעלל בנביא (כמו בימי יהויקים), ודרשו להוציאו להורג, כמי שהורס את מורל החיילים הלוחמים על הצלת ירושלים (כי הוא דרש בשם ה', להיכנע); המלך צדקיהו הפקיר את הנביא לידי השרים, "כי אין המלך יוכל אֶתְכֶם דבר" (לח, ה); ירמיהו הושלך לבור הטיט לטביעה איטית ואכזרית (לח, ו), אך ניצל בזכות "עבד מלך הכושי" (לח, ז-יג), במבצע חילוץ יוצא דופן;

המלך צדקיהו שלח לקחת את ירמיהו לאחד המבואות בבית ה' בְּסֶטֶר, להתייעצות חירום אחרונה, והפציר בו "אל תִּכְחַד ממני דבר" (לח, יד); הנביא אמר למלך שאין טעם לענות, כי התשובה (=להיכנע!) תביא עליו (שוב) דין מוות, וממילא המלך לא ישמע בקולו (לח, טו); המלך נשבע בשם ה' "אשר עשה לנו את הנפש הזאת" (לח, טז), ש(הפעם) הנביא לא יוסגר למוות;

ירמיהו אמר שההצלה היחידה לצדקיהו ולירושלים היא כניעה מוחלטת ללא תנאי; המלך פחד מהתעללות בו אם ייכנע, והנביא הבטיח לו שלא יתעללו בו (לח, יז-יט); המלך הזהיר את הנביא שלא יגלה לאיש מה דובר ביניהם, וכאשר יבואו השרים (כמו שקרה) ויחקרו את הנביא, יספר להם רק על בקשתו לשיפור תנאי כליאתו (לח, כד-כז);

המלך החלוש צדקיהו רצה לעשות טוב, אך נגרר למרד על ידי השרים הקנאים; הוא לא יכול לשמוע לנביא, וגם ניסה להסתיר את פגישותיו עמו; מדהים לגלות, אחרי כל נבואות החורבן, שהיה פתח הצלה אחד ויחיד למנוע את החורבן. לא בתפילות ולא בנסים – רק על ידי כניעה מוחלטת.

האם אני (כיהודי-ישראלי) הייתי מסוגל לכך? מעולם לא בכיתי בקריאת 'איכה' – בפרק הזה אינני יכול שלא לבכות.

ירמיהו לט - החורבן בשלוש גרסאות

מה מופיע בכל גרסה, מה מושמט ומה המסר שעומד מאחורי זה

3 גרסאות לתיאור החורבן, בתנך :

הגרסה המקוטעת בסוף מלכים ב, כה, הנקראת כספר פצוע.

הגרסה המלאה בסוף ירמיהו (נב), מחוץ לדברי ירמיהו (המסתיימים בסוף נא) ;

הגרסה בירמיהו (לט) המתארת בעיקר גורלות אנשים, והיא חלק מהמגילה הסיפורית האחרונה בחיי ירמיהו (לז עד מה), שמקומה ללא ספק כהמשך רציף לספר מלכים ;

גורלו של צדקיהו מופיע בכל הגרסאות, אך בפרקנו בהשלמת פרטים – כאשר ראה את שרי בבל יושבים כמנצחים "בשער התִּיָּד" (בצפון העיר ; לט, ג-ד) ברח בלילה עם לוחמיו "בשער בין החמתיים" (בדרום העיר, אחרי בריכת השילוח), נתפס בערבות יריחו, הובל למשפט לפני נבוכדנצר בִּרְבֵּלָה, והמראה האחרון שראו עיניו היה שחיטת בניו, יחד עם אצולת יהודה. המלך שנגרר לעיוורון המרד, הוגלה עיוור בבלה.

המודיעין הבבלי ידע בדיוק מה אמר ירמיהו בירושלם מאז שנבוכדנצר עלה למלכות בבל, ואיזה מחיר אישי שילם, ולכן ניתנה פקודה מפורשת (לט, יא-יד) לשמור עליו אישית, ולהפקיד אותו (לפי רצונו) עם גדליה בן אחיקם, המושל מטעם הבבלים על היהודים הנותרים.

וה' ציווה לירמיהו נבואת הצלה וחיים "לעבד מלך הכושי" (לט, טז-יח) על הצלת הנביא ממוות בבור הטיט.

מה אין בפרק הזה? גם כשמתוארת שריפת בית המלך והריסת חומות ירושלם (בפסוק אחד ; לט, ח – השונו נב, יג-יד) – בית ה' לא נזכר, וכל התיאור של כלי הנחושת, הכסף והזהב, שנלקחו בבלה (נב, יז-כג) הושמט כאן לגמרי.

אולי כרוצה לומר – המקום הקדוש ביותר בו נשא ירמיהו את נבואותיו הקשות על חורבן הבית, ובו הועמד למשפט וגם ספג עינויים "על המהפכת" (כ, ב-ג), לא ראוי עוד להזכירו, ואף לא לתאר את אוצרותיו שנלקחו בבלה.

ירמיהו מ - קול ברמה עדיין נשמע

המודיעין ידע, התרעה אישית ניתנה, כולם סירבו להאמין וקנאי אחד הצליח להרוס את התקווה. על אלה רחל בוכיה

מחנה הגולים מירושלם בבלה הוקם במסעף הדרכים של "הרמה" (מ, א ; היא אל-רם, מזרחית לשדה התעופה עטרות) ; גדליהו בן אחיקם הופקד על שארית היישוב הכפרי במצפה (הצופה על עטרות מצפון) ;

הפקודה הבבלית לשחרור ירמיהו (מ, ב-ה) - אין בה סגנון בבלי וכולה בלשון ירמיהו (אולי נוסחה על ידי יהודים ששיתפו פעולה עם המודיעין הבבלי) - הובטח לירמיהו מעמד מיוחד בבבל (כמו יחזקאל בימיו ; כמו יוסף בן מתתיהו ברומא), אבל ירמיהו מענתות רצה להישאר בארץ בכל מאודו, והתחבר לתקווה האחרונה במצפה.

התקווה נמשכה אולי רק חודש וחצי - יהודים שברחו לארצות שכנות החלו לחזור ואספו יבולי בציר וקיץ (=תאנים) לרוב, ממטעים שננטשו ; יחידות צבא מהמרחב הכפרי הצטרפו לגדליהו הנאמן לבבל באופן מוחלט.

קנאי אחד הרס גם את הסיכוי האחרון הזה, כהמשך לרוח המרד, בתמיכת ממלכות שכנות - "בעליס מלך בני עמון שלח את ישמעאל בן נתניה" (מ, יד) לרצוח את גדליהו, להחזיר את המלוכה, ולחדש את המרד נגד בבל. המודיעין היהודי ידע על המזימה והתריע - יוחנן בן קָרְחַם הזהיר אישית את גדליהו, שסירב להאמין, ראה בזה השמצה, ונפל בתמימותו.

אם נקבל את הדעה (המסתברת), שרחל אמנו מתה בלידת בנימין ונקברה בנחלתו (ראו שמואל-א' י' ב), ואם נחפש את "דרך אפרת", בדרך לעין פֶּרֶת (מתחת לענתות), נוכל להבין את בכיה של רחל בפי ירמיהו (לא, יד-טז): "קול בְּרָמָה (=במחנה הגולים) נשמע... רחל מְבַכָּה על פְּנֵיהָ, מְאָנָה לְהִנָּחֵם על פְּנֵיהָ כִּי אֵינָנוּ" - גם שארית הפליטה של בנה בנימין נהרסה וגלתה בגלל שנאת האחים העתיקה.

איך ננחם את רחל "בְּרָמָה"?

קנאים עלולים לסכן גם את שיבת "בנים לגבולם"...

ירמיהו מא - קבר אחים בדרך לירושלים

כעשרים שנה נסעתי מהיישוב עפרה לירושלים דרך רמאללה, ושם במעבר הצר מתחת למצפה, איפה שהיה תמיד מחסום של צה"ל, חשבתני על החללים הקבורים אֵי שם בצדי הדרך

80 איש, ישראלים "מְשָׁכִים, מְשֻׁלוּ וּמְשֻׁמְרוֹן" (מא, ה), שעלו לרגל לבית ה' "בחדש השביעי" (=תשרי; מא, א) עם מנחה ולבונה, הם הוכחה ניצחת לכך שלא כל 'עשרת השבטים' גלו בחורבן שומרון, ורבים מהנשארים נקשרו לירושלם בחגיגות הפסח הגדולות של חזקיהו ויאשיהו (בימי בית שני התחברו לממלכה החשמונאית, וחלק מהם נמצא בתוך כל ציבור יהודי).

הם יצאו מבתיהם בטרם נודע להם על חורבן הבית, ורק בדרך קרעו בגדים והגיעו למצפה, מבלי להעלות על דעתם איזה רשע מחכה להם אחרי שרצח את גדליהו; עשרה מהם הבטיחו לו מטמונים וניצלו (מא, ח); 70 ישראלים נרצחו יחד עם אחיהם מיהודה ובנימין, שהיו עם גדליהו.

המצפה (=תל א-נצפה, בדרום רמאללה) יושבת על מעבר צר של הדרך הראשית (בין שתי גבעות, מצפון לעטרות); במעבר הצר, מתחת לשער המצפה, נחפר בור עמוק בגבול הממלכות ישראל ויהודה – "אשר עשה המלך אסא (=נין של שלמה) מפני בַּעֲשָׂא מלך ישראל" (מא, ט); מלכים א טו, טז-כב), באחת ממלחמות האחים הקשות מימי בית ראשון.

את הבור הזה "מְלֹא (הרוצח) ישמעאל בן נתניהו חללים", ובו נקברה התקווה האחרונה ביהודה של בית ראשון. מלחמת האחים בין ישראל ויהודה נחתמה בבור הגבול המסמל אותה, ויחד נקברו בו חללים יהודים וישראלים חמימים.

כעשרים שנה נסענו מהיישוב עפרה לירושלים דרך רמאללה, ועברנו במעבר הצר מתחת למצפה; במקום הצר היה תמיד מחסום של צה"ל; פעמים רבות חשבתני על החללים הקבורים אֵי שם בצדי הדרך, ועל המשמעות ההיסטורית של הפילוג הנורא בין יהודה לישראל, על מלחמת האחים ועל צום גדליהו, שהיה צריך לחול באמת ביום הזיכרון של ראש השנה.

ירמיהו מב - מיקומך בתור הוא

המפקדים פונים לירמיהו בבקשה דחופה, והם נאלצים להמתין לתשובה עשרה ימים שלמים. זה כבר מאוחר מדי

רועדים מפחד נקמה בבליית צפויה על רצח גדליהו, פנו המפקדים הצבאיים ובראשם יוחנן בן קָרַח בבקשה נואשת לירמיהו, שיתפלל בעדם אל ה', ואף התחייבו חגיגית בביטויים מלשון התורה והנביאים, לשמוע (הפעם) בקול ה', כפי שיאמר להם הנביא.

האם להישאר בארץ למרות הפחד? או לרדת למצרים? (אותה "משענת הקנה הרצוף", שעמדה מאחורי המרידות של יהויקים ושל שרי צדקיהו, והביאה לחורבן?); כאן ניתן להתבונן מקרוב בקושי הנורא של נבואת אמת.

ירמיהו הבטיח להתפלל, והי' ענה לו "מקץ עשרת ימים" (מב, ז) - זמן לא רב בשביל לאמץ את כל הכוחות לריכוז הפנימי הדרוש לנבואה, ובשעה כה קשה, בכדי לגבש תשובה אחראית ומוסמכת בשאלה קריטית. אבל השואלים ציפו כנראה לתשובה מהירה ומיידית - אחרי 10 ימים הם כבר גיבשו את הכרעתם לברוח למצרים, ולא האמינו עוד בדברו של הנביא, שלא יכול היה לתת מענה מידי; לנגד עינינו חוזר שוב הכישלון הסדרתי של ירמיהו.

קשה לעכל את דבריו (גם כיום), מאז שקבע שוב ושוב כי הרעה הגדולה תבוא מצפון (=בבל), ועד שקבע נחרצות כי הבבלים לא יבואו לנקום על רצח גדליהו - הקושי התעצם בהמתנה של עשרת הימים.

הכישלון האחרון הוא שעקר גם את ירמיהו מ'תבנית נוף מולדתו', אחרי שניסה בכל כוחו להיאחז בה, וסירב לגלות בבלה במעמד מכובד - כעת נגרר בכוח לטומאת מצרים; כך נחתם גורלו הנורא במילים שלו עצמו על המלך שלם (=יהואחז בן יאשיהו), שגלה למצרים (כ-23 שנה לפני כן) - "אל תבכו לְמַת וְאֵל תִּגְדּוּ לוֹ - בְּכֹוּ בְּכֹוּ לְהֵלֶךְ, כִּי לֹא יָשׁוּב עוֹד וְרָאָה אֶת אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ" (כב, י).

ירמיהו מג - משנים כיוון, חוזרים למצרים

כשיצאו ישראל ממצרים הם אמצו את האמונה הישראלית. החזרה למצרים היא הפיכת התהליך והתנערות מן התורה ומן האמונה

הירידה למצרים סגרה מעגל. עם ישראל כשיצא ממצרים קיבל תורה, החזרה למצרים בימי ירמיהו לא הייתה רק מקלט זמני, או אפילו קבוע, אלא התנערות גמורה מן התורה ומן האמונה הישראלית. נכון, קולות כאלה נשמעו גם בבבל (ראו יחזקאל כ, לב), ומאידך, גלות יהודית נאמנה התפתחה גם במצרים (בפרט באלכסנדריה) בימי בית שני; אבל הגל שירד למצרים (עם ירמיהו) מתוך חורבן כללי של יהודה, הרים דגל של עבודת אלילים (ויעיד הפרק הבא; מד); כך גם הבינו חז"ל (ירושלמי סוכה פרק ה', א) -

"תני רבי שמעון בן יוחי:

בשלושה מקומות הוזהרו ישראל שלא לשוב ארץ מצרים... ובשלתן חזרו, ובשלתן נפלו; אחת בימי סנחריב מלך אשור... ואחת בימי יוחנן בן קָרַח...";

'תַּחְפִּנְחָסִי' (=תל דַּפְנִי, ממערב לקנטרה) שכנה בקצה הצפון-מזרחי של דלתת הנילוס, קרובה יחסית למרחב הלא-מצרי, ונמצאו בה שרידים בולטים של פולחנים שמיים, ושרידים רבים מיוון. המלחמות בין נבוכדראצר לבין הפרעונים השפיעו במיוחד על עיר גבול זו, ומבחינה זו היורדים טעו מאד. יהודה לא ישבה על דרכים חשובות, ואחרי חיסול המרד ושריפת ירושלים לא היו הבבלים נמשכים לעסוק בה (כמו שהיו מעדיפים כניעה על מצור של 3 שנים), אבל 'תַּחְפִּנְחָסִי' בקצה המזרחי של דלתת הנילוס הייתה יעד מרכזי לבבלים, והיא ודאי נפגעה פעמים רבות; גם אם נבוכדראצר לא כבש את מצרים, רק הציב את כסאו בפתח, לקח שלל ושביה, ויצא כמו רועה שעוֹטָה עליו בגד (=מעיל; מג, י-יב).

ב'תַּחְפִּנְחָסִי' לא נוסדה גלות יהודית במצרים, אלא נעשה ניסיון (נוסף) למחיקת האמונה היהודית עם הזהות היהודית, בתוך זירת המלחמות בין בבל למצרים על השלטון במרחב.

ירמיהו מד - הוויכוח היהודי

מי אשם בחורבן? מי אשם בצרות ובמרורים? אין שום סיכוי לשכנע בוויכוחים המתנהלים עד היום אבל יש נקודת הכרעה אחת

חלון הקשבה נדיר לוויכוחים הסוערים ביהודה בסוף ימי בית ראשון, מאז חורבן שומרון, ומאז חורבן לכיש ושפלת יהודה בידי סנחריב -

"הדבר אשר דְּבַרְתָּ (=ירמיהו) אלינו בשם ה' -
איננו שמעים אליך; כי עֲשָׂה נַעֲשֶׂה...
לקַטֵּר לְמַלְכַת השמים (=אֲשֶׁתֶּר, 'מַלְכַת' השמים)...
כאשר עשינו אנחנו ואבתינו, מלכינו ושרינו (=בימי מנשה),
בערי יהודה ובחצות ירושלם - וְנִשְׁפַּע לַחֵם,
ונהיה (בחיים) טובים, ורעה לא ראינו;
וּמִן אֵז חָדַלְנוּ לְקַטֵּר לְמַלְכַת השמים והִסַּךְ לֵה נֹסְכִים
(=בימי יאשיהו) חָסַרְנוּ כָּל, ובחרב וברעב תִּמְנֹנו" (מד, טז-יח)

עבור יראי ה' ותלמידי הנביאים בימי חזקיהו, העיקר היה הנס של הצלת ירושלם; עבור השואפים להשתלב במרחב (האלילי) העיקר היה אבדן האמונה ב"שמע ישראל"; חסידי ההשתלבות ראו את מנשה כמלך הטוב ביותר שקם ביהודה - 55 שנות רגיעה ויציבות בלי מסעות עונשין אשוריים; יראי ה' ותלמידי הנביאים נרדפו והוצאו להורג בידי מנשה - מנשה שיא הַרְשַׁע, והסיבה העיקרית לחרון אף ה'; חסידי ההשתלבות ראו ביאשיהו אסון - קנאות דתית ולאומית, ורדיפת עובדי אלילים; יראי ה' ראו ביאשיהו נֶס מופלא - חזרה לפסח חזקיהו, לתורה ולדרך הנביאים - יהודה התעצמה וחזרה לשפלה ולצפון; חסידי ההשתלבות: נפילת יאשיהו במגידו - תוצאה בלתי נמנעת של מדיניות הרפתקנית; יראי ה': נפילת יאשיהו - תחילת ההידרדרות לחורבן - יהויקים - חזרה לִשְׁפָל וְלַרְשָׁע של מנשה ברדיפת הנביאים;

יהודים תמיד מתווכחים - מי אשם בצרות ובמרורים שספג דור שלם במדבר, ביציאת מצרים? לפי 'מפלט' דָּתָן ואבירם, משה הוא האשם - לפי משה ויהושע, דָּתָן ואבירם (ודומיהם) אשמים - אין שום סיכוי לשכנע בוויכוחים המתנהלים עד היום - יש רק נקודת הכרעה אחת:

לולי הנביאים ותלמידיהם לא היינו קיימים, ולא היה שום ויכוח.

ירמיהו מה - ברוך הגבר

ירמיהו גוער בברוך בן נריה שלא לבקש לעצמו גדולות. זה לא אומר שלנו אסור לעשות את זה במקומו

משפחתו של ירמיהו התנכרה אליו (יא, יט-כג; יב, ו); ה' אמר לו לא לשאת אשה ולא להוליד ילדים בארץ הנחרבת (טז, ב); אבל ברוך היה תמיד לצדו, כמו יהושע למשה, ואלישע לאליהו - לכן, הוא ציפה וקיווה להמשיך כנביא את רבו - וה' סירב לו, כי אין עוד המשך נבואה בשעת הרעה הגדולה - "ואתה תבקש לך גדלות? - אל תבקש!" (מ"ה, ה).

אבל לנו מותר לבקש ולמנות את הגדולות והנצורות של ברוך בן נריה:

1. ברוך בן נריה היה האיש היחיד שליווה את ירמיהו לאורך כל הדרך (לב, יב, טו; לו, ד-לב; מג, ג, ו);
2. ברוך כתב את נבואות ירמיהו, "מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה, ואני פִּתַּב על הספר בְּדִי" (לו, יח), וגם קרא את מגילת התוכחות בבית ה' ביום צום באזני העם, ובאזני השרים, במעמד שמזכיר את קריאת 'ספר התורה' באזני יאשיהו (מלכים-ב כב, י-יא);
3. חותמו של 'ברכיהו בן נריהו הספר' (בכתב עברי קדום) התגלה ופורסם בירושלים (על ידי נ' אביגד); הוא כנראה היה ממשפחה מיוחסת (לב, יב), ואחיו "שריה בן נריה בן מַחְסִיָּה... שר מנוחה". ברוך עזב את מעמדו וכבודו, והלך אחרי ירמיהו לסבול יחד אתו - "יגעתי באנחותי, ומנוחה לא מצאתי" (מה, ג);
4. בהנחה, שברוך בן נריה היה גם העורך של ספר ירמיהו, אפשר לטעון כלפיו, שישן הרבה חזרות ואי סדר רב מדי בעריכת הספר - אבל זה משקף בדיוק את התנאים המחרידים בהם נכתב ונערך הספר, בבריחות ובמחבואים, במערות ובכלא, ובמצרים בסוף ימיו של הנביא;

אי אפשר שלא להעריך את פועלו של האיש המופלא הזה!

ירמיהו מו - תמתין, בבקשה

כשנחלשו האשורים, וגורשו ממצרים, הובילו פְּסָמְתִיךְ (הראשון; 663-609), ופרעה נְכוֹ (השני; 609-594) להתחדשות התרבות המצרית העתיקה, ושאפו להפוך את ארץ ישראל לאזור חיץ בשליטה מצרית, מול בבל העולה. יאשיהו מלך יהודה בנה מבצרים על החוף*, והתאמץ מאד לבלום את ההשתלטות המצרית, עד שנפל במגידו (609). פרעה נְכוֹ, שהמליך בירושלם את יהויקים, הגיע עם צבאו עד נהר פרת, לכַרְכָּמִישׁ, למערכה המכרעת במלחמת העולם מול בבל (מו, ג-ו).

בשנת 4 ליהויקים (605) ניצח נְבוּכַדְרֶאצַּר את המצרים בכַרְכָּמִישׁ, וגם עלה לכס המלוכה הבבלי (ל-43 שנה), והצבא המצרי נסוג למצרים בבהלה. מנקודת מבט יהודית (=ירמיהו), זו הייתה נקמה מאת ה' על הריגת יאשיהו במגידו, בתנאי, שרואים בשליט הבבלי את 'מטה הזעם' ההיסטורי ביד ה', ולא מנסים לעמוד בדרכו.

בשנים הבאות המשיך נבוכדראצר להכות (גם) במצרים שוב ושוב, ולהגלות מעריה החשובות שבויים ופליטים (מו, יג-כו), אף ש(כנראה) לא הצליח לכבוש אותה. כל הניסיונות לצרף כוחות (כז, ג) כדי לשבור את ההגמוניה הבבלית, נכשלו, ונסתיימו באסונות כבדים לכל האזור. למצרים היה חלק גדול מאד באשליות המרד, ולכן, גם חלק קריטי בחורבן ירושלים.

ואולם, בדיוק 70 שנה אחרי נפילת יאשיהו במגידו (609) נכנס פוֹרֶשׁ לבבל (539), ופתח ליהודים את השיבה לירושלם - "אל תירא עבדי יעקב" (מו, כז-כח), פירושו, לפי ירמיהו, לדעת להמתין 70 שנה לרגע הנכון, כשתתגלה שוב יד ה' בהיסטוריה לישועת עמו.

בנו של כורש (פְּנֻבוּזִי; 525) הצליח לשים קץ למצרים העצמאית, והפך אותה לחלק מהאימפריה הפרסית, שתחת חסותה נבנתה ירושלים מחדש - "וְשָׁב יַעֲקֹב וְשָׁקֵט וְשָׁאַן וְאִין מַחְרִיד" (מו, כז-כח).

* כמו מצד וכתובת חשביהו, בחוף פלמחים.

ירמיהו מז - אשליית מצרים

מצרים ניסתה בכל כוחותיה לשמור על עזה, אשקלון ואשדוד, וגם על צור וצידון, כאזור חיץ מפני 'הרעה מצפון'

מיקומן של ערי פלשת בשערי מצרים הפך אותן לשדה קרב בין מעצמות הצפון - אשור ובבל, לבין מצרים שניסתה בכל כוחותיה (שלא הספיקו) לשמור על עזה, אשקלון ואשדוד, וגם על צור וצידון, כאזור חיץ מפני "הרעה מצפון".

בימי חזקיהו התנהל הקרב באשדוד (713-711 לפנה"ס; ישעיהו כ) מול סרגון מלך אשור; בימי יהויקים כבש נבוכדראצר מלך בבל את אשקלון. 3 שנים אחר כך (601) התנהל קרב הבלימה הגדול של פרעה נכו (מז, א), כנראה בסביבת עזה - 'בקרב שדה, פנים אל פנים הם לחמו, ומכה קשה זה על זה הנחיתו - מלך אֶפְד (=נבוכדראצר) וצבאו לבבל חזרו!'* - נדרשה לבבל שנת התארגנות והתאוששות.

הבלימה הזאת גרמה לגל המרידות הגדול, שהביא (גם) לחורבן ירושלים. ירמיהו הזהיר את אנשי יהודה הנסחפים אחרי הצלחת פרעה נכו לבלום את צבא בבל בשדות פלשת, שהאיום העיקרי נשאר בעינו, והוא

יבוא כשיטפון "מצפון", עם "שעטת פרסות אביריו" עם "רכבו קמון גלגליו" (מז, ב-ג), וחוף הים כולו, מצור וצידון עד אשקלון ועזה, יספוג את חרב ה', בלא רחמים (מז, ו-ז).

(יד, כח-לב) "בשנת מות המלך אחז (727) מרתק (אך לא מפתיע) להשוות אזהרה זו לנבואת ישעיהו היה המשא הזה: אל תשמחי פלשת פלך, כי נשבר שבט מפך (=מות תגלת פלאקר), כי משךש נחש יצא... צפע (=סרגון)... כי מצפון עשן בא

מאז ישעיהו ועד ירמיהו, עם כל ההבדלים באופי ובסגנון, הזהירו הנביאים מפני "הרעה מצפון", ומפני אשליית מצרים, "משענת הקנה הרצוץ" (ישעיהו לו, ו; וראו [שם ל](#), א-ד, יב-יג).

*מ' כוגן, אסופת כתובות היסטוריות מאשור ובל, ירושלים תשס"ד, עמ' 132, כרוניקה מימי נבוכדראצר.

ירמיהו מח - שוויצריה הקדומה

השמרנות טבועה עמוק בנוף המואבי – נסעתי במואב פעמיים. מרגש למצוא בשטח שמות קדומים רבים, ולברך בשם ובמלכות: 'ברוך אתה ה'... שעשה ניסים לאבותינו במקום הזה'

"שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמךיו, ולא הורק מפלי אל פלי ובגולה לא הלך – על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר" (=לא פג; מח, יא); ממש 'שוויצריה' במרחב הארצישראלי הקדום.

מואב שכנה בין ים המלח לבין המדבר, שמורה ומוגנת יותר מארץ יהודה (הנמצאת מולה). נחל ארנון מפריד בין מואב הגרעינית, לבין "ארץ המישר" (דברים ד, מג), היא רמת מואב הצפונית (הפתוחה יותר) עם דיבון וחשבון, נבו ומידבא – שם כבש סיחון (ממלך מואב הראשון) – ממנו לקח ישראל, והתנחלו ראובן וגד.

השמרנות טבועה עמוק בנוף המואבי – נסעתי במואב פעמיים - הנוף שונה מאד מהערים הגדולות עמאן (=רבת עמון) וא-סלט, ג'רש, עג'לון ואירפיד. מרגש למצוא בשטח שמות קדומים רבים: חספן ואלעל, דיבן וקריות, וערער "אשר על שפת נחל ארנון", בדיוק כמו בתורה (דברים ד, מח), לצפות על 'מעברות הארנון', ולברך בשם ובמלכות: 'ברוך אתה ה'... שעשה ניסים לאבותינו במקום הזה' (ברכות פרק ט'; שולחן-ערוך אורח-חיים, רי"ח-א). אז למה ירמיהו השתפך בבכי לועג, לחורבן מואב?

התשובה נעוצה במצבת מישע, שנתגלתה בעיר דיבן (ב-1900), והיא מלאה גאוות ניצחון נגד ישראל, ונגד ה' – [קראו מה שכתבתי על "משא מואב"](#) (ישעיהו טו-טז).

ולמה ירמיהו מצטט ומאריך יותר מישעיהו (שגם הוא ציטט נבואה עתיקה יותר), ואף חותם בשיר המושלים הנזכר בתורה (נגד מלך מואב הראשון; במדבר כא, כז-ל)? מפני שנבוכדראצר הוא שהיכה (גם) את מואב והותיר אחריו חרבות ושממה בכל המרחב. הבבלים לא החליפו אוכלוסיות כמו האשורים, אלא שמו קץ לעמים ולתרבויות, ולחלקן נפתח פתח

לשיבה ולצמיחה אחרת "באחרית הימים" (מזח, מז), בתקופה הפרסית ובתקופה ההלניסטית-רומית.

ירמיהו מט - מלך כלבבו

מדהים לקרוא כרוניקה בבליית מימי נבוכדראצר ולגלות שם התאמה מדויקת לנבואות ירמיהו

עמון-אדום-דמשק-קָדְר-עילם. רשימה זו של עמים מופים (אחרי מצרים, פלשת ומואב) – מה טיבה? למה דווקא אלו? ברשימת העמים שישתו את "פֹּס הַתְּרַעְלָה" מידי בבל במצוות ה' (כה, יח-כו), יש עוד רבים, שלא נזכרים כאן – ובכינוס ההתארגנות למרד שהתקיים בירושלם בימי צדקיהו (כז, ג), יש רשימה שונה.

מדהים לקרוא כרוניקה בבליית מימי נבוכדראצר* ולגלות שם התאמה מדויקת לנבואות ירמיהו :

שנתיים אחרי קרב הבלימה הקשה (601; כנראה סמוך לעזה; לעיל מז), ואחרי שנת התארגנות צבאית - 'מלך אֶפְדִי לסוריה עם צבאו יָצָא, והם במדבר פשטו, את שללם הגדול, את מקניהם ואת אֶלִיהֶם של המוֹנֵי הערבים (הם) שללו'; ובלשון ירמיהו - "לְקָדְר... אשר הפה נבוכדראצר... אהליהם וצאנם יָקְחוּ... והיו גמליהם לְבֹז, והמון מקניהם לשלל..." (מט, כח-לב); ברור, ש"חצור" איננה עיר ממלכה כלל, אלא 'חֲצִירִים' (=מחנות) במדבר, "לא דִלְתִים ולא בְרִיחַ.. בְּדָד יִשְׁפְּנוּ";

כעבור שנה (598) - 'מלך אֶפְדִי... על עיר יהודה (=ירושלם) חנה... וכבש, את מלכה (=יהויכין) לכד, מלך כלבבו (=צדקיהו) מינה בה, את המנחה העשירה קיבל, ולבבל העביר';

כעבור שנתיים (596) - 'מלך אכד... את מחנהו על גדת הַחֲדָקִל קבע... מלך עילם נבהל, ולא רצו ברח'; עילם, שהייתה בת ברית לבבל וסייעה לה רבות נגד אשור, ניסתה לחולל מרד נגד נבוכדראצר, וברחה, בדיוק כדברי הנבואה (מט, לד-לח);

בשנתיים הבאות (595-594) יצא נבוכדראצר (פעמיים) לסוריה כדי להטיל מרות, ולגבות מס כניעה (כנראה, מִחְמָת, אֶרְפָד, ודמשק; מט, כג-כו);

הכרוניקה הבבליית נמצאה קטועה – וסביר, שהיו בה הקבלות נוספות; אבל לנבואה על אדום (מט, ז-כב) יש מקבילה מקראית בעובדיה, ונמצאה כתובת בבליית מרעשה ומסבירה במצודת סלע-אדום – בעובדיה נפרש (בע"ה).

*אסופת כתובות, עמ' 132-135

ירמיהו ? - ירמיהו שאני גיליתי

בלי אשה ובלי ילדים, רדוף וערירי, מורד בכוח למצרים. אבל אני גיליתי 19 שנים של ירמיהו אחר לגמרי

דמותו של ירמיהו קורעת את הנפש ואת השכל לגזרים, אבל מתוך הגזרים צומחות גם נחמה ותקווה.

ה' אמר לו לא לשאת אשה, "ולא יהיו לך בנים ובנות במקום הזה" (טז, ב); הוא דרש בשם ה', כניעה מוחלטת לבבל, להצלה ולמניעת החורבן, ולא שמעו לו; הוא נרדף על נפשו, בגלל נבואותיו – גם בימי יהויקים, וגם בימי צדקיהו; תפילותיו להצלת ירושלם נדחו – ה' עצר בירמיהו את 'התפילה הנבואית' (שהתחילה מאברהם); בודד וערירי הורד למצרים בכוח, ועמו רק סופרו הנאמן ברוך בן-נריה שכתב אותו לדורות;

אבל אני גיליתי בעיוני את ירמיהו הצעיר
הנער מענתות,
מצאצאי אביתר ממשכן שילו,
ושלפתי מספר הקינות והחורבן, 19 שנה של ירמיהו אחר לגמרי, מימי יאשיהו
עד נאמן ומחזק למעמד הברית בשנת 18 ליאשיהו (יא, א-ח);
נאבק על שמירת השבת בירושלם (יז, יט-כז), ועל צדקה ומשפט (כב, יג-יח);
נשלח להשיב את הישראלים מצפון (ג, ו-יח) – "הֲבֵן יָקִיר לִי אֲפָרִים" – בני רחל הבוכה (לא), ובכך
השאיר תקוות דורות לעם ישראל.

ירמיהו נ - המגנט הגדול

כאשר הערבית הייתה שפת המדעים והפילוסופיה, היו רוב היהודים דוברי ערבית. וכאשר עלתה
אירופה, ישבו בה רוב היהודים

"שֶׁהָפְזוּרָה ('צאן אֲבֹדוֹת') יִשְׂרָאֵל, אֲרִיזוֹת הַדִּיחוּ. הַרְאִשׁוּן (=מֶלֶךְ שׁוֹמְרוֹן) אֶכְלוּ מֶלֶךְ אֲשׁוּר, וְזֶה
הָאֲחֵרוֹן (=מֶלֶךְ יְהוּדָה) עֲצָמוּ (=שֶׁבַר עֲצֻמוֹתָיו) נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל" (יז).

אויבים רבים היו לעם ישראל מאז ומעולם, אבל אף אחד מכל השכנים "הַרְעִים הַנְּגָעִים בְּנִחְלָה..."
(יב, יד), לא יכול היה להביא חורבן - רק מעצמות ששלטו 'בכיפה' (=הגמוניה עולמית). האימפריה
האשורית החריבה והגלתה את שומרון; האימפריה הבבלית החריבה והגלתה את ירושלם; ובסוף
ימי בית שני עשתה זאת האימפריה הרומית.

מעצמה עולמית כמו פרס וּמְדִי, שכבשה את מצרים לחלוטין ושלטה "מֵהַדּוֹ וְעַד פּוֹשׁ, שִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים
וּמֵאָה מְדִינָה" (אסתר א, א), יכלה גם לכונן מחדש אוטונומיה יהודית בירושלם עם הבית השני
(יִרְבֶּבֶל, ואחר-כך נחמיה), וגם לעצב גלות יהודית הנשענת תמיד על "שַׁעַר הַמֶּלֶךְ" (מרדכי ואסתר).

כמו מגנט רב עוצמה נמשכו היהודים בכל הגלויות אל השליטים ההגמוניים ונצמדו לחסותם
(תְּנַאֲי עוֹמְרִי; 'פְּרִיבִלְגִיּוֹת') – כאשר הערבית הייתה שפת המדעים והפילוסופיה, היו רוב היהודים
דוברי ערבית; כאשר עלתה אירופה, ישבו בה רוב היהודים; אחרי החורבן של מלחמות העולם
ואחרי השואה, התרכזו רוב היהודים ברוסיה ובאמריקה שעלו ליכיפת העולם - וגם מדינת ישראל
קמה מכוח הסכמתן של שתי המעצמות, וממשיכה להתנהל מולן. כשהתחוללה קריסה ברוסיה
הסובייטית, עלו לישראל כמיליון וחצי יהודים (ו"הַנְּלֹיִם עֲלֵיהֶם"; אסתר ט, כז).

דרוש מחקר מקיף להבנת עומקו והיקפו של המגנט הזה, אבל הוא נעוץ בשורש אמונת הייחוד
(המונותאיסטית) בה' אחד "מֶלֶךְ הָעוֹלָם".

כאשר תיפול בבל (והדומות לה) - "בִּימֵי הַהֵמָּה וּבְעֵת הַהֵיאָה נֶאֱסַם ה', נִבְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל... וּבְנֵי
יְהוּדָה יַחְדָּו, הָלוֹךְ וּבָכוּ יִלְכוּ, וְאֵת ה' אֱלֹהֵיהֶם יִבְקְשׁוּ - צִיּוֹן יִשְׁאַלּוּ..." (נ, ד-ה).

ירמיהו נא - נקודת זמן מתמשכת

ירמיהו מתאר מפלה צבאית וחורבן-שממה לבל כגמול על פשעיה. ואילו ישעיהו מתאר פתיחת
שערים ללא קרב. אז מי צדק?

ירמיהו הזהיר שנים רבות מפני "הַרְעָה מִצְפוֹן" בתור עונש מאת ה'; לאחר ההכרעה ההיסטורית בקרב
פְּרָפְמִיז עֶזְק ירמיהו 'כניעה' בידיעה ברורה, שכל מרד יביא גלות וחורבן - אבל הוא לא מצא בבבל שום
נקודת אור, בניגוד לכל אלה ששאפו להשתלב במרחב מאז ימי אחז ומנשה.

ירמיהו רתח על פשעי בבל יותר מכל יריביו, ותוכיח מגילת הנבואות שנכתבה במיוחד רק כדי לקשור
אליה אבן, ולהשקיע אותה בנהר פרת (נט-סד), ממש כמו נבואת הניפוץ ("מִפֶּץ אֶתָּה לִי... ו-9 פעמים
"וּנְפִצְתִּי בָךְ...") "לבל ולכל יושבי כשדים את כל רעתם אשר עשו בציון לעיניכם, נֶאֱסַם ה'" (כ-כד).

אבל כאן מתגלה סתירה לכאורה, בין שני נביאים:

ירמיהו תיאר מפלה צבאית וחורבן-שממה לבבל כגמול על פשעיה, והמפלה תבוא מצפון ביד מְדֵי וְאַרְרָט ו"גוי מצפון" (נ, ג; נא, כז-כח). ואילו בישעיהו ([מה](#), א-ג) מתוארת פתיחת שערים לפני כורש ("מְשִׁיחִי"?!).

70 שנה לאחר נפילת יאשיהו במגידו (609-539), פתחו כוהני בבל את שערי העיר לפני כורש בלי קרב, בדיוק כדבר הנבואה בישעיהו. ואולם 17 שנה לאחר הצהרת כורש (522) עלה בפרס דְרִיָּוֶשׁ (הראשון); מענף אחר של המשפחה המלכותית), ובבל מרדה פעמיים. כשנתיים נמשך דיכוי המרידות ביד קשה, ובבל חדלה מלהיות כוח צבאי ומדיני. דְרִיָּוֶשׁ אישר את בניית בית המקדש, שנחנך 70 שנה לאחר חורבנו (516-586 – פעמיים 70 שנה!);

בבל הפכה לחורבות שממה רק אחרי אלכסנדר מוקדון, ובתהליך ממושך. נבואת ירמיהו מתוארת כאירוע היסטורי אחד, אך יש בה קווי אופק רבים - לפני חורבן בית שני בירושלם, כבר נתקיים בעיר בבל "כי שָׁמֹות עֹלָם תִּהְיֶה, נָאָם ה'" (כו).

יחזקאל א - מעדיף להיות שפחה

על המרכבה - ממשה ושלמה ועד יחזקאל, וגם - ממה רצה יחזקאל להימנע יותר מהכל

"וַיַּעַשׂ (בְּצִלְאֵל) שְׁנֵי כְּרֹבִים זֶה בְּ..."

מְשֻׁנֵּי קִצּוֹת הַכְּפָרֶת..."

פְּרָשֵׁי כְּנָפִים לְמַעַל..."

וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל אַחִיו" (שמות לז, ז-ט);

"וַיַּעַשׂ (שְׁלֹמֹה) בְּדָבִיר, שְׁנֵי כְּרֹבִים עֲצֵי-שֶׁמֶן..."

וּכְנַפֵּיהֶם אֶל תּוֹךְ הַבַּיִת נִגְעַת כֶּנֶף אֶל כֶּנֶף;

וַיִּצָּף אֶת הַכְּרֹבִים זֶה בְּ" (מלכים א ו, כג-כח);

"וְהֵם עֹמְדִים עַל רַגְלֵיהֶם, וּפְנֵיהֶם לְבֵית" (דברי הימים ב ג, יג);

בבית שבנה שלמה היו ארבעה כְּרֹבִים. שניים על הארון ושניים חלק מהדביר (=קדש הקדשים).
ויחזקאל ראה ארבע חיות, וארבעה פנים לכל אחת – "...פני אדם, ופני אריה... ופני שור... ופני
נשר..." , "וארבע כנפים לאחת להם" (א, ו). לכולם יקרא יחזקאל 'כְּרֹבִים' בהמשך (י, א-כ) –
"וַיֵּאָדָּע כִּי כְּרֹבִים הֵמָּה".

אלא, שיחזקאל ראה אותם בחיזיון נבואי, בתוך הסערה, ואילו שלמה יצק אותם בזהב ובנחשת
והצמיד להם אופנים:

"...אֲרִיּוֹת, בְּקֶר וּכְרֹבִים... וְאַרְבַּעַת אֹפְנֵי נַחֲשֹׁת..."

וַיְדוֹת הָאֹפְנִים בְּמִכּוֹנָה..."

וּמַעֲשֵׂה הָאֹפְנִים כְּמַעֲשֵׂה אֹפֶן הַמֶּרְכָּבָה..."

הַכֹּל מוֹצֵק" (=יצוק; מלכים א ז, כט-לג);

וכתב רד"ק בפירושו למלכים: " (היא) מרכבת הקודש הנראית במראה הנבואה ליחזקאל (א)...
וראה שלמה בחכמתו מה שראה יחזקאל בנבואתו". אלא שיחזקאל ראה 'מרכבה בגולה'
מתעופפת בסערה, ואילו שלמה עיצב 'מרכבה' בנחשת יצוקה, והציב אותה בחצרות בית ה' מתחת
ל'ים' ול'פזירים, כביטוי לשכינת כבוד ה' בתוך בני ישראל.

כמה דייק רבי אליעזר – "ראתה שפחה על הים, מה שלא ראה יחזקאל..." (מכילתא, שירה פרשה
ג), מפני שהיא ראתה בעיני בשר ודם את ישועת ה' לעם ישראל היוצא ממצרים, כשכבוד ה' הופיע
והתגלה בארץ, ואילו יחזקאל ראה את ההפך הגמור.

יש כאלה שמעדיפים 'רוחניות' ('בגולה') על 'גשמיות' (בארץ), אבל הנביא יחזקאל היה מעדיף
להיות שפחה על הים ולא להינבא על חורבן ירושלים.

יחזקאל ב - אין יותר ויכוח

אברהם הוא דוגמה ומופת לנביא שהוא שותף להנהגת העולם, והוא מתפלל ומקיים התדיינות
משפטית עם אלוהיו. יחזקאל הוא כבר שותף מסוג אחר

פרק ב ופרק ג הם באמת פרק אחד. שליחותו של יחזקאל יש לה מטרות מוגבלות - אזהרת הצֹפֶה
(ג, יז), שמותירה את האחריות לאסון (הצפוי) על העם, ששמע אזעקה ולא נזהר (כמפורט בהרחבה
בפרק לג). והידיעה במבט לאחור, כעבור זמן, "כי נביא היה בתוכם" (ב, ה). מה לא כלול בתפקידי
הנביא שבגולה? ומדוע סתם ה' את פי הנביא בעודו מחזק את מצחו אל מול שומעיו, "חִזְקֵי מִצַּח
וּקְשֵׁי לֵב" (ג, ח-ט)?

ולשונך אֲדַבֵּיק אֶל חִפְדָּי,
וּנְאֻלְמֶתָ וְלֹא תִהְיֶה לְהֵם לְאִישׁ מוֹכִיחַ,

כי בית מרי המה ;
וּבְדַבְרֵי אוֹתָךְ אֶפְתַּח את פִּיךָ ,
ואמרת אליהם : כֹּה אמר אֲדֹנָי ה' -
הַשְׁמַע יִשְׁמַע, וְהַחֲדַל יִחְדַּל,
כי בית מרי המה (ג', כו-כו);

הפירוש הפשוט הוא, שאין שום טעם בוויכוח עם "סָרְבִים וּסְלוֹנִים" (=קוצים) ועם "עֲקָרְבִים" (ב, ו), ויחזקאל צריך להיות מנותק מכל דיון עקשני, ולא לנהל שום ויכוח;

אבל יש משהו עמוק יותר בנבואת יחזקאל, השונה מכל נבואה שקדמה. ראשית הנבואה באברהם היא דווקא בנבואת תפילה - "הֲשֵׁב אֶת הָאִישׁ כִּי נְבִיא הוּא, וְיִתְפַּלֵּל בְּעַדְךָ וְחַיָּה... " (בראשית כ, ז), והתפילה על סדום היא הדוגמה והמופת - ה' בחר בנביא כשותף להנהגת העולם, והוא הזמין אותו להתווכח (ואפילו להתמקח) על משפט ועל צדקה - 'תפילה' (משורש פל"ל; 'פלילי'), שפירושה התדיינות משפטית! שוב ושוב ניסה ירמיהו להתווכח ולהתפלל, וה' עצר בעדו, וסתם את התפילה הנבואית - "גם כי אָזַעְק וְאָשׁוּעַ, שְׁתֵּם תִּפְלִיתִי" (איכה ג, ח).

הנהגה ביחזקאל כמעט, שאין עוד זכר לתפילה נבואית - הלשון דבוקה והפה אֵילֵם - לא רק עם "בית ישראל" אין עוד מקום לוויכוח, אלא גם עם ה' - רק לתקוע בשופר.

יחזקאל ג - עוד נגיע אל ארץ חדשה

הכל בגולה ההיא היה הפוך לגמרי מההברקה של נחום סוקולוב, שתרגם את 'אֶלְטֹנוֹיִלְנָד' של הרצל, תחת השם 'תל-אביב', כחזון מתחדש של חברת מופת פורחת בארץ העתיקה-חדשה

תיל אֶבּוֹפִי (על) נאר פֶּבְרוּ, פירושו (באֶפְדִית-בבליית) - תל חורבות שומם שנותר מהמבול, על התעלה הגדולה שהובילה מים מנהר פרת, דרך העיר ניפור (עיר מקדשים עתיקה בדרום בבל / עירק).

הכל בגולה ההיא היה הפוך לגמרי מההברקה של נחום סוקולוב, שתרגם את 'אֶלְטֹנוֹיִלְנָד' של הרצל, תחת השם 'תל-אביב', כחזון מתחדש של חברת מופת פורחת בארץ (ישראל) העתיקה-חדשה. השם העברי 'אביב' הפוך מהמבול הבבלי, וכך החזון והמשמעות, וכמובן - החזרה לארץ מגלוגלי הגולה.

בגולה ההיא אכל הנביא את מגילת הקינות ("קִינִים וְהִגָּה וְהִי"; ב, י), שהפכה בפיו (בלעג מר), "כדבש למתוק" (ג, ג), ושם ישב "שבעת ימים מְשָׁמִים (=אֶבֶל) בתוכם". כי שם נשאה אותו רוח ב"קול רעש גדול", והתבררה לו המשמעות הנוראה של מְרָאוֹת המרכבה שהוא ראה. "ברוך כבוד ה' - (היוצא) - ממקומו" (ג, יב-יד) - כבוד ה' עוזב ומסתלק, מתרומם מהיכלו הארצי ומשאיר את "בית ישראל" בגלותו העלובה.

מה עשתה התפילה היהודית (הלא-נבואית), זו שמעבר למחיצה, מאחורי 'מסך הברזל', שהתעצבה והתנסחה בבבל של תקופת הגאונים? היא לקחה את פסוקי המפתח הקשים ביותר ממראות המרכבה המסתלקת "ברעש גדול", והפכה אותם - ממש בהיפוך - לשיא של 'קדושה'.

פנייה נרגשת ביותר אל המלך ה"קדוש, קדוש קדוש... (אשר) מְלֹא כל הארץ כבודו", לשוב ולהאיר פניו אל מקדשו שבארץ, ויחד עם החיות והאופנים, לגלות מחדש את "מקום כבודו". כדי שיתקיים בנו - "ברוך כבוד ה' (השב ומתגלה אלינו) - ממקומו";

ההוכחה לפירוש זה של 'הקדושה' נמצאת בפסוק השלישי (תהילים קמו, י) אליו מכוונת הקדושה המשולשת יחד עם גילוי "כבוד ה' ממקומו", למען "יְמַלֵּךְ ה' לעולם - א-להיך ציון לְדֹר וָדֹר", ותושר לפניו שירה חדשה "הללויה".

יחזקאל ד - ברוכים הבאים לתאטרון הנבואי

הריחוק של הגולים מזירת המאורעות העיקרית בירושלים, תרם תרומה מכרעת לצורך הזה של המחשת המשל התיאטרלית

תאטרון המְשלים הנבואי קדם בהחלט למתחרהו היווני, ויחזקאל רק העצים את מסורת קודמיו - ישעיהו (כ) כבר הלך "עָרוֹם וְיַחַף שלש שנים", כאזהרה נגד הישענות על פרעוני מצרים-כוש. הושע (א) הציג חיזיון של "אשת זנונים וילדי זנונים", שמזכיר את איזבל וילדיה. ירמיהו (כו, א-ג; כח, י-יג) הלך עם "מוסרות ומטות" על צווארו כאות אזהרה על הכניעה לבבל. הריחוק של הגולים מזירת המאורעות העיקרית בירושלים תרם תרומה מכרעת לצורך הזה בהמחשת משל תאטרלית, ויחזקאל נדרש להציג לקהל הגולים את המצור הבבלי הצפוי על ירושלים - חמור בהרבה מזה שהם זכרו מלפני הגלייתם.

החיזיון המפורט (ד, א-יב) 'משלים' את החסר בספר מלכים: דִּיק וסוללה, מחנות ו"קָרִים" להבקעת החומה - "מַחְבֵּת ברזל" המסתירה את העיר הנצורה מֵעֵין הנבואה (=השגחה ה'), וב-430 ימי מצור (קצת פחות ממחצית זמן המצור הבבלי על ירושלים) הגיעה העיר לרעב כבד; הנביא הדגים בגופו את מה שיאכלו הנצורים: לחם במשקל ומים בַּמְשׁוּרָה.

390 השנים של "עון בית ישראל" (ד, ד-ה) מכוונות כנראה (ראו רש"י ורד"ק) לשנים של מלחמות האחים מימי השופטים - פילגש בגבעה, אפרים ומנשה בימי יפתח, שאול ודוד - עד פילוג הממלכות והמלחמות בין יהודה וישראל. 40 שנות חטא של בית יהודה כללו כנראה 30 שנה מימי מנשה, ועוד עשר של יהויקים - העוון הכבד היה (לדעת) שפיכות הדמים ורדיפות הנביאים. 'כפרת העונש' באה במלחמת הדמים הבבלית, במצור ובחורבן.

בכל הזוועה הזאת, הכהן-הנביא, שמעולם לא טעם פיגול, נבהל רק מהשימוש בצואת אדם לאפיית הלחם, כי הנצורים אכלו בשר פיגולים; ה' התיר לו לאפות על גללי בקר, שאוכלים רק עשב (ד, יד-טו) - אפשר להשתגע.

יחזקאל ה - כבודו בזקנו מונח

האם מישהו יכול לתאר לעצמו רב גדול ומפורסם, שיגלח את שיער ראשו בפרהסיא בתער ויעבור על שני איסורי תורה?

הזקן נחשב בכל המרחב לתפארת האדם. מלכי אשור ובבל התהדרו בזקנים מטופחים, ובמצנפות מחודדות. מלך עמון שחשד בדוד והפר את השלום, גילח חצי זקן של שליחי דוד ופגע באברי המין שלהם (שמואל-ב, י, ד-ה) - "נִכְלָמִים (=מבוגשים) מאד" שלח אותם דוד לשבת ביריחו "עד יִצְמַח זקנכם".

והנה גזר ה' על הכהן-הנביא לגלח את זקנו עם שְׁעַר ראשו ב"תֵּעַר הַגְּלָבִים" (=הספָּרִים), ולהופיע בבושת פנים, וכעברייך על חוקי הכהונה (ויקרא יט, כז-כח; כא, ה). ועוד להמשיך בהצגה ולשקול את השְׁעַר במאזניים, ולחלק אותו בין האש, החרב והרוח, כחלוקת החללים במלחמה. האם מישהו יכול לתאר לעצמו רב גדול ומפורסם, שהוא גם כהן, והוא מתגלח בפרהסיא בתער (=באיסור)? וכל זה לשם הצגה נבואית?

אכן, כבר הרמב"ם הזדעזע מהתיאור הזה, וכתב (מורה נבוכים ב', פרק מו) - "וחלילה לא-ל שיעשה את נביאיו לעג וקלס... ויצַוֵּם לעשות מעשי שטות, נוסף על הציווי בעֲבָרָה, לפי שהוא (=יחזקאל) היה כהן, וחייב שני לאוין (=איסורי 'לא תעשה') על כל פאת זקן, או פאת ראש - אלא כל זה היה ב'מראה הנבואה'..."

כמובן עלינו לשאול למה נכתבו השפלות נביאים כאלה בתנך, לדורות? הלוא כל מְנַאֵץ הקורא תנך עלול ללעוג לנביאים (כמו שחשש הרמב"ם), ומה ההבדל בין הצגת החיזיון לבני הדור פעם אחת, לבין כתיבתו בספר לדורות רבים, כשרוב הקוראים לא יעלו כלל בדעתם את פרשנות הרמב"ם?

אכן הרמב"ם, כמו הנביא עצמו, חרדו לשמירת הטוהר והתום של הנביאים, אך ה' אמר, שחורבן ירושלים באש, בחרב וברעב, הרבה יותר חמור ונורא משמירת התום והטוהר של הנביאים, כי הנביאים היו השתקפות חרון אף ה' בדור כולו.

יחזקאל ו - לזכור ולא לשכוח

רוב הגולים היו חסרי השפעה, ואת הנבואות הקשות, "בית המרי" כלל לא רצו לשמוע. מהי המשמעות של הדיבור אל הרי ישראל ובמה מתמקדת הנבואה?

נבואות יחזקאל לא היו מכוונות אל מלכים ושרים שיכלו להכריע, ולא אל ציבור שהיה יכול להשפיע. בין הגולים היו כאלה שעדיין שלחו איגרות לירושלם (ירמיהו כט), אבל רוב הגולים היו חסרי השפעה, ואת הנבואות הקשות, "בית המרי" (ב ו-ג) כלל לא רצו לשמוע. לכן הנבואה קראה ממרחק "אל הרי ישראל". נבואות יחזקאל נועדו מראש לזיכרון התודעה ההיסטורית במבט לאחור – "וידעו כי נביא היה בתוכם" (ב, ה).

את 390 ועוד 40 השנים של "עון בית ישראל" (ד, ד-ה) הסברנו בשפיכות הדמים של מלחמות האחים, מאז השחיטה בימי יפתח (שופטים יב, ד-ו) ופילגש בגבעה (שופטים יט ו-כ), דרך פילוג המלוכה ועד רדיפות מנשה ויהויקים.

אבל הנבואה "אל הרי ישראל" ממוקדת בעבודת האלילים "על ההרים הרמים ועל הגבעות, ותחת כל עץ רענן" (דברים יב, ב; הושע ד, יא-יג; יחזקאל ו, יג). דבר ה' "להרים ולגבעות, לאפיקים ולגיאיות" (ו, ג) יביא עליהם חרב אשר תחריב את המזבחות ואת הגילולים (=פסלי אלילים), ותטהר את אדמת ישראל מפולחני התועבות – שממת הארץ בגלל המלחמות, תהיה תהליך של טיהור מעבודת אלילים והכרתת תומכיה – "הרחוק (משדות הקרב) בְּדָבָר ימות, והקרוב בחרב פֹּל, והנשָׂר והנְצוֹר ברעב ימות" (ו, יב), כי מגפות והרעבה מתפשטות במלחמות ובמיוחד במצור.

אחרי דורות של "שממה ומשמה... בכל מושבותיהם", בארץ כולה מקצה לקצה, תחזור הנבואה ותפקוד את האדמה השוממה, אחרי שזו תיטהר מכל התועבות – אז יפנה הנביא שוב "אל הרי ישראל" (לו, א – פרק לו מקביל ומשלים לפרק ו), ויקרא "להרים ולגבעות, לאפיקים ולגיאיות" (לו, ו) להתערור ולצמוח מחדש, כי עם ישראל עומד לשוב אל נחלתו.

יחזקאל ז - שירו שיר לקץ

האם צופה יחזקאל בוודאות את המרד הנוסף והמיותר שיובילו השרים ויגררו עמם את צדקיהו החלוש, ולכן לא היה טעם להשאיר להם פתח? או שהוא פשוט מרוחק מהפוליטיקה הירושלמית?

בשנים ההן (=ימי צדקיהו), כשירמיהו דרש כניעה וקבלת הדין, כי רק כניעה תציל, נבואות יחזקאל כבר מסכמות את הקץ הצפוי, בלי פתח להצלה. גם "כספם וזהבם לא יוכל להצילם ביום עֲבֹרַת ה'..." (ז, יט), כי לא יהיה מה לקנות בכסף* במצור הנורא, והבבלים לא יקחו שוחד ביודעם, שאת הכל יקחו ממילא, בסוף.

האם הנבואה צופה בוודאות את המרד הנוסף והמיותר שיובילו השרים ויגררו עמם את צדקיהו החלוש, ולכן לא היה טעם להשאיר להם פתח? או שנבואת יחזקאל פשוט מרוחקת מהפוליטיקה הירושלמית? בין כך ובין כך, יחזקאל, שאכל את מגילת הקינות (ג, א-ג), החל לשיר ולקונן** את קינות הקץ (במשולב, בתוך דברי התוכחה):

קָץ! בא הקָץ
על ארבע כנפות הארץ...
רעה אחת, רעה הנה באה;
קָץ בא, בא הקָץ,
הקיץ אֵלֶיךָ, הנה באה...
הנה היום, הנה באה,
יצאה הצִפְרָה (=תפארת מלכי בבל, יצאה למלחמה),
צָץ המִטָּה, פָּרַח הַזָּדוֹן;

הַחֶמֶס קָם לַמִּטָּה רָשַׁע,
(וְכָל זֶה מַעֲצָת ה'),
לֹא מָהֶם וְלֹא מִהֶמוֹנִים,
וְלֹא מִהֶמְהָמָה (=מַהֶם, מַהֶם), וְלֹא נָה (=בָּכִי) בְּהֶם;
(רַק) בֹּא הַעֵת, הַגִּיעַ הַיּוֹם...
כִּי חָרוֹן אֵל כָּל הַמּוֹנֵה (שֶׁל יְהוּדָה);
...כִּי חָזוֹן (קֶשֶׁה) אֵל כָּל הַמּוֹנֵה...
תִּקְעוּ בְּתַקְוֵעַ וְהַכִּין הַפֶּל (לְהַתְּגוֹן),
וְאִין הַלֵּךְ לַמַּלְחָמָה,
כִּי חָרוֹנִי אֵל כָּל הַמּוֹנֵה...
עֲשֵׂה הַרְתוֹק (שֶׁל־שֶׁל־אֹת שְׁבִי)...
קִפְדָּה (=מַקְצָץ) בֹּא,
וּבְקֶשׁוֹ שְׁלוֹם וְאִין;
הָנָה (=אֶסוֹן) עַל הָנָה תְּבוֹא,
וּשְׁמַעָה אֵל שְׁמוּעָה תִּהְיֶה,
וּבְקֶשׁוֹ חָזוֹן מִנְּבִיא (=צַדִּיקֵהוּ מִיִּרְמִיָּהוּ?!),
וְתוֹרָה תֵּאבֵד מִפִּהוֹ, וְעֵצָה מִזְּקֵנִים;
הַמֶּלֶךְ תִּתְאַבֵּל, וְנִשְׂיָא וְלִבְשׁ שְׁמָמָה,
וְיָדִי עִם הָאָרֶץ תִּתְּבַהֲלָנָה...
וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה'.

* כסיפור מרתה בת בייתוס, גיטין נו עמ' א
** בדומה לירמיהו (ט, ט-כא)

יחזקאל ח - טיסת חזון לירושלים

רשימת התועבות של הפולחן האלילי במרתפים מפורטת כמו בעדות משפטית. השאלה הגדולה היא ממתי העדות המרשיעה הזאת?

אדם חי הוא איחוד מופלא של גוף ונשמה, חומר ורוח; כך עם ישראל חי, כשהוא יושב על אדמתו וכבוד ה' שוכן בקרבו - לשם כך נבנה הבית לשכינת כבוד ה'. ברגע שהנביא יושב בביתו בגולה, וטס לירושלם "במראות א-להים" (ח, ב-ג), כש"תבנית יד" שלוחה מ"דמות קמראה אש" אוהזת "בציצת" ראשו - ברור, שקרב הניתוק בין החומר והרוח, והרוח כבר טסה ליחופשי מעולם החומר - במילה אחת - מוות!

ה' ערך ליחזקאל סיור מודרך בבית ה' ב'מראה הנבואה', כולל 'חתירה בקיר' כדי לעבור מאולם לאולם (ח', ז-ח) - הוא ראה הכל, ואף אחד לא ראה אותו; רשימת התועבות של הפולחן האלילי במרתפים מפורטת כמו בעדות מרשיעה - הדמות והנביא, כשני עדים.

"פסל-הסמל", שהעמיד מנשה (דברי הימים ב לג, ז) במבואה הצפונית (ח, ה); "תבנית רמש ובהמה, שקץ וכל גלולי בית ישראל" (ח, י), ו-70 זקנים מקטירים; "הנשים ישבות מבכות את התמוז" (ח, יד); סגידה לשמש בזריחה כש"אחריהם אל היכל ה'" (ח, טז), בדיוק להפך מהרעיון המקורי במקדש ה', לפיו השמש משתחוה לבורא;

השאלה הגדולה היא ממתי העדות המרשיעה הזאת? בימי מנשה היו פולחני התועבה האלה גלויים, ואילו כאן הם מתוארים כנעשים "בחשך, איש בחדרי משפיתו" (ח, יב), מתוך 'אמונה' שה' כבר 'עזב... את הארץ' - ואילו יאשיהו ביער כליל פולחנים אלו, במיוחד בבית ה' (ושפן הסופר יד ימינו).

כנראה, בימי יהויקים וצדקיהו היו קבוצות באליטה הירושלמית ("ויאזניחו בן שפן... בתוכם"; ח, יא), שחזרו במסתרים לפולחנים הזרים, כשידו החזקה של יאשיהו נגדעה במגידו.

*אליל פֿריון שוּמְרִי-בבלי דומה לבעל הכנעני. (מעולם לא הבנתי, איך התירו חכמינו להשתמש בשם האליל, בתאריך העברי, שעלה מבבל).

יחזקאל ט - אָהָה

אות ההצלה סומן על מצחות הסובלים בירושלם, בְּדִיּוֹ - אולי כי דברי הנביאים נכתבו בדיו, ומכאן והלאה, תהיה זו דרך ההצלה של היהודים בכל גלגולי הגלות

בפסח מצרים היה דם הפסח לאות "על הבתים אשר אתם שם" (שמות יב, יג), כדי ש"המשחית" במצרים יפסח על הפתח, ומקריבי הפסח יזכו להצלה.

ביציאת כבוד ה' מירושלם, יכו ששת המשחיתים מכה גדולה ללא הבחנה (כמו במגפה), אבל מידת הדין מתחייבת להציל את "הנאנחים והנאנקים על כל התועבות" (ד) - אלה הם יראי ה', תלמידי הנביאים, שנרדפו על ידי פקידי יהויקים וצדקיהו (כמו בימי מנשה), וירמיהו הנביא בתוכם. לכן נצטווה "האיש הלבש הבדים אשר קסת הספר במתניו" (ג) להתוות "תו על מצחות האנשים הַנְּאָנְחִים וְהַנְּאָנְקִים... ", כדי שיינצלו במגיפה.

האות 'תו' פירושה אות מסמן, וצורתה בכתב העברי העתיק - X - (בדיוק כמו הסימון המקובל עד היום, שקיבל את השם איקס במעבר הא-ב לכתב היווני והלטיני). אות ההצלה סומן על מצחות הסובלים בירושלם, בְּדִיּוֹ - אולי כי דברי הנביאים נכתבו בדיו, ומכאן והלאה, כתיבת דבר ה' "על הספר בְּדִיּוֹ" (ירמיהו לו, יח) תהיה דרך ההצלה של היהודים בכל גלגולי הגלות.

את ירמיהו הנביא (לט, יא-יד ; מ, א-ו) הנרדף והסובל, סימן גם נבוכדראצר אחרי החורבן, כדי שאיש לא יעז לעשות לו רע, אבל הסימון שראה יחזקאל במראות הנבואה קדם לחורבן בכ-5 שנים (ח, א ; "בשנה הששית", לצדקיהו), ובוודאי כלל אנשים רבים שלא היו ידועים לאויב.

כשראה יחזקאל את ההרג בזקני ירושלם הנכבדים, שלא סומנו באות הצלה, פרצה מפיו זעקת "אָהָה" על "שארית ישראל" (ט, ח ; ופעם נוספת, יא, יג) היא זעקת התפילה הנבואית, בייחוד בירמיהו (ד, י ; לב, יז) - אבל זה היה בימראה הנבואה' ובירושלם. בגולה, הוא זעק על עצמו (ד, יד ; כא, ה).

יחזקאל י - כבוד ה' יוצא

בפרקנו מובא היפוך עבודת הקטורת בקודש הקודשים, ופתאום מובנת המשמעות המופלאה והנוראה של עבודת יום הכיפורים כהצלה

היציאה של כבוד ה' בימראה הנבואה' התנהלה (לפי פשט הכתוב) ב-3 תחנות* :

"וַיָּרֶם כְּבוֹד ה' מֵעַל הַכְּרוֹב עַל מִפְתַּן הַבַּיִת" (י, ד)
"וַיֵּצֵא כְבוֹד ה' מֵעַל מִפְתַּן הַבַּיִת... וַיַּעֲמֵד פֶּתַח שַׁעַר בֵּית ה' הַקְּדָמוֹנִי" (=המזרחי ; י, יח-יט)
השלישית, בפרק הבא ;

לפני היציאה הראשונה, "מַבְּיֹנֹת לְכְרוּבִים" (י, ב) מתואר ההיפוך של עבודת הקטורת בקדש הקדשים (=החצר הפנימית") ביום הכיפורים :
הכהן לבוש 4 בגדי "בִּד" (ויקרא טז, ה),
לקח "מִלֵּא הַמִּחָתָה גַחְלֵי אֵשׁ
מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ מִלְּפָנֵי ה',
וּמִלֵּא חֲפִיּוֹ קְטֹרֶת סָמִים דָּקָה,
והביא מִבֵּית לְפָרֶקֶת (=מקום הכרובים) ;

ונתן את הקטרת על האש לפני ה',
וכסה ענן הקטרת את הכפרת אשר על העדות,
ולא ימות" (ויקרא טז, יב-יג);

ויאמר אל האיש לבש הבדים...:
בא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב
ומלא חפניך גחלי אש מבינות לכרובים,
וזרק על העיר...
והענן מלא את החצר הפנימית...
וימלא הבית את הענן... (י, ב-ד);

פתאום מובנת המשמעות המופלאה והנוראה של עבודת יום הכיפורים כהצלה. הכפרה הפנימית על ידי כוהן בשר ודם 'לבוש בדים', עם ענן קטרת 'מלא חפני' על 'גחלי אש... מלפני ה'", באה לטהר את המשכן / המקדש "מטמאת בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם" (ויקרא טז, טז).

כדי למנוע את "האיש לבש הבדים" מלזרוק 'מלא חפני' 'גחלי אש' עלינו, ענן הקטרת בקדש פנימה בא למנוע את הענן הפנימי מלצאת ולשרוף. פעם אחת נרמז הדבר בתורה, במרד שנמשך אחרי קורח, כששלח משה את אהרן עם מחתת אש וקטרת לעמוד "בין המתים ובין החיים, ונתעצר המגפה" (במדבר יז, ו-טז).

* חז"ל (ראש-השנה לא עמי א) קראו כאן "עשר מסעות נסעה שכינה".

יחזקאל יא - חוזרים להתבשל

מפתיע לגלות את השאננים בירושלים, שבטחו בחומות העיר כמו סיר ששומר על הבשר שבתוכו, ואמרו "לא בקרוב בנות בתים" בגולה. וכי אף פעם לא ראו סיר שרוף עם הבשר שבתוכו?

בפרקים אלה (ח עד יא) מתוארת היציאה של כבוד ה' מבית ה' ומירושלם – מה שנותר הוא בית עצים ואבנים וכלים מצופים זהב וכסף ונחושת, ערמות חומר, שהבבלים ישדדו בשמחה (ירמיהו נב), ובלשון חז"ל (סנהדרין צו עמ' ב): נבוכדראצר, "היכל שרוף שרף", כי שכינת כבוד ה' היא נשמת הבית, וסילוקה השאיר גוף מת.

אחרי שתי יציאות, מן החצר הפנימית למפתן הבית, ואל הפתח המזרחי, הופיעה החרב עם משל הסיר והבשר. די מפתיע לגלות את השאננים בירושלם, שבטחו בחומות העיר כמו סיר ששומר על הבשר שבתוכו, ואמרו "לא בקרוב בנות בתים" בגולה (לפי דעתי, כמו בירמיהו כט), כי תיכף כולם חוזרים 'להתבשל בסיר' (יא, ב-ג) – וכי אף פעם הם לא ראו סיר שרוף עם הבשר שבתוכו?

הופעת החרב בפתח "הפונה קדימה" (יא, א), מזכירה את הגרוש מגן העדן – "ויגרש את האדם, וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים, ואת להט החרב המתהפכת, לשמר את דרך עץ החיים" (בראשית ג, כד). הנה גן העדן והמשכן ("וישכן") מקבילים, אלא שהכרובים במשכן שוכנים בתוכו, ודרך עץ החיים נפתחה מחדש על ידי הברית והתורה במעמד הר סיני.

כאשר הופרה הברית, שוב אנו מוצאים את הכרובים 'מקדם' לבית ה', ושוב מתהפכת החרב, ודרך עץ החיים נסתמה שוב – "ויעל כבוד ה' מעל תוך העיר, ויעמד על ההר אשר מקדם לעיר" (=הר הזיתים; יא, כג);

אולם ברגע האחרון לפני ההסתלקות ניתן גם הפתח לתקווה – קיבוץ גלויות עם "לב אחד ורוח חדשה" (יא, יז-כ). גם ביחזקאל (מג), וגם בזכריה (יד, ד) ישוב כבוד ה' להתגלות "על הר הזיתים, אשר על פני ירושלם, מקדם".

יחזקאל יב - זה סופו של צדקיהו

יחזקאל יושב בגולה, אנשי יהודה עודם בירושלים, כמה שנים טרום החורבן, והנביא, בלעג מר, מציג את סופו של צדקיהו, עוד לפני שקרה בפועל

יחזקאל בגופו כבר היה גולה בבבל, אבל נפשו הייתה בירושלם; החזיונות הנבואיים שהוא הציג בבבל משלימים לנו תיאורים ופרטים, שלא תוארו בספרי ירמיהו-מלכים.

בין נכבדי ירושלם שָׁרַר ייאוש מְעֹזֶרֶת ה' ("עֵזֵב ה' את הארץ"); אמנם לא העזו לחזור לעבודת אלילים בגלוי (כבימי מנשה-אמון), אבל נהגו כך בְּסֵתֶר, "איש בחדרי מְשְׁכִיתוֹ" (ח, יב).

תיאורי המצור הבבלי, ובמיוחד מה אכלו הנצורים ברעב הנורא, כתובים רק בחזיונות יחזקאל (ד; ה, ז). והנה חיזיון נוסף (שפרטיו מוכרים במדויק) – אחרי "מופת" ההליכה לגולה (יב, ג-ז), הוצג סופו של "הנשיא"; בלעג מר הציג יחזקאל בבבל את "המְשָׂא הזה בירושלם", לפני שקרה בפועל (יב, י-ד).

"אל כְּתֹף יֵשָׂא (כְּלִיו) בְּעֵלְטָה וַיֵּצֵא,
בְּקִיר יַחְתְּרוּ (פְּתַח) להוציא (אותו) בו,
פניו יִכְסֶה...
וּפְרָשְׁתִּי את רַשְׁתִּי עליו
וּנְתַפֵּשׂ בְּמִצּוֹדְתִי (=מלכודת-ציד),
והבאתי אתו בבלה ארץ פְּשָׁדִים
ואותה לא יִרְאֶה, ושם ימות;
וכל אשר סְבִיבֹתָיו עֲזָרָה (=חילו), וכל אֲגַפְיוֹ
אֲזָרָה לכל רוח, וחרב אָרִיק אחריהם;
(ירמיהו נב, ז-יא)
וַתִּבְקַע העיר,
וכל אנשי המלחמה יִבְרְחוּ, וַיֵּצְאוּ מֵהעיר, לילה,
דרך שער בין החַמְתִּים אשר על גן המלך,
וכְּשָׁדִים על העיר סביב,
וַיִּלְכוּ (אנשי צדקיהו) דרך העֲרֵבָה;
וַיִּרְדְּפוּ חֵיל פְּשָׁדִים אחרי המלך,
וַיִּשְׁיִגּוּ את צדקיהו בעֲרֵבֶת יָרְחוֹ,
וכל חֵילוֹ נִפְצוּ מֵעֵלָיו;
וַיִּתַּפְּשׂוּ את המלך,
וַיַּעֲלוּ אתו רִבְלֶתָה בארץ חֲמָת,
וידבר אֵתוֹ משפטים...
ואת עֵינַי צדקיהו עָוַר, וַיֵּאֱסָרְהוּ בַּנְּחֻשְׁתִּים
וַיִּבְאֶהוּ... בבלה... עד יום מותו.

אחרי החזיון של יחזקאל (בשנה ה-10), התייעץ צדקיהו (בירושלם הנצורה) עם ירמיהו (לח, יד-כג), "בְּסֵתֶר". הנביא תיאר לו את סופו הנורא בעברית ירושלמית, אך הציע לו כניעת הצלה, שהמלך לא היה מסוגל לקבל.

יחזקאל יג - כְּזָב אֵלֶךְ

כשהחורבן גדול כל כך בהיקפו ובממדיו עד שהופך בלתי נתפס, לא נותר אלא לגייס את כוחות הנפש ולנסות להאמין. או לטיח

אנחנו רגילים לקרוא את חורבן בית ראשון בעיני הנביאים הגדולים שעמדו במבחן האמת (שהוא המבחן מהתורה; דברים יח, כא-כב), אבל ברור מדבריהם (ירמיהו כג; כח; כט; יחזקאל יג), שרוב 'הנביאים', וידעת הקהל הנבואית זרמו בכיוון אחר – נביאי האמת היו במיעוט.

העימות הקשה מול רוב 'הנביאים' הוא שגרם (כנראה) לחזרות רבות כל-כך, ומדכאות כל-כך. ידעת הקהל הנבואית לא יכלה לעפל חורבן כללי של ירושלים, קץ של תקופה, של בית ה' ובית דוד, של העברית הנבואית, ומצב קבוע של עם בגלות (לאלפי שנים).

בלי להשוות: גם חורבן השואה של גלויות אירופה בממדיו ובהיקפו היה כמעט בלתי נתפס, אפילו בעיני המעטים, שצפו אותו נכונה.

לכן גייסו רוב "נביאי מלכים" (יג, ב) את כל כוחות הנפש והרוח 'לעידוד ולחיזוק האמונה' "כי לא יטש ה' עמו, ונחלתו לא יעזב" (תהילים צד, יד), ודווקא היותר 'דתיים' נאחזו בכל כוחותיהם, אפילו כשהיו כבר במחנות הגולים בבבל, בביטחון הפנימי, שבבל הרשעה תחלוף מן העולם בקרוב, וירושלם תשרוד, ותחזור לאיתנה. על תיאורי החורבן של ירמיהו ויחזקאל היו עונים ב"משל" – "יארכו הימים ואבד כל חזון", כלומר: ברבות הימים יתפוגג לו חזון החורבן הנורא, וה"שלוש" ינצח (יב, כב-כז).

יחזקאל ענה להם, שהם בונים קיר של טיח ('חיץ... תפל'), שיפול ב"גשם שוטף", ובמקום לבנות חומת מגן הם עולים "בפראצות", "פושעלים בחרבות" (יג, ד).

קצת מפתיע איך גילו שני הנביאים-הכוהנים דווקא בגולה, את פולחני הנשים – ירמיהו (מד) במצרים מול המקטרות "למלקת השמים", ויחזקאל (יג, יז-כג) בבבל, מול "המתנבאות מלפניו" "לצוד נפשות" במלבושי קוסמות ובדברי "קזב", כדי לקבל בתמורה "פתותי לחם" על ההצגה 'המעודדת'.

יחזקאל יד - מציאות ומחיצה

לפי הפשט, זה לא דניאל שלנו, שהיה ילד בימי יחזקאל, אלא 'מושל, חכם וצדיק' מכתבי אוגרית, שיחזקאל בגולה הכיר את דמותו, כאחד מצדיקי הגויים, כנח ואיוב.

נח "איש צדיק", עשה ככל אשר ציווה ה' (בראשית ו, ט עד ז, ה), קיבל בהכנעה את גזר הדין על חיסול העולם כולו, ועל הצלתו שלו ושל משפחתו. העולם יכול לטבוע, לצדיקים יש תיבה - "המה לבדם ינצלו, והארץ תהיה שממה" (יד, טז). לא עלה על דעתו של נח (ואולי לא ידע שאפשר) להתפלל על הצלת בני דורו, על הצלת העולם.

איוב זעק מעוצם ייסוריו והשפלתו; כל עוד היה איוב שופט נשוא פנים (איוב כט), לא עלה על דעתו שיש אי צדק בעולם; אי הצדק הופיע בתודעתו רק כאשר הוא עצמו הפך לקרבן "המה בצדקתם יצילו נפשם" (יד, כ). הצדיקות בעצמה מוגבלת, מונעת על ידי הדאגה העצמית ("אולי חטאו בני..."; איוב א, ה), אופקיה סגורים על ידי ההתעלמות האימננטית מכל אלה שמחוץ לדאגתה העצמית, והשמים שלה נעולים מתשובה עניינית לתפילות, לזעקות, לטענות ולמחאה. "איפה היית בקיסי ארץ, הגד אם ידעת בינה...!" (איוב לח, ד).

במציאות כזאת, בין ה' והאדם אין שותפות - יש מחיצה!

לעומתו, אברהם הוא נביא (שותף להנהגת ה' בעולם, בלי מחיצה); מכוח נבואתו הוא מתפלל על אנשים אחרים (אפילו על סדום), אפילו אם הם פגעו בו ולקחו את אשתו (=אבימלך).

אבל צדיקי ירושלים התנהגו כמו נח, ולא כאברהם.

מתוך: פרקי האבות בספר בראשית, יואל בן נון (עמ' 85-86), תשס"ג

יחזקאל טו - הגפן שהתחפשה

אולי קוראים לגפן עץ, אבל היא ממש לא דומה לשאר העצים. השוני הזה עומד בבסיס המשל של יחזקאל, והוא גם מסביר מצווה מוזרה בתורה

משל הכרם' בסגנון יחזקאל פותח בהבדל בין "עץ הגפן" ל"עצי היער" (ט"ו, ב, ו). מעץ הגן עצמו לא ניתן לעשות דבר – אם הגפן לא נותנת פרי ענבים ויין, אין מה לעשות בה חוץ מחומר להסקה, "לָאֵשׁ... לְאֶכְלָהּ" (ט"ו, ד, ו).

העמים הרבים דומים ל"עצי היער" – גם אם אינם נותנים פרי ראוי, יש ערך לעץ שלהם למלאכת יצירה ובניין, אבל כנסת ישראל דומה לגפן – כשהיא נותנת יבול שופע, אפשר לקשור חמור לכל גפן בודדת כדי להעמיס אותו, כברכת יעקב ליהודה (בראשית מט, יא), אבל כאשר "אין ענבים בגפן" (ירמיהו ח, ג), השימוש היחידי יהיה להבערת האש, כפי שיקרה בירושלים ובארץ יהודה, עם החורבן.

ויש להוסיף: הגפן באמת איננה עץ, אלא צמח מטפס (כמו יערה וקיסוסית), המטפס היחיד שהפך ביד האדם לצמח תרבות נותן פרי, שממנו מפיקים יין. אם הגפן נטועה ליד עצי פרי או עצי יער, היא תטפס עליהם ותתפשט, כמו על קירות וחומה, וכך גם בשדה תבואה.

בזכות הפרק הזה הבנתי את מצוות התורה – "לא תזרע כרמך כלאים, פן תקדש המלאה (=התבואה) הזרע אשר תזרע, ותבואת הכרם" (דברים כב, ט) –

כלאי הכרם' הם איסור מיוחד לגפן, שאין כמוהו בכל עצי הפרי. רק בכלאי הכרם' יש איסור הנאה כה חמור: "פן תקדש המלאה...". שמשמעו שרפה, כמו קודש שנתחלל. מפני ייחודה של הגפן מכל עץ אחר בהיותה מטפסת ומתפשטת, היא אוסרת את התבואה, אם בתוכה היא מתפשטת (כגון, חיטה ושעורה עם הענבים). מה שאין כן שאר עצי פרי ויער שאינם מתפשטים בתוך שדה תבואה.

אכן, הגפן שונה מכל העצים.

יחזקאל טז - לאן נעלמו אבות האומה

בכתב האישום הנורא הזה, נעלם כל צד חסד, סגולת ישראל וזכות אבות. יהודה הפכה לתינוקת אֶסּוּפִית ללא הורים יהודים

אנו רגילים לשיר בברית מילה - "וְאָמַר לְךָ : בְּדַמִּיךָ חַיִּי" (טז, ו). אבל ביחזקאל מדובר על דם הלידה של תינוקת, שהושלכה בלידתה על פני השדה (=במצרים), וה' נהג בה כדין 'אֶסּוּפִית' - רחץ ושטף וסך, הלביש וכיסה וטיפח וקישט, וגם פרש כנף, וְכָרַת בְּרִית בְּשָׁבוּעָה, עם בת מאומצת ואשת נעורים יפהפיה - שִׁבְגָדָה.

לאן נעלמו אבות האומה, עם הברית ושבועת ה' להם?

בכתב האישום הנורא הזה, בגלל פשעי יהודה (וערב החורבן), נעלם כל צד חסד, סגולת ישראל וזכות אבות; במדרש חריג הפכה יהודה, לתינוקת אֶסּוּפִית ללא הורים יהודים - "מְכֻרְתִּיךָ וּמְלֻדְתִּיךָ מֵאַרְץ הַכְּנַעֲנִי, אֶבְיָהּ הָאֶמְרִי וְאֶמְךָ חֲתִיתִי" (טז, ג).

אברהם ישב "בְּאֶלְנֵי מִמְרָא הָאֶמְרִי, אָחִי אֶשְׁכַּל וְאָחִי עֲנָר, והם בְּעֵלֵי בְרִית אַבְרָם" (בראשית יד, ג), ובחברון השתחוה "לבני חתי" (כג, ז). והנה, בגלל ההתנהגות של יהודה הבוגדת, היטשטש הכל, והאבות והאמהות 'הפכו' ל'אמורים וחיתים' (כנשי עֶשְׂוֹן, חס וחלילה). יציאת מצרים מתוארת רק

כחֶסֶד חִינָם שֶׁל ה' עִם הָאֲסוּפִית, וְאִין כֵּאן שׁוֹם זָכַר לִיחֶסֶד נְעוּרֶיךָ... לְכַתֵּךְ אֶתְרִי בַמַּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה" (ירמיהו ב, ב).

ירמיהו (ג, יא) כִּבְרָא אָמַר "צִדְקָה נִפְשָׁה מְשֻׁבָּה יִשְׂרָאֵל מִבְּגֵדָה יְהוּדָה", אֲבָל יַחְזָקָאֵל הוֹסִיף גַּם אֶת סְדוּם "אֲחֻתְךָ", שֶׁאֵף תִּהְיֶה לָּהּ שְׁבוּת בְּעֵתִיד, אֲךָ לֹא בְּרוּר מִי נִשְׁאָר מִסְדוּם - הָאֵם כּוֹנֶנֶת לְצִאצְאֵי לוֹט?

כֹּל זֶה כֹּל כֵּךְ קֶשֶׁה וּמוּזָר, עַד שְׂרַבִּי אֲלִיעֶזֶר (מַגִּילָה כֹה עֵמוּד ב) פָּסַל אֶת פֶּרֶק הַתּוֹעֵבוֹת הַזֶּה מִקְרִיאָה בְּצִיבּוֹר, וְאֵף הִטִּיל דוֹפֵי בְּקוֹרָא!

אֲיִנִּי מִכִּיר שׁוֹם יֹשִׁיבָה אוֹ מוֹסֵד חִינוּכִי, דְּתִי, חֲרָדִי אוֹ כִּלְלִי, שְׂמֵלֵמִידִים בּוֹ כֹּתֵב אִישׁוּם זֶה, שְׂמַצְדִּיק (טז, לז-מג) אֶת הַזּוּעוֹת שֶׁעָשׂוּ הַכְּשָׁדִים-הַבְּבַלִּים בִּירוּשָׁלַם.

יחזקאל יז - פתרתם את החידה?

מִיָּהֶם הַנִּשְׂרִים וּמִיָּהִי הַגֶּפֶן, לִמָּה נִמְשַׁל הָאָרֶז וּמִיָּהִי הַצִּפְצָפָה? הֲרַב יוֹאֵל בֶּן נוּן מְצִיעַ אֶת פֶּתְרוֹן הַחִידָה

פֶּתְרוֹן חִידַת הַמֶּשֶׁל –

"הַנֶּשֶׁר הַגָּדוֹל", הַדּוֹרֵס (=נְבוּכַדְרֶאֶצַּר) "בֹּא אֶל הַלְּבַנּוֹן" (יז, ג) בְּמַסְעוֹת הַמֶּלַחְמָה שֶׁלּוֹ נֶגַד עָרֵי הַחוֹף, מְצוּר (כִּי צוּר שֶׁלְטָה בְּמַסְחָר הַיָּמִי) עַד אֲשַׁקְלוֹן, בְּדֶרֶךְ לְמַאֲבָק הַמְּכַרִיעַ מוֹל מְצָרִים.

יְהוּדָה יִכְלָה לְהִישָׁאֵר מִחוּץ לְמַעֲרָכָה, "גֶּפֶן סֶרְחֶת שְׁפֵלֶת קוֹמָה", "לְהִיּוֹת מִמְּלַכָּה שְׁפֵלָה" (י"ז, ו, יד), וּלְצַפּוֹת עַל הַמֶּלַחְמוֹת מֵהָהָר, אֲבָל שׁוֹב וְשׁוֹב (מֵאֵז יָמֵי חֲזַקְיָהוּ וִישַׁעְיָהוּ), נִשְׁאָבָה יְהוּדָה (לְאֶסוּנָה) לְשִׁדּוֹת הַמַּעֲרָכָה.

"נֶשֶׁר אַחַד גָּדוֹל" (יז, ז; =פֶּרְעָה-תְּפֶרֶע) הִיא מְשַׁעֲנַת וְתַקּוּוֹה לְמוֹרְדִים בְּבָבֶל (= "בֵּית הַמְּרִי"), אַחֲרֵי שֶׁאֲחַד מִקּוֹדְמָיו (=פֶּרְעָה-נְכוֹ), הִצְלִיחַ לְבַלּוֹם אֶת צְבָא בָּבֶל בְּשַׁעֲרֵי עֶזְרָה (רְאוּ מָה שֶׁכָּתַבְנוּ לִירְמִיָּהוּ מִזֶּה), אֲלֵא שֶׁהַנֶּשֶׁר הַזֶּה לֹא יָבוֹא "בְּחִיל גָּדוֹל" (י"ז, ז), וְלֹא יוּכַל לְהַצִּיל אֶת צְדַקְיָהוּ (ירמיהו ל ז, ה-יז).

"צִמְרַת הָאָרֶז" (י"ז, ג, כב) הִיא סִמֵּל מַלְכוּתִי – כֹּל מֶלֶךְ חֲזַק שֶׁאֵף לְבָנוֹת אֶרְמוֹן וְהִיכַל רַחְבֵי יָדָיִים עִם תַּקְרַת אֲרָזִים מֵהַלְּבַנּוֹן – וְכֵךְ עָשָׂה שְׁלֵמָה בִּירוּשָׁלַם.

צְדַקְיָהוּ (=צִפְצָפָה) לֹא רַק טָעָה פּוֹלִיטִית כְּשֶׁנִּכְנַע לְתוֹמְכֵי הַמֶּרֶד – הוּא גַם "הַפֶּר בְּרִית" שֶׁעֲלֶיהָ נִשְׁבַּע בְּ"אֶלֶּה" (בִּשְׁם ה'?!), שֶׁהָרִי "הַנֶּשֶׁר הַגָּדוֹל" (=נְבוּכַדְרֶאֶצַּר) הוּא שֶׁהַמֶּלֶךְ אוֹתוֹ – יַחְזָקָאֵל מוֹסִיף עַל יֶרְמִיָּהוּ אֶת הַפֶּרֶת הַבְּרִית וּבִיזוּי "הָאֶלֶּה" (לז, יג-יט), כְּגוֹרָמִי מִפְּלָתוֹ, תְּפִישָׁתוֹ, מִשְׁפָּטוֹ וְהוֹבִלְתוֹ לְבָבֶל.

כֹּאשֶׁר ה' יִקַּח "מִצְמַרְת הָאָרֶז הַרְמָה" (= מַלְכוּת כּוֹרֵשׁ מֶלֶךְ פֶּרַס, הוּא יִשְׁלוֹט גַם בְּהָר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל" – אֵז יִיבְנֶה מִחֲדָשׁ בֵּית ה' בִּירוּשָׁלַם "וּנְשָׂא עֵנָף, וְעָשָׂה פֶרִי, וְהָיָה לְאָרֶז אֲדִיר) "י"ז, כב-כג) – אֵז יִתְבַרֵר, שֶׁלֹּא אֲלִילִי בָּבֶל וְלֹא אֲלִילִי מְצָרִים שׁוֹלְטִים בְּעוֹלָם, אֲלֵא (כִּלְשׁוֹן הַצְּהָרֶת כּוֹרֵשׁ; דְּבָרֵי-הַיָּמִים-ב לו, כג) – (כֹּל מִמְּלַכּוֹת הָאָרֶץ נִתֵּן לִי ה' א-לֵהִי הַשָּׁמַיִם, וְהוּא פִּקַּד עָלַי לְבָנוֹת לוֹ בֵּית בִּירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה."

יחזקאל יח - להסתדר בשלשות

הַנְּבִיא סִירַב לְהַמְתִּין 70 שָׁנָה, וְקִבַּע נַחֲרָצוֹת - "הַנֶּפֶשׁ הַחֹטְאָת הִיא תָמוּת". אֲבָל עַל שֶׁאֵלָה נּוֹקֵבֶת אַחַת הוּא לֹא הִשִּׁיב

כֹּאשֶׁר אָמַר יֶרְמִיָּהוּ (טו, ד) שֶׁחֲטָאֵי מִנְשָׁה יִבְיָאוּ חוֹרֵבָן, אֲמָרוּ בִירוּשָׁלַם - "אֲבוֹת יֹאכְלוּ בֶסֶר, וְשָׁנִי הַבְּנִים תִּקְהִינָה?" תְּשׁוּבוֹת יֶרְמִיָּהוּ (כב, יג-יז) - יְהוּיָקִים חֹזֵר לְדַרְכֵי מִנְשָׁה! וְעַל הַמֶּשֶׁל הַגִּיב (לֹא,

כד-כה) - "בימים ההם (בימי הגאולה), לא יאמרו עוד אבות אכלו בֶסֶר, ושְׁנֵי בָנִים תִּקְהֶינָה; כי אם איש בְּעֹנֵו ימות - כל האדם האֵכֵל הַבֶּסֶר, תִּקְהֶינָה שְׁנֵיו". והנה יחזקאל (יח, ב, כ) סירב להמתין 70 שנה, וקבע נחרצות - "הנפש החטאת היא תמות".

אפשר להציב 3 שלשות של מלכים ביהודה, כפתרון למְשָל של יחזקאל -

יותם	חזקיהו	יאשיהו
אחז	מנשה	יהויקים
חזקיהו	יאשיהו	צדקיהו

יותם נחשב הצלחה גדולה, ומלך יתם, חף מכל עוון. אחז נחשב כישלון בכל המובנים. חזקיהו הצליח מאוד עד המרד (שהביא למסע סנחריב ולחורבן לכיש), אבל ירושלים ניצלה. בשלשה זו קביעתו של יחזקאל, ש"הנפש החטאת היא תמות", עומדת במבחן.

השלשה השנייה מציבה קושי - מדוע מנשה האריך ימים בשלווה, הלא מנשה הוא "נפש חוטאת"? השיב יחזקאל (יח, כא-כג) - "והרשע כי ישוב מכל חטאתו אשר עשה... כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו... הַחֶפֶץ אַחֲפָץ מוֹת רָשָׁע? ...הַלּוֹא בְשׁוּבוֹ מִדְרָכָיו וְחָיָה". לפי זה, יש עדות מוקדמת לתשובת מנשה, שזכרה בפירוש רק בדברי-הימים ב (לג, יב-כ). מדוע לא נזכר הדבר במלכים וברמיהו? - כנראה, מפני שאֲמוֹן בנו כבר תפס שלטון בעת הגליית אביו, והמשיך את אשמות אביו (שם, כג), עד שנרצח בביתו.

לגבי השלשה השלישית עולה שאלה - מדוע נכשל צדקיהו, שהתחיל כמלך צדיק בברית שחרור העבדים (ירמיהו לד)? מפני שחזר לדרכי העוול - "כל צְדָקָתוֹ... לא תִזְכָּרָנָה" (יח, כד). ואולי יש רמז גם ליהויכין בן יהויקים (בגולָה) - "ובשוב רשע מרשעתו... הוא את נפשו וְחָיָה" (יח, כז);

על שאלה נוקבת אחת לא השיב יחזקאל - מדוע נפל יאשיהו? - ירמיהו יכול לתלות בחטאי הדור, אך לא יחזקאל.

ביטויים מספרי התורה השונים

אי אפשר שלא להתבונן ברשימת "חֲקוּתַי... וּמִשְׁפָּטַי", שהציב יחזקאל (יח, ה-יח). היא כוללת חוקות שבין אדם למקום ("אשה נדה"), ומשפטי צדק בין אדם לחברו (איסורי אונאה וגזל, נשך וריבית). היא רומזת לפרשיות מבראשית (לד, ה, יג; "טָמֵא את דינה"/ "אשת רעהו טָמֵא"; ("משמות") אם חָבַל תִּחַבֵּל שְׁלֵמַת רֵעֵךְ, עד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תִּשְׁבְּנוּ לוֹ"/ "חִבַּלְתוּ חֹב יָשִׁיב"; ("מויקרא) יח, יט, כו; "ואל אשה בְּנִדַת טָמֵאתָה לא תִקְרָב"/ "ואל אשה נְדָה לא יִקְרָב"; "חֲקוּתַי... וּמִשְׁפָּטַי"; יט, טו, לה; "לא תֵעָשׂוּ עֵוָל בְּמִשְׁפָּטַי"/ "מִעַנְל יָשִׁיב יָדוֹ, מִשְׁפַּט אִמַת יַעֲשֶׂה"; כה, לו-לז; "אל תִּקַּח מֵאֲתוֹ נֶשֶׁךְ וְתִרְבִּית..."/ "בְּנֶשֶׁךְ לא יִתֵּן, וְתִרְבִּית לא יִקַּח"; ("מבמדבר) ה, יג; "ושכב איש אִתָּה... והיא נְטָמָה"/ "ואת אשת רעהו טָמֵא"; ("מדברים) יב, ב; "...על הַהָרִים הָרְמִים..."/ "אל הַהָרִים אֵכֵל..."; כד, יד; "לא תֵעָשֶׂק שְׂכִיר עֲנִי וְאֲבִיוֹן" * "עֲנִי וְאֲבִיוֹן הוֹנֵה"; "הַחֲקִים... מִשְׁפָּטִים";

אבל הרשימה מנוסחת בלשון נבואית, ורק משתמשת בביטויים מספרי התורה השונים - בעולמו הנבואי-מוסרי של יחזקאל מהדהדת התורה כולה (ולא רק יתורת כוהנים), והדגשת העוול המוסרי קרובה מאד לעולמם של הנביאים, ישעיהו, עמוס ומיכה.

יחזקאל יט - לביאה וגורים עלובים

מלכות דוד לדורותיה - מגפן מפוארת וגבוהה, לאשפתות

ירושלם של יאשיהו החלה לתפוס מעמד עצמאי בין אשור / בבל לבין מצרים - "לְבָיֵא בֵין אַרְוִית רְבָצָה"; 3 מבני יאשיהו ונכדו יִשְׁבוּ' על כסא דוד - "בתוך כְּפָרִים רְבִתָּה גוֹרִיָּה" (יט, ב).

באמת היה יאשיהו המלך הגדול האחרון לבית דוד (כמו ירבעם בן יואש בשומרון), ואחרי נפילתו צריך לשאת "קינה אל נשיאי* ישראל" (יט, א). שניים מהם מלכו 3 חודשים, והובלו "בַּחֲחִים"

(=כבלי תיל, כמו קוצי חוֹת) – יהואחז למצרים, ויהויכין לבבל. יהואחז אפילו לא הספיק לשאוגי** כמלך, "וישמעו אליו גוים, בשחַתָּם נְתַפְשׁוּ" (יט, ד).

יהויקים הרים קול כמלך (11 שנים), והפעיל את צבא יהודה נגד ערים וארמונות** תוך כדי המרד נגד בבל. ה' שילח בו "את גדודי כְּשָׁדִים, ואת גדודי ארם, ואת גדודי מואב, ואת גדודי בני עמון..." (מלכים ב כד, ב), ובלשון יחזקאל – "ויתנו עליו גוים סביב ממדינות, ויפרשו עליו רשתם... וַיִּתְּנֵהוּ בְסוּגְרַת בְּחַחִים, וַיִּבְאֵהוּ אֶל מֶלֶךְ בָּבֶל... למען לא יִשְׁמַע קוֹלוֹ עוֹד אֶל הָרִי יִשְׂרָאֵל" (יט, ח-ט).

יש עדויות שונות במקרא על סופו של יהויקים (ירמיהו כב, יט; מלכים ב כד, ו; דברי הימים ב לו, ו), אבל ייתכן, שהגור השני בקינת יחזקאל הוא יהויקים ובנו יהויכין, כדמות אחת, מפני שגלות יהויכין הייתה התוצאה של מרד יהויקים.

מלכות דוד לדורותיה – "אִמְךָ... בְּדָמְךָ" – גפן מפוארת וגבוהה כמו עץ ענף, הוציאה מתוכה מלכים גדולים – "מִטּוֹת עֵז... שְׁבִטֵי מוֹשְׁלִים", הושלכה "לארץ", נשרפה באש, הפכה למדבר "צִיָּה וְצָמָא", וַיִּתְּהִי לְקִינָה" (יט, י-יד).

* ביחזקאל (מה, ועוד) אין 'מלך', רק 'נשיא', כמו בויקרא (ד, כב)
** תיאור הגורים כטורפי אדם בלשון הפלגה, יש בו גם לעג, וגם קינה
*** "אלמנותיו" = ארמונותיו (יט, ז)

יחזקאל כ - להיות כמו כולם

היכן שמענו, שה' ציווה במצרים על התרחקות מאלילים, ובני ישראל המרו את פיו ודבקו בהם? האם היו ליחזקאל מסורות, שאינן כתובות בתורה, על עם ישראל שלא רצה לשמוע?

בשנה ה-5 (לגלות יהויכין), "נפתחו השמים" (פרק א), והתחילו חזיונות הסילוק;

בשנה ה-6 זקני יהודה ישבו לפני יחזקאל בביתו, והוא טייל בירושלם לראות פשעים וסילוק שכינה "במראות א-להים" (ח עד יא);

בשנה ה-7 כבר באו "אנשים מזקני ישראל לדרש את ה'", ועדיין חרון אף ה' מתפרץ, וחושף את כוונות ליבם ההפוכות. "והִעֲלָה עַל רוּחְכֶם – הִיזוּ לֹא תִהְיֶה! – אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים: נְהִיָּה כְּגוֹיִם, כַּמִּשְׁפָּחוֹת הָאֲרָצוֹת, לְשָׂרֵת עִץ וְאֲבָן" (כ, לב);

הייאוש מנטל הבחירה, והרצון לפרוק עול ולהתבולל בגויים הוא עתיק יומין (להתאָלֵל – להתיוון – להתנצר – להתחתן). אולי כבר בחטא העגל (כדברי משה, דברים ט, ד-כד), ממש עם בחירת ה' ב"ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות יט, ו), נולד הרצון ההפוך, להיות 'כמו כולם', לא להיות 'מיוחדים' – 'תורה מסיני', וגם פריקת עול 'מסיני'.

אולם יחזקאל הרחיק לכת, ואמר, שכל זה התחיל במצרים, ב"כור הברזל" (דברים ד, כ). "ביום בְּחָרִי בִישְׂרָאֵל... נִשְׂאֵתִי יָדַי לָהֶם לְהוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם... וְאָמַר אֱלֹהִים: אִישׁ שְׂקוּצִי עֵינָיו הִשְׁלִיכוּ וּבְגָלוֹתֵי מִצְרַיִם אֶל תִּטְמְאוּ... וַיִּמְרוּ בִי, וְלֹא אָבּוּ לְשָׁמַעַ אֵלַי, אִישׁ אֶת שְׂקוּצִי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ, וְאֵת גְּלוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עִזְבוּ..." (כ, ח-ה);

זה מפתיע! היכן שמענו, שה' ציווה במצרים על התרחקות מאלילי מצרים, ובני ישראל המרו את פיו ודבקו בפולחנים מצריים? האם היו ליחזקאל מסורות, שאינן כתובות בתורה, על עם ישראל, שלא רצה לשמוע? או, שהוא 'דרש' את הכתוב על הים (שמות יד, יב) – "הֲלֹא זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבְרַנּוּ אֵלַיךְ בְּמִצְרַיִם... תִּדְלַל מִמֶּנּוּ וְנִעְבְּדָה אֶת מִצְרַיִם..."

תשובת הנבואה לייאוש, וההיסטוריה מאשרת – היהודים ישרדו גם בגולה "ביד חזקה ובזרוע נטויה."

יחזקאל כא - על פרשת דרכים

האם לפנות ימינה ולעלות על ירושלים, או להמשיך ישר, בצד שמאל אל רבת בני עמון - שתי שותפות מרכזיות במרד נגד בבל, לאן יפנה מסע החרב?

כמו בתקשורת מודרנית עמד יחזקאל על במת החיזיון הנבואי בארץ צפון, ושם את פניו "אל יער השדה נָגַב" הוא "ירושלם... מקדשים... אדמת ישראל" (כא, ב, ז), במבט הפוך מירמיהו, מצפון דרומה.

"מְמַשֵּׁל מְשָׁלִים" הנביא, והוא כבר מציג את מלך בבל (בלי לנקוב בשמו) יוצא למסע עם צבאו באמצעות חרב גדולה, שלוטשים ומורטים אותה כדי לחדד ולהבריק אותה, והיא מייצגת צבא מסתער לכבוש ולהחריב – אבל את מי? העולם עוצר את נשימתו.

מלך בבל לא יעשה דבר בלי להתייעץ בקוסמים (כא, כד-כו) – "קִלְקַל (=הבריק) פְּחָצִים, שְׁאֵל פְּתָרִים, רֵאָה בְּכַבֵּד" (=צורת כַּבֵּד), כדי להחליט "על אֵם הדרך, בראש שני הדרכים" (=באזור דמשק), האם לפנות ימינה' (=מדמשק, שנקראת 'שמאל') ולעלות על "ירושלם... לְשׁוּם פְּרִים עַל שְׁעָרִים, לְשֹׁפֵךְ סִלְלָה, לַבְנוֹת דְּיִק", או להמשיך ישר, בצד 'שמאל' (=עבר הירדן) אל "רבת בני עמון" (כא, כה), שתי שותפות מרכזיות במרד נגד בבל (ירמיהו כז, ג; בימי צדקיהו)?

ה' כבר הראה ליחזקאל מה יקרה 'בשטח', והנביא כבר נצטווה – "הֲאֵנָח בְּשִׁבְרוֹן מְתַנִּים וּבְמִירוֹת" (=בכי מר), "אל (=על) שמועה כי באה, וְנָמַס כָּל לֵב, וְרָפוּ כָּל יָדִים..." (כא, יא-יב) – ירושלים תחילה, וירבת עמו' (כא, לג-לז) אחר כך!

יועצים ופרשנים עדיין היו תוהים על פרשת הדרכים, בוחנים את האפשרויות ("כי בָּחַן..."; כא, יח) ומקווים, שמלך בבל יעלה תחילה על ירבת עמון, ויכַלֶּה על חומותיה את כוחותיו, ואנו "נְשִׁישׁ" (כא, טו). אבל הנביא מרגיע אותם מארץ צפון – "שִׁבְט בְּנֵי (=מלך בבל העולה על ירושלים, ויָקָה אֶת בְּנֵי) מְאֻסָּת כָּל עֵץ", ומה שאתם מקווים "לא יהיה" (כא, יח), "כי אני הי' דברתי" (כא, לז).

יחזקאל כב - דרוש: סניגור

אי אפשר שלא לזעוק: הייתכן שאין שום סניגוריה? אין אנשים טובים? לא היו מעשים טובים? איך אפשר לקבל 'כתב אישום' חד צדדי כל כך?

מלך בבל יעשה את השיקולים שלו, איך עדיף להפיל את הקואליציה המורדת. הוא גם יתייעץ עם הקוסמים שלו, יְתָרְפִים וְיִכְבְּדֵי (כי מלך בבלי, תמיד 'דתי' מאד וסוגד לאליליו, לא יעשה דבר בלי גיבוי של ניחוש וקסם), ואז יקבל את ההחלטות שלו.

בירושלם וברבת עמון כבר קיבלו מזמן את ההכרעה למרוד בהגמוניה הבבלית, אבל ההכרעה האמתית מתקבלת בבית דין של מעלה – "יען הִזְכַּרְתֶּם עֲוֹנוֹתֵיכֶם, בְּהִגְלוֹת פְּשִׁיעֵיכֶם... בְּפֶה תִתְפָּשׁוּ" (כא, כט). ההכרעה של מלך בבל מוכתבת מלמעלה, מבלי שיש לו אפילו צל של מושג מהיכן ההכרעה שלו מוכתבת, ומדוע.

לכן חוזר שוב 'כתב האישום' נגד "עיר הדמים" ו"כל תועבותיה" (כב, ב-יב):

"שִׁפְכֵת דָם... וְעִשְׂתָה גְלוּלִים...
אב ואם הקלו בך – לָגַר עָשׂוּ בְעֵשֶׂק בְּתוֹכְךָ – יְתוֹם וְאַלְמָנָה הוֹנוּ בְּךָ;
קָדְשֵׁי בְזִית – וְאֵת שְׁבִתֵי חֻלְלָת – אֲנָשֵׁי רְכִיל הָיוּ בְּךָ...
זָמָה עָשׂוּ בְּךָ – עֲרוֹת אֲב גְלָה בְּךָ – טְמֵאת הִנְדָה עָנוּ בְּךָ – וְאִישׁ אֶת אֵשׁ רָעָה עָשָׂה תוֹעֵבָה – וְאִישׁ

את פֶּלְתוֹ טָמֵא בְזָמָה – ואיש את אָחֹתוֹ בת אביו עֵנָה בַד ;
שָׁחַד לַקְחוֹ בַד ... נִשְׁךְ וְתַרְבִּית לְקַחְתָּ – וְנִבְצָעִי (=בְּצָע ל)רַעֲיֶיךָ בְּעֶשְׂקֶךָ...”

אי אפשר שלא לזעוק: הייתכן שאין שום סגוריה? אין אנשים טובים? לא היו מעשים טובים? איך אפשר לקבל 'כתב אישום' חד צדדי כל כך? מי שצריך להתמודד מול הרע ולחזק את הטוב, זו ההנהגה – נביאים, כוהנים, שרים, "עם הארץ" (=בעלי הנחלות, החשובים).

מסתבר, ש'כתב האישום' מופנה בעיקר להנהגה הירושלמית (כב, כה-ל), שלא רק אשמה בפשעים, אלא גם אחראית להיעדרו המוחלט של 'כתב הגנה' – "ואבקש מהם איש גֶּדֶר גֶּדֶר וְעֹלָמָד בְּפָרְךָ לִפְנֵי בַעַד הָאָרֶץ לְבִלְתִּי שְׁחַתָּה – וְלֹא מִצְאָתִי”!

יחזקאל כג - אֵם אַחַת

להיכן נעלמו 'ארבעת האמהות' שכולנו מכירים? ומהו העונש לצדיקים שעצמו את עיניהם אל מול הזנות?

פרק כג ממשיך את **פרק טז**, והופך (לכאורה) סדרי אמהות ואבות - אבל אינני מאמין שהייתה ליחזקאל מסורת אחרת על ראשית האומה (=4 אמהות ואב אחד, יעקב, נשוי ללאה הגדולה, ולרחל הקטנה). אני סבור ש"אם אחת" (כג, ב) במשל הזה, היא 'הממלכה המאוחדת' של דוד ושלמה, והזנות "במצרים" מכוונת לנשי שלמה, ולבת פרעה במיוחד (מלכים-א פרקים ג, יא). גם ירבעם בן נבט מצא מקלט במצרים, ומשם יצא לפלג את הממלכה.

"שמרון אָקְלָה", "הגדולה" (=עשרה שבטים), החליטה לבנות לה במות פולחן משלה, מזבחות עגלים, לא על פי תורת ה'. "ירושלם" - באמת בית ה' - 'אָקְלִי כָּה', ודווקא היא למדה מ"אחותה", והרעה הרבה יותר.

תרצה, בירת ישראל הראשונה, לא נזכרת, וגם לא זנוני איזבל מצידון. כל התיאור העסיסי (עד בחילה) ממוקד בזנות הפוליטית-דתית עם נסיכי "אשור" ו"בבל", וחטאי אחז ומנשה 'צובעים' את הפרק כולו. אין ספק, שיחזקאל הכיר היטב את התרבות האשורית-כשדית, את ציורי הקיר בארמונות המלכותיים (שחלק ניכר מהם נחשף בחפירות), את המלבושים והצבעים, "סְרוּחֵי טְבוּלִים" (=כובעים מחודדים בבליים) בראשיהם" (כג, טו), ודבריו ספוגים השפעה אכדית-ארמית - בלשון, בסגנון ובתיאורים, שהם בעצמם מפשיטים עירום ועריה את השפה, ומחללים את הקדושה - כחלק בלתי נפרד מהעונש.

"ואנשים צדיקים" שבירושם כלל לא רצו לראות לאן מידרדרת עיר הקודש, והתעלמו (באופן טבעי) מהזנות. הנביא יחזקאל יאלץ אותם לשפוט את שתי הממלכות-האחיות "משפט נֶאֱפוֹת" (כג, מה), וכמו במשפט, הם ייחשפו לכל תיאורי "הזמה", למלבושים ולאפור, ל"מטה כְּבוֹדָה וְשִׁלְחָן עָרוּד" של "נְאוּפִים" (כג, מ-מג), וכך תתחלל גם צניעותם של 'הצדיקים'-השופטים, כעונש על שתיקתם והתעלמותם, כשעוד אפשר היה אולי, לעצור את המפולת.

יחזקאל כד - המוות הקטן והחורבן הגדול

אשתו של יחזקאל מתה והוא מתהלך בבגדיו הרגילים, נמנע מביטוי אבל. כי מה המשמעות של האבל הפרטי שלך אל מול חורבן ירושלים

הפרק הזה (בשנה ה-9 לגלות) חותם את מסכת הנבואות של הנביא עם הפה הסתום, עם ההצגות והמשלים. ה' הודיע לו על תחילת המצור הבבלי על "ירושלם, בעצם היום הזה" (=עשרה בטבת! כד, ב) – ושוב תיאר לו את העיר – כמו סיר "אשר חִלְאַתָּהּ בַּה" (כד, ג-ו) – הבשר והעצמות, עם הדם והצואה, יישרפו עד תום באש הגדולה, וגם נחושת הסיר תוֹתֵךְ, ולא יישאר דבר "מִטְּמֵאָתְךָ" (כד, ט-יג).

יחזקאל כבר שכב על צד שמאל 390 יום, ועל צד ימין 40 יום, ותיאר את מאכל הנצורים 4 שנים לפני כן (בתחילת נבואתו, בשנה ה-5).

כאשר זה התחיל להתרחש בפועל, הסתיימה משימתו הראשונה. את המשך המצור ואת סופו ה' לא יראה לו, ועל החורבן עצמו הוא כבר ישמע מ"הפליט" (בעוד 3 שנים, "בשתי עשרה שנה"; לג, כא-כב), ואז ייפתח פיו לדיבור חופשי (כד, כז).

המופת האחרון, "בערב" (כד, יח; כנראה, מיד אחרי יום המצור) – מות אשת הנביא "מחמד עיניך, בְּמִגְפָּה" (כד, טז), והצו לנביא, שלא לנהוג שום מנהג אבלות.

אם מתו אנשים רבים באותה 'מִגְפָּה', הנביא יבלוט עוד יותר, כשילך לבוש עם כל 'פְּאָרוֹ' ונעליו בין כל האבלים היחפים, לבושי השק, עֲטוּיֵי שֵׁפֶם (=מְכוֹסָה). כשישאלו אותו בתדהמה, איך איננו מתאבל על אשתו תבוא התשובה הנבואית:

בדיוק כעת מתחיל חורבן ירושלים, ה' "מחלל את מקדשי, גֹּאֲוֹן עֲזָכֶם, מְחִמֵּד עֵינֵיכֶם" (כד, כא) והמון בנים ובנות נופלים בחרב. לכן, אין משמעות לאבלות על מתים 'רגילים', בגולה, ואין מקום למנהגי אבלות.

יום התחלת המצור על ירושלים יהפוך ליום צום, לדורות.

יחזקאל כה - קוצר ראייה

הממלכות האלה נזכרו בפירוש בתור שותפים ליוזמת המרד נגד בבל, אז כיצד זה מתוארת כעת שמחתם, במחאות כפיים, על חורבן ירושלים?

יש הקבלה מפתיעה בין פרק כה בירמיהו, לבין פרק כה ביחזקאל (כ-16 שנה אחר-כך) - ירושלים לא תשתה לבדה את 'כּוֹס הַתְּרַעְלָה' של הכיבוש הבבלי - כולם ישתו! רשימת העמים בירמיהו (כה, יט-כ) כוללת את כל העמים, שעליהם יינבא יחזקאל (עד פרק לב), ועוד רבים משבטי ערב, שבמדבר:

פרעה מלך מצרים;
מלכי ארץ פלשתים;
מלכי צר ומלכי צידון...
אדום, מואב, בני עמון;

ביחזקאל הסדר הפוך, מצפון - עמון, מואב, אדום, פלשתים (ואחר כך צר ומצרים), וזאת, מנקודת ראות של הכובש שבא מצפון - זהו גם הגיון המלחמה, כי הכיבוש הבבלי של עמון, חשף את הגבול הצפוני של מואב, באותו אזור (פתוח יחסית), שבני ישראל כבשו מסיחון, וכעת ייפול ביד הבבלים (כה, ט):

הנני פתח את כתף מואב,
מהערים, מעריו מקצהו (רץ כמו) צבי,
ארץ בית הישימות (=ערבות מואב),
בעל מעון וקריתימה (=הרמה בצפון מואב);
שבטי ערב מהמדבר מופיעים גם ביחזקאל (כה, ד-ה), בתור "בני קדם", שיבואו עם גמליהם, וישתלטו על עמון ומואב.

אבל יש משהו מוזר: הממלכות האלה (כולל צר) נזכרו בפירוש בירמיהו (כו, ג) בתור שותפים ליוזמת המרד (הנוסף) נגד בבל בימי צדקיהו, ומלך בני-עמון אף עמד מאחרי רצח גדליה בן-אחיקם, שהיה נאמן לבבל (ירמיהו מ, יד), אז למה יחזקאל (כה, ו) מתאר את שמחתם במחאות כפים, ורקיעות רגלים, על חורבן ירושלים?

התשובה נמצאת ביחזקאל (כא, כד-כו): כאשר "עמד מלך בבל... בראש שני הדרכים", והחליט בקסמיו לעלות על ירושלים תחילה, ולדחות את "רַבֵּת בני עמון" לסוף, פרצה שמחה בעמון, כי חשבו שמלך בבל יסתפק בהחרבת ירושלים, והם יינצלו. הנביא לועג לקוצר ראייתם, בשם ה'.

יחזקאל כו - חזקה כמו צור

שלושה פרקים מוקדשים לתיאור חורבנה של צור הבוטחת. מיקומה של העיר היקשה מאוד על נסיונות הכיבוש לאורך ההיסטוריה בעיניים נוצצות

לא ארזים, לא סוסים, ולא כסף. אז מה כלל היצוא החקלאי הארצישראלי על האניה הצורית?

הבקיאות והידע של יחזקאל בפרטי המסחר הבינלאומי מדהימה; יש הסוברים*, שהוא שמע שיר תהילה מגולי צור, שהגיעו לבבל גם הם, והפך אותו לקינה.

צור "רִקְלַת העמים אל איים רבים" (כז, ג) מתוארת כאניה מפוארת, שכל חלק בה יוצר במקום אחר, המומחים מכל הממלכות משרתים עליה, וסחורות היצוא מכל הארצות, על סיפונה.

מאות שנים לפני הכובשים האשוריים, ובמיוחד מימי חיָרם ודוד (שהחליש את גויי הים הפלשתיים, וכתר ברית עם תְּעִי מלך חמת; שמואל-ב ט-י), הפכה צור (עם צידון) כמעט בלי כוח צבאי, למעצמה כלכלית, בירת המסחר ביים הגדול (=התיכון), ואף הקימה מושבות מחופי קפריסין עד ספרד וצפון אפריקה (קרת-חדשת =קרתגו).

מרתק לגלות את היצוא החקלאי הארצישראלי על האניה הצורית - לא ארזים וברושים משניר ולבנון, לא "שֵׁשׁ ברקמה ממצרים" (כז, ז), לא "כסף, ברזל, בדיל ועופרת" מתרשיש (=סרדיניה, או דרום-ספרד; כז, יב), לא "סוסים ופרשים ופרדים" (כז, יד) מהצפון, ולא זהב ובשמים ו"אבן יקרה" (כז, כא-כב) משֶׁבַּא ועֶרֶב.

"יהודה וארץ (ממלכת) ישראל המה רִקְלִיךְ בחֲטִי מְנִית (משובחות) ופִּנְג (=דגן קלוי), ודבש ושמן וצרי (=שרף יקר לרפואה ולקטורת), נתנו מְעַרְבָךְ" (= סחורה בערבון; כז, יז).

תארו לכם צעירים מיהודה, ששלמה המלך שלח באניות עם 'עבדי חיָרם', במסעות זהב לאופיר (מלכים-א ט, כז), וחכמי צור "המה חֲבִלִיךְ" (כז, ח), כי הם ידעו לנווט ביים על פי הכוכבים, שגם סגדו להם - אלה שהעיניים שלהם נצצו מכל העושר והחכמה שמסביב, גם התפתו אחרי אליליהם. מי שאהב ארץ זבת חלב ודבש ושבעת המינים, נשאר נאמן.

*ראו משה אילת, קשרי כלכלה בין ארצות המקרא בימי בית ראשון, עמ' 159, 196-197-94, 100, 153.

יחזקאל כז - בעיניים נוצצות

לא ארזים, לא סוסים, ולא כסף. אז מה כלל היצוא החקלאי הארצישראלי על האניה הצורית?

הבקיאות והידע של יחזקאל בפרטי המסחר הבינלאומי מדהימה; יש הסוברים*, שהוא שמע שיר תהילה מגולי צור, שהגיעו לבבל גם הם, והפך אותו לקינה.

צור "רִקְלַת העמים אל איים רבים" (כז, ג) מתוארת כאניה מפוארת, שכל חלק בה יוצר במקום אחר, המומחים מכל הממלכות משרתים עליה, וסחורות היצוא מכל הארצות, על סיפונה.

מאות שנים לפני הכובשים האשוריים, ובמיוחד מימי חיָרם ודוד (שהחליש את גויי הים הפלשתיים, וכתר ברית עם תְּעִי מלך חמת; שמואל-ב ט-י), הפכה צור (עם צידון) כמעט בלי כוח צבאי, למעצמה כלכלית, בירת המסחר ביים הגדול (=התיכון), ואף הקימה מושבות מחופי קפריסין עד ספרד וצפון אפריקה (קרת-חדשת =קרתגו).

מרתק לגלות את היצוא החקלאי הארצישראלי על האניה הצורית - לא ארזים וברושים משניר ולבנון, לא "שֵׁשׁ ברקמה ממצרים" (כז, ז), לא "כסף, ברזל, בדיל ועופרת" מתרשיש (=סרדיניה, או דרום-ספרד; כז, יב), לא "סוסים ופרשים ופרדים" (כז, יד) מהצפון, ולא זהב ובשמים ו"אבן

יקרה" (כז, כא-כב) משָׁבָא וְעָרַב.
"ייהודה וארץ (ממלכת) ישראל הִמָּה רְכֶלֶךְ בְּחִטֵּי מְנִית (משובחות) וּפְנֵג (=דגן קלוי), וּדְבֵשׁ וּשְׁמֵן
וְצִרִי (=שרף יקר לרפואה ולקטורת), נִתְּנוּ מֵעֶרְבָּד" (= סחורה בערבון; כז, יז).

תארו לכם צעירים מיהודה, ששלמה המלך שלח באניות עם 'עבדי חיָרָם', במסעות זהב לאופיר
(מלכים-א ט, כז), וחכמי צור "הִמָּה חֲבֻלָּה" (כז, ח), כי הם ידעו לנווט בים על פי הכוכבים, שגם
סגדו להם - אלה שהעינייים שלהם נצצו מכל העושר והחכמה שמסביב, גם התפתו אחרי
אליליהם. מי שאהב ארץ זבת חלב ודבש ושבעת המינים, נשאר נאמן.

*ראו משה אילת, קשרי כלכלה בין ארצות המקרא בימי בית ראשון, עמ' 159-196-197-94, 100, 95, 153.

יחזקאל כח - גן עדן של פְּנִיקִים

יחזקאל הכיר את התרבו הפניקית ובפרקנו אנתנו מקבלים הצצה אל גן העדן המיתולוגי של
הפניקים. האם הוא דומה לגן העדן שלנו?

יחזקאל הכיר היטב גם את התרבות הפניקית, והשתמש בה כנגד הפניקים "דְּנָאֵל" החכם (כח, ג)
מְעַלְלֹת אוֹגְרִית הַקְדוּמָה (נזכר לעיל עם נח ואיוב; יד, יד-כ);

"גן אלהים... בעֵדֶן" (כח, יג) מְעַלְלֹת גִלְגָּמֶשׁ (והדומות לה); וגם גן פלאי של "כְּרוֹב מִמְּשַׁח (=מדוד
למלכות, בתוך חופת) הסוֹכֶד". תיאור גן העדן בעלילות העמים שונה והפוך מהגן הטבעי שנטע ה'
עבור האדם; בתורה הגן הוא ללא כרובים, הללו מופיעים "מִקְדָּם לְגַן עֵדֶן" (בראשית ג, כד), אחרי
גירוש האדם. בגן המיתולוגי היו מתהלכים על "אבני אש" (כח, יד), ופירות העצים בגן היו אבנים
יקרות, משובצות ב'סוֹכֶד', ובהן 9 מאבני החושן (כח, יג / שמות כח, יז-כ). בתורה הן על לב הכהן,
האדם.

בתורה ה' פונה אל האדם במיתולוגיה, בני אדם מחפשים אגדות 'מופלאות'. המשותף העיקרי בין
גני העדן ביחזקאל ובתורה הוא הגירוש בגלל החטא, וחטאי צור, שהם גאוות העושר העצום,
והמסחר הבינלאומי, שהתמלא "חמס" (כח, טז) - ביטוי המזכיר את חטאו של דור המבול.

ברוחו של יחזקאל, הוספתי וגיליתי בצור את 'החטא ועונשו', בהקבלה למלכי ישראל: חיָרָם ישב
על כסא אביו, ומלך 34 שנה. חיָרָם כיבד את דוד ושלמה, ואת ה' א-לוהי ישראל (מלכים-א ה', טו-
כה). אחרי שרשרת רציחות השתלט אֶתְבַּעַל כהן עֶשְׂתֶרֶת על צור, וגם על צידון, והוא אביה של
איֶזְבֶּל (מלכים-א טז, לא), אשת אחאב.

גם עמרי השתלט על ישראל במלחמת אחים, אחרי שרשרת רציחות; איֶזְבֶּל הביאה לשומרון את
פולחן הבעל והאֶשְׁרָה, והעצימה את הרציחות בהריגת נביאי ה'. הבת עתליה העבירה את תרבות
הרצח עם פולחן הבעל, גם לירושלם.

סְנַחְרִיב הכניע ופיצל את צור וצידון לשתי ממלכות חלשות, וּבְנוֹכְדָאֶצַּר החרִיב את צור היבשתית
במקביל ואחרי חורבן ירושלם.

יחזקאל כט - משחק המעצמות

יציאת בני ישראל, ומלחמות המצרים נגד גויי הים, סימנו את סוף השליטה המצרית מעבר
לגבולותיה, ופתחו פתח לעצמאות ישראל בארצו

הפרקים על מצרים (עד לב) הם יחידה אחת. ברוב התקופות רבצה מצרים בתוך הנילוס, מונגת על ידי המדבריות - "התנים (=התנין) הגדול הרבץ בתוך יאָריו" (כט, ג) - באורחות החיים, בדת ובתרבות, שמרה מצרים על עצמאותה אלפי שנים. פעמיים יצאה מצרים למסעות מלחמה למרחבי כנען וצפונה, אחרי שספגה כיבוש זר:

באלף השני לפנה"ס (בימי האבות, יעקב ויוסף) שלטו במצרים פרעוני ה'היקסוס', ממוצא שמי. גירוש הזרים ממצרים פתח תקופה של אימפריה מצרית, ומלכי כנען השתחוו (ברובם) לפרעוני מצרים. זה גם היה הזמן של שעבוד בני ישראל, כמו שאמר עליהם פרעה - "הבה נתחַמָה לו, פן יִרְבֶּה, והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שְׁנָאֵינוּ, ונלחם בנו, ועלה מן הארץ" (שמות א, י). יציאת בני ישראל, ומלחמות המצרים נגד גויי הים (הפְּלִשְׁתִּים והאחרים), סימנו את סוף השליטה המצרית מעבר לגבולותיה, ופתחו פתח לעצמאות ישראל בארצו, במקום ערי כנען הנאמנות לפרעה.

בפעם השנייה, כבשו האשורים (שוב שליטים שמיים) את מצרים במאה השביעית לפנה"ס (ימי מנשה), וכאשר נחלשו וסולקו, יצאו שוב פרעוני מצרים (פְּסִמְתִּיךְ, נְכוֹ, חֶפְרַע) למסעות מלחמה לבניית אימפריה, שתרחיק מגבולות מצרים את צבאות הצפון.

גם ירמיהו (מו-מז) וגם יחזקאל (כט-לב) נזקקו נגד היומרה המצרית, שתביא אסון למצרים - כי בבל הצפונית תִּקָּה גם את מצרים עצמה. אבל למה - הרי המצרים הרי לא יבינו ולא יקשיבו לנבואות האלה?

על הדרך, היומרה המצרית תגרור חורבן ליהודה ולירושלם, והנביאים ניסו לעצור את היהודים מלהישען על מצרים.

רק אחרי הוצאת מצרים ממשחק המעצמות, שוב "אֶצְמִיחַ קֶרֶן לְבֵית יִשְׂרָאֵל" (כט, כא), אבל זה יקרה בפועל רק בתקופה הפרסית, בהקמת הבית השני.

יחזקאל ל - ומה על סופה של בבל

ירמיהו וישעיהו ניבאו על סופה של בבל. יחזקאל לא אומר על כך מילה. מה הם ידעו שהוא לא ידע?

ישעיהו (יג, יט-כב) כבר ניבא על הקץ הצפוי לבבל הכשדית - וירמיהו (נ-נא) הגדיל לעשות, וכתב את הנבואות על חורבן בבל "אל ספר אחד", וציווה לקשור עליו אבן, ולהשליכו "אל תוך פרת" (נא, נט-סד).

ביחזקאל אין שום נבואה על בבל ועל היום בו יפקוד ה' גם עליה, התיאור: "יום לה', יום ענן, עת גוים יהיה" (ל, ג) הוא תיאור יום של חרב בבל במצרים "ממגדל סֹנְיָה* ועד גבול כוש" (כט, י) - כי זה רצון ה', אבל אין מילה על סופה של בבל ברצון ה', ועל עליית פרס!

גם את ההסבר להתעלמותו של יחזקאל מבבל לא נמצא בספר יחזקאל, אלא בירמיהו (כט, ז), והוא מחייב את יהודי הגולה (מאז ועד היום) - "וְדַרְשׁוּ אֶת שְׁלוֹם הָעִיר אֲשֶׁר הִגְלִיתִי אֶתְכֶם שָׁמָּה, וְהִתְפַּלְלוּ בְּעֵדָה אֵל ה', כִּי בְשִׁלּוּמָה יִהְיֶה לָכֶם שְׁלוֹם".

לפי התיאור הזה, יהודי מצרים התפללו לשלום פרעה, ויהודי בבל התפללו לניצחון בְּבוּכַדְרֶאצַּר, כמו שיהודי גרמניה ואוסטריה במלחמת העולם (הראשונה) התפללו נגד אחיהם יהודי רוסיה, בריטניה וצרפת, וגם המוני חיילים יהודים לחמו משני הצדדים זה בזה.

תוך כדי כתיבת דברים אלו הבנתי לפתע, מדוע ציווה ירמיהו להשקיע את מגילת הנבואות נגד בבל בתוך מי הפרת - איש בבבל לא יוכל לקרוא אף מילה ממנה, ושום אדם לא יוצֵא להורג בגלל מעורבות במעשה סמלי אנטי בבלי חריף כל-כך.

ירמיהו היה נביא חופשי ועצמאי עד תום, יחזקאל כבר היה נביא בגולה, ופיו סתום. זאת הסיבה שהוא מתאר קיבוץ גלויות ושיבה לארץ, מבלי לומר מילה על סופה של בבל.

*ממבצר "סיין" (ל, טז); =פילוסיון, על גבול הַדְלָתָה, בסיני), עד המבצר באי 'אַסוּאן', שבגבול כוש (=סודן).

יחזקאל לא - כשהארז הגדול קרס

עוד משל מזעזע מבית היוצר של יחזקאל, מתובל בלעג ובעצב עמוק על החורבן הנורא. למה נמשל הארז ומה יהיה בסופו?

באוזני יהודים שעדיין ציפו לניצחון מצרי מול בבל (שיכול היה, לדעתם, להשיב אותם ליהודה), המשיך יחזקאל בתיאור "כל עֲצֵי עֵדֶן אשר בגן האלהים" (לא, ט), באותה נימת הלעג של משלי העסיסיים, עמוסי הידע עד כדי דיכאון.

משכילים מודרניים היו מציעים ל'פרופסור' בן-בוזי שלל תפקידים רמי ידע ועשירי תרבות ושפה, אבל יחזקאל הנביא היה נתון בעצב עמוק ובסערות החורבן הנורא. לא היה לו רגע של מנוחה מסויטי החידות והמשלים המזעזעים.

גן העדן והעצים שגדלו בו לתפארת, 'עבר' מצור, בירת העושר והמסחר (כמעט בלי צבא), לאשור המעצמה הצבאית, שהשתלטה (גם) על הרי הלבנון, וכרתה משם ארזים לארמנות נינוה – "בָּרֶב רָכְבִּי אֲנִי עֲלִיתִי מְרוֹם הַרִים יִרְכָּתִי לַבְּנוֹן, וְאָכַרְתְּ קוֹמַת אַרְזֵיוֹ, מִבַּחַר בְּרוּשֵׁיוֹ, וְאָבּוֹא מְרוֹם קָצוֹ, יַעַר כְּרָמְלוֹ" (ישעיהו לז, כד).

זהו הרקע לתיאור של יחזקאל את המעבר הזה מבירת הסחר למעצמת הכוח הצבאי, בארז לבנון אדיר שהשתלט על כל עצי הגן, כשמי הנהרות (=החידקל ויובליו) משקים אותו, וכל החיות והעופות (=מלכי תבל) שוכנים בצילו.

אחרי כ-240 שנה, קרסה הגאווה האשורית והתרסקה. "על מַפְלְתּוֹ יִשְׁכְּנוּ כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם, וְאֵל פְּרָאֲתָיו (=ענפיו השבורים והנטושים) הֵיוּ כָּל חַיֵּי הַשָּׂדֶה", לא, יג.

ב-612 לפנה"ס נכבשה נינוה ונטשה; ב-586 לפנה"ס חרבה ירושלים, שציפתה (לשווא) לעזרה מצרית נגד המצור הבבלי (ירמיהו לז, ה-ט); הטרומה של התרסקות אשור עדיין זכורה היטב בזמן הנבואות האלה*. יחזקאל לעג ליומרה המצרית לרשת את אשור, ואולי גם רמז לסוף הצפוי של כל האימפריות בחטאי היוהרה, "למען אשר לא יִגְבְּהוּ בְּקוֹמָתָם" (לא, יד).

* מי שהיה בן 20 בעת נפילת נינוה, צפה בחורבן ירושלים בגיל 46.

יחזקאל לב - היסטוריה של קריסות

כשעולם ומלואו הריע למנצחים, נשאו הנביאים את קינת המוֹבָּסִים בידעה ברורה שזה יהיה גם דינם של המנצחים בבוא יומם

יורדי שאול - שורה ארוכה:
"אשור"; "עילם"; "מִשְׁךְ תַּבַּל";
"כָּלֶם עַרְלִים (=גופות חתוכות) מִחֲלָלֵי חַרְבִּי";
"אדום"; "נסיכי צפון (=הפניקים) וְכָל צְדָנִי";
"פרעה וְכָל הַמְּלָנָה";
(לב, כב-לב)
"...ביום רִדְתּוֹ שְׁאַלְהָה... כִּסְתִי עָלָיו אֶת תְּהוֹם..."

וַיִּנְחְמוּ בָאָרֶץ תַּחְתִּית כָּל עַצֵּי עֵדֶן...
גַּם הֵם אֶתוֹ יָרְדוּ שְׂאֵלָה..."
(לא, טו-יח)

הנביאים ראו את יד ה' בעולם דווקא בעת נפילת "עצי עֵדֶן" הם הכוחות הגדולים, המעצמות, כל השחצנים רבי הכוח והעושר, ששלחו את אויביהם "חללי חרב" לְשָׂאוֹל, "אל ארץ תַּחְתִּית", ובעת נפילתם ירדו גם הם לארץ המתים. גם כשעולם ומלואו הריע למנצחים, נשאו הנביאים את קינת המוֹבְּסִים, בידיעה ברורה, שזה יהיה גם דינם של המנצחים בבוא יומם - ההיסטוריה הנבואית איננה היסטוריה של הצלחות, אלא של קריסות.

בסוף מלחמת העולם (הראשונה) קרסו הקיסרות הגרמנית, הקיסרות האוסטרו-הונגרית, הקיסרות הרוסית, והקיסרות העותמנית. מי שחשב, שהיו מנצחים טעה, והטעות הקשה נחשפה בפרוץ מלחמת העולם השנייה, ועם השואה לאירופה, וליהודי הגולה - ובסופה, השמדת האידיאולוגיה הנאצית, והקיסרות היפנית. ב-1945 החלה מלחמת העולם השלישית - המירוץ הגרעיני המטורף, שעדיין (ברוך השם) לא הסתיים, ואחרי קריסת הקומוניזם הסובייטי, פרצה מלחמת הטרור בהפלת מגדלי התאומים בִּמְנֶהֱטָן.

עם קריסת 4 הקיסרויות ב-1917, נפתח פתח תקווה לעם ישראל בהקמת 'הבית הלאומי' בארץ ישראל אחרי אלפי שנים. אחרי השואה וחורבן הגולה, קמה מדינת ישראל, מדינת קיבוץ גלויות. כשניפצו את פסלי סטלין ברחבי רוסיה, והוציאו את גופתו החנוטה (כמו פרעה) מ'הכיכר האדומה', קראתי לעצמי בדמעות את "משא בבל" בישעיהו (יג-יד), שהיטיב לתאר את קבלת הפנים בשאול לרוצח ההמונים, כשגם הוא ירד לבור בתורו.

ואז עלו לארץ כמיליון וחצי יהודים, ומשפחות מעורבות – עוד פרק ביציאת מצרים.

יחזקאל לג - חוזרים לצופה

הפליט מירושלים מגיע והפה הסתום נפתח, מעתה יוכל הנביא לדבר באופן חופשי. אבל האם באמת משתנה משהו בסגנון של יחזקאל?

פרק לג חוזר לסוף פרק כד (לפני הנבואות לעמים), ויש בו הקבלות לפרק יח (=הגמול), ולפרק ג (=הצופה). כעת בא "הפליט מירושלם לְאֹמֶר הַכְּתָה הַעִיר" (לג, כא-כב), וכעת פתח ה' את פי הנביא, "ולא נֶאֱלַמְתִּי עוֹד".

מקובל לפרש (רד"ק), שהנביא היה מנוע מלהוכיח את שומעיו במילותיו שלו, ומעתה יוכל לדבר באופן חופשי, אבל בסגנון יחזקאל לא נראה שינוי. נכון, בפרקים הבאים נמצא נבואות גאולה, שעד כה נשמעו רק במבזק (כגון: יא, יז-כ), אבל מדוע נבואות חורבן הן 'פה סתום', ונבואות גאולה, הן 'פה פתוח', כשהסגנון דומה?

כבר ראינו (לעיל פרק ג), שיחזקאל לא התפלל שהרי בירמיהו נסתמה התפילה הנבואית (שראשיתה באברהם). אבל גם זה לא השתנה - הפה עדיין נשאר סתום מתפילה נבואית. ראינו גם שאין ביחזקאל נבואה על נפילת בבל (ועליית פרס), אבל הנביא נשאר 'גלותי', ופיו נותר סתום מלומר דבר נגד השליט.

עלינו להיצמד למשל הנביא-הצופה מראש המגדל: פיו של הצופה צמוד לשופר (כמו צופר אזעקה), והוא חסום מלדבר, שמא לא יספיק להתריע בעוד מועד על התקפה, "וַיִּתְּבוֹא חָרֵב וַיִּתְּקַח מֵהֶם נֶפֶשׁ" - אז יִחְשַׁב הַצּוֹפֵה לְאַחֲרָאֵי יִשְׂרָאֵל - "הוא בְּעֹזְנוֹ לִקְחָהּ, וְדָמוֹ מִיַּד הַצֶּפֶה אֶדְרָשׁ" (לג, ו-ז).

נבואות החורבן באו מפי יחזקאל כ"צֶפֶה נִתְּתִיף לְבֵית יִשְׂרָאֵל", ומטרתן הייתה למנוע מראש כל טענה, ש'לא שמענו התרעה ואזהרה' מבעוד מועד, כטענת ירמיהו בתפילתו (ד, ז) על אשליית נביאי 'השלום' - "ונגעה חרב עד הנפש". גם הגמול ביחזקאל מוסבר במשל הצופה - אם תבוא התקפת אויב, ואיש צדיק יתעלם מאזהרת הצופה, לא יועילו צדקותיו, ואילו רשע שיזהר - יינצל.

כשנודע חורבן ירושלם בגולה, תם תפקיד הצופה, והפה נפתח.

יחזקאל לד - הרועים, העדר והישועה

מרגע שסילק ה' מפי יחזקאל את שופר ההתרעה (כי כבר לא היה צורך בו), צף ועלה העם הסובל, הזקוק לישועה. 'העדר' ('צאנני'; לד, ו-יב), ש'הרועים' (=המנהיגים) התעללו בו מלמעלה, ו'השמנים-החזקים' התעללו בו מבפנים.

תיאור חיי עדר-צאן מתאים יותר לירמיהו הנביא-הרועה, אבל משל כל-כך ציורי, מלא ומפורט ומדהים נגד הנהגה מושחתת, שאין כמוהו בכל המקרא, אופייני דווקא ליחזקאל (לד, ג-ד). את החלב תאכלו, ואת הצמר תלבשו, הבריאה תזבחו (=תשחטו לאכילתכם). מסים כבדים גביתם לעצמכם משפע התוצר; את הנחלות לא חזקתם, ואת החוליה לא רפאתם – תקציבים לחלשים ולחולים לא נתתם; ולנשברת לא חבשתם, ואת האבדת לא בקשתם. אין כסף לשיקום פצועים ולחיפוש אבודים וחטופים; ובחזקה רדיתם אתם ובפרך – שלטון עריץ ומתעלל.

ובתוך העדר (לד, יז-כא): "…הנני שפט בין שֶׁה לְשֶׁה... הַמַּעַט מִכֶּם, הַמֵּרְעָה הַטוֹב תֵּרְעוּ, וְיָתֵר מֵרַעֲיֵיכֶם תִּרְמְסוּ בְּרַגְלֵיכֶם? וּמִשְׁקַע מִיִּם תִּשְׁתּוּ, וְאֵת הַנּוֹתָרִים בְּרַגְלֵיכֶם תִּרְפְּשׁוּ? וְצֹאנֵי מִרְמָס רַגְלֵיכֶם תִּרְעִינָה, וּמִרְפֵּשׁ רַגְלֵיכֶם תִּשְׁתִּינָה?"

...יען בַּצַּד וּבְכַתְף תִּהְדָּפוּ, וּבְקִרְיֵיכֶם תִּנְגְּחוּ אֶת כָּל הַנְּחֻלֹת (=החלשות), עד אשר הפיצותם אותנה אל החוצה;

וסוף סוף גם נבואת ישועה "בְּבִקְרַת רְעָה עָדְרוּ" (לד, יב; כב-לא):
"וְהוֹשַׁעְתִּי לְצֹאנֵי, וְלֹא תִהְיֶינָה עוֹד לְבָז...
וְהִקְמַתִּי עֲלֵיהֶם רְעָה אֶחָד... אֶת עַבְדֵי דוֹד...
וְאֵנִי ה' אֱהִיָּה לָהֶם לֹא-לֵהִים,
וְעַבְדֵי דוֹד נִשְׂא בְּתוֹכָם..."

וְכָרְתִּי לָהֶם בְּרִית שְׁלוֹם –
וְהִשְׁבַּתִּי חֵיהָ רְעָה (=אוֹיֵב) מִן הָאָרֶץ,
וְיִשְׁבוּ בַּמִּדְבָּר (=מִרְחַבֵי הַמֵּרְעָה) לְבִטָּח,
וְיִשְׁנוּ (בִּשְׁקֵט) בְּיַעְרֵים;
...וְהוֹרְדֵתִי הַגֶּשֶׁם בְּעֵתוֹ, גִּשְׁמֵי בְרַכָּה יִהְיוּ;
וְנָתַן עֵץ הַשֹּׁדֵה אֶת פְּרִיו, וְהָאָרֶץ תִּתֵּן יְבוּלָה..."

וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה' א-לֵהִים אֲתֶם, וְהָמָּה עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל...
וְאֲתֶן צֹאנֵי, צֹאן מִרְעִיתִי, אֲדָם אֲתֶם – אֲנִי א-לֵהִיכֶם..."

יחזקאל לה - ואז התחילה האיבה

עניין הבכורה הגנובה נפתר בטוב, תוסיפו על זה ציווי אלוהי נגד כיבוש אדום ותיעובם, ונותרנו עם השאלה - כיצד צמחה איבה בין יעקב ועשו שהפכה בפרקנו ל"איבת עולם?"

בתורה האחוה מנצחת, ואין איבה בין האחים המתרוצצים מבטן. יעקב ויתר על הבכורה שקיבל במרמה, השתחוה לאחיו (בראשית לג, ג-ד) עד שהשיג חיבוק ונשיקות. ה' ציווה למשה לא לכבוש 'אף שעל' מבני עֵשָׂו (כמו מבני לוט) "כִּי יִרְשָׁה לַעֲשׂוֹ נִתְּנִי אֶת הָרַ שְׁעִיר" (דברים ב, ה), ועוד נוסף ציווי מיוחד (בניגוד למואב ועמון) שהתיר חיתון מוגבל (בדור שלישי), והזהיר: "לֹא תִתְּעַב אֲדָמִי, כִּי אַחִיךָ הוּא" (דברים כג, ח-ט).

בימי דוד, מלך בני עמון ארגן קואליציה גדולה נגד ישראל המתחזקת, וגייס לעזרתו את צבאות ארם-צובא, וכנראה גם את מואב ואדום (שמואל ב ח ו-י). יואב בן צרויה הביס את הקואליציה, וכבש גם את אדום ביד חזקה; מאז התחילה האיבה.

בכל עת שיכלו, האדומים נקמו ברדיפות "בחרב", ובהובלת שבויים יהודים לגלות כעבדים (עמוס א ט, יא). מאידך, אמציה מלך יהודה נקם בהשלכת עשרת אלפים שבויים אדומים לתהום "מראש הסלע" (=מבצר סלע אדום; דברי הימים ב כה, יב).

כאשר הופיעו המעצמות אשור ובבל, ניצלו האדומים את המלחמות וסילקו סופית את יהודה מאילת (מלכים ב טז, ו), השתלטו על מרחבי הערבה והר שעיר, ואיימו על גבולות יהודה ב'רמת נגב' ובערד*.

כבר ישעיהו (לד) חזה את שממות שעיר וארמונות אדום, אך השיא היה ב"יום ירושלים"**. האדומים בגדו בקואליציה המורדת, שיתפו פעולה עם הבבלים בהחרבת ירושלים, בתפיסת בורחים ובהסגרתם, ונשארו יחידים בכל המרחב, גאים וחוגגים.

אז הפכה האיבה ל"איבת עולם"? אדום תהיה "לדם" (לה, ה-ו), והר שעיר לשממה. איך הפכה אדום לשממה? את זאת נסביר בנבואת עובדיה.

* ראו חרס 4 ממצודת תל ערד.

** תהילים קל"ז, ז; וראו עובדיה י-יד; איכה ד, כא-כב.

יחזקאל לו - גאולה ללא תנאים

"והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה... אשר נתתי לפניך... ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקלו... ושב ה' אלהיך את שבותך". אלו התנאים של ספר דברים לגאולה. ובפרקנו?

הנביא פונה (3 פעמים; לו, א, ד, ו) אל "הרי ישראל" – "להרים ולגבעות, לאפיקים ולגאיות...". לגאול אותם משממת החורבן, והגאולה הזאת איננה מותנית בשום דבר; כך מתוארת גאולה בלי תשובה מקדימה, בניגוד לפרשת התשובה והשיבה בספר דברים (ל, א-י):

"והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה
הברכה והקללה...

ושבת עד ה' א-להיך ושמעת בקלו...
ושב ה' א-להיך את שבותך ורחמך,
ושב וקבצך מכל העמים
אשר הפיצך ה' א-להיך שמה;
אם יהיה נדחך בקצה השמים –

משם יקבצך ה' א-להיך ומשם יקחך;
והביאך ה' א-להיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך
וירשתה, והיטבך והרבות מאבותיך;
ומל ה' א-להיך את לבבך ואת לבב זרעך,
לאהבה את ה' א-להיך... למען חייך...;
ואתה תשוב ושמעת בקול ה',
ועשית את כל מצותיו...

והותירך ה' א-להיך בכל מעשה ידך,
בפרי בטןך... ובפרי אדמתך לטבה...
לא למענכם אני עשה בית ישראל,
כי אם לשם קדשי אשר חללתם
בגוים אשר באתם שם;
וקדשתי את שמי הגדול...

וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם מִן הַגּוֹיִם,
וְקִבַצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל הָאֲרָצוֹת,
וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל אֶדְמַתְכֶם;
וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מִיַּם טְהוֹרִים וְטָהַרְתֶּם...
וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חָדָשׁ...

וְהִסְרֹתִי אֶת לֵב הָאֲבֹן מִבְּשָׂרְכֶם
וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר;
וְאֶת רוּחִי אֶתֶּן בְּקִרְבְּכֶם,
וְעָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר בְּחָקִי תִלְכּוּ
וּמִשְׁפָּטֵי תִשְׁמְרוּ וְעָשִׂיתֶם;
וְיֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְתֵּיכֶם...
וְהִרְבִּיתִי אֶת פְּרִי הָעֵץ וְתִנּוּבַת הַשָּׂדֶה... (לו, כב-ל).

קיבוץ גלויות יש בשתי הפרשיות, וגם לב חדש ושפע ברכה. אבל ביחזקאל גם השיבה למצוות תבוא מלמעלה, וכאן טמון המפתח להבנת הוויכוח התלמודי הסוער (סנהדרין צז) - בספר דברים, קיבוץ הגלויות תלוי בתשובה; ביחזקאל, הכל מתנהל ביד חזקה.

יחזקאל לו - הישראלים באים

מי היו העצמות היבשות ומה היה חלקם בעיצוב הזהות הישראלית, זו העתיקה של ימי הנביאים, וזו שלנו כאן היום בארץ ישראל

מי היו "העצמות היבשות"?

גולי יהודה, שאיבדו את כל עולמם, היו שבורים ומדוכאים, ורבים התייאשו כליל מן האמונה, אבל 'עצמות יבשות' הם לא היו. רק גולי ממלכת ישראל, שגלו משומרון, 134 שנה לפני חורבן ירושלים, יכלו להיות כבר 'עצמות יבשות' – "יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו, נגזרנו לנו" (לו, יא).

ואכן, הביטוי "כל בית ישראל" מופיע בזיהוי "העצמות היבשות", ואחר כך, ב"עץ יוסף" (לו, טז), וכך מובן הקשר בין שתי הנבואות. אחרי שקימו 'הישראלים' העתיקים מקברי הגלות בדרך מופלאה של 'תחיית המתים', עלול לחזור גם הפילוג הקדום בין ישראל ליהודה, ועל כך נצטוו הנביא להראות אידך "עץ יוסף" ו"עץ יהודה" יהיו ל"עץ אחד", בארץ.

קוראים יקרים, אנא עצמו עיניים לרגע – איזה נס גדול יותר, תחיית "העצמות היבשות" מקברי הגלות? או זה שעם ישראל לא יתפלג עוד "לשני גוים, ולא יִחָצוּ עוד לשתי ממלכות עוד" (לו, כב)?

מי היו 'הישראלים' העתיקים מממלכת ישראל-שומרון? בבית-אל ובדן, בגבולות הממלכה, הוקמו (לשם ה'?) שני מקדשי עגלים, עם 'כוהנים' לא משבט לוי, עם חגים בתאריכים שונים מאשר ביהודה (מלכים א יב, כד-לג), וירבעם בן נְבַט (=המלך הראשון) קרא לבניו "נדב" ו"אביה" (מלכים א יד, א, כ) – ברור, שהם לא חיו לפי תורת משה.

מדי פעם אני מגיע לסיור בבמה הישראלית שנחשפה בתל דן – כל אבניה מסותתות "גזית", ועלו אליה ב"מַעְלוֹת" (=מדרגות), בניגוד בולט לשני הפסוקים החותמים את פרשת יתרו (שמות כ, כא-כב). וכמה הייתי חפץ לפגוש מישהו מהישראלים העתיקים, ולשאול: 'כל פסוק בתורת משה עשיתם להפך? או רק חלק?'

גם ביהודה פשעו נגד תורת משה, ואף הרעו יותר מממלכת ישראל, כפי שזעקו ירמיהו (ג, ח-יא) ויחזקאל (כג, יא), אבל נותרו תלמידי נביאים והמון עם שידעו אותה וניסו לשמור עליה, ואילו בממלכת ישראל היה רישומה קלוש.

מה עיצב את הזהות 'הישראלית' העתיקה? כנראה, 'מסורת אבות' בארץ האבות, ו'תבנית נוף מולדת'. כאשר גלו 'הישראלים', לא נותר להם דבר, וכעבור מאה שנה ויותר, הם היו 'עצמות יבשות' – 'הישראליות העתיקה' מתה.

היהודים שגלו לקחו עמם את 'ספר התורה', ומסביבו התגבשה בהדרגה הזהות 'היהודית'- הגלותית, ששרדה אלפי שנים. עד לפני כ-150 שנה לא ידע איש דבר על 'זהות ישראלית'. מי שלא חי כיהודי, לא שרד כחלק מעם ישראל. 'הישראליות' הופיעה מחדש בארץ, אחרי העליות הראשונות, והפכה דומיננטית (גם) בגלל ההתנגדות החריפה של 'היהודים', שעד היום עוד לא הבינו "מי ילד לי את אלה" (ישעיהו מט, כא), 'הישראלים'.

הנה קמה "מדינה יהודית בארץ ישראל, היא מדינת ישראל", ושני העצים הופכים ל"עץ אחד", למרות גלי הזעם וההתנגדות של הקצה 'היהודי-חרדי', ושל הקצה 'הישראלי-חילוני' – שום דבר לא יועיל נגד דבר ה' בנבואה.

אמנם 'חבלי הלידה' של הזהות 'היהודית-ישראלית' הם קשים מאוד וכואבים, אבל, כבר אי אפשר לפלג שוב את שני העצים, ורוב 'היהודים' ו'הישראלים' (גם מבלי ללמוד יחזקאל לז) יודעים זאת, וגם מאמינים בכוחותיה הפנימיים של מדינת ישראל כמדינה 'יהודית ודמוקרטית', שהיא גם 'יהודית' וגם 'ישראלית'.

הדרך ארוכה היא וקשה – אבל "העץ האחד" כבר נותן 'פירות' טובים.

יחזקאל לח - קואליציה אירופית לוחמת

חז"ל זיהו בדברי יחזקאל את ארצות אירופה ורוסיה שינסו לכבוש את ארץ ישראל. זה כבר מזכיר לנו עבר לא רחוק

הנביאים (מישעיהו עד ירמיהו ויחזקאל) ראו בעיניהם שתי מעצמות כובשות ומחריבות - אשור ובבל - וגם הסבירו, שזו ה' הפועלת בעולם. בצבאות אשור ובבל תמיד היו יחידות צבא מעמית שונים וממלכות שנכבשו.

בניגוד לישעיהו וירמיהו, נמנע יחזקאל (כזכור) מנבואת ישועה לישראל עם הקץ הצפוי לבבל - במקום זה, בא החזון העתידי על מלחמות "גוג", שייפול "על הרי ישראל", אחרי שתחיל שיבת עם ישראל לארצו (על פי חזון "העצמות היבשות"): "באחרית השנים תבוא אל ארץ... מְקַבְּצַת מְעַמִּים רַבִּים", "ואל עם מְאַסֵּף מְגוּיִם", "השֶׁקֶטִים יִשְׁבְּוּ לְבָטָח" (פסוקים ח, יב, יא).

בנוסף ל"גוג" נזכרות בלשון הנביא "גִּמְר... תִּגְרְמָה", ועמים מ"יִרְקָתִי צִפּוֹן", שנזכרו כבר בבראשית (י, ב-ג): "בני יִפֶּת: גִּמְר וּמְגוֹג, וּמְדִי וְנִין וְתִבֶּל, וּמְשֶׁךְ וְתִירָס; וּבְנֵי גִמְר: אֲשֶׁנַּז וְרִיפֶת וְתִגְרָמָה". חז"ל (יומא דף י ע"א) זיהו את "גִּמְר וְכָל אֲגַפְיָה" עם 'יִרְמְמִיא', הם השבטים הגרמניים; "יִרְקָתִי צִפּוֹן" הם ארצות אירופה ורוסיה. אם כן, מדובר בקואליציה אירופית לוחמת, מעצמה או מעצמות, שיאספו את כוחותיהן כדי לכבוש (גם) את ארץ ישראל, כשעם ישראל כבר יתחיל לשוב אליה.

אנחנו חיים בדור חמישי של קיבוץ גלויות, ואנחנו מכירים שתי מלחמות עולם שחוללה גרמניה עם מעצמות אירופיות; הן השפיעו השפעה דרמטית על העולם כולו, וגם על ארץ ישראל - אכן התיאור בפרקים אלו מתאים עד מאד למלחמות עולם: "...כָּלֶם קָהַל רַב, צָנָה וּמִגָּן, תִּפְשֵׁי תְרַבּוֹת כָּלֶם - פָּרַס כּוֹשׁ וּפּוֹט אֲתָם, כָּלֶם מִגָּן וּכּוֹבֵעַ - גִּמְר וְכָל אֲגַפְיָה, בֵּית תִּגְרָמָה יִרְקָתִי צִפּוֹן וְאֵת כָּל אֲגַפְיָו, עַמִּים רַבִּים אֲתֶד" (ד-ו); "וְעַלִּיתָ פְּשׂוּאָה תְּבוּאָה, פְּעֵנָן לְכִסּוֹת הָאָרֶץ תִּהְיֶה, אֵתָהּ וְכָל אֲגַפְיָה, וְעַמִּים רַבִּים אֲוֹתֶד" (ט).

יחזקאל לט - מכתב מאבא

צליחת התעלה, שהביאה להכרעה ישראלית מול הצבא המצרי, התנהלה בימי חג הסוכות. בדיוק בזמן שקראנו את הפטרת 'גוג ומגוג'

במלחמת העולם (הראשונה) קרסו 4 אימפריות, וארץ ישראל - אחרי 400 שנה - נכבשה מידי העות'מנים (=יתוגרמה' בפי היהודים). מלחמת ההכרעה (של אלנבי) על ארץ ישראל נמשכה כשנה (מאוקטובר 1917 עד ספטמבר 1918), וכללה כשמונה חודשים של הפוגה, כששני הצבאות חונים זה מול זה, מהירקון ועד נחל עוגיה. בסך כִּרְמוֹ, אחרי אלפי שנים, הכירו אומות העולם ב'בית לאומי' לעם היהודי בארץ ישראל, לפי הצהרת בלפור. מלחמת העולם הובילה במישרין לישועת עם ישראל בארצו.

במלחמת העולם השנייה עמדו הגרמנים-הנאצים בשערי מצרים וארץ ישראל, ובפלמ"ח כבר הכינו תוכנית התבצרות לקרב 'מצדה על הכרמל' - זכור לטוב הפילדמרשל הבריטי מונְטְגוֹמְרי, שניצח בקרב אל-עלְמִיין, והציל את היישוב היהודי בארץ מהשמדה.

כעבור 5 שנים אישרה עצרת האו"ם את החלטת 'החלוקה', שהביאה להקמת מדינת ישראל 'בדם ואש', במלחמת השחרור והעצמאות. המעצמה הבריטית, שבגדה בהצהרת בלפור, תמכה בצבא המצרי ובלגיון העבר-ירדני. מלחמת קיומנו הסתיימה בהפלת 5 מטוסים בריטיים שחגו מעל עמדות צה"ל, בניצחון.

במשך 30 שנה תמכה המעצמה הרוסית-סובייטית בצבאות מצרים וסוריה, ותמיכה זו הביאה במישרין לפרוץ מלחמות הישועה וההצלה בששת הימים וביום הכיפורים, בהן זכיתי לשרת כלוחם בחטיבת הצנחנים (55), בשחרור ירושלים, ובצליחת התעלה בסואץ. צליחת התעלה, שהביאה להכרעה ישראלית מול הצבא המצרי, למרות האיום הסובייטי והכוננות הגרעינית האמריקנית, התנהלה בימי חג הסוכות (התשל"ד), בהם קוראים את הפטרת 'גוג ומגוג'.

אבי מורי, ד"ר יחיאל בן-נון ז"ל שלח לי אז מכתב (שהגיע אלי בעיר סואץ), ובו כתב: 'בכל לבי אני מתפלל בימים האלה, שכבר יצאנו ידי חובת הנבואות הנוראות האלה'.
בכל לבי אני מצטרף לתפילה זו של אבי, מאז ועד היום.

יחזקאל מ - ארכיטקטורה נבואית

בסוף ימי המלוכה בנו שערים של 2 ו-4 תאים. איך ידע יחזקאל בגולה לתאר בדיוק את שערי שלמה, כשערי המקדש העתידי?

בנבואות החורבן יצר יחזקאל 'תיאטרון' נבואי, בנבואות הישועה (בשנה ה-14 אחרי החורבן) עבר הנביא ל'ארכיטקטורה נבואית' - 'האיש', שהדריך אותנו בירושלם לפני החורבן, "במראות א-להים" (פרקים ח עד יא), והראה לו תועבות וחטאים, הראה לו כעת חומה ושערים, במידות מדויקות.

גם בתורה (שמות כה עד מ) חוגגת האדריכלות ביריעות ובקרשים בהקמת המשכן, ואילו 'שרפים ואופנים וחיות הקודש' מתרוממים לשמים בסילוק השכינה. קשה לי להבין מדוע אוהבים 'אנשי קודש' את 'הרוחניות' (=הגלות), בעוד התנ"ך מתאר את הגאולה דווקא ב'חומריות', כאשר כבוד ה' יחזור לשכון בתוכה.

המפרשים הגדולים (כרש"י) חשבו, שהתאים היו לאורך החומה, מדרום לשער ומצפון. הגר"א הבין, שתאי השער היו משני צידי הכניסה (בניצב לחומה).

ההפתעה הגדולה בפרק הזה שמורה לארכיטולוג, פרופ' יגאל ידין*, שחשף בתל חצור שער ישראלי קדום המתאים בדיוק לתיאור האדריכלי בפרק הזה (לפי פירוש הגר"א) - "ותָאֵי השער... שלשה מִפֶּה ושלשה מִפֶּה, מִדָּה אחת לשלשתם... (מ, י). ידין קבע שהשער עם חומת הסוגרים הקשורה אליו, נבנה בימי שלמה. ואם לא די בכך, ידין גם מצא בחפירות תל גזר שרטוט של חצי שער דומה, ועל פי הצעתו חפרו ומצאו בדיוק את החצי השני, "מדה אחת" לששת התאים "מִפֶּה וּמִפֶּזוֹ".

בחמת זעם הסתערו חוקרים ('מינימליסטיים') לנתץ את השערת ידין, עד שפרופ' אמנון בן-תור חזר לחצור, והוכיח שוב (מה שאפשר לראות בעיניים) שחומת הסוגרים (מהמאה העשירית לפנה"ס) מתחברת לשער 6 התאים.

בסוף ימי המלוכה בנו שערים של 2 ו-4 תאים. איך ידע יחזקאל בגולה לתאר בדיוק את שערי שלמה, כשערי המקדש העתידי? יחזקאל עצמו הסביר – 'במראות הנבואה'!

* בספרו חצור, עמ' 187-203

יחזקאל מא - חורבן הזהב

האולם דומה, המידות זהות. אבל ההבדל הגדול נעוץ במה שהודגש אצל שלמה, ואיננו ביחזקאל

המידות ל"היכל" (40 על 20 אמה) ול"קֹדֶש הַקְּדָשִׁים" (20 על 20 אמה), הן אותן המידות מהבית שבנה שלמה (מלכים-א ו, ב-ג, טז-יז), והן כפולות ממידות המשכן (שמות כו, טו-כה). גם האולם שבכניסה דומה מאד לאולם שבנה שלמה (מ, מט).

ההבדל הגדול נעוץ במה שהודגש אצל שלמה, ואיננו ביחזקאל - אין שום בית למלך ("נשיא" בלשון יחזקאל), אין ציפוי עצים מהלבנון, וזהב לא נזכר, אין כרובים מקשה זהב, ולא כרובים עומדים בדביר. אין 'דביר'! אפילו ארון הברית לא נזכר. ב"קֹדֶש הַקְּדָשִׁים" לא מתואר שום דבר.

יש "כְּרוּבִים וְתַמּוּזִים" על הקירות, עם "פני אדם" ו"פני כפיר" (מא, יח-כ) בדומה לשלמה (מלכים-א ו', לה; ז', לו), אבל בלי זהב. לא נזכרו מנורות זהב בהיכל (שלמה יצק עשר; מלכים-א ז', מח-מט); לא נזכר שולחן לחם הפנים המצופה זהב, ולא מזבח זהב; "המזבח" הפנימי רק מ"עץ"... גובהו 3 אמות (כמו במשכן), ואורכו 2 (כפול מהמשכן), ונקרא גם "השֹׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי ה'" (מא, כב) - רק הוא נזכר בהיכל; אין 'ים', ואין 'מכונות'; יש שני עמודים מצדי הפתח (מ, מט), אבל לא נזכרו 'כותרות'.

האם מותר להשלים את החסר, מתוך הנחה שהנבואה קיצרה? בתיאור כה מפורט, זה לא אפשרי. גם חז"ל (הוריות יב) והרמב"ם (הל' בית הבחירה פרק ד, א) הבינו, שהארון עם הכפורת והכרובים נגנזו לעולמים עוד בימי יאשיהו (ירמיהו ג, טז-יז; דברי-הימים-ב לה, ג, שלא כפשוטו).

נשמעת כאן צעקה גדולה נגד גורמי החטאים והתועבות, שהביאו לחורבן הזהב והעושר של שלמה, בית המלך והפוליטיקה, וציפוי עצי הלבנון מְצוּר. רק הבית וקירותיו מדודים בדיוק - "וזה קֹדֶש הַקְּדָשִׁים" (מ"א, ד).

יחזקאל מב - מקדש מועט

מול 'ים הנחושת' הכביר שיצק שלמה על 12 בקר, מול 10 'מכונות', "אריות בקר וכרובים", ו"אופני נחשת", "מעשה שוֹשָׁן" ו-200 רימונים לכותרת, תיאר יחזקאל רק את זה

לפנינו מידות מרובעות של חצרות ולשכות והר הבית, ולכל לשכה, תכלית ברורה בקודש. בלי שום עושר, בלי שום קישוט, אפס זהב. המשכן במדבר מפואר ושוֹבָה עין לעומת הבית שמתאר יחזקאל, ואילו שלמה הוא כמובן ההפך הגמור.

מול 'ים הנחושת' הכביר, שיצק שלמה על 12 בקר (מלכים א ז, כג-כו), מול 10 'מכונות' (=פְּנִים לְפָיִוִּים), "אריות בקר וכרובים", ו"אופני נחשת" (שם, כז-לט), ושתי כותרות העמודים, עם "שִׁבְכִים... גְּדִלִים מעשה שְׂרָשְׁרוֹת", ו"מעשה שוֹשָׁן" ו-200 רימונים לכותרת (שם, טז-כ), תיאר יחזקאל רק:

"הנה לשכות הקדש
אשר יאכלו שם הכהנים אשר קרובים לה',
קדשי הקדשים, שם יניחו קדשי הקדשים..." (מב, יג);

בוני הבית השני הבינו שאין ארון כרובים ואין דביר, ורק חלל מרובע הוא "קדש הקדשים", אבל הם לא יכלו לוותר על מנורת הזהב – הם לא הסתפקו במראות המנורה שבנבואת זכריה (ד), הם יצקו אותה "מקשה זהב", כמו בתורה. ומה קרה? אנטיוכוס (ה-4, הרשע) שדד אותה.

יהודה המקבי יצא לקרבות טיהור ושחרור, ואז יצקו מנורת זהב חדשה, וקבעו חג חנוכה – עד שבא הורדוס (אדומי/יהודי/רומאי?), פירק את הבית השני, ובנה שוב (עם מיטב האומנים הרומיים) מקדש מפואר, עוצר נשימה. "מי שלא ראה בית המקדש בבנינו, לא ראה בנן מפואר מעולם... זה בנן הורדוס" (סוכה נא עב).

ומה קרה? טיטוס החריב את מקדש הורדוס המפואר, לקח לרומא את מנורת הזהב, ועיצב אותה על 'שער הניצחון' שלו, כסמל לחורבן היהודי. ואז חזרו חז"ל ליחזקאל עם מסכת 'מידות', שאין בה זהב וכלים, והמנורה לא נזכרת – רק לשכות רבועות לעבודת קודש מדויקת.

תיירים לא יבואו לראות? – האם אף אחד לא יפריע?

יחזקאל מג - פשע מלוכה

כדי להבין את הפוליטיקה של המלכים שיש להרחיק מן הבית העתידי, כדאי לתת מבט אחד קודר אל המלך יואש

עוד יותר מהרחקת הזהב, העושר והיופי, סוכני ההשחתה הידועים, חשוב להרחיק מהבית העתידי את הפוליטיקה של המלכים. הבית שבנה שלמה היה כפול - בית ה', ובית המלך החוסה בצילו ושואב ממנו ברכה וכוח (מלכים-א ז, א-יב) - אבל לא כך התנהלה הממלכה.

נבין הכל במבט קודר אחד אל המלך יואש (מלכים-ב יא), הניצול היחיד מטבח עתליה בזכות דודתו 'ה'ושבע, שגנבה אותו "מתוך בני המלך המומתים... בחדר המטות" (שם, ב-ג), והסתירה אותו 6 שנים בבית ה' - עד למרד יהוידע הכהן, שהמליך את יואש בן השבע "על העמוד כמשפט" (שם, יד) בעוד עתליה שומעת, מתקרבת, ומומטת "דרך מבוא הסוסים בית המלך" (שם, טז). הכל קרוב כל כך, וכל פשע ממלכתי מחלל גם את הקודש.

אך בבוא היום, וכבוד ה' ישוב אל מקדשו, ישתנה הכל -
ולא יטמאו עוד בית ישראל שם קדשי,
המה ומלכיהם בְּזוֹתָם,
וּבְפִגְרֵי מַלְכֵיהֶם בְּמוֹתָם;
בְּתֵתָם סָפָם אֶת סָפִי,
וּמְזוֹזָתָם אֶצֶל מְזוֹזָתִי,
וְהִקִּיר בְּיָנֵי וּבִינֵיהֶם,
וְטָמְאוּ אֶת שֵׁם קֹדְשִׁי
בְּתוֹעֲבוֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ,
וְאָכַל אוֹתָם בְּאֶפֶי -
עֵתָה יִרְחֲקוּ אֶת זְנוֹתָם וּפְגִרֵי מַלְכֵיהֶם מִמֶּנִּי,
וּשְׁכַנְתִּי בְּתוֹכְכֶם לְעוֹלָם (מג, ז-ט);

והנה פְּבֹד א-להי ישראל בא מדרך הקדים
אבל אין פירוט של מראות הכרובים והאופנים, ודי בקיצור:
כְּמִרְאָה אֲשֶׁר רָאִיתִי בְּבֵאֵי לְשַׁחַת אֶת הָעִיר...
וְגַם אֵין צוֹרֵךְ לְפָרֵט כִּימְלֵא כְבוֹד ה', הַבַּיִת (מג, ב-ה),

ורק 'פפות הרגלים' של 'כסא הכבוד' השוכנות בבית ה' 'לעולם', מודגשות בחזון גאולת המקדש.

*אדם זרטל (ז"ל) חשף אתרי פולחן ישראלים (גלגלים?) מתקופת ההתנחלות, וקיר התיחום המבדיל בין קודש לחול בנוי בצורת 'כף רגל' דורכת על האדמה - 'כפות הרגליים' לא נזכרו במראות הסילוק.

יחזקאל מד - איך מחנכים נשיא

נשיא יכול לעשות הכל, אבל יש כמה דברים, כמה שערים, שצריכים להישאר סגורים בפניו

'מלך בשר ודם' בישראל, נקרא ביחזקאל (לרוב) "נשיא"! מלכים ביחזקאל הם (לרוב) מלכי גויים, ובישראל הם נזכרים בהקשר שלילי - "וּבְפָגְרֵי מַלְכֵיהֶם" (מג, ז); גם "עבדי דוד", אחרי שיהיה לישראל רק "מלך אחד" - "ולא יִקְצוּ עוד... לשתי ממלכות" (לז, כב), לבסוף ייאמר - "ועבדי דוד נשיא להם לעולם" (שם, כה).

מה ההבדל בין 'נשיא' לבין 'מלך'? ההבדל הוא בשושלת - 'נשיא' מורם מעם, מנהיג ושליט, אבל לא מוריש שלטון לבניו. משה רבנו לא הוריש שלטון לבניו, ולא יהושע, אף לא אחד משופטי ישראל, או מנשיאי השבטים*.

כמו ש'כהן' מוריש כהונה, כך 'מלך' מוריש מלוכה - "למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל" (דברים יז, כ). זהו החשש הגדול מ'מלך' בתורה, מפני שיש בשושלת יומרה ל'מלכות עולם'; על כך אמר גדעון ל"איש ישראל", שביקשו שלטון קבוע שיעבור בירושה - "לא אֶמְשַׁל אֲנִי בְכֶם וְלֹא יִמְשַׁל בְּנֵי בְכֶם - ה' יִמְשַׁל בְּכֶם" (שופטים ח, כב-כג).

כאן נפתח תהליך 'חינוכי' על "הנשיא" (תוך שמירה על כבודו) - הוא ייכנס מהצד, "דרך אולם השער יבוא, ומדרכו יצא", הוא ישב "לאכול לחם לפני ה'", אבל השער הגדול למקדש (ממזרח) יישאר סגור "ואיש לא יבא בו" (מד, ב-ג) - "הנשיא" חייב ללמוד, שהכניסה הראשית למקדש שמורה לה' בלבד, ורק הוא 'מלך עולמים' - שלא כשלמה, יואש ועוזיהו שנכנסו להיכל, ואף שלטו בו.

הפתעה בלתי ידועה יש בקביעת יחזקאל, שהלוויים היו שותפים לחילול הבית הראשון, ואילו "הכהנים הלויים בני צדוק" (מד, טו) נשארו נאמנים גם בתקופות החילול, ושמרו "את משמרת מקדשי", ובזה שמרו על כהונתם לעולם.

*השוו [במדבר א](#), ד-טז; מול [במדבר לד](#), יח-כט.

יחזקאל מה - ועדת חקירה לפשעי מלוכה

תארו לעצמכם שהנשיא מקבל נחלה לעצמו, נדרש לממן את קרבנות הציבור במקדש ואף לתת מתנות לעבדיו - ועדת חקירה ו-4 מסקנות מרחיקות לכת

החזון הנבואי הגיע כאן לשיא המהפכה החוקתית-פוליטית: עיר המקדש לא תהיה עוד חלק מנחלות השבטים, אלא "תרומה לה", קדש מן הארץ" (מה, א) – ריבוע של 25.000 אמה מכל צד (במידות האמה הגדולה, 14-15 ק"מ), שאין בתוכו ל"נשיא" (=לממלכה) שום חלק ונחלה; לא ירושלים בינלאומית, אלא "קדש קדשים" (מה, ג).

500 אמה מכל צד – למקדש עצמו (מה, ב), ו-3000 מכל צד להר-הבית (מב, טז-כ); 25,000 על 10,000 אמה (14-15 על 6 ק"מ; יותר משטח ירושלים כיום), רק "לכהנים משרתי המקדש" – שטח דומה "ללויים משרתי הבית" (מה, ד-ה), ורק 20 אחוז מאותו שטח לאחוזת העיר (=לציבור, ולחקלאות לצורכי העיר); "ולנשיא, מזה ומזה לתרומת הקדש" (מה, ז).

תארו לכם – קרקעות הממלכה/ המדינה מרוכזות מיפו לאשדוד ועד נווה-אילן; ובמזרח, במדבר יהודה ובאזור יריחו (ברצועת רוחב של 14-15 ק"מ); עיר המקדש, מנוה-אילן עד מעלה-אדומים, ומשדה התעופה עטרות עד קבר רחל; הר-הבית תופס את רוב העיר העתיקה.

מסקנות 'ועדת החקירה' הנבואית על פשעי המלכים שגרמו לחורבן, מדהימות:

1. להרחיק כליל את הממלכה מהמקדש, ולהשאיר בו רק כוהנים נאמנים;
2. לתת לכהנים וללויים את רוב שטחי עיר המקדש, כנחלת קבע;
3. לתת ל"נשיא" (=לממלכה) שטחים נרחבים מצידי עיר המקדש, כדי שיוכל להוריש נחלות לבניו, ולתת מתנות לעבדיו, בלי לשדוד נחלות מהעם, בלי לנשל שום אדם, ולשמור על "משפט וצדקה", כייעוד בית אברהם, כמצוות התורה וכמוסר הנביאים;
4. "הנשיא" יקבל את תרומות החובה מהעם, ויממן את קרבנות הציבור במקדש; אבל לעולם לא ייכנס למקדש פנימה.

מסקנות מדהימות אלה נשארו גנוזות בתנ"ך, ובלי "נשיא" וכוהנים נאמנים, גם אי אפשר ליישמן.

יחזקאל מו - הפרשה של אליהו

שבועות, יום כיפור ושמיני עצרת לא נזכרים, אפילו הכהן הגדול לא נזכר. הפרק הזה הרעיש את הפרשנים לדורותיהם

יותר מהיעדר מוחלט של זהב, ומהשינויים העצומים בעיר המקדש ומסביבה, הרעיש הפרק הזה את חז"ל ואת הפרשנים לדורותיהם - דווקא בהיותו דומה, ושונה מאד, מחוקי הקרבנות שבתורה - אפילו כהן גדול לא נזכר ביחזקאל, ואין כניסה לקדש הקדשים; שלוש דעות נאמרו בגמרא (מנחות מה עמוד א):

1. המשנה אומרת, ש"פר... וששת כבשים" בראש חודש (במקום שני פרים ושבעה כבשים; במדבר כח, יא) באו ללמד הלכה - "אם לא מצא שניים, יביא אחד... אם לא מצא שבעה יביא ששה..." (וכך ברש"י);
2. רבי יהודה ור' יוחנן: "פרשה זו, אליהו עתיד לדורשה" - מעצמנו לא נבין!...
3. רבי יוסי ורב אשי: אלו קרבנות 'מילואים' (=מילוי ידיים להתחלת כהונה) לחנוכת המקדש העתידי (וכך ברמב"ם הלכות מעשה הקרבנות, פרק ב, יד-טו);

אכן, הקרבנות שזכרו בחנוכת המזבח (מג, יט-כו) הם במפורש קרבנות 'מילואים', וכך גם הפר לחטאת לכפרת הבית "בראשון באחד לחדש" (א בניסן), ו"בשבעה בחדש" (מה, יח-כ) - אולם בהמשך מדובר בקרבנות שבתות וחגים. שבועות, ימי התרועה והכיפורים ושמיני עצרת לא נזכרים!

ההסבר הרווח ('דעת מקרא') שמדובר בקרבנות שיקריב "הנשיא", בנוסף לקרבנות התורה, נראה סותר את חובת "הנשיא" לממן את קרבנות העם - "בחגים ובחדשים ובשבתות, ובכל מועדי בית ישראל" (מה, טז-יז) בתמורה לתרומות העם.

גם הסברות של חוקרי המקרא על זיקת יחזקאל לחוק הכוהני, שבתורה, אין להן יסוד, בגלל הפערים העמוקים - בתורה מתואר כשלוף אהרן בחטא העגל, ומות שני בניו (נדב ואביהוא)

בחנוכת המשכן, ואילו ביחזקאל, הכוהנים הנאמנים "בני צדוק", הם 'מושלמים' וכהן גדול לא נזכר.

'פוליטיקה כוהנית' מושחתת כמו שהתפתחה בימי בית שני, כלל לא עולה על הדעת ביחזקאל...
"פרשה זו עתיד אליהו לדורשה!"

יחזקאל מז - כשים המוות יקום לתחייה

מדוע הקל פרקנו על חכמים לשקול בשנית את תכניותיהם לגניזת ספר יחזקאל, ומה התכנית הכלכלית-גאוגרפית של הנביא להבראת ים המלח

הפרק הזה הקל על חכמי ישראל לדחות את תכנית המקדש העתידי ל'אחרית הימים', לא לגנוז את ספר יחזקאל (מנחות מה עמ' א), ולהשאיר את הספקות ל'אליהו' – מתי נדע ונבין את הכל?

כאשר "יצאו מים חיים מירושלם... בקיץ ובחורף יהיה" (זכריה יד, ח), "ומעין מבית ה' יצא..." (יואל ד, יח), ו"מים מפכים מן הכתף הימנית" (=הדרומית) של בית המקדש, שיהפכו אחרי 4000 אמה (=כ-2.3 ק"מ) לנחל גוֹאֶה "אשר לא יִעָבֵר", וים המלח יתרפא! (מז, ה-ט).

כדרכו של יחזקאל בנבואה, החיזיון המופלא מפורט מאד, דרמטי ועוצר נשימה. בכל מדידת "אלף אמה" במורד הנחל (=קדרון) המים עולים: "מי אֶפְסִים... מים בְּרָקִים... מי מְתַנִּים... מי שְׁחוּ...", ואז "אל שפת הנחל עץ רב מאד... ובאו הימה... ונרפאו המים";

בנוסף לחיזיונות ולארכיטקטורה הנבואית, ל'יועדת החקירה' לעיצוב המשטר, יש ביחזקאל גם 'תכנית כלכלית' עם בקיאות גאוגרפית. חלקו הצפוני של ים המלח, "מִעֵין גְּדִי עַד עֵין עֶגְלִים" (=פְּשָׁחָה) יקבל שכבה משמעותית של מים מתוקים, ולראשונה ישגשגו שם ענף הדיג, והפקת התרופות מעלי העצים המיוחדים שיצמחו על שפת הנחל (=קדרון) באפיקו התחתון. והחלק הדרומי, הרדוד, יישאר בסיס לתעשיות המלח – "בצאתיו וגִבְעָיו ולא יִרְפְּאוּ, לְמַלַּח נְתַנִּי" (מז, י-יא).

כעת מובן גם מדוע נעלמו הים והמכוונות שעשה שלמה ממקדש יחזקאל, שהרי "מִיָּמִינוּ מן המקדש הָמָּה יוצאים" (מז, יב).

כמה הפוך התיאור הזה מאמות המים שהולוכו את מי המעיינות מהר חברון לירושלים בסוף ימי בית שני, מפעל הנדסי כביר, שהכריז בתוקף: חזון הנביאים לא התממש עד כה, ואין לנו לסמוך אלא על עצמנו. בדיוק כך, גם בחזון הציוני, בין השאר ביחס לים המלח.

יחזקאל מח - מהפכת יחזקאל הַמְּהֻמָּת

חלוקת הארץ מחדש - חינוך מחדש גם לשבטי ישראל. הארץ תתחלק מחדש לשבטים ברצועות רוחב שוות, ממזרח למערב, בהתעלמות מוחלטת מתוואי שטח ונוף - אין כנרת ואין תבור, אין כרמל וגלבוע ועמק יזרעאל, אין שרון ושומרון והר חברון, אין שפלה ונגב - אין זכויות לשבטים מהעבר, לא מברכת יעקב ולא מברכת משה - חלוקות הנחלות של משה ויהושע בטלות ומבוטלות. מלחמות האחים ופשעי החורבן מחקו הכל.

הגבולות החיצוניים (של 'ארץ כנען'; במדבר לד) נשמרים (ומתוארים בלי הרים ונוף, רק ברצף של שמות מקומות), אבל בתוכם - יהודה ובנימין יתחלפו - בנימין מדרום לעיר המקדש, ויהודה מצפון. ראובן 'יחבר' בין יהודה לאפרים ומנשה, אולי כדי לממש את חזון השלום בין עץ יוסף לעץ יהודה (לז); יששכר וזבולון יורדים מהעמקים הצפוניים דרומה, לנגב הצפוני; אין נחלות בעבר

הירדן מזרחה; ראובן וגד עוברים מערבה; דן וגד, שני שבטים לוחמים, מחזיקים גבולות צפון ודרום - כל השבטים מקצה עד קצה, ממזרח למערב.

הגרים "הגרים בתוככם, אשר הולידו בנים בתוככם" (מז, כב-כג) יקבלו נחלה שווה וזכויות מלאות "כְּאִזְרַח בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל", בתוך השבטים במקום מגוריהם! מאידך, "כל בן נכר, עָרַל לֵב וְעָרַל בֶּשֶׂר, לא יבוא אל מקדשי" (מד, ט).

אתם מכירים מישהו שיתמוך במהפכת יחזקאל המְמַמֵּת, שמשפילה לעפר את כל גאוות השליטים, את כל זכויות השבטים ונכסיהם, את כל השקפות העולם (הממלכתיות, הלאומיות, התורניות, וגם הליברליות); שמעניקה את מלוא הכוח לקבוצה קטנה של כוהנים נאמנים, ואלה לא יתנו גם לְעַרְלֵי-לֵב לְבֹא לְמִקְדָּשׁ? (איך בודקים זאת?); שמעניקה לגרים נחלה וזכויות אזרח שוות בארץ, אבל אוסרת על 'נכרים וְעַרְלִים' לְבֹא לְמִקְדָּשׁ? וההפתעה העצומה בנשימה האחרונה - שינוי השם 'יְרוּשָׁלַם' - ל'יְהוּשָׁמָה'!

יחזקאל - סיכום - השבון נפש

על גוג ומגוג; על אידיאל מרובע חסר רגשות; על ביטחון מוחלט בקבוצת כוהנים נאמנה; על מהפכה חוקתית ששום אדם לא יתמוך בה; יחזקאל משאיר לנו המון חומר למחשבה

כגודל ההשתאות כך עומק הזעזוע.

השתאות על האומץ; על השפה העשירה; על המשלים המפתיעים; על שיאי הדרמה הנבואית של כל הזמנים (שום תאטרון לא ישווה ליחזקאל); על אופקי ההשכלה בתרבויות העולם העתיק (ובפוליטיקה, ובכלכלה); על האחיזה בשופר הנבואי בלי להרפות אף לרגע; על 'הארכיטקטורה הנבואית' עם 'האידיאל המרובע'; על 'ועדת החקירה' הנבואית לחורבן הבית הראשון; ועל תכנית המהפכה המדהימה לסילוק כל גורמי ההשחתה והכישלון, ולכינון מלכות ה' השלמה בעיר המקדש, 'יְהוּשָׁמָה';

זעזוע על עולם דתי-נבואי שבנוי כולו על מידת הדין לבדה, ללא רחמים; על אבדן 'זכות אבות' ויסגולת ישראל; על ההשוואה לסדום; על תיאורי הזנות; על יציאת מצרים בלי זכות וחסד; על "חֲקִים לֹא טוֹבִים וּמִשְׁפָּטִים לֹא יִחִיו בָּהֶם" (כ, כה); על 'תורת גמולי' שרואה רק רועים ושליטים, ומתעלמת מהמוני הנדפאים בעדר הצאן; על ההתעלמות מפשעי בבל ומנפילתה; על גאולת קיבוץ גלויות בלי שום זכות וחסד; על 'גוג ומגוג'; על 'אידיאל מרובע' חסר רגשות; על ביטחון מוחלט בקבוצת כוהנים נאמנה (אהרן הכוהן יכול להיכשל, אבל לעולם לא 'בני צדוק'); על מהפכה חוקתית, ששום אדם לא יתמוך בה;

אני מקבל מיחזקאל המון חומר למחשבה ולחשבון נפש;

אני נשאר עם 'תורת משה', שיש בה גם חולשות וכישלונות וגם מידות הרחמים. אני נשאר עם ההלכה, שיש בה גם התחשבות ואנושיות (אם אין 7 כבשים מביאים 6, וגם פחות), ואני נשאר עם הציונות האחוזה בארץ ישראל הראלית, ובירושלים, שבה ה' גם מברך את מעשי ידינו.

ואני מאמץ בכל לב את חזון האיחוד של 'שני העצים' (לז, טו-כב), היהודי והישראלי, "לעץ אחד... בארץ, בהרי ישראל".

הושע א - המשוגע הזה

זעקות ומחאות נשמעו מכל עבר. היו שניסו לתקן את דברי הנביא. אבל הרוב פשוט השתוללו מזעם - איך הוא מעז? מדוע בא המשגע הזה אלינו?

לא היה אדם אחד בשומרון אחרי בית אחאב, שלא ידע מי זו "אשת זנונים" - "עד זנוני איזבל" אִמְךָ וְכַשְפִּיָּה הַרְבִּים" (מלכים-ב ט, כב) - הלוא זו הייתה סיסמת מרד יהוא לחיסול המלך יהורם וכל בית אחאב. הכינוי "גִּמְרַת בַּת דְּבָלָיִם" לא הטעה איש בשומרון, ואולי גם יכלו להבין בו רמזים, שנעלמו מאתנו.

גם לא היה אדם בשומרון, שלא ידע מיהם שני הבנים והבת, "יִלְדֵי (אשת) זְנוּנִים": יהורם - שֶׁהָרְגוּ יְהוּא בִּיזְרְעָאֵל; עתליה "לֹא רָחֵמָה" - האכזרית, שרצחה ילדים ותינוקות בבית דוד (מלכים-ב יא, א-ב); ואחזיהו "לֹא עֲמִי" - ששלח לשאול באלילי עקרון (מלכים-ב פרק א).

כמאה שנה (יהוא - יהואחז - יואש - ירבעם) חגגו בשומרון את חיסול 'אִשְׁתֵּי הַזְנוּנִים', ובית אחאב כולו. ברגע שהנביא הושע פתח במחזה הנבואי המזעזע, כולם מָחוּ פְּפִים; אולי נזכרו בנבואת היזרעאלי, שאיזבל פקדה על רציחתו כדי שאחאב יירש את כרמו (מלכים-א כא, ח-טו) ובכל אותם נביאים ובני נביאים, שאיזבל 'הכריתה' (=רצחה; מלכים-א יח, ד).

ואז רעם קולו של הנביא בשם ה' - "כי עוד מעט ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא, והשִׁבְתִּי מִמְּלָכוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל" (א', ד). זעקות ומחאות נשמעו מכל עבר - היו שניסו 'לתקן' את הנביא: 'בית אחאב! 'בית אחאב' התכוונת! 'בית יהורם', ניסה מישהו. אבל הרוב פשוט השתוללו מזעם - איך הוא מעז?! "מדוע בא המשגע הזה" (מלכים-ב ט, יא) אלינו?!

הנבואה השיגה את מטרתה - לזעזע את שומרון! 'אַתֶּם (=שומרון בימי בית יהוא) לא יותר טובים מ'אשת הזנונים' ההיא ומילדיה, והפעם, הבעיה היא בחברה כולה ולא בבית המלך; לכן, לא צפויה החלפת שלטון ביזרעאלי, אלא אבדן הממלכה כולה "בעמק יזרעאל".

הושע ב- ד"ש מאיזבל

הושע מביא כאן נבואה קדומה מתקופת בית אחאב. מי היא גומר, מי היא 'לא רוחמה', ואיפה נכנס המדבר לסיפור?

בפרקנו עשה הושע צעד מדהים נוסף ומביא נבואה קדומה, כולה מתקופת בית אחאב, והיא הרקע לדמויות ולשמות שבפרק א.

איך יודעים? הנבואה מתארת 'פולחן בעלי בצבעים עזים וברורים, שאיזבל ("לא אשתי") הביאה לשומרון, ובתה עתליה ("לא רחמה") הכניסה לירושלם. יהוא בן נמשי ויהוידע הכהן השמידו כליל את מקדשי הבעל (מלכים ב י, טו-כח; יא, יח). בימי ירבעם בן יואש כל זה כבר היה זיכרון היסטורי רחוק.

העונש על פולחן הבעל בנבואה הקדומה היה חזרה למדבר, כמו ביציאת מצרים, כדי להיטהר ולשוב לארץ מחדש - "וענתה שמה כימי נְעוּרֶיךָ, וכיום עֲלוֹתָהּ מֵאַרְץ מִצְרַיִם" (ב, יז); ואכן, התנועה הנבואית בימי אליהו ואלישע ברחו למדבר מפני רדיפות איזבל, והמדבר הפך לנביאים לאורח חיים, עד כדי השקפת עולם.

אליהו הסתתר ב"נחל כרית אשר על פני הירדן" (מלכים א יז, ג), ואחרי מעמד הר הכרמל ברח לחורב (שם יט); לאלישע ולבני הנביאים היה מושב-מקלט ביריחו ועל הירדן (מלכים ב ב, יח-כב; ד, לח-מד; ו, א-ז); יהונדב בן רָקָב, אבי האידיאולוגיה 'המדברית' (ירמיהו לה, ו-ז), היה השותף העיקרי בהשמדת פולחן הבעל בידי יהוא (מלכים ב י, טו-ז).

הנבואה הקדומה פתחה ב"ריבו באַמְקָם (=שומרון של איזבל) ריבו, כי היא לא אשתי ואנכי לא אישה...". וחתמה באירוסיין טהורים (בלי 'בעל'), וכמו בנבואת 'אחרית הימים' בישעיהו (ב, ב-ד), יש לקרוא גם כאן את הפתיחה כחלק מהסיום:

"...ואמרתי ללא עמי (=בית אחאב) עמי אתה,
הוא יאמר א-להי –
– והיה מספר בני ישראל כחול הים...
והיה בַמְקוֹם אשר יֵאמֶר להם לא עמי אַתֶּם,
יאמר להם בני א-ל חי... כי גדול יום יזרעאל;
אֶמְרוּ לְאַחֵיכֶם עמי,
וּלְאַחֲתֵיכֶם רַחֲמָה".

הושע ג - עוד אישה בוגדת

אם אשת הזנונים היא שומרון של איזבל, מיהי האישה המאנפת השנייה?

את רעיון הנבואה הקדומה למדתי ממחקרו הגדול של יחזקאל קויפמן*, אולם ההוכחות המכריעות שלו נמצאות כולן בפרק ב. הוא סבר, שפרקים א-ג כולם שייכים לנביא קדום, ולכן נאלץ 'לתקן' בפרק א ('בית יהורם', במקום "בית יהוא"), אבל לא הסביר את הצורך באשה "המנאפת השנייה" שבפרק ג, ואת משמעות שתי הנשים כשתי תקופות.

'אשת הזנונים' ("אַמְקָם... לא אשתי") היא שומרון של איזבל, ואילו האישה (שבפרק ג) היא שומרון של ימי הנביא - "כְּאַהֲבַת ה' את בני ישראל, והם פָּנִים אל אלהים אחרים..." (ג, א).

במחזה הנבואי** השני כבר שורר עצב עמוק, כי נביאי 'המדבר' לא יושיעו עוד - רק הזמן הארוך שהנביא 'קונה' בכסף ובשעורים כדי שתשב לבדה, יחולל תשובה (ג, ג-ה):

"...ימים רבים תִּשְׁבִּי לי, לא תִּזְנִי ולא תִּהְיִי לאיש (אחר),
וגם אני אֵלֶיךָ (=אשאר נאמן);
כי ימים רבים ישבו בני ישראל (=בארץ!),
אין מלך ואין שָׂר (=בשומרון),
ואין זבח ומִצְבָּה, ואין אֶפֶוד וְתַרְפִּים (=בבית אֵל וּבְדָן);
אחר יָשְׁבוּ בני ישראל
וּבְקִשׁוּ את ה' א-להיהם ואת דוד מֶלֶכָם (=חזקיהו; יאשיהו),
וּפָחְדוּ אל ה' ואל טובו, באחרית הימים" (=בדורות הבאים).

*תולדות האמונה הישראלית, כרך ג' (תשל"ב), עמ' 93-107.

**הרמב"ם (מורה-נבוכים ב, מז) קבע בתוקף, ש"אשת זנונים" הוא רק משל שנאמר להושע ב'מִרְאָה הנבואה', וה' לא עשה את נביאיו שוטים ופושעים; אבל הרמב"ם לא הסביר איך נבואת 'מִרְאָה' כזאת תשפיע על שומעיו של הנביא, וגם החולקים על הרמב"ם לא הסבירו זאת; ההסבר הגאוני של קויפמן - 'מחזה נבואי', בו אשת הנביא מופיעה בשתי הצגות בתפקיד 'אשת הזנונים', וה"מנאפת" השנייה, מסביר הכל בפשטות, בלי לתת דופי בנביא ובנבואה.

הושע ד - שלב הגרורות

הפרק הקודם תיאר גידול ממאיר וממוקד בשומרון בדמותה של איזבל. אולם גם משנכרת הגידול, מתגלה השפעתו על החברה כולה

תיאור מפורט של החברה הישראלית בימי השפע וההצלחה של ימי ירבעם בן יואש, משלים את התיאורים הנוקבים של עמוס. כשם שפרק ב (הנבואה הקדומה) מסביר את המחזה של פרק א ('יאשת הזנונים' וילדיה), כך פרק ד מסביר את המחזה של פרק ג, האישה השנייה, "אַהֲבַת רַע (=ממלכת ישראל שה' אהב אותה) וּמְנַאֲפֹת" (=והיא בוגדת).

"...כי ריב לה' עם יושבי הארץ,
כי אין אמת ואין חסד, ואין דַעַת א-להים בארץ;
אֵלֶּה וְכַחַשׁ, וְרֵצַח וְגַב וְנֶאֱפָר צוֹי,
וְדָמִים בְּדָמִים נִגְעוּ...
וְעַמָּד קְמָרִיבִי כֹהֵן (=אכן עושים מריבה עם כהן)*
כְּרָבָם (=ככל שהם רבים וחזקים), כן חטאו ליי" ... (ד, א-ז);

כאשר היה גידול ממאירי ממוקד בשומרון, בדמותה של איזבל, ואחרי הכישלון של אליהו הנביא לשכנע את אחאב לשלוח אותה בחזרה לצידון, בא מרד יהוא והשמיד את בית אחאב כולו עם פולחן הבעל, וכתר את 'הגידולי'.

בימי ירבעם בן יואש, כבר התפשטו 'הגרורות' לכל מקום:
"והיה קָעַם כְּכַהֵן...
זָנוֹת וַיִּין וְתִירוֹשׁ יִקַּח לָב...
כי רוח זְנוּנִים הִתְעָה...
על כן תִּזְנֶינָה בְנוֹתֵיכֶם, וְכִלּוֹתֵיכֶם תִּנְאָפְנָה...
וְעַם לֹא יָבִין יִלְבָּט" (=לא ידע מה לעשות)** (ד, ט-יד);

בפרקים האלה לא נזכר השם 'אשור' (כמו בעמוס, ובישעיהו א-ו) – רק אחרי ימי ירבעם הופיעו צבאות אשור בכל האזור, ובפרקים הבאים (ה-ו) נקרא עליהם (כמו בישעיהו מפרק ז).

הפרק מסתיים בשיר קינה (ד, יז-יט).

* האות "כ"ף (במילה) קְמָרִיבִי, לאמת הדבר" (רד"ק), וראו בספרו של א"מ יחיאל בן-נון ז"ל, ארץ המוריה – פרקי מקרא ולשון, מעמ' 287; התיאור רומז למריבה עם אהרן הכהן, ממנה יצא העגל (שמות ל"ב, א-ו).
** כך פירשו ראבי"ע ורד"ק לפי הערבית.

הושע ה - מלחמת האחים הראשונה בישראל

אנרכיה פנימית ונקמה - הושע מגלה לנו פרטים חדשים, שאינם כתובים בספר מלכים, על המלחמה בגבעה

סיפור ה'פילגש' (שהופקרה, נאנסה ונרצחה) בְּגִבְעָה' (שופטים יט-כ) הוא מלחמת האחים הראשונה בישראל, ואחריו היו עוד ועוד (יפתח; שאול ודוד; פילוג המלוכה; אָסָא וּבַעֲשָׂא; מרד יהוא; יואש ואמציהו), והנה מביא לנו הושע עוד סיפור בלתי ידוע, ששאב 'השראה', מהמלחמה על 'הגבעה' (ה, ח-ל):

תקעו שופר בְּגִבְעָה, חֲצֹצְרָה בְּרָמָה,
הריעו בית אֶן, אַחֲרֵי־בְנִימִין (לתקוף את בית-אל, ואת אפרים)
אפרים לְשִׁמָּה תִהְיֶה בְיוֹם תּוֹכַחָה,
בשְׂבִטֵי יִשְׂרָאֵל הוֹדְעֵתִי נְאֻמָּנָה;
היו שָׂרֵי יְהוּדָה קְמָסִיגִי (=אכן, מְסִיגִי) גְבוּל...

כל זה קרה מתי? כשבית יהוא קרס - זכריהו בן ירבעם מלך בשומרון "ששה חֲדָשִׁים" ונרצח על ידי "שָׁלֹם בֶן גִּבְשִׁי" (מהגלעד), שמלך "יָרַח יָמִים בְּשֹׁמְרוֹן", ונרצח בידי "מנחם בן גדי מתרצה" (מלכים-ב טו, ח-יד) -

עֵתָה יֹאכְלֶם (מלך של) חֲדָשׁ*,
אֵת חֲלָקֵיהֶם (= כל חלקה טובה; ה, ז);

מלחמת האחים בתוך ממלכת ישראל השתוללה בעיקר בין הגלעד, לבין השומרון, וגם כוהני הבמות היו מעורבים בה (ו, ח-י) -

גלעד קרית פְּעֻלֵי אֶוֹן עֶקֶבָה מְדָם;
וְכַחֲפֵי אִישׁ (= וְכֹן, מְאַרְבִּים הִיוּ מְחַפִּים), גְּדוּדִים,
חָבֵר כְּהֵנִים, דָּרָךְ יִרְצָחוּ שְׂכָמָה (= בדרך לשָׁכָם)...
בבית ישראל ראיתי שְׁעָרוֹרִיָּה...

מה שלא כתוב במלכים, והושע משלים - שְׁשָׁרֵי יְהוּדָה ניצלו את האנרכיה הפנימית בישראל להתקפה על בית-אל ואפרים, אולי מתוך הכעס על פילוג המלוכה ועל המקדש בבית-אל, וכנראה גם כנקמה על פריצת חומת ירושלים על ידי יואש מלך ישראל (אחרי המלחמה בבית שמש; שם יד, יא-יד).

וכל זה, כאשר צבאות אשור עומדים בשערי הארץ, בין מצפה גלעד לבין התבור - "כי פַּח הַיִּתָּם לְמִצְפָּה, וְרִשְׁת פְּרוּשָׁה עַל תְּבוֹר, וְשַׁחֲטָה שְׁטִים (בורות מלאים גופות הרוגים) הַעֲמִיקוּ" (ה, א-ב).

*כפירוש המלבי"ם.

הושע ו - הפוליטיקה המפוזרת שגברה על הכל

מצד אחד קריאה לתשובה, ומן הצד השני קריאה לאשור. מי ניצח, ומדוע?

שתי תגובות הפוכות נשמעו (כנראה) בממלכת ישראל לנוכח הקריסה, ומלחמת האחים הנוראה - קריאה לתשובה מתוך החרדה מ'סילוק השכינה' (ה, טו) - "אַלְךָ אָשׁוּבָה אֶל מְקוֹמִי, עַד אֲשֶׁר יִאָשְׁמוּ (= ירגישו אשמים) וּבִקְשׁוּ פָּנַי, בְּצַר לָהֶם שְׁחַרְנְנִי" -

לָכוּ וְנָשׁוּבָה אֶל ה',
כִּי הוּא טָרַף וְ(הוא) יִרְפָּאֵנוּ,
(הוא) יִדְּ וְ(הוא) יִחַבֵּשֵׁנוּ;
יִחַיְנוּ מִיָּמִים (של מכות) -
ביום השלישי יִקְמְנוּ וְנַחֲיָה לַפְּנִי;
וְנִדְעָה נִרְדְּפָה לְדַעַת אֶת ה'
כְּשֶׁחַר נָכוֹן מוֹצֵאוֹ (= אור בוקר היוצא בביטחון),
וְיָבוֹא כְּגֶשֶׁם לָנוּ,
כְּמִלְקוֹשׁ יוֹרֵה אֶרֶץ (= כגשם הממלא את קש התבואה, שיוֹרֵד עַל שְׂדוֹת שׁוֹפְעִים); (ו, א-ג).

אם אמנם נשמעה קריאה כה מופלאה בממלכת ישראל לפני חורבנה, מדוע הנביא דחה אותה? מדוע לא נאחז בה לחזק אותה? מדוע אמר עליה (ו, ד) -

מִה אֶעֱשֶׂה לָךְ אֶפְרַיִם?
מִה אֶעֱשֶׂה לָךְ יְהוּדָה?
וְחִסְדְּכֶם פָּעַנָּן בְּקָר, וְכִטַּל מְשַׁכִּים הַלָּךְ!

לדעתי, הפוליטיקה המפוחדת בשומרון גברה על הקריאה לתשובה ולפיוס בין יהודה לישראל, ובין גלעד לשומרון, והפכה את אור הבוקר הבטוח לענן בוקר, שלבטח יתפזר בתוך זמן קצר.

ההנהגה בשומרון הגיבה להתקפה הנפשעת מיהודה, בבקשת סיוע מאשור! בכך 'פתחה את הדלת' לתגלת פלאסר להטיל את מרותו ואת סמכותו על הרי ישראל. מעתה הכל יהיה תלוי בפוליטיקה האשורית, ובכוח הצבאי הזר והכובש -

עֲשׂוּק אֲפָרִים רְצוּץ מִשֵּׁפֶט...
וַיֵּרָא אֲפָרִים אֶת חֲלִיוֹ...
וַיֵּלֶךְ אֲפָרִים אֶל אֲשׁוּר,
וַיִּשְׁלַח אֶל מֶלֶךְ גַּרְבַּ... (=האויב, שְׂיָקָה בו; ה', יא-ג);

האחים החשמונאים, הורקנוס ואריסטובולוס, נהגו בצורה דומה (כמאה שנים אחרי 'חנוכה'), כאשר התייצבו להכרעה ביניהם לפני פומפיוס*, וזה כבש את ירושלים והפך אותה לחלק מהאימפריה הרומית.

*קדמוניות היהודים ספר 14 (ירושלים תשל"ג), עמ' 120-122.

הושע ז - נרדמו בשמירה

פוליטיקה עלובה, הנהגה חלשה ואסטרטגיה מוטעית. כך נשרפה המאפייה

מכאן עד סוף נבואות הושע (בן בְּאֵרִי), מדובר בימי הושע (בן אֵלָה), המלך האחרון בשומרון. אנו יודעים זאת מהזכרת מצרים מול אשור – "מצרים קראו, (נגד) אשור הלכו" (ז, יא; מלכים ב יז, ג-ו).

פוליטיקה עלובה של מרידות נגד אשור בחסות מצרים היו הסיבה הישירה לחורבן שומרון (ובהמשך גם לחורבן יהודה). שומרון יכלה לשרוד כממלכה קטנה וכנועה – "כִּי־פָאֵי לִישְׂרָאֵל" (ז, א), בהשלמה עם אבדן הגליל והגלעד והשרון, ובהמתנה לירידת אשור (ואחריה בבל) מהבמה העולמית, כפי שהציעו הנביאים (מישעיהו עד ירמיהו). מי שבאמת ציפה לכך, נפל בטעות חמורה.

מותו של תגלת פלאֶסֶר (ה-3), הכובש האשורי הגדול, עורר תחושה שהאימפריה האשורית נחלשת, שֶׁלְמִנְאֶסֶר (ה-5) לא נראה כשליט גלובלי, ורבים טעו לחשוב שבהתארגנות חזקה של ממלכות רבות ובסיוע מצרי מסיבי, ישתנה הכל (כך חשבו גם בתחילת ימי סנחריב).

חזקיהו, שעלה אז למלכות יהודה, פעל בדרכו של ישעיהו, ועסק (בשנותיו הראשונות) בתיקון פנימי, מוסרי ודתי, מבלי לנטות אחרי רעיונות המרד. הושע בן אֵלָה לא הצטרף לחזקיהו ונגרר לפוליטיקה המצרית מבלי להבין את האסון הצפוי – "זוֹ לַעֲגָם (=אסונם) בארץ מצרים" (ז, טז);

אנו היינו אומרים על המלך ושריו 'נרדמו בשמירה' (וזה מתאים למשל הצופה במגדל ביחזקאל). הושע מתאר את שומרון כמאפייה שהאופה קיים בה משתה שיכורים – העוגות לא נהפכו בתנורים, והמאפייה כולה עלתה באש.

"...כִּמוֹ תִנּוֹר בְּעֵרָה מְאִיָּה,
יִשְׁבּוֹת מְעִיר (=יפסיק לעבוד), מְלוּשׁ בְּצֶק עַד חֲמֻצָתוֹ;
(חגיגת) יום מְלִכְנוּ, הֶחְלּוּ שָׂרִים (=הביאו מחלה) חֲמַת מִיּוֹן...
כֹּל הַלֵּילָה יִשָּׁן אֲפָהֶם – בְּקָר הוּא בְּעֵר כְּאֵשׁ לְהִבָּה;
כֹּלֶם יִחְמוּ כְּתִנּוֹר וְאָכְלוּ אֶת שִׁפְטֵיהֶם,
כֹּל מְלִכְיָהֶם נָפְלוּ, אִין קָרָא בְהֶם אֱלִי".

הושע ה - רק על העגל לבדו

נטורי קרתא משתמשים בפסוק מפרקנו כנגד מדינת ישראל. ומה חושב על כך הרב צבי יהודה קוק?

כשהייתי צעיר הייתי קורא מודעות ירושלמיות. באחת מהן צוטט פסוק מפרקנו נגד מדינת ישראל: "הם המליכו ולא ממני" (ח, ד); לא ידעתי אז דבר על נבואות הושע, ורק זכרתי שבשיר השירים (ה, ז), "שִׁמְרֵי הַחֲמוֹת" (=נטורי קרתא) הם דווקא הגויים המכים ופוצעים את הרעיה, היא 'כנסת ישראל'.

אחרי שנים גיליתי את דברי התלמוד הירושלמי (הוריות ג, ג), שמלכי ישראל (כולל עמרי ואחאב) היו שקולים כמלכי יהודה (מבית דוד) – עד בית יהוא! אחר כך "בליסטיא היו נוטלין אותה" (=את המלכות); אז הבנתי את הושע – דווקא המלכים האחרונים בשומרון, שתפסו שלטון ברציחות, במלחמת האחים, לא היו לגיטימיים בעיני הנבואה. וכך פסק הרמב"ם (הלכות גזילות סוף פרק ה) שתופסי שלטון בכוח בלי הסכמת העם, נחשבים ליסטים, ואין תוקף לשלטונם.

כששאלתי את מו"ר הרב צבי יהודה קוק על ראשי מדינת ישראל, אמר לי – 'אף אחד מהם לא גרוע כמו אחאב, שאלהו הנביא רץ לפני מרכבתו' (מלכים א יח, מו). מו"ר הרב ללמד ספר 'הכוזרי', ובו (מאמר א, צב-צז) מצאתי הגנה מפתיעה על חוטאי העגל, שלא התכוונו להחליף את אמונתם בה' מוציאם ממצרים, אלא שיצרו תמונה אסורה, לעומת 'ארון וכרובים', שעליהם נצטוו.

חשבתי אז, שזו הגנה מאולצת ורחוקה מפשט הכתובים. אחרי שנים, הגעתי למוזיאון ארצות המקרא בירושלים, ושם ראיתי להפתעתי פסל אליל רוכב על פר; אז הבנתי, שאצל בני ישראל באמת היה רק עגל לבדו, בלי פסל.

ריה"ל אכן צדק בדבריו, ואף על פי כן גדול החטא, 'להציב' (חלילה) את 'הבִּלְתִּי נִרְאָה' על גבי עגל, ולומר "אלה אלהיך..." (שמות לב, ד), "ולא א-להים הוא, כי שִׁבְבִים יהיה עגל שִׁמְרוֹן" (ח, ו).

הושע ט - אל תשמח ישראל

בביקור בניו-יורק שאלתי אם גם לחסידי סאטמר יש עיירת נופש בקיץ כמנהג אמריקה - אמרו לי: בוודאי! אמרתי: אם כך, כבר נטשו גם הם את 'גִּזְרַת הגלות'.

מתנגדי הציונות היותר חריפים נופפו בפסוק הזה, בטענה, שיהודים בגולה מְנוּעִים מלשמוח כמו הגויים:

אל תשמח ישראל,
אל גיל פְּעָמִים...
לא יִשְׁבּוּ בארץ ה' (ט, א-ג);
וְיִהְיוּ נְדָדִים בְּגוֹיִם (ט, יז).

אכן, הציונות חרתה על דגלה להחזיר את עם ישראל לארצו ולשמחת חיים טבעית.

בביקור בניו-יורק שאלתי אם גם לחסידי סאטמר יש עיירת נופש בקיץ כמנהג אמריקה - אמרו לי: בוודאי! אמרתי: אם כך, כבר נטשו גם הם את 'גִּזְרַת הגלות', אלא שבחרו לשמוח כגויים אמריקאים, בטומאת העמים.

הפרק הקשה הזה מתאר את הגלות - בלי קרבנות לה', ובלי חגים.
מה תַּעֲשׂוּ ליום מועד,
וליום חג ה'?

כלל לא עלה על דעת הנביא, שאפשר לחגוג חגים לה' על אדמה טמאה:
לא יִסְכּוּ לה' יין,

ולא יִעָרְבוּ לוֹ זְבַחֵיהֶם,
כָּל־חַם אוֹנִים לָהֶם (=שִׁטְמָא באוֹנִוֹת עַל מַת),
כָּל אֲכָלְיוֹ יִטְמָאוּ... (ט, ד-ה);

וכל-כך למה? הלוא ה' אהב את ישראל ובחר בהם.
כְּעֵנְבִים בְּמַדְבַּר מִצְרַיִם יִשְׂרָאֵל*,
כְּבִכּוֹרָה בְּתַאנָּה בְּרֵאשִׁיתָהּ" (ט, י)?

שני חטאים הכריעו את הכף נגד האהבה - חטא "בעל פעור", שהיה הדגם הראשון לפולחני הזנות בשומרון מימי איזבל; וחטא "הגבעה", הדגם הראשון למלחמת האחים, שהחריבה מבפנים כמעט כל דבר, עוד לפני חורבן שומרון בידי צבאות אשור. ואפרים (גורם) להוציא אֶל הָרֶגְ בְּנֵיוֹ (ט, יג).

רק כאשר כל זה כבר החל להתרחש:
בָּאוּ יְמֵי הַפְּקֻדָּה,
בָּאוּ יְמֵי הַשְּׁלָם (=העונש),
יָדְעוּ יִשְׂרָאֵל.

הבינו אנשים בישראל כי הנביא ה"צפה"**, שקראו לו בשמות גנאי - אֲוִיל הַנְּבִיא! מְשַׁנֵּעַ אִישׁ הָרוּחַ - הוא שראה נכוחה, והזהיר ממלכות "פֶּחַ יְקוֹשׁ". אך לא היה לו שומע.

* הושע קדם לירמיהו
** הושע קדם ליחזקאל

הושע י - קשת ישראל

שלוש פעמים תיאר הושע את השבירה הצבאית של ממלכת ישראל, ולא במקרה מכוונים כולם לגליל התחתון ולעמקים

מהו "שִׁד שְׁלֹמֹן" (=שְׁלֹמֹנֶסֶר)?

שלוש פעמים תיאר הושע את השבירה הצבאית של ממלכת ישראל -
...ושברתי את קשת ישראל בעמק יזרעאל (א, ה);
...כי פֶּחַ הָיִיתָם לְמִצְפָּה (=מִצְפָּה גִלְעָד), ורשת פְּרוּשָׁה עַל תְּבוֹר (ה, א);
...וכל מְבַצְרֵיךָ יוֹשֵׁד (=יִישׁדֹדוּ), כְּשֵׁד שְׁלֹמֹן בֵּית אֲרָבָאֵל בְּיוֹם מַלְחָמָה, אִם עַל בְּנִים (=ממלכת ישראל וחייליה) רָטְשָׁה (=נחנתה באכזריות; י, יד);

לא במקרה מכוונים כולם לגליל התחתון ולעמקים, החיבור הקריטי בין שומרון לגליל - שם גם עברה הדרך הבינלאומית מאשור למצרים. את שני המסעות הראשונים של תְּגִלַּת פְּלֶאָסֶר לתוך ממלכת ישראל תיאר ישעיהו (ח, כג; בימי אחז/פקח) -
...הראשון הקל,
ארצה זְבִלֹן, וארצה נפתלי,
והאחרון הכביד,
דרך הַיָּם (=הדרך אל הַיָּם), עבר הירדן, גליל הגויים;

אולם תְּגִלַּת פְּלֶאָסֶר עדיין השאיר את שומרון כממלכה קטנה וכנועה, תחת הושע בן אלה. הושע נגרר למרד האחרון בסיוע מצרי, וניסה (כנראה) לחדש את החיבור בין השומרון לגליל, ולהקים מבצרים להגנת הדרך מיזרעאל עד לתבור.

שְׁלֹמֹנֶסֶר שבר את מבצרי ישראל, ועלה על שומרון. התיאור בספר מלכים ב (יז, ה) קצר, ומזכיר רק מצור ממושך על שומרון, "שֶׁשׁ שָׁנִים", והגליית המלך, ואילו הושע (י, ב-ח) מרחיב ומתאר את השוד והחורבן (כנראה, בזמן מצור שומרון) של בית-אל והמקדש הישראלי (עם העגל) שהיה סמל מובהק מאז ירבעם בן נבט -
...הוא יִעָרְף מִזְבָּחוֹתָם, יִשְׁדֹּד מִצְבּוֹתָם;

כי עתה יאמרו אין מלך לנו...
גם אותו לאשור יוּבַל...

בתחילת ימי המלוכה נשבר החיבור בין יזרעאל לתבור על ידי פלשתים, שהשתלטו על הדרך מיזרעאל לבית-שאן. אז נפלו שאול ושלושת בניו, וקרסה הממלכה הישראלית הראשונה. בסוף ימי המלוכה נשברה שם "קשת ישראל" (=שומרון), ולא קמה עוד.

הושע יא - בְּקִרְבָּךְ אֲפֵרִים, שׁוֹכֵן קְדוֹשׁ

בתודעה הרווחת עוד מימים קדומים, 'עשרת השבטים' גלו כולם ועקבותיהם אבדו. אבל זה פשוט לא נכון

ברגע ששומרון ובית-אל על כל פשעיהן נעלמו מהעין (ולו מעיני הנבואה, כירמיהו בעת מצור ירושלים), חזרו למוקד בני אפרים הפשוטים, והופיעה שוב האהבה הגדולה, כְּאֵב אֲשֶׁר יִמְתַּרְגְּל' אֶת בְּנֵי, "קָחָם (=לוקח אותם) על זרועותיו" (יא, ג) -
כי נער ישראל נֶאֱהָבָהוּ
וממצרים קראתי לְבָנֵי;
...בְּחֶבְלֵי אֲדָם אֶמְשָׁכֶם,
בְּעֵבְתוֹת אֶהְבֶּה... (יא, א-ד);

בתודעה הרווחת (עוד מימים קדומים), 'עשרת השבטים' גלו כולם ועקבותיהם אבדו - אבל זה פשוט לא נכון. האשורים הגלו רק את שומרון, כ-27 אלף; בכל הכפרים נשארו רוב התושבים, שהפכו בבת אחת לנתינים של 'פחוה' אשורית, ועליהם נאמר:

אֵיךְ אֶתְנַדָּ אֲפֵרִים...?
אֵיךְ אֶתְנַדָּ כְּאֲדָמָה,
אֲשִׁימָךְ כְּצִבְאִים (ערי סדום ועמורה)?
נְהַפְדֶּךָ עָלַי לְבֵי, יַחַד נִכְמְרוּ נְחוּמָי;
לא אֶעֱשֶׂה (עוד) חֶרוֹן אֲפִי,
לא אָשׁוּב לִשְׁחַת אֲפֵרִים,
כי אֶל-אֲנֹכִי וְלֹא אִישׁ (=שרגיל להתעקש גם בלא סיבה),
בְּקִרְבָּךְ (אפרים הנותר בארץ, שוכן קדוש,
ולא אָבוֹא (עוד לִשְׁחַת) בְּעִיר;

ואכן, הרי אפרים ומנשה, ואף הגליל, לא ידעו עוד מלחמה כזאת תחת שלטון אשור ובבל - השממה שהביאו הבבלים על יהודה, ועל מואב ואדום ופלשת, בדיכוי המרידות, לא נראתה בנחלות אפרים והצפון.

ברגע שנעלמו הפוליטיקה הרעה והפולחן הזר, יכלו בני אפרים ומנשה, וגם זבולון ואשר, שמעון ונפתלי, שנשארו בארץ, לחדש קשרים עם ירושלים, וזה אכן קרה ביפסח חזקיהו' (דברי הימים-ב ל), ובטיהור של יאשיהו (שם לד, ו-ז);

יש דמיון רב בין ירמיהו להושע, בפרט בנבואות האהבה והנחמה לרחל ולאפרים, וכמובן בשליחות ירמיהו (ג, ו-טו) "בימי יאשיהו המלך" אל שארית שבטי הצפון. 80 עולי הרגל לבית ה', "מְשָׁכֶם, מְשָׁלוּ וּמְשִׁמְרוֹן" (ירמיהו מא, ה), מעידים על ההצלחה, דווקא במותם הנורא.

הושע יב - בֵּית אֵל נֶגַד יְרוּשָׁלַיִם

מדוע בחר הושע להתעמת דווקא עם סיפור יעקב מספר בראשית?

במבט ראשון, קשה להבין מדוע בחר הושע להתעמת עם סיפור יעקב מספר בראשית, עד שנכנסים לעולמם של 'חסידי' בית אל ומקדש העגל, שהיה ל"מקדש מלך... ובית ממלכה" (עמוס ז, ג), מימי ירבעם בן נבט עד ירבעם בן יואש.

ה'חסידיים' ההם נשענו על סיפור יעקב, כדי להוכיח את קדושת בית אל עוד מימי האבות, ואת עדיפותה על פני ירושלים של בית דוד. הוויכוח נגד 'יעקב', התנהל באמת מול נושאי שמו לשווא, בעודם אווזים ב"עגל מסכה" (שמות לב, ד), ומספרים על חלום יעקב בבית אל, נגד תורת משה.

במרכז העימות הדתי בין 'בית אל' לבין 'ירושלים', עמדה השאלה, 'מהו הבסיס המחייב של אמונתנו?' - 'מסורת אבות', או 'יציאת מצרים ותורת משה'?

ורִיב לֵה' (גם) עִם יְהוּדָה,
(אֲךָ כַעַת יֵשׁ לְרִיב)
וּלְפָקֵד עַל יַעֲקֹב כְּדָרְכָיו,
כְּמַעַלְלָיו יֵשִׁיב לוֹ ;
כְּבָטֹן יַעֲקֹב אֶת אַחִיו (עֵשָׂו),
וּבְאוֹנוֹ שָׂרָה (=בְּכֹחוֹ נִיצַח) אֶת (מְלֹאֲךָ) א-לֵהִים ;
וַיֵּשֶׁר אֶל מְלֹאֲךָ וַיְכַל (לְנַצְחוֹ),
בְּכַח (הַמְּלֹאֲךָ) וַיִּתְחַנֵּן לוֹ,
בֵּית-אֵל יִמְצָאֵנוּ (=ה' אֶת יַעֲקֹב),
וְשֵׁם יִדְבַר עֲמָנוּ (=עִם כּוֹלְנוּ ; יב, ג-ה) ;

לכן, הם זובחים בבית-אל, אבל ה' לא דיבר עם יעקב על פילוג בין יהודה לישראל, כי אם אודות כל זרעו (יב, ו - יג, ד) -
וה' א-להי הצבאות, ה' זָכְרוּ ;
ואתה (אפרים) בא-להיך תשוב
(ולא בסיפורי יעקב),
חסד ומשפט שָׁמַר,
וְקוֹנֵה אֶל-אֱלֹהֶיךָ תִּמְיֵד ;
וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שְׂדֵה אֲרָם,
וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בַּאֲשֶׁה (=רַחֵל),
וּבַאֲשֶׁה שְׁמֵר (=לֵאָה) ;
וּבְנֵי אֵל (=מִשָּׁה)
הָעֵלָה ה' אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם,
וּבְנֵי אֵל נִשְׁמַר (הַעַם מִחֻטָּא)...
וְעַתָּה יוֹסִפּוּ לְחַטָּא,
וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מִסְכָּה מִכֶּסֶף...
עֲגָלִים יִשְׁקֹוּ ;
וְאַנְכֵי ה' א-להיך מארץ מצרים,
וְאַלֵהִים זֹלָתִי לֹא תִדְעַ,
וּמוֹשִׁיעַ אֲיִן בְּלָתִי (=בְּלַעֲדִי).

הושע יג - אשור לא יושיענו

בעיני הנבואה, פחות חשוב מה בדיוק קרה סביב החורבן, וחשוב מאד לסכם למה זה קרה

בפרק י קראנו על "שֵׁד שְׁלֹמֹן" (=שְׁלֹמֹנָסֶר), שכבש מבצרים, והחריב את מקדש בית-אל, כעת מתואר חורבן שומרון. בעיני הנבואה, פחות חשוב מה בדיוק קרה, וחשוב מאד לסכם למה זה קרה :

"כְּמַרְעִיתָם (=כְּשֶׁהִקִּימוּ לָהֶם רוּעִים=מַלְכִים) וַיִּשְׁבְּעוּ,
שְׁבָעוּ וַיִּרְם לָבָם (=בְּגֵאוּהָ),
עַל כֵּן שָׁכַחוּנִי (יג, ו) ;
שָׁחַתְךָ יִשְׂרָאֵל (=הַשְׁחִיתוֹת בְּךָ),
(אף) כִּי בִי (=ה') בְּעֵזְרְךָ ;
אָהִי (=אֵינָה) מִלְכָּךָ אֵיפּוֹא?
וַיּוֹשִׁיעֶךָ בְּכָל עָרֶיךָ (הַנוֹפְלוֹת), וּשְׁפָטֶיךָ (=אֵינָה מְנַהִיגֶיךָ),
אֲשֶׁר אָמַרְתָּ : תִּנְהַל מֶלֶךְ וְשָׂרִים (יג, ט) ;

צָרוּר (=קשור וסגור) עֹן אפרים,
צָפוּנָה (=חתומה) חֹטְאָתוֹ (יג, יב);
תָּאָשֶׁם שְׁמֵרוֹן כִּי מָרְתָה בָּא-לְהִיָּהּ... (יד, א);
אָשׁוּר לֹא יוֹשִׁיעֵנּוּ, עַל סוֹס (מצרי) לֹא נִרְכָּב (עוד),
וְלֹא נֹאמֵר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לַמַּעֲשֵׂה יְדִינוּ (עגלי הזהב; יד, ד);

ובכל זאת נשאל: מה קרה במצור שומרון (=3 שנים; מלכים ב יז, ה)?

וְאֵיָּהּ (=נאהיה) להם כמו שָׁחַל (=כאריה טורף),
כְּנִמְרַע עַל דֶּרֶךְ אָשׁוּר (=אֶצְפָּה; רמז לצבא אשור),
אֶפְגָּשֶׁם (בשדה הקרב) כֹּדֵב שְׁכּוֹל,
חַיַּת הַשָּׂדֶה תִּבְקָעֶם (את גופות החיילים; יג, ז-ח);
אֶתְּנֶן לְךָ מֶלֶךְ בְּאֶפִּי (=בכעסי; הושע בן-אלה, שהומלך על ידי אשור),
וְאֶקַּח (אותו) בְּעֵבְרָתִי (=בכעס גדול, אחרי שמרד בסיוע מצרי; יג, יא);
יָבֹא (כרוח) קָדִים – רוּחַ ה' – מִמִּדְבָּר עֲלֶיהָ (=צבא אשור הגיע ממזרח),
וַיִּבֹשׁ מְקוֹרוֹ, וַיִּחָרַב מְעִינֹו (=השתלט על כל מקורות המים),
הוּא יִשְׁסָה (=בזז) אוֹצַר כָּל כְּלֵי חַמְדָּה (בתוך שומרון; יג, טו);
בְּחָרֵב יִפְּלוּ (מגיני שומרון),
עַלְלֵיהֶם (=תינוקות) נִרְטְשׁוּ, וְהָרִיזוּתֵינוּ (=ונשים הרות) יִבְקָעוּ (יד, א);

גם מלכי ארם, חזאל ובן הדד, נהגו כך בנשים ובתינוקות (מלכים ב ח, יב), אבל לא הצליחו לכבוש את שומרון (שם פרק ו). המעצמה האשורית עשתה זאת.

הושע יד - מילים כקרבנות

800שנה לפני יבנה וחכמיה' הציבה הנבואה מפי הושע תחליף לקרבנות בהיעדר מקדש

לנותרים בארץ (לעיל פרק יא), השמיע הושע את קריאתו האחרונה, המפתיעה (יד, ב-ד) –

שובה ישראל עד ה' א-להיך,
כי כָּשַׁלְתָּ (=חרבה שומרון) בְּעֹזְךָ;
קָחוּ עִמְכֶם דְּבָרִים,
וּשְׁבוּ אֶל ה' – אָמְרוּ אֵלָיו:
כֹּל תִּשָּׂא עֹן (=כל עוון תסלח),
וְקַח (מעשה) טוֹב,
וַיִּשְׁלַמְהָ פָּרִים שְׁפָתֵינוּ (=בווידוי ותשובה בפה);

'מקדש' כבר לא היה, ולא ממלכה, לא פוליטיקה ולא קרבנות, והנביא ציין זאת דווקא כתיקון לחטאי הממלכה (אשור ומצרים), ולימקדשי' העגלים –

אשר (רק) בד (=ה') יִרְחַם (דור) יָתוֹם;

הנה כבר בחורבן שומרון, כ-800 שנה לפני יבנה וחכמיה', הציבה הנבואה מפי הושע לא רק את העדפת החסד על הזבח (לעיל ה, ו), אלא גם תחליף לקרבנות בהיעדר מקדש – בתפילה, בדברים ובווידוי. ואז באה תשובת ה' כמענה של אהבה לתשובת ישראל (יד, ה-ט):

”אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם (=חֹטְאֵיהֶם שָׁבוּ מֵהֶם),
אֶהְבֶּם נִדְבָה (=בלי גבול),
כִּי שָׁב (חרון) אֶפִּי מִמֶּנּוּ...
אפרים (יאמר): מה לי עוד לְעַצְבִּים (=ישליך אלילים כמו 'ענת' ו'אֶשְׂרָה') –
אני (ה') עֲנִיתִי (=פָּקַדְתִּי אוֹתוֹ לטובה) וְאֶשׁוּרְנוּ (=וְאֶצְפָּה בו),
אני כְּבֹרֵשׁ רַעְוָן (=בלי עצי סגידה ופסילים), מְמַנִּי פֶרֶךְ נִמְצָא;

מה הרקע לפסוק זה? גם כשהשמיד יהוא את פולחן הבעל משומרון, נותרו הרבה השפעות אליליות בנוסף לעגלי הזהב – "וגם האַשְׁרָה עמדה בשמרון" (מלכים-ב יג, ו) – אף נמצאו כתובות, שבהן הצמידו 'אַשְׁרָה', לשם 'ה' (השוכן) ב'שמרן'.*

הנביא הושע, היחיד מנביאי התוכחה, הדיבור והמשל, ששפתו וסגנונו מהצפון הישראלי, חותם על כך בפסוק נפלא –
מי חכם ויִבֶן אֱלֹהִים, נבון ויִדְעֶם,
כי ישרים דרכי ה',
וְצַדִּיקִים יֵלְכוּ בָם,
וּפְשָׁעִים יִקְשְׁלוּ בָם (=באותם הדרכים הישרים).

*בחורבת תימן (=כונתילת עגירוד), שחפר זאב משל; ראו ויקיפדיה

יואל א - לכאורה, הכל פשוט

מדוע שובץ ספר יואל לפני ספר עמוס בסידור התנך?

(א, א) "דבר ה' אשר היה אל יואל בן פתואל" - מתי? לא כתוב! רש"י מביא 3 דעות - בן של שמואל/ בימי אלישע/ בתקופת מנשה.

כיום נוטים לאַחַר את יואל לימי בית שני, בגלל מקומם המרכזי של "הכהנים... משרתי מזבח" (א, יג; ב, יז), ואי הזכרתו של מלך חי. גם הנבואה על "שבות יהודה וירושלם" (ד, א), הזכרת "בני הַיְיָנִים" (ד, ו), והיעדר השם 'ישראלי' - מחזקים את המאחרים.

לעומת זה, אויבי יהודה מסביב הם מצרים ואדום (ד, יט), "צר וצידון וכל גלילות פלשת" (ד, ד) - ושום מעצמה לא נזכרת בשמה - לא אשור, לא בבל, לא פרס - כמו בתקופות שלפני עמוס.

המפתח שלי הוא ריבוי ההקבלות (לרוב ניגודיות) עם עמוס, שאיננו יכול להיות מקרי, והוא כנראה הסיבה לסדר התנך - יואל לפני עמוס.

יום ה'... יום חֶשֶׁךְ וְאֶפְלָה... (יואל ב, א-ב),
אולם בזכות השופר, בזכות הצום והבכי,
יבקע אור הישועה מתוך החושך הנורא.

ואילו בעמוס (ה, יח) -
הוי הַמְתַאָּוִים את יום ה' -
למה זה לכם יום ה'?
(הלוא) הוא חֶשֶׁךְ ולא אור!

(יואל ד, טז) -
וה' מציון יִשְׁאָג,
ומירושלים יִתֵּן קוֹלוֹ,
וְרָעְשׁוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ,
וה' מִחֶסֶה לַעֲמוֹ,
וּמְעוֹז לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל;

ובעמוס (א, ב) -
ה' מציון יִשְׁאָג,
ומירושלים יִתֵּן קוֹלוֹ,
וְאָבְלוּ נְאֻת הָרְעִים,
וּיִבֶשׂ רֹאשׁ הַכְרֵמֶל;

(יואל ד, יח) -
והיה ביום ההוא,
יִטְפוּ הַהַרִים עֲסִיס...

(עמוס ט, יג) -
הנה ימים באים... (=בעתיד הרחוק)
והִטְפוּ הַהַרִים עֲסִיס...

לכאורה, הכל פשוט - בחושך הגדול והנורא, ממלכת ישראל-שומרון תחרב (כנבואות עמוס), בעוד
לירושלים תבוא ישועת הצלה (כנבואות יואל) - תיאור זה מתאים בדיוק להופעת האשורים - כמו
אַרְבֵּה המכסה ארץ.

יואל ב - מִשָּׁל או מציאות?

רק מי שראה מאות מיליוני יהִגָּזִם, האַרְבֵּה, הַיֶּלֶק והַחֲסִיל בָּמו עיניו, יכול לתאר אותם כך. או
שלא?

בכל העולם מתפעלים עד היום מתיאורי הארבה של יואל, הם מדויקים כל כך. רק מי שראה
מאות מיליוני הִגָּזִם-האַרְבֵּה-הַיֶּלֶק-הַחֲסִיל (א, ד) בָּמו עיניו, יכול לתאר אותם כך:

(ב, ג) -
כגן עדן הארץ לפניו,
ואחריו מדבר שממה...

(א, ז-יב) -
שֶׁם גִּפְנֵי לִשְׁמָה (=שממה),
וּתְאֵנֹתַי לִקְצָפָה (=גזע לבן),
חֲשֵׁף חֲשָׁפָה (=קילף הכל) והשליך (שאריות),
הַלְבִּינוּ שְׂרִיגֵיהָ (=ענפיה);

שדות התבואה וכל עצי הפרי, וגם שדות המרעה נאכלו עד תום; אפילו הנחלים והמעיינות
התניבשו (א, יח-כ), והעדרים צעקו מרעב ומצמא - להקות הארבה עלו על החומות, נכנסו לכל
הבתים "בְּעַד הַחֲלוֹנִים יָבֵאוּ פְּגָנֵי" (ב, ט).

כמעט הכל מתאים, אבל - נחילי הארבה מתקבצים ללהקות עצומות אחרי גשמים מרובים במזרח
אפריקה, הפרטים מקבלים צבע חום-אדמדם והתנהגותם הופכת תוקפנית. הם עולים על מצרים
ועל ארץ ישראל ושכנותיה מדרום, לא מצפון.

בפסוקי הנחמה ה' הבטיח - "וְאֵת הַצְּפוֹנִי אֲרַחֵק מֵעֲלֵיכֶם..." (ב, כ). וזה מתאים לצבאות אשור
ובבל שבאו על הארץ מצפון, השחיתו והשמידו את הכל. לכן נראה לי, שתיאורי הארבה אכן
מציאותיים, והם סופרו מדור לדור באימה ובחרדה (א, ב-ג), אבל הם הפכו בפי הנביא למשל על
הגוי "הצפוני" שיבוא ויחריב הכל.

(ב, ד-ז) -
כמראה סוסים מראהו, וכפָּרְשִׁים כֵּן יְרוּצוּן,
כקול מרכבות על ראשי ההרים ירקדון...
כעם עצום עָרוֹךְ מלחמה...
כאנשי מלחמה יעלו חומה...

הארבה דומה לצבא אויב שדומה לארבה, ועל זה יבכו הכהנים במקדש.
(ב, יז) -
חֹסֶה ה' עַל עַמּוֹךְ,
וְאֵל תִּתֵּן נַחֲלֶתְךָ לְחֶרְפָּה לְמִשָּׁל בָּם גוֹיִם...

כשם שבא הגשם וצמחו יבולי ברכה בשדות אחרי האַרְבָּה (ב, כא-כו), כך התפלל הנביא לישועה גדולה מאסון הגוי "הצפוני", וההקבלות לשני הפרקים האחרונים, מוכיחות.

יואל ג - חייבים לברוח לירושלים

מתי ברחו שרידים ופליטים לירושלים ועל איזו ישיבה חרדית בבני ברק מתנוסס דגל ישראל בכל יום עצמאות

"בהר ציון ובירושלם תהיה פְּלִיטָה".

"והיה אחרי כן" – מעבר חד וחריף אל "יום ה' הגדול והנורא", שיקדם לו שפע נבואי רחב היקף:
אֶשְׁפּוֹךְ אֶת רוּחִי עַל כָּל בָּשָׂר
וּנְבְּאוּ בְנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם,
זְקֵנֵיכֶם חֲלֵמוֹת יַחְלִמוּן,
בְּחוּרֵיכֶם חֲזִינוֹת יֵרְאוּ;
וְגַם עַל הַעֲבָדִים וְעַל הַשִּׁפְחוֹת...
אֶשְׁפּוֹךְ אֶת רוּחִי (ג, א-ב);

מה יבינו כל אלה?

אל מול "דם ואש ותימרות עשן" (ג, ג) חייבים לברוח לירושלם, כי רק שם תהיה "פְּלִיטָה"
לשרידים "אשר ה' קָרָא (בשמים). מתי ברחו 'שרידים' ופליטים לירושלם? רק בחורבן שומרון –
ובימינו!

בימי חזקיהו חרבה שומרון וירושלם גדלה והתרחבה מאד, כפי שמעידה 'החומה הרחבה'
שנחשפה ברובע היהודי*. בימי בית שני עלו לירושלים מכוח הצהרת כורש, לא כפליטי אסון, ובימי
הגלות הארוכה ברחו יהודים מארץ לארץ, ומגלות לגלות. ואילו בדורות האחרונים החלה תנועה
גדולה של שיבה לציון, עוד בימיו ומכוחו של הגר"א (כעדות תלמידו ר' הלל משקלוב)**:

'כמעט בכל יום דיבר אלינו רבינו ברתת והתרגשות, כי "בציון ובירושלם תהיה פְּלִיטָה", ולא לאַחַר
את המועד – מי ימלל ומי יתאר את גודל דאגתו של רבינו בדברו אלינו הדברים, כאלה וכאלה
ברוח קדשו, ובדמעות בעיניו'.

באותו הפסוק שלח ה'חפץ חיים' את תלמידו הרב יוסף כהנמן לארץ ישראל (לפני השואה), והוא
שהקים את ישיבת פּוֹנִיבֵז' בבני ברק – הפסוק כתוב על שער הישיבה, שגם מניפה דגל ישראל בכל
יום עצמאות, כצוואת מייסדה.

ד"ר שוקי איילון סיפר לי ברעדה, שסבו קרא פסוק זה באוזני אביו, והשליך אותו מחלון הרכבת
לאושוויץ – הוא הצליח להינצל, והגיע לירושלים.

* נחמן אביגד, העיר העליונה של ירושלים, עמ' 55
** קול התור, מהדורת הרב מ"מ כשר, התקופה הגדולה, עמ' תקל"ה

יואל ד - איפה ירושלים שלנו

על שלוש שאגותיו של האל ועל שאגתו של הרב צבי יהודה קוק ז"ל בליל העצמאות ה-19 למדינת
ישראל

בשלושה פסוקים בתנ"ך "ה' ישאג" – ביואל (ד, טז), בעמוס (א, ב)*, ובירמיהו (כה, ל) "ה' מְמָרוֹם ישאג... שאג ישאג על נְהוּ...";

על הפסוק הזה נאמר בתחילת התלמוד (ברכות ג עמוד א): 'שלוש משמרות הוי הלילה, ועל כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי... ואומר: אוי לבנים, שבעוונותיהם החרבתי את ביתי, ושרפתי את היכלי, והגליתים לבין אומות העולם... מה (נותר) לו לאב שהגלה את בניו, ואוי להם לבנים, שגלו מעל שולחן אביהם'.

'הלילה' הוא הגלות, שכן יעקב יצא לחרון בחלום הלילה, וירד למצרים "במראת הלילה" (בראשית מו, ב), אבל נקרא שמו 'ישראל' במעבר יבוק ב'עלות השחר'. וגם בני ישראל יצאו ממצרים בסוף הלילה.

השאגה בירמיהו נשמעה על חורבן ירושלים, ועל כן היא באה "מְמָרוֹם". השאגה בעמוס נשמעה על חורבן שומרון. רק ביואל נשמעה שאגת הצלה וישועה לירושלים.

בליל העצמאות ה-19 למדינת ישראל, בישיבת 'מרכז הרב' בירושלים (המחולקת), שמענו את שאגת נשמתו הפצועה של מו"ר הרב צבי יהודה קוק זצ"ל, כשסיפר איך הרגיש בליל 'החלוקה', 'כשנתקיימה בנו אותה הנבואה': "ואת אַרְצֵי חֶלְקוֹ" (ד, ב). ברור שפשט הפסוק נאמר על החורבן והגלות, ומשמעו שחילקו את הארץ ביניהם, אבל מו"ר הרצ"ה שמע 'שאגה'. הוא צעק מתוך נשמתו – 'ואיפה שָׁקָם שלנו? – אנחנו שוכחים את זה? – ואיפה חברון שלנו? ... ואיפה יריחו שלנו? ...!'.
באותה שעת לילה החלו הכוחות המצריים לנוע לתוך סיני, ואיש בארץ עוד לא ידע דבר. בלילה הבא כבר הוכרז גיוס מילואים חלקי. כעבור 3 שבועות עמדו כוחות צה"ל בשכם-חברון-יריחו, עמדו רגלינו "בְּשַׁעַרְךָ ירושלים" – וזכיתי אני לעמוד על הר הבית בשחרורו.

* הפסוקים הובאו לעיל בפרק א.

עמוס א - על גגות דמשק

בימים הקשים ההם, נשא נביא אלמוני את נבואות "שלשה פְּשַׁעִי", נגד השכנים הרעים, ואילו בימי עמוס כבר שרקו את הנבואה הזאת בשומרון כנבואת ניצחון

כה אמר ה' – על שלשה פְּשַׁעִי דמשק – עֲזָה, צָר, אָדוּם, בְּנֵי-עַמּוֹן, מוֹאָב, יְהוּדָה. ועל ארבעה לא אֲשִׁיבֶנּוּ?! (=כגמולו).

על דוֹשָׁם בְּחַרְצוֹת הברזל את הגלעד (מתי? בימי חזאל?! דור שלם לפני עמוס?!);
ושְׁלַחְתִּי אֶשׁ בְּבֵית חֲזָאֵל, ואכלה ארמנות בן-הדד (חצי דור לפני עמוס?!);

...על שלשה פְּשַׁעִי בְּנֵי-עַמּוֹן,

ועל ארבעה לא אֲשִׁיבֶנּוּ?!

על בְּקָעַם הָרוֹת הגלעד, למען הַרְחִיב את גבולם (בימי חזאל?!);

בימי יְהוּא ויהואחז (כ-42-45 שנה) שרר שפל עמוק בישראל וצבאות זרים פשטו בהרי הגלעד והשומרון, והגיעו עד גת-פלשתים.

...מדוע אֲדַנִּי (=אלישע) בְּכָה?

כי ידעתי

את אשר תעשה לבני ישראל רעה,

מְבַצְרֵיהֶם תִּשְׁלַח בְּאֵשׁ,

וּבְחַרְיָהֶם בַּחֲרֵב תִּהְרַג,

ועלְלֵיהֶם תִּרְטַשׁ, וְהָרְתִּיהֶם תִּבְקַע... (מלכים ב ח, יב);

וַיָּחַר אֵף ה' בְּיִשְׂרָאֵל,
וַיִּתְּנֵם בְּיַד חֲזָאֵל מֶלֶךְ אַרֶם,
וּבְיַד בֶּן-הַדָּד בֶּן חֲזָאֵל...
כִּי אֶבְדָּם מֶלֶךְ אַרֶם
וַיִּשְׁמֹם כְּעֶפְרָ לְדָשׁ (מַלְכִים ב יג, ג-ז);

בימים הקשים ההם, נשא נביא אלמוני (אולי מתלמידי אלישע) את נבואות "שלושה פשעי", נגד השכנים הרעים שניצלו את החולשה והתעללו בממלכת ישראל, תפסו שבויים ישראלים ומכרו אותם לסוחרים עבדים מעזה ומצור ומאדום (עמוס א ו, ט).

ואילו בימי עמוס כבר שרקו את הנבואה הזאת בשומרון כנבואת ניצחון, שהרי חיילי ישראל כבר רקדו על גגות דמשק, צפו באש שאכלה את ארמונות חזאל (מלכים ב יד, כג-כח), ונקמו גם בבני עמון ובמואב, ובשכנים ממערב ומדרום. גם אמציה מלך יהודה, שניסה להרים ראש, לא הקשיב לאזהרות, ויזם קרב פנים אל פנים עם יואש מלך ישראל, הובס מבית שמש לירושלם (מלכים ב יד, ח-יד).

כל מי ששמע נבואה קדומה זו מפי עמוס בשומרון בימי ירבעם בן-יואש, נזכר בשמחה ובהנאה בניצחונות הגדולים.

עמוס ב - 7 תיאורי מפלה

מותר לשער, שהשתררה דממה, ואנשים כבשו פניהם בקרקע. חלק אולי התביישו, אחרים זעמו על הנביא

(כמו בהושע), הנבואה הקדומה, שכולם הכירו, הייתה רק המצע והרקע לנבואה המזעזעת של עמוס על פשעי ישראל. כאשר השמיע עמוס את פשעי האויבים ואת עונשם, שומעיו בבית-אל ובשומרון יכלו להזדהות עם הנבואה, ואף להגנות, ואז הנחית עמוס על ראשם את רשימת פשעי ישראל, לא פשע אחד מכריע, אלא שלושה + ארבעה (ב, ו-ח) -
על מְכָרָם בְּכֶסֶף צְדִיק (כמו אחי יוסף);
ואביון בְּעֶבֶר נַעֲלִים (=סמל סטטוס אצילי, כי האביונים הלכו יחפים);
השֹׁאֲפִים (=שפים, רומסים ודורכים) על עפר ארץ בראש יְדָלִים;
ודרך עֲנוּיִם (=עניים) יטו (באי צדק);
ואיש ואביו ילכו אל הנערה (כמעשה יהודה ובניו בתמר) למען חַלַּל את שֵׁם קדשי;
ועל בגדים חֲבָלִים (למשפון) יטו (משפט) אצל כל מזבח (=במקום השופטים בשער);
ויין עֲנוּשִׁים (=שגזלו בעונשי קנס) ישתו בית אלהיהם (=במקדשי העגלים);

מותר לשער, שהשתררה דממה, ואנשים כבשו פניהם בקרקע; חלק אולי התביישו, ואחרים זעמו על הנביא שבא מיהודה להשבית את גאוותם ושמחתם דווקא בעידן של ממלכת ישראל-שומרון, כמעצמה אזורית.

עמוס, שדבריו כמו עמוסים על "העגלה המלאה לה עמיר" (ב, יג), המשיך בנבואת הפתיחה (עד סוף פרק ג), הזכיר את חסדי ה' עם ישראל ביציאת מצרים, בארבעים שנות מדבר (כמו בהושע פרק ב), ובירושת הארץ בהשמדת "האמרי" (ב, ט-י), וכבר החל לתאר את המפלה הצבאית הנוראה, הצפויה "ביום ההוא" (ב, יד-טז; 7 תיאורי מפלה מול 7 תיאורי פשעים) -

וּאֶבֶד מְנוֹס מִקָּל,
וְחִזַּק לֹא יִאֲמָץ כָּחוֹ,
וְגִבּוֹר לֹא יִמְלֹט נַפְשׁוֹ;
וְתַפֵּשׁ הַקֶּשֶׁת לֹא יַעֲמֹד,
וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא יִמְלֹט,
וְרֹכֵב הַסּוּס לֹא יִמְלֹט נַפְשׁוֹ;

וְאֲמִיץ לְבוֹ בְּגִבּוֹרִים עָרוֹם יָנוּס בְּיוֹם הַהוּא, נֶאֱמַר ה'.

עמוס ג - כולנו טייסים

בית אברהם נבחרו להוביל את "כל משפחות האדמה" ולכן ה' יפקוד עליהם כל סטייה. לא כשאר העמים, שרק פשע רביעי מכריע אצלם את הכף

השורשים 'יעד' ו'ידע' מקיימים ביניהם קשר מעניין במקרא - 'יעד' מבטא הקדשה, כמו 'מועד', ואילו 'ידע' מבטא בחירה, מימוש הייעוד, כמו שנאמר באברהם (בראשית יח, יט) - כי ידעתיו (= יעדתי < ידעתי, בחרתי), למען אשר יצנה את בניו ואת ביתו אחריו, ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו;

ובפרשנות נבואית קשה לעיכול, בעמוס (ג, ב) - רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה, על כן אפקד עליכם את כל עונותיכם;

כמו שיודעים צעירים ישראלים - מטייסים ולוחמי סיירות דורשים הרבה יותר מאשר מחיילים רגילים, בגלל האחריות הכבדה המוטלת עליהם. בקורס טיס ובמסלולי סיירות פוקדים על החניכים כל טעות, ועל כל דיווח כוזב או פגיעה באמון, מעיפים.

בית אברהם נבחרו להוביל את "כל משפחות האדמה" (בראשית יב, ג) ב"דרך ה' לעשות צדקה ומשפט", ולכן ה' יפקוד עליהם כל סטייה. לא כשאר העמים, שרק פשע רביעי מכריע אצלם את הכף.

הבחירה מתבטאת במיוחד בשליחות הנבואית; עובדה היסטורית היא, שבעמים אחרים, לא התפתחה הנבואה המוסרית, המונותיאיסטית, וניצני נבואה לא יצאו בהם מכלל קוסמים ויידעונים (דברים יח, יד; ישעיהו ח, יט).

בסדרה של שאלות רטוריות הוביל עמוס להסבר שליחותו הנבואית - כי לא יעשה א-ד-ני ה' דבר, כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים; אריה שפאג מי לא ירא?! א-ד-ני ה' דבר מי לא ינבא?!

הקטעים בנבואה הקדומה (לעיל פרק א), הסתיימו כולם באש אוכלת חומות וארמונות - כעת הגיע התור לפקוד על "הרי שמרון" (ג, ט-טו), ועל "האזורים חמס וחד בארמנותיהם", יחד עם "מזבחות בית אל", "והפיתי בית החרף על בית הקיץ" (= בשומרון וביזרעאל).

עמוס ד - פרות הבשן לא שומעות

יש הטוענים לניגוד עקרוני בין התורה לנביאים, כאילו התורה מדגישה את מצוות הפולחן והנביאים את המוסר, אבל עמוס וישעיהו לא הכירו את הדיכוטומיה הזאת

פשעי המוסר (ד, א) וחטאי הדת (ד, ה-ו) חברו יחדיו להכריע את גורלה של ממלכת ישראל-שומרון בעיני הנבואה.

פרות הבשן (= השמנות מעושר בלי משפט) אשר בהר שמרון, העשקות דלים, הרצפות אביונים, האמרות לאדניהם: הביאה ונשתה (את דמם) ... באו בית-אל, ופשעו הגלגל (בחטאי העגלים והבמות); הרבו (מזבחות) לפשע (בניגוד לצו האוסר על ריבוי מקדשים; דברים יב, טז); והביאו לבקר זבחיכם (בניגוד לאיסור: "ולא גליו לבקר זבח חג הפסח"; שמות לד, כה); לשלשת ימים מעשרתיכם ("והנותר מבשר הזבח ביום השלישי, פאש ישראל"; ויקרא ז, יז);

וקטר מְחַמֵּץ תודה ("כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעֲשֶׂה חֶמֶץ... לא תקטירו ממנו אֶשֶׁה לה'"; ויקרא ב, יא; "אם על תודה יקריבנו... על חלת לחם חֶמֶץ יקריב קרבנו... (אבל לא יקטיר); (ויקרא ז, יב-יג); וקראו נְדָבוֹת הַשְּׂמִיעוּ (שכל הרוצה יקריב ויאכל – "וכל זר לא יאכל קדש"; ויקרא כב, ל);

בחוגים נוצריים, ובין 'משכילים' יהודים מרבים לדבר על ניגוד עקרוני בין התורה לנביאים, כאילו התורה מדגישה את מצוות הפולחן והנביאים את המוסר, אבל עמוס וישעיהו לא הכירו את הדיכוטומיה הזאת.

האטומים למוסר ולמצוות בתורה, גם לא שמעו את האזהרות שקדמו לקינת החורבן, "ולא שבתם עֲדֵי, נְאֻם ה' (5 פעמים; ד, ז-יא):
נְקִיּוֹן שְׂגִים... וְחֶסֶר לַחֵם...
מנעתי מכם את הגשם...
מכת שִׁדְפוֹן, וְגָזַם (=אֲרָפָה) שאכל יבולים;
דָּבַר וַחֲרַב וַאֲשׁ;
רעש אדמה חזק מאד, כמִהֲפַכַת סֶדוּם ועמורה (כנראה הרעש מימי עוזיהו).

אחרי האזהרות, שאֲטוּמֵי הַרְשָׁע ומדושני העונג משומרון, לא שמעו, יביא עליהם בורא העולם והאדם, "יוֹצֵר הַרִים וּבּוֹרֵא רוּחַ, וּמְגִיד לְאָדָם מֵהַ שָׁחַ" (=דיבורו; ד, יג), חורבן וקינה (ה, א-ג).

עמוס ה - הנביא VS הדתיים

על סמך מה היו בטוחים אנשים 'דתיים טובים' בממלכת ישראל, בימי ירבעם בן-יואש, שה' באמת אֶתְם והכל מתפתח לטובה?

כי כה אמר ה' לבית ישראל:
דְּרִשׁוּנִי וַחֲיֹו (ה, ד);
דְּרִשׁוּ טוֹב וְאַל רַע לִמְעַן תַּחֲיֹו,
וַיְהִי כֵן, ה' א-להי צ-באות אֶתְכֶם,
כאשר אמרתם (ה, יד);

על סמך מה היו בטוחים אנשים 'דתיים טובים' בממלכת ישראל, בימי ירבעם בן-יואש, שה' באמת אֶתְם והכל מתפתח לטובה?

הניצחונות המופלאים של יואש וירבעם בנו על ארם, ישראל כמעצמה אזורית, השגשוג הכלכלי והשפע, אחרי יותר מ-40 שנה של שפל עמוק. כל זה נראה כיד ה' ממש. ונבואת יונה בן-אמתי הדהדה ברקע, ויחד אתה נבואות נוספות ככל הנראה (מלכים ב יד, כג-כח).

...ירבעם בן-יואש מְלֶךְ יִשְׂרָאֵל בְּשִׁמְרוֹן,
ארבעים ואחת שנה...
ואשר השיב את דמשק ואת חֶמֶת
ליהודה בישראל...
...הוא השיב את גבול ישראל
מִלְבּוֹא חֶמֶת עַד יַם הָעֲרָבָה,
כְּדָבַר ה' א-להי ישראל...
ביד עבדו יונה בן-אֶמְתִּי הַנְּבִיא...
(עמוס ה, כז; ו, יג-יד).

והגליתי אֶתְכֶם מִהֲלָאָה לַדְּמֶשֶׁק,
אמר ה' א-להי צ-באות שמו;
הַשְּׂמֹחִים לֹלֵא דָבָר*,
האמרים הֲלֹוא בְּחֶזְקֵנוּ לִקְחָנוּ לָנוּ קַרְנִים;
כי הנני מְקִים עֲלֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל... גוי,
וּלְחַצוּ אֶתְכֶם מִלְּבּוֹא חֶמֶת עַד נַחַל הָעֲרָבָה;

ברור, שעמוס התעמת עם אנשים שציטטו את נבואת יונה כהוכחה לרצון ה', וגם נבואות (דומות לנבואת יואל) על "יום ה' הגדול", שממנו תצמח ישועה גדולה לישראל, ועמוס (ה, טו, יח-כ) הזהיר:

שָׁנְאוּ רַע וְאַהֲבוּ טוֹב,
וְהִצִּיגוּ בְּשַׁעַר מִשְׁפָּט,
אוֹלֵי יַחֲנֹן ה' א-לֵהִי צ-בֹאוֹת שֹׁאֲרִית יוֹסֵף;
...הוֹי הַמִּתְאַוִּים אֶת יוֹם ה'!
לִמָּה זֶה לָכֶם יוֹם ה'?
הוּא חֲשָׁךְ וְלֹא אֹר...
...

* "לדבר" / "לא-דבר" הוא שם עיר ממזרח לירדן (יהושע יג, כו; שמואל ב יז, כז), וכך גם "קרנים" (בראשית יד, ה) – מכאן עלתה השערה, שבמקומות אלה הביס ירבעם בן-יואש את חילות ארם דמשק.

עמוס ו - העם ההוא

בעוד המבטים בשומרון מרוכזים בהווה השופע, הנביאים מתבוננים בעתיד - ובוכים. ומדוע אף אחד מהם אינו נוקב במפורש בשמו של האויב העתידי המחריב?

"השֹׁאֲנִים בְּצִיּוֹן וְהַפְּטָחִים בְּהַר שְׁמֵרוֹן" – עוד נקודה מכרעת בתחושת הגאון שאפפה דור שלם. אחרי מלחמת האחים בין אמציהו לבין יואש, השכיל עוזיהו להפוך כיוון ולחבור לירבעם במסלול של יהושפט ואחאב; כך נחשבו דמשק וחמת "ליהודה בישראל" (מלכים ב יד, כח), והקשר המתחדש בין ציון לשומרון, התבטא בשירת דוד.

הפְּרָטִים עַל פִּי הַנְּבִל,
כְּדוֹיד חֲשָׁבוּ לָהֶם כְּלֵי שִׁיר (ו, ה).

בתוך חגיגות השפע הדהדה הנגינה בְּנִבְל וּבְכִינּוֹר, ונשמעו מזמורי דוד על היציאה מְאֶפְלָה לאורה, משליטה ארמית בארץ, לשליטת "יהודה וישראל" בדמשק ובחמת. כל המבטים היו מרוכזים בהווה מול העבר. רק הנביאים, הושע ועמוס וישעיהו, התבוננו בעתיד הצפוי – ובכו.

לְכוּ, הַמְשִׁפִּיל (=המשורר; "מְשִׁפִּיל לְדוֹד") בְּעֵת הַהִיא
דָּם – כִּי עֵת רַעַה הִיא (ה, יג);

חיסול הכוח הארמי בניצחון ישראל ויהודה, הכשיר את הקרקע להסתערות צבאות אשור דרומה, כי מאותו רגע נשאר ישראל ויהודה לבדם מול האשורים. ובהיחלשם, ייפול המרחב כולו. אם כך, מדוע עמוס לא הזכיר את המילה 'אשור'? מדוע גם הושע (עד פרק ד), וישעיהו (עד פרק ו), לא אמרו 'אשור'?

שלושה נביאים תיארו במילים ברורות את המפלה הצפויה, את הצבא האשורי המסתער (ישעיהו ה, כו-ל), את ה"גוי" שִׁיגְלָה "מְהֵלָּא לְדַמְשֶׁק", גם את דמשק (עמוס א, ה), וגם את שומרון (ה, כז), ורק שמו איננו.

כי המבט הנבואי מעולם לא היה ממוקד בהיבט הכוחני-הצבאי, ו'אשור' היא רק 'מטה זעם' ביד ה' – החשבון הנבואי הוא דתי-מוסרי, והתמקד ברמיסת משפט וצדקה; הניתוח הצבאי בהיבט הגאוגרפי ניתן ברמיזה (ו, ב).

עֲבְרוּ כְּלִיָּה וְרָאוּ,
וּלְכוּ מִשֶּׁם חֲמַת רְבָה,
וְרָדוּ גַת פְּלִשְׁתִּים,
הַטּוֹבִים (אֲתֵם) מִן הַמַּמְלָכוֹת הָאֵלֶּה (שִׁנְפְּלוּ בִידֵיכֶם)...?

עמוס ז - כשהנבואה פגשה את הפוליטיקה

פעמיים נגלו לעמוס מראות והוא ביקש רחמים, אולם בבית אל שמעו רק את נבואות החורבן וביקשו להשיב את השקט אל הממלכה, וכמה שיותר מהר

נבואת עמוס נפתחה במודל הנבואה הקדומה 'על שלושה וארבעה', והנה הופיעו לעמוס שלושה מראות וארבעה. על שני המראות הראשונים עמוס התפלל וביקש רחמים, וה' ניחם על הרעה; המראות השלישי והרביעי הראו את הקץ.

פֹּה הָרָאֲנִי א-ד-נ-י ה',
והנה יוֹצֵר גֹּבֵי (=אֲרָבָה)*...
והיה אם פָּלָה לאכול את עשב הארץ, וְאָמַר:
א-ד-נ-י ה' – סָלַח נָא.
מי יָקוּם יַעֲקֹב (=לא יחזיק מעמד) כי קָטָן הוא
נַחֵם ה' על זאת, לא תִּהְיֶה אִמְרָה ה'! (ז, א-ג);

גם במראה האֵשׁ שאוכלת את "החֶלֶק" (=חלקות השדה) ואת "תְּהוֹם רֶבֶה" (=מקורות המים; ז, ד-ו) זעק הנביא "יִחַדְל נָא...!", וה' שׁוֹב "נַחֵם... גם היא לא תִּהְיֶה".

במראה השלישי, "חֹמֹת אֲנָד" (ז, ז-ט) נגמרה חומת המגן בקו אֲנָכִי, ונסתמה תפילת הנביא; הבמות והמקדשים "יִיחָרְבוּ... בית ירבעם" יתרסק.

כאן פגשה הנבואה את הפוליטיקה – "אמציה כהן בית-אל" (כמו כל שומעי הנביא, שדבריו עמוסים וקשים), לא ידע כמובן על תפילות הנביא לסליחה, כי רק נבואות החורבן נשמעו לאוזנו. גירושו של הנביא יחזיר שקט ושלוש' לבית-אל, "כי מקדש מלך הוא, ובית ממלכה הוא" (ז, י-יג), ואם המלך ירבעם ימשיך להתעלם, הכוהן יפעל בעצמו.

חֲזָה לְךָ בָּרַח לְךָ אֶל אֶרֶץ יְהוּדָה (ממנה באת),
וְאָכַל שֶׁם לַחֵם (כי שם ישמחו לפרנס נביא נגדנו),
וְשֶׁם תִּנְבֵּא...
ויען עמוס... לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי (=אינני מתפרנס מנבואה),
כי בּוֹקֵר אֲנִי וּבּוֹלֵס שְׂקָמִים;
וְיִקְחֵנִי ה' מֵאַחֲרֵי הַצֹּאן...

המראה הרביעי, "פְּלוֹב קִיץ" (=תאנים, סוף העונה), סימן את "הקץ". בייחוד לפי המבטא הישראלי-הצפוני, שהגה 'בִּית' כ'בִּית', וקִיץ כ'קִיץ'.

* גם כאן נפגשים יואל ועמוס, בזיכרון הארבה הנורא

עמוס ח - רמאים שומרי שבת

רמאים יש בכל מקום, ובכל זמן, וגם בחברה דתית מאד, אבל רמאים דתיים עוברים גם על 'חילול השם', מפני הפגיעה הקשה שהם גורמים לשם ה' ולכבודו

החברה הישראלית העתיקה הייתה חברה דתית מאד, למרות מקדשי העגלים ושורה ארוכה של עבירות על הלכות קרבנות מתורת משה (ד, ד-ה; ה, ה). השוק והמסחר היו סגורים לחלוטין, לא רק בשבת, אלא גם בראש חודש.

בתורה אין איסורי מלאכה ביום החודש (=ראש חודש), אבל קרבן המוסף שלו זהה לזה של ימי חג המצות, ושל יום הביכורים - שְׁבוּעוֹת (במדבר כח, יא-לא).

בימי בית ראשון נחשב ראש חודש כמו חג ושבֵּת; היו נאספים בו לעצרות חג, והולכים לשמוע דברים של קודש מפי נביאים וחכמים – "מדוע אֵת הַלֵּקֶת אליו (=לאלישע הנביא) היום, לא חֹדֶשׁ ולא שֶׁבֶת?" (מלכים ב ד, כג; ישעיהו א, יג-יד).

רמאים יש בכל מקום, ובכל זמן, וגם בחברה דתית מאד, אבל רמאים דתיים עוברים גם על 'חילול השם', מפני הפגיעה הקשה שהם גורמים לשם ה' ולכבודו.

ובלשון עמוס (ח, ד-ז):
שָׁמְעוּ זֹאת הַשָּׂפִים (=השפים, הרומסים) אביון,
וּלְשִׁבִית (מעבודתם, ומפרנסתם הדלה של) עֲנִי ארץ;
יֹאמֶר: מִתִּי יַעֲבֹר הַחֹדֶשׁ (שהשוק סגור),
וְנִשְׁבִּירָה שֶׁבֶר (=נמכור), והשבת (תעבור) וְנִפְתָּחָה בָּר,
לְהַקְטִין (מידת) אֵיפָה (=לתת לקונים פחות),
וּלְהַגְדִּיל (אבן) שֶׁקֶל (=שישלמו יותר),
וּלְעוֹת מֵאֲזַנִּי מֵרֵמָה (בהם שקלו את הכסף);
לְקוֹת בְּכֶסֶף דָּלִים (לעבדים),
וְאֲבִיוֹן (לשֶׁעֶבֶד) בַּעֲבוּר נַעֲלִים,
וּמִפֶּל בָּר נִשְׁבִּיר (=ופסולת התבואה נמכור כתבואה);
נִשְׁבַּע ה' בְּגֹאֲוֹן יַעֲקֹב:
אם (=שלא) אֲשַׁפֵּחַ לְנִצָּח כָּל מַעֲשֵׂיהֶם...

החברה הזאת איבדה זכות קיום מוסרית, ועל כן יבואו ימים של חושך "בצהרים... והפכתי חֲגִיכִם לְאֵבֶל, וְכָל שִׁירֵיכֶם לְקִינָה..." (ח, ט-י); אנשים, שלא ידעו מה לעשות, "ישוטטו לְבַקֵּשׁ אֶת דְּבַר ה', וְלֹא יִמְצְאוּ", כלומר, לא ידעו לאן לברוח כאשר ייהרסו המקדשים, ושומרון תקרוס.

עמוס ט - סיכום ביניים היסטורי

כ-500 שנה של הארץ בלי שלטון מעצמה זרה הסתיימו, וזה מחייב לערוך סיכום היסטורי. מיציאת מצרים ועד השתלטות המעצמות על כולם

עמוס התחיל להִנְבֵּא "שנתים לפני הרעש" (א, א), ומראה הרעש חתם את נבואתו:
ראיתי את א-ד-נ-י נָצַב על המזבח (שסימל את ממלכת ישראל),
ויאמר: הֵךְ הַכְּפֹתוֹר (=הכותרת בראש העמוד), וְיִרְעָשׁוּ הַסָּפִים... (=פתחי הבתים; ט, א).
ובישעיהו (ו, ד): וַיִּנְעוּ אַמּוֹת הַסָּפִים...

רעידת האדמה שֶׁזְעָזְעָה את הארץ בימי עוזיהו, תוארה במראה המקביל של ישעיהו (ו, א-ד)
מהיכל ה' בירושלם (וביתר פירוט בישעיהו כד), ונזכרה עד ימי זכריה (יד, ה);
כנראה, בעקבות הרעש, שטפו את הארץ גלי 'צונאמי' חזקים:
...הַנּוֹגֵעַ בָּאָרֶץ וְתִמּוֹג (=תישבר)...
...הַקּוֹרָא לְמִי הַיָּם, וַיִּשְׁפְּכֶם עַל פְּנֵי הָאָרֶץ,
ה' שמו (ט', ה-ו);

הרעש נחשב ל'שאגת' האזהרה הגדולה מאת ה', וליקו פרשת המים' בין עידן העצמאות הישראלית לבין ההשתלטות של המעצמות הזרות. לפיכך הנבואה (בעמוס ובישעיהו) תיארה את חורבן שומרון וערי יהודה בתיאורי הרעש ההוא, כשם שהכובש "הצפוני" תואר בנבואת יואל בתיאורי הארְבָּה המשתלט.

מכאן ואילך, תנוע ההיסטוריה הישראלית במסלולי חורבנות וגלות, עם זיכרונות עבר ותקוות עתיד.

כ-500 שנה של הארץ בלי שלטון מעצמה זרה הסתיימו, וזה מחייב לערוך סיכום היסטורי. מיציאת מצרים, "הלוא כְּבִנֵּי כְּשִׂיִם אֶתֶם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (=איבדתם את זכויות הבחירה המיוחדת

בכס). נָאֵם ה' – הֲלוֹא אֶת יִשְׂרָאֵל הֶעֱלִיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם (ביחס מיוחד, אבל באותו הזמן העליתי גם את) וּפְלִשְׁתִּים מִכַּפְתֹּר (=מאיי הים), וְאֶרֶם מִקִּיר (=מארמניה); וכעת, ישתלטו המעצמות על כולם;

אולם גזירת ההשמדה על "הממלכה הנטוּאָה" (=שומרון) לא תחול על "בית יעקב", שישרוד גם בטלטולי הגלויות "בכל הגוים". ו"ביום ההוא אָקִים אֶת סֶפֶת דוֹד הַנְּפֻלֹת" (=ירושלם), שתיבנה מחדש, וגם תשלוט ב"שְׂאֵרֵי אָדוּם" (=הר הנגב ואילת; ט, ח-יב).

עמוס - סיכום - מה שאמרתי לאברך ממרכז הרב ולא אמרתי לאיש המוסר

החילוני

את הוויכוחים הסוערים ביותר בחברה הישראלית כיום, אפשר לסכם בשפה תנכית, בנבואות מכוננות של יואל מול עמוס

לימדתי פעם פרקי נביאים לקבוצת תלמידים ואברכים, שלמדו בישיבת 'מרכז הרב' (קוק); בנבואות יואל הם התמוגגו, במיוחד עם זכירת 'שאגתו' של הרב צבי יהודה בליל העצמאות התשכ"ז על שכם, חברון ויריחו, 3 שבועות לפני ששת הימים; אבל כאשר העמקנו בנבואות עמוס, אחדים מהם ממש נבהלו, ואחד שאל בחרדה - אז, איך נדע אם אנחנו נמצאים בתקופה של נבואת יואל או של עמוס?

בהזדמנויות אחרות ראיתי מצב הפוך בחוגי שמאל-ציוני. נבואות יואל הפחידו אותם, ונבואות עמוס עוררו בהם הזדהות עמוקה. ראיתי לפני תופעה – את הוויכוחים הסוערים ביותר בחברה הישראלית כיום, אפשר לסכם בשפה תנכית, בנבואות מכוננות של יואל מול עמוס.

ההקבלות הספרותיות בין יואל לעמוס רבות ומשמעותיות:
שאגת ה' מציון ומירושלם, יש בשניהם – יואל סיים בה, ועמוס פתח. חושך ואפלה ביום ה' - יש בשניהם.
פשעי העמים מסביב נגד ישראל ויהודה, יש בשניהם.
כובשים גדולים, שיבואו/מצפון, יש בשניהם.
שניהם מסתיימים בחזון "והטיפו ההרים עסיס".
אולם, משאגת ה' ביואל תצמח ישועה ומגן לעם, ואילו השאגה בעמוס הולידה חורבן וגלות.
בעמוס (ה, יח-כ), "יום ה' הוא חשך ולא אור",
ואילו ביואל (ג, ד-ה), מתוך החושך של "יום ה' הגדול והנורא" תהיה "פליטה" בירושלם.
ביואל ה' יעשה משפט באויבים וירושלם תינצל,
ובעמוס, ממלכת ישראל תחרב, ו"סֶפֶת דוֹד" תשרוד;
חזון פריחת ההרים ביואל יבוא "ביום ההוא",
ואילו בעמוס בעתיד הרחוק: "הנה ימים באים";

אבל ההבדל העיקרי הוא זה:
ביואל (ב, טו-כו) יש צום ועצרה ותפילה, יש להנים "מְשָׁרְתֵי ה'... בין האולם ולמזבח", וה' שומע תפילת צום וזעקה ביום צרה.
ואילו בעמוס (ה, כא-כה), ה' אומר – "שְׁנֵאֲתֵי מְאֲסֵתֵי חֲגִיכֶם, וְלֹא אֶרִיחַ בְּעֲצֵרְתֵיכֶם; כִּי אִם תַּעֲלוּ לִי עֲלוֹת, וּמִנְחֹתֵיכֶם לֹא אֶרְצֶה... הֲסָר מְעֲלֵי הַמֶּזֶן שְׂרִיד, וְזָמַרְתָּ נְבִלָה לֹא אֶשְׁמַע; וַיְגַל כְּמִים מִשְׁפָּט, וְצַדִּיקָה כִּנְחַל אֵיתָן";
תמצית האמונה 'הדתית' ביואל – תמצית המוסריות 'החילונית' בעמוס – ובתנך מתקיימים שניהם, זה לצד זה.

לאברך מ'מרכז הרב' אמרתי שאני קורא ושומע בדורות האחרונים את נבואות יואל (כפי שכתבתי בטורי יואל ג ו-ד), כי הצלת שארית ה"פליטה" משואה לתקומה היא התמצית העיקרית בנבואות יואל. אבל צריך להעמיק בנבואות עמוס, לחשוש מהן, ולהתמודד בכל יום עם התביעה הנבואית לימשפט וצדקה, כדי שנהיה ראויים לכל מה שזכינו לו, בדבר ה'.

ולאנשי המוסר 'החילוני' אני קורא : שובו לתנך, וננהל את השיח בין יואל לעמוס, מתוך הנבואה הישראלית.

עובדיה א - באותו סיור בהרי אדום

מהו סוד כוחם של האדומים לאורך ההיסטוריה, מי החריב בסופו של דבר את אדום וכיצד זה קרה, ועוד כמה דברים שהבנתי כשניצבנו מול סלע אָדום

אני זוכר היטב את התדהמה שאחזה בי בסיור בעבר הירדן עם (פרופ') חיים בן-דוד, כשניצבנו, מול 'סלע-אדום' (כ-4 ק"מ מבוצ'ירה = בצרה, בירת אדום העתיקה), וחיים הראה לי את תבליט הניצחון של 'נְבוֹנְאִיד' מלך בבל, המעט שנותר חרות על הסלע בגובה של 90 מטר מעל התהום! המלך הבבלי (האחרון!) סוגד לירח ולשמש. פתאום הבנתי מי היה "מאת ה'", וציר פְּגוּיִם שֶׁלְחִי" (א), להחריב את אדום.

מה קרה לפני כן? יהודה וירושלם חרבו ביד נבוכדראצר מלך בבל, כמו שאר הממלכות מסביב – רק אדום נותרה, שורדת בהרים הגבוהים, חוגגת ולועגת ליהודה האחות החרבה (יא-יב).

לכאורה, יעקב הפסיד את הכל (כמו אז בבריחתו לחרון), ועָשׂוּ לבדו זכה :
שְׁכְנֵי בְּחַגְיֵי סֶלַע מְרוֹם שְׁבִתוֹ
אֶמֶר בְּלִבּוֹ – מִי יוֹרְדֵי אֶרֶץ (ג) ;

מצודות הסלע הגבוהות בהרי אדום תרמו תרומה עצומה לביטחון העצמי של האדומים הגאים, שאפילו מעצמת העל הבבלית לא תנסה לפרוץ אל מרומי המצודות השוכנות בנקיקי סלע, ובתוכם, כמובן, מצודת 'סלע אדום', שם התבצרו כנראה אנשי בצרה, עיר הבירה, ובהם ראשי אדום ושריה.
ואכן, צבאות בבל בהנהגת נבוכדראצר לא ניסו לכבוש את אדום ולהחריבה, ואילו האדומים סייעו לבבלים, ואף הסגירו פליטים יהודים שברחו (יד).

אולם ירמיהו (מט) ועבדיה נשאו בדבר ה' חזון חורבן לאדום שלא תימלט מעונשה ביום ה',
וחורבנה יהיה מוחלט :
אם תִּגְבִּיחַ פְּנֶשֶׁר,
ואם בין כוכבים שִׁים קִנְיָד
מִשֶׁם אֲוִרִידָד נֶאֱמַר ה' (ד) ;

בזמן הנבואה היה חזון זה הפוך ממה שראה כל אדם בעיניו - יהודה וישראל תִּרְבּוּ וְאָדוּם גָּאָה וְשׁוֹרְדָת. מה באמת דחף את המלך הבבלי 'נְבוֹנְאִיד', שהיה נוטה לעסוק בהגות דתית, חופר מקדשים עתיקים, מחולל שינויים דתיים בפולחן האלילי הבבלי (בהשפעת אמו, ולמורת רוחם של כוהני בבל), לצאת למסע מלחמה נגד אדום, בדרך אל נְהַ המדבר 'תִּימָא' בערב הצפונית, שם התבודד כמה שנים?

המלך הבבלי אולי היה אומר שנשלח על ידי אליליו. הנביאים אמרו שיקום שליח מאת ה', ותפקידו יהיה להחריב את אדום ולהעניש אותה. 'נְבוֹנְאִיד' עשה זאת, וזה היה ככל הנראה מסע המלחמה האחרון של מלכי בבל, הפרק האחרון של "יום ה' על כל הגוים" (טו), כ-14 שנה לפני נפילת בבל לידי כּוֹרֶשׁ.

בעוד המלך הבבלי יוצא הדופן מתבודד, בבל נשארה מפוררת בתוכה, תחת יורש העצר 'בְּלֶשְׂאֶצַּר בן נְבוֹנְאִיד' ; שמו ידוע לכל מן המשתה בו חזה דניאל (פרק ה) את 'הכתובות על הקיר' המבשרת קץ למלכות בבל הכשדית ; שערי בבל נפתחו לפני כּוֹרֶשׁ מלך פרס, והוא שנתן ליהודים לחזור ליהודה ולירושלם ולהקים מחדש את בית המקדש.

עוד פסוקים שתומים (ו-ז) התפרשו לי באותו סיור בהרי אדום :
איך נְחַפְּשׂוּ (=נחשפו) עָשׂוּ, נְבָעוּ מִצְּפָנָיו (=נתגלו מסתוריו)?

עד הגבול שלחודך (=שלחו עליך את האויב)
כל אנשי בריתך, השואף (=שהשלו אותך לבטוח בהם),
יכלו לך אנשי שלמדך (=שעזרו לאויב ללכוד את מבצריך),
לחמך (=מלחמתך כשלה כי),
ישימו מזור (=מוקש ומלכודת) תחתך,
אין תבונה בו (=להינצל ממנו);

ככל הנראה, סייענים מואבים, שישבו על גבול אדום והיו 'אנשי ברית', הם שהסגירו את מבצרי
הסלע לידי הבבלים. גם זה היה עונש של מידה נגד מידה לאדום, אשר עסקה בהסגרת פליטים
ושרידים ובהובלת שיירות עבדים, במשך דורות; אכן כך סיכם עבדיה את עונשה של אדום:

כאשר עשית יעשה לך,
גמלך ישוב בראשך;
כי כאשר שתיתם (=חגגתם) על הר קדשי,
שתו כל הגוים (את כוס התרעלה) תמיד,
ושתו ולעו (=בלוע), והיו כלוא היו" (טו-טז).

אולם אחרית החזון הנבואי – "וירשו הנגב את הר עשו... (יט-כא) – נתקיים רק בימינו, כאשר הר
הנגב בואכה אילת הפכו חלק ממדינת ישראל.

יונה א - נביאים ולא צייתנים

מאות מיליוני מאמינים קיבלו אמונה מנביאי התנך העברים, אך לא יכלו לקבל, בשום פנים, את
החוצפה היהודית – עד היום הזה

האם "יונה בן-אמתי" הוא אותו "הנביא... מגת החפר" (מלכים ב יד, כה), שניפא על ניצחונות
ירבעם בן-יואש? האם נינה היא בירת האימפריה האשורית, זו שתחריב ותגלה את שומרון,
כעבור שני דורות?

לדעתי כן, וצדקו חז"ל (המובאים ברש"י), שיונה ברח "תרשישה מלפני ה'" כדי למנוע קטרוג על
ישראל, אם נינה תשוב מרעתה ותינצל.

גם אליהו שקינא לכבוד ה' נהג באופן דומה כשה' ציווהו בהר חורב למשוח את "תזאל למלך על
ארם, ואת יהוא... למלך על ישראל, ואת אלישע... תמשח לנביא תחתך..." (מלכים א יט, טו-יז).
אליהו, ביודעו את האסונות שיבואו על ישראל מיד תזאל ומיד יהוא, משח רק את אלישע, ואלישע
בכה כשהלך לדמשק ובישר לתזאל על מלכותו – "כי ידעתי את אשר תעשה לבני ישראל רעה..."
(מלכים ב ח, יב). יונה בבריחתו המשיך את אליהו ואלישע רבותיו, בנבואה.

נביאי ישראל לא היו צייתנים – רק נח ציית ובנה תיבה להצלת עצמו ומשפחתו. אברהם התווכח
על סדום (ולוט בתוכה), ומשה התווכח כל ימיו להצלת עם ישראל.

אנשי הספינה, עובדי אלילים תמימים היו – מעולם לא עשו רעה לאיש, ובעת הסכנה התפללו
כדרכם. העברי המוזר לימד אותם לירא את "ה' א-להי השמים אשר עשה את הים ואת היבשה"
(א', ט-י). המלחים בצרתם, קיבלו יראת ה' מהנביא העברי, אך מיד גם כעסו עליו, על בריחתו –
"מה זאת עשית?" – "אם אתה מאמין באמת בא-לוהים אחד שעשה גם ים וגם יבשה, איך אתה
יכול להתווכח, ולברוח מלפניו?"

מאות מיליוני מאמינים קיבלו אמונה מנביאי התנך העברים, אך לא יכלו לקבל, בשום פנים, את
החוצפה היהודית – עד היום הזה!

יונה ב - חוצפתו של נביא ישראלי

על תפילתו האישית של יונה שהפכה תפילתם של יורדי הים, וגם על ההזדמנות השנייה שקיבלת יונה

יונה התפלל רק כשהיה לגמרי לבדו מול ה'. אבל תפילתו האישית נסמכה לשיר תפילה כללי של מצוקות אנשי ים וטובעים, כי הביטויים מתארים מצבים שונים:

קראתי, מצרה (שבאה) לי, אל ה' –
ויענני (אם אזכה) –
מבטן שאול (=מקבר) שועתי (=עקתי) –
שמעת (=התשמע) קולי?
ותשליכני מצולה בלבב ימים,
ונהר יסבבני,
כל משבריך וגליך עלי עברו;
ואני אמרתי: נגרשתי (=התרחקתי) מנגד עיניך,
אך אוסיף להביט אל היכל קדשך;
אפפוני מים עד נפש
תהום יסבבני,
סוף תבוש לראשי;

לקצבי (=לקצוות, לתחתית) הרים ירדתי,
הארץ (נעלה) ברחיקה בעדי (=עלי) לעולם,
ותעל משחת חגי (=נפשי), ה' א-להי;
בהתעטף (=בהתעלף) עלי נפשי, את ה' זכרתי,
ותבוא אליך תפילתי אל היכל קדשך (!);
משמרים הבלי שוא (=עובדי אלילים, אנשי הספינה),
חסדם יעזבו (=השליכו אותי למים כדי להינצל);
ואני בקול תודה אִזְבַּח לך, אשר נדרתי אֲשַׁלְמָה,
שועתה לה' (=אם תושיעני).

ביבתי הראשון של התפילה בולטת תחושת ההשלכה וההרחקה שיונה גזר על עצמו, כאשר נמנע מלהתפלל ולהתנווכח וברח מלעמוד "לפני ה'". ביבתי השני בולט מצבו הנואש, נעול ב'קבר', ונפשו עומדת לצאת בכל רגע. שני היבטים מסתיימים בתקווה ובתפילה "אל היכל קדשך", ומלמדים כוחה של תפילה גם מתהומות היאוש.

היבתי השלישי מקביל לזבח ולנדרים של אנשי הספינה (א, טז), כך ששני הפרקים (א ו-ב) חותמים בזבח ונדרים לה', והנה נחשף טפח מחוצפתו של נביא ישראלי:

יריבונו של עולם, במי אתה בוחר?
בעובדי אלילים, שהפכו ליראי ה' בעת צרה, אבל השליכו אדם למים למען הצלת נפשם?
או בנביא עברי, שקשה לו להסכים עם שליחותך?
יונה קיבל הזדמנות נוספת.

יונה ג - הסבר מבריק

כיצד ניתן להסביר את חזרתם המיידית בתשובה של אנשי נינוה, ומה הקשר ביניהם לבין אנשי הספינה מפרק א

פרופ' אוריאל סימון* הציע הסבר מבריק להשפעה הדרמטית של דברי יונה על אנשי נינוה. יונה לא קרא בשער העיר, הוא הלך ודפק מבית לבית, ובכל מקום שפתחו לו, קרא: עוד ארבעים יום, ונינוה נהפכת (ג, ד);

שלושה ימים היו דרושים כדי לעבור בכל בתי העיר הגדולה, אבל אחרי יום אחד כבר התפשטה השמועה בכל העיר, והחרדה לא פחתה מזו של אנשי הספינה. ההקבלה בין אנשי הספינה ואנשי העיר (פרק א מול פרק ג) מתחזקת, אם יודעים שהשם 'נינוה' משמעו 'נון' (=ג) ב'נינה', והציוור הקדום שלה מראה היכל על שפת נהר (=חֲדָקָל), ודג בנהר. הדג והספינה, ובהנגדה 'נינוה'.

אנשי הספינה, עובדי אלילים תמימים, למדו מיונה ראת ה' (=אמונה). ואנשי נינוה, עובדי אלילים רעים למדו אמונה ותשובה (בלי לחכות למלך; ג, ה-ט):
וַיֵּאֱמִינוּ אֲנָשֵׁי נִינְוָה בֵּא-לֵהִים,
וַיִּקְרְאוּ צוּם, וַיִּלְבְּשׁוּ שָׂקִים,
מִגְדוֹלָם וְעַד קִטְנֵם;

מלכים דרכם להגזים, ומלך נינוה הוסיף צום לבהמות, כדי שצעקתם תעלה לשמים, אבל הוסיף גם את העיקר המוסרי:
...וַיֵּשְׁבוּ אִישׁ מִדְּרֹכֵי הָרְעָה,
וּמִן הַחֲמֵס אֲשֶׁר בַּכִּפְיָהִם;
מִי יוֹדֵעַ (אוּלַי) יָשׁוּב וְנָחַם** הָא-לֵהִים,
וְשָׁב מִחֲרוֹן אַפּוֹ וְלֹא נֹאבֵד;

בפרק הראשון למדנו יראת ה' (=אמונה). בפרק השני למדנו כוחה של תפילה מתהומות הייאוש. בפרק השלישי למדנו כוחה של תשובה על סף התהום, ולא הצום קובע, וגם לא התפילה, אלא תיקון המעשים.

התנך אוהב לתאר את "הא-להים" כמתנחם (=מתחרט), גם על עצם בריאת האדם (בראשית ו, ו), וגם על גזירות כיליון וחרון אף. פילוסופים מתקשים בזה, אבל מאמינים מבינים שיש תקווה.

* שמעתי ממנו
** זה היה נוסח תפילה לצום, ביהודה (יואל ב, יד)

יונה ד - טוב מותי מחיי

אין תשובה של יונה, ולדעתי, הנביא העברי העקשן מֵת שם, כפי שביקש, בלי שחזר בו. אבל יש המשך ברור לתפילתו האחרונה, ולטענתו, שהי' "אֶרְךְ אֶפְסִים" לאויבי עמו

שוב יונה לבדו – רק 'אני וְהוֹי' (כמו במעי הדג, בפרק ב), והפעם אין ישועה, ותפילה הפוכה מפי יונה, רצון למות (ד, ב-ג):
כִּי יִדְעֵתִי, כִּי אַתָּה א-ל רַחוּם וְחַנוּן (על רשעים!),
אֶרְךְ אֶפְסִים וְרַב חֶסֶד, וְנָחַם עַל הָרְעָה;
וְעַתָּה הִ' קַח נָא אֶת נַפְשִׁי מִמֶּנִּי,
כִּי טוֹב מוֹתִי מִחַיִּי;

כמענה לבקשת תפילתו (במקום "וְיָמֵן הִ' דָּג גְּדוֹל..."), ב, א, להצלת נפשו) –
וְיָמֵן (=זימן) הִ' א-לֵהִים קִיקִיּוֹן... צַל... לְהַצִּיל...
ואחר כך (בלי שם ה')!
וְיָמֵן הָא-לֵהִים תּוֹלַעַת...
וְיָמֵן א-לֵהִים רוּחַ קָדִים חֲרִישִׁית... " (ד, ו-ח),

ויונה בשלו :
... וַיִּתְעַלֶּף, וישאל את נפשו למות,
ויאמר : טוב מותי מִחַיִּי ;

כל זה כדי ללמד את יונה, שיש בהנהגת העולם גם רחמים, ושוב בשם ה' (ד, י-יא) :
ויאמר ה'...
וַאֲנִי לֹא אָחוּס עַל נִינְוָה הַעִיר הַגְּדוּלָה! ?
אשר יש בה הרבה משתים-עשרה רִבּוֹ אָדָם,
אשר לא ידע בין ימינו לְשִׁמְאֵלוֹ (=אלה שאינם אוֹחֲזִים נֶשֶׁק בִּימֵינָם),
ובהמה רבה!

אין תשובה של יונה, ולדעתי, הנביא העברי העקשן מֵת שֵׁם, כפי שביקש, בלי שחזר בו. אבל יש
המשך ברור לתפילתו האחרונה, ולטענתו, שה' "אֶרְךְ אַפַּיִם" לאויבי עמו, ב"משא (חורבן) נִינְוָה,
ספר חֲזוֹן נְחוּם הָאֱלֹקִשִׁי" (א, א-ג).

א-ל קְנוֹא ונָקָם ה',
נָקָם ה' ובעל חֲמָה,
נָקָם ה' לְצָרָיו, ונָטָר הוּא לֹא־יָבִיאוּ ;
ה' אֶרְךְ אַפַּיִם וַיִּגְדַּל כָּח,
וַיִּנְקָה לֹא יִנְקָה...

שני נביאים מהגליל, ויונה רצה את חֲזוֹן נְחוּם – חורבן לנינְוָה בטרם תמיט אסון על כל העמים,
ובטרם תחריב את ממלכת ישראל.
אני מבין שעוד לא מלאה סאת הרשע של נינְוָה בעת ההיא, אבל, ריבון העולמים, למה לתת
הזדמנות נוספת – לנינְוָה, בבל, רומא, ברלין?

מיכה א - נביא מהשפלה

רק נביא שחי בשפלת יהודה ורואה בכל יום במזרח את הרי חברון עד ירושלים, יכול לתאר כך את
האסון

פתיחת הספר (א, א) מזכירה 3 מלכים (בלי עוזיהו) :
דָּבַר ה' אֶשְׁרֵךְ הָיָה אֶל מִיכָה הַמַּנְרֶשֶׁתִּי
בְּיַמֵּי יוֹתָם, אָחִיז, יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה,
אֶשְׁרֵךְ חָזָה עַל שְׁמֶרֶן וִירוּשָׁלַם.

אבל הפרקים הראשונים שייכים לימי חזקיהו, והשאלה היא, היכן נבואות מיכה מימי יותם
ואחז? התשובה לכך תבוא בפרקים האחרונים (ו-ז).

מיכה פותח בתיאור הופעת ה' כפרץ של לִבָּה זורמת ממקום ה' (=ירושלם) אל ה"מוֹרְד" (=שפלת
יהודה), ורק נביא שחי בשפלת יהודה* ורואה בכל יום במזרח את הרי חברון עד ירושלים, יכול
לתאר כך את האסון :
כי הנה ה' יצא ממקומו
וירד ודרך על במתי ארץ ;
ונמסו ההרים תחתיו והעמים יתבקעו,
כדונג מפני האש, כְּמִים מְגָרִים בְּמוֹרְד

האסון הוא מאת ה', וצבאות אשור כלל לא נזכרים בנבואה, שמתחילה בחורבן שומרון, אך עוברת
מיד ליהודה :

וְשִׁמְתִי שְׁמֶרֶן לְעֵי הַשָּׂדֶה, לְמִטְעֵי כָרֶם,
וְהַגְרָתִי לְגֵי אַבְנִיָּה, וַיִּסְדִּיךָ אֲגַלְהָ...
כִּי אֲנוֹשָׁה מִכּוֹתִיךָ (מידי המעצמה האשורית),
כִּי בָאָה עַד יְהוּדָה, נָגַע עַד שְׁעַר עַמִּי, עַד יְרוּשָׁלַם.

המשך הפרק מתאר את חורבן ערי השפלה, כפי שיקרה במסע סנחריב, ויש שמות יישובים המוכרים לנו רק מנבואה זו:

בַּגְתָּ אֶל תְּגִידוֹ, בָּכוּ אֶל תְּבֹכוּ (כי הבכי לא יועיל)...
... יוֹשְׁבֵי שְׁפִיר... יוֹשְׁבֵי צֶאֱנָן... בֵּית הָאֶצֶל... יוֹשְׁבֵי מְרוֹת...
רְתֵם הַמְרֻכָּה לְרֹכֵשׁ (=לסוסים, להילחם מלחמה אבודה) יוֹשְׁבֵי לְכִישׁ,
רֵאשִׁית חֲטָאתָהּ הִיא לְבַת צִיּוֹן, כִּי בָדַד נִמְצְאוּ פְּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל;
... מוֹרְשֵׁת גֵּת, בְּתֵי אֶכְזִיב לְאֶכְזָב... יוֹשְׁבֵי מְרֻשָּׁה,
עַד עֲדָלָם נְבוּא (=יגיע האויב, וישקע) כְּבוֹד יִשְׂרָאֵל;

* "מיכה המורשתית" הוא הנביא היחיד המוכר לנו, שחי בשפלת יהודה, ב'מורשת', הסמוכה ל'מרשה'

מיכה ב - קינה על חברה מרושעת

גזל שדות ונחלות, הפשטת בגדי פאר מעוברי אורח, וגם - ד"ש מסיר הבשר של יחזקאל

הוֹי חֲשָׁבִי אֲנִי (=מזימות) וּפְעָלִי רָע עַל מְשֻׁכְּבוֹתֵם –
בָּאוּר הַבִּקֹּר יַעֲשֶׂהָ, כִּי יֵשׁ לְאֵל יָדָם (=בכוחם);
וְחָמְדוּ שְׂדוֹת וְגִזְלוּ, וּבְתִים וְנִשְׂאוּ (=ולקחו),
וְעִשְׂקוּ גֶבֶר וּבֵיתוֹ, וְאִישׁ וְנַחֲלָתוֹ (ב, א-ב);

שִׁנְאֵי טוֹב וְאַהֲבֵי רָע,
גִּזְלוּ עוֹרָם (של החלשים) מֵעַלְיָהֶם, וּשְׂאָרָם (=ובשרם) מֵעַל עֲצָמוֹתָם;
וְאִשֶּׁר אָכְלוּ שָׂאֵר (=בשר) עִמִּי, וְעוֹרָם מֵעַלְיָהֶם הִפְשִׁיטוּ, וְאֵת עֲצָמֹתֵיהֶם פָּצְחוּ,
וּפְרָשׁוּ (=חתכו לפרוסות) כְּאִשֶּׁר בְּסִיר, וּכְבָּשָׂר בְּתוֹךְ קַלְחַת (ג, א-ג);

תיאור מזעזע – הפשטת עור החלשים, ואכילת בשרם עד כדי פיצוח עצמות חתוכות בתוך סיר בישול, שהוא החברה הירושלמית. מסתבר, שיחזקאל (יא, ב-ז) קיבל ממיכה את משל 'הסיר והבשר' על "האנשים החשבים אֲנִי, והיועצים עֲצַת רַע בעיר הזאת".

מיכה הוסיף גם "משל... נהי (=בכי; ב, ד)", ובו גזל שדות ונחלות, עם 'כפל משמעות', שכן האויב יעשה ביהודה בדיוק אותם הדברים, גזל נחלות:
אָמַר: שְׂדוֹד נִשְׁדָּנוּ (=נִשְׁדָּנוּ), חֶלֶק עִמִּי יָמִיר (=יפקיע),
אֵיךְ יָמִישׁ (=יעקור) לִי, לְשׁוֹבָב (=שוב ושוב) שְׂדֵינוּ יַחֲלֵק;

בנוסף, גזלו נשים מבתיהן ומילדיהן (ובדיוק כך יעשה האויב ל"נשי עמי"), והפשיטו בגדי פאר מעוברי אורח, ומחיילים, אולי כמשל לגזל תפקידי שלטון, בהם לובשים בגדים כאלה:

מְמוּל (=תמורת) שְׁלֵמָה אֲדָר (=אדרת) תִּפְשֹׁטוּן מַעֲבָרִים בְּטַח, שׁוֹבֵי מַלְחָמָה (=חיילים);
נָשִׁי עִמִּי תִּגְרָשׁוּן מִבֵּית תַּעֲנֻגִיָּה, מֵעַל עַלְלִיָּה (=ילדיה), תִּקְחוּ הַדָּרִי (=אשתו) לְעוֹלָם (ב, ח-ט);

לרשע צפה הנביא גלות מהאדמה הגזולה:
לָכֵן לֹא יִהְיֶה לְךָ מִשְׁלִיךְ חֶבֶל בְּגוֹרָל בְּקַהֲלֵי ה' (ב, ה);

אז נזעקו הרשעים נגד הנביא, ודרשו ממנו לחדול מלהטיף מוסר (ב, ו) אבל הנביא התעקש להזהיר את "בית עֲקֹב", שה' לא יאריך אף, ודבריו לפחות "יִיטִיבוּ עִם הַיִּשְׂרָאֵלִי" (ב, ז).

מיכה ג - המלך שהיטה אוזן

גם בימי חזקיהו היה השוחד מעוור עיני חכמים. שחיתות שלטונית עלולה לתפוס מקום מסוכן גם אצל הטובים ביותר

שָׁמְעוּ נָא זֹאת רְאֵשִׁי בֵּית יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל
הַמְתַּעֲבִים מִשֹּׁפֵט וְאֵת כָּל הַיְשָׁרָה יַעֲקֹשׁוּ ;
בָּנָה צִיּוֹן בְּדָמִים וִירוּשָׁלַם בְּעוֹלָה ;
רְאֵשִׁיָּה בְּשָׁחַד יִשְׁפֹּטוּ, וְכַהֲנֵיָּה בְּמַחִיר יִירוּ, וּנְבִיאֵיָּה בְּכֶסֶף יִקְסְמוּ,
וְעַל ה' יִשְׁעֵנוּ לֵאמֹר : הֲלוֹא ה' בְּקִרְבָּנוּ, לֹא תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה ;
לָכֵן בִּגְלָלְכֶם
צִיּוֹן שָׁדָה תִּחְרַשׁ, וִירוּשָׁלַם עֵינֵי תִהְיֶה, וְהָרַר הַבַּיִת לְבָמוֹת יָעַר (ג, ט-יב).

אולם דברי מיכה חריפים הרבה מעבר לדברי ישעיהו, כי זו הפעם הראשונה במקרא, שנביא הכריז על חורבן צפוי בירושלם. על נבואה זו, יש לנו עדות מפורשת ומפתיעה מתי נאמרה, כי הנבואה חוזרת בפי הזקנים במשפט ירמיהו (כו, יח-יט) -
מיכה המורשתי היה נבא בימי חזקיהו מלך יהודה... לאמר :
פה אמר ה' צבאות, ציון שדה תחרש, וירושלים עינים תהיה, וחר הבית לבמות יער ;

מתברר כי גם בימי מלך צדיק וישר כחזקיהו היה השוחד מעוור עיני חכמים ומסלף דברי צדיקים, ושחיתות שלטונית עלולה לתפוס מקום מסוכן גם אצל הטובים ביותר. אולם, זקני ירושלים בימי ירמיהו (כו, יט) זכרו גם את תשובת חזקיהו, המלך שהתפלל וביקש רחמים על העיר והם זקפו לזכותו של חזקיהו את הצלת העיר, בימי מסע סנחריב -
הַהִמַּת הַמִּתְהַי חֲזַקְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וְכָל יְהוּדָה?
הֲלֹא יָרָא (חֲזַקְיָהוּ) אֶת ה', וַיַּחַל אֶת פְּנֵי ה',
וַיִּנְחָם ה' אֶל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלֵיהֶם ;
וַאֲנַחְנוּ עֹשִׂים רָעָה גְדוֹלָה עַל נַפְשׁוֹתֵינוּ!

מתיאורי ישעיהו (כב, טו-כה ; לו, ג), עולה, שחזקיהו לא רק התפלל אלא ערך בידיו ניקוי ותיקון על ידי הסרת כמה ממוקדי השחיתות בתוך העיר המתבצרת. בכך הפך חזקיהו לאחד מהמיוחדים והיחידים שבמלכי ישראל ויהודה, שהיטו אוזן לקולה של הביקורת הנבואית, ופעלו לתיקון ממלכתם.

מיכה ד - קומי ודושי בת ציון

בעוד ישעיהו מותח ביקורת, מיכה קורא לבנות חומות, להתחזק במלחמה, ולהביס את האויב

פרקים ד-ה הם נבואה אחת.
מיכה ידוע כממשיך לישעיהו בנבואת החזון ל'אחרית הימים' (א-ה), שנאמרה ממש בלשון ישעיהו* בשינויים קלים, ובהוספה משמעותית (ד-ה) -
וַיָּשְׁבוּ אִישׁ אִישׁ תַּחַת גִּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֲנָתוֹ וְאִין מִחֲרִיד,
כִּי פִי ה' צְבָאוֹת דִּבֶּר ;
כִּי כָל הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו,
וַאֲנַחְנוּ נֵלֵךְ בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד ;

כבר בהוספה זו יש נימה קצת שונה לעומת האופק האוניברסאלי בישעיהו, עם הדגשת הנבדלות באמונה הישראלית והאידיאל של תקופת שלמה (מלכים-א ה, ה), בעוד ישעיהו (ב, ו-ח) מתח ביקורת חריפה נגד הכסף והזהב, הסוסים והמרכבות, והאלילים (שהביאו נשי שלמה).

והנה מיכה (ד, ח עד ה, א) קרא לבנות חומות, להתחזק במלחמה, ולהביס את האויב ב'חרב איש' - בעוד המצב הנורא מתואר בלשון "עתה", ולעומתו, **הקריאה** ל"בת-ציון" :

ואתה מגדל עדר, עפל (=חומת) בת-ציון,
עדיף תאתה (=) ובאה הממשלה הראשנה,
ממלכת לבת-ירושלם;

עתה למה תריעי רע (=תרועת חרדה)?
המלך אין בך? (ה)אם יועצך אבד?
כי החזיקך חיל (=פחד) כילודה (=כילודת)!

חולי וגחי (=תלחצי ותצאי) בת ציון כילודה;

כי עתה תצאי מקרחה (=ירושלם),
ושכנת בשדה (=שדה הקרב?), ובאת עד (צבא?) בבבל,
שם תנצלי, שם יגאלך ה' מפך איבך;
ועתה נאספו עליך (שוב) גוים רבים...

קומי ודושי בת ציון
כי קרנה אשים ברזל, ופרסתך אשים נחושה,
והדקות עמים רבים...

עתה תתגדדי בת גדוד (תתאספי למלחמה),
מצור שם עלינו (האויב),
בשפט וכו על הלחי את שפט (=מנהיג) ישראל;

ואתה (המושיע מ)בית-לחם אפרתה,
צעיר להיות באלפי יהודה,
ממד לי יצא להיות מושל בישראל,
ומוצאתיו מקדם מימי עולם (=לוחם כדוד!).

מיכה ה - להרגיע או להכריע

האם יעדיף חזקיהו את נבואת ישעיהו שהציג את בת-ציון כילודת חסרת אונים, או את דברי מיכה, שקרא לה ללדת את הישועה בכוח, והציג את דוד בחרבו כדמות המופת?

מפתיע ביותר לגלות פער עמוק בין שני הנביאים, ביחס לדרך בה צריכה יהודה להתמודד. ישעיהו דרש להתכנס פנימה, להתרחק ממלחמה ולבטוח בה' שיכה את אשור "בחרב לא איש" (ישעיהו לא, ח; יא, טו-טז), כמו ביציאת מצרים; גם (מלך המשיח) "חטר מגזע ישי" (ישעיהו יא, א-י), ישפוט "ארך בשבט פיו", בלי כוח צבאי.

ואילו מיכה (ה, ג-ח) אמר על המושיע מ"בית לחם אפרתה":
ועמד ורעה (=והנהיג) בעז ה',
בגאון שם ה' א-להיו, וישבו (לבטח),
כי עתה יגדל עד אפסי ארך;
והיה זה שלום (=אחרי הכרעה):
אשור כי יבוא בארצנו...
והקמנו עליו שבעה רעים
ושמנה נסיכי אדם (=מפקדים לוחמים);
ורעו (=והכריעו) את ארך אשור בחרב...
והציל מאשור כי יבוא בארצנו,
וכי ידרך בגבולנו;

ידוע לנו מירמיהו (כו, יח-יט), שחזקיהו שמע גם את מיכה. האם יעדיף את נבואת ישעיהו (רבו המובהק), שהציג (כו, יז-יח) את בת-ציון כילודת חסרת אונים, או את דברי מיכה, שקרא לה ללדת את הישועה בכוח, והציג את דוד בחרבו כדמות המופת?

דבר אחד לא שמענו מפי מיכה בשום אופן – הרעיון של ברית עם מצרים לא עלה כלל על שפתינו.
מיכה (ה, ז) דיבר על הכרעה בכוח ישראלי:
וְהָיָה שְׂאֵרֵית יַעֲקֹב בְּגוֹיִם...
כְּאֵרִיָּה בְּבִהְמוֹת יַעֲר, כְּכַפִּיר בְּעֲדָרֵי צֹאן,
אֲשֶׁר אִם עֵבֶר וְרִמְס וְטָרַף, וְאִין מְצִיל;

חזקיהו לא ראה את יהודה כאריה מול אשור, ופנה לעזרת מצרים, ונגד זה יצא ישעיהו (ל ו-לא)
בכל כוחו – כאשר חזר חזקיהו והתחנן לתפילת ישעיהו (לז, ג), אמר:
...כִּי בָאוּ בָנִים עַד מִשְׁבֵּר,
וְכַח אֵין לְלָדָה!

ראו הרחבה בספר ישעיהו – כציפורים עפות, עמ', 291-312.

מיכה ו - נבואות מיכה המוקדמות

הזכרת בלק ובלעם, עמרי ואחאב - מתי נאמרה נבואה זו של מיכה?

דווקא בפרקי מיכה האחרונים* (ו, ז) אפשר לראות הקבלות מובהקות לנבואות ישעיהו מימי אחז, וייתכן שכאן פתיחת נבואתו:

שָׁמְעוּ נָא אֶת אֲשֶׁר ה' אָמַר:
קוֹם רִיב אֶת הַהָרִים,
כִּי רִיב לָהּ עִם עַמּוּ...
עָמִי מָה עָשִׂיתִי לָךְ...
כִּי הֵעֲלִיתִיךָ מֵאֶרֶץ מְצֻרִים וּמִבְּיַת עֲבָדִים פְּדִיתִיךָ,
וְאֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ אֶת מִשְׁהָ אֶהְרֹן וּמְרִים;

גם הזכרת בלק ובלעם (עם רמז לעוון פעור בשטים), וגם הזכרה מפורשת של עמרי ואחאב מצביעות על הזמן בו נפרצה עבודת אלילים ביהודה, עקב מדיניות הכניעה של אחז, לאשור ולתרבות השלטת.

וַיִּשְׁתַּמֵּר חֲקוֹת עַמְרִי, וְכָל מַעֲשֵׂה בֵּית אַחְאָב,
וַתִּלְכּוּ בְּמַעֲצוֹתָם (= בעצתם, בדרכם),
לְמַעַן תִּתִּי אֶתְךָ לְשִׁמְהָ, וַיִּשְׁבְּיָהּ לְשִׁרְקָה,
וַחֲרַפְתָּ עָמִי, תִּשְׂאוּ (ו, טז);

תיאורי החמס והרשע דומים לתיאורי ישעיהו (בייחוד בפרק א):
הֲאִזְכָּה בְּמֵאֲזִנֵי רֶשַׁע וּבְכִיס אֲבָנֵי מְרָמָה;
אֲשֶׁר עָשִׂירֶיהָ מְלֵאוּ חֲמִס,
וַיִּשְׁבְּיָהּ דְּבָרוֹ שֶׁקֶר, וַלְשׁוֹנָם רְמִיָּה בְּפִיהֶם;

גם תיאורי העונש מתאימים למצב המלחמה מכל עבר, ששרר בימי אחז:
וְגַם אֲנִי הִחֲלִיתִי הַכּוֹתֶךָ (=הפיתך במחלות),
הַשָּׁמֶם עַל חֲטֹאתֶיךָ;
אֶתָּה תֹאכַל וְלֹא תִשְׂבַּע...
וְאֲשֶׁר תִּפְלֹט לְחָרֵב אֶתָּה;
אֶתָּה תִזְרַע וְלֹא תִקְצוֹר,
אֶתָּה תִדְרֹךְ זֵית וְלֹא תִסוּךְ שֶׁמֶן,
וְתִירוֹשׁ וְלֹא תִשְׁתֶּה יַיִן (ו, יג-טו);

מתוך המציאות הקשה בקעה גם מפי מיכה (ו, ו-ח) התביעה לדרך הרצויה בעיני ה', ממש בשפת ישעיהו (בתוספת 'חסד'):
בְּמָה אֶקְדָּם ה', אֶכְף (=אֲשַׁתְּחֹוּהָ) יֵא-לֵהי מְרוֹם?

...הִרְצָה ה' בְּאֵלָי אֵילִים...?
הִגִּיד לְךָ אָדָם (חכם) מַה טוֹב,
וּמַה ה' דוֹרֵשׁ מִמֶּךָ, כִּי אִם (=כֵּן אַמְנֵם)
עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהִצַּנֵּעַ לְכַת עִם אֶל־לִהְיֶיךָ;

* ייתכן, שפרקים אלו נמצאים בסוף נבואות מיכה, כרמז ליימי החושך, שיבואו אחרי חזקיהו – ימי מנשה

מיכה ז - תמיד יצפו לך

על ציפייה זו, של ישעיהו ומיכה, שהפכה להיות מטבע קבוע בתודעה של יהודים מאמינים

מעומק החושך נשמעה נבואת הציפייה לישועה, וגם בה נאמרו מפי מיכה (ז, ז-ט), דברים דומים מאד לדברי ישעיהו (ח, טז-יז; ט, א):

וְאֲנִי בְּה' אֶצְפֶּה אוֹחִילָה לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעֵנִי אֱלֹהֵי;
אֵל תִּשְׁמָחֵי אֵיבֹתַי לִי (=אשור),
כִּי נִפְלַתִי קָמְתִי (כמו שנפלת, כך אקום);
כִּי אָשֵׁב בְּחֹשֶׁךְ ה' אֹר לִי (=בציפייה לישועה שתבוא);
זַעַף ה' אֶשָּׂא כִּי חָטָאתִי לוֹ,
עַד אֲשֹׁר יָרִיב רִיבִי וְעָשָׂה מִשְׁפָּטִי,
יּוֹצִיאֵנִי לְאוֹר אֶרְאֶה בְּצַדִּיקוֹ;

מיכה גם המשיך ותאר גאולה עתידה כמו יציאת מצרים, ושוב בדומה לישעיהו (יא, טו-טז):

יּוֹם הוּא וְעַדִּיךָ נְבוֹא,
לְמִנֵי אֲשׁוּר וְעַרֵי מְצוֹר;
וּלְמִנֵי מְצוֹר וְעַד נְהַר,
וְכֵן מַיִם וְהַר הַהָר *;
וְהִיְתָה הָאָרֶץ לְשִׁמְמָה עַל יִשְׁבִּיָּה,
מִפְּרִי מַעֲלָלֵיהֶם (=מעצמת הרשע תיפול);
רָעָה עִמָּךְ בְּשִׁבְטֶךָ צֹאן נַחֲלָתְךָ,
שָׁכְנֵי לְבָדָד יַעַר בְּתוֹךְ פְּרָמָל;
יָרְעוּ בְּשׁוֹן וְגִלְעָד כִּימֵי עוֹלָם.
כִּימֵי צֹאֲתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֶרְאֶנוּ נִפְלְאוֹת.

יָרְאוּ גוֹיִם וַיִּבְשׂוּ מִכָּל גְּבוּרָתָם;
יִשְׁיִמוּ יָד עַל פֶּה אֲזַנֵּיהֶם תִּחְרַשְׁנָה.
יִלְחַכּוּ עָפָר כְּנֶחֱשׁ כְּזֹחֲלֵי אֶרֶץ יִרְגְּזוּ מִמְּסַגְרֵיהֶם;
אֵל ה' אֶל־לִהְיֵנוּ יִפְחָדוּ וַיִּרְאוּ מִמֶּךָ;
מִי אֶל־כְּמוֹךָ
נִשָּׂא עֵוֹן וְעֵבֶר עַל פִּשְׁעֵי לְשִׁאֲרֵי נַחֲלָתוֹ:
לֹא הִחֲזִיק לְעַד אָפוּ, כִּי חָפַץ חֶסֶד הוּא;
יִשׁוּב יִרְחַמְנוּ יִכַּבֵּשׁ עֲוֹנֵתֵינוּ;
וְתִשְׁלִיךְ בְּמִצְלוֹת יָם * כָּל חַטְאוֹתֵם.

תִּתֵּן אֶמֶת לִיעֶקֶב חֶסֶד לְאַבְרָהָם,
אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתֵּינוּ מִימֵי קֶדֶם.

ציפייה זו, בלשון ישעיהו ומיכה, הפכה להיות מטבע קבוע בתודעה של יהודים מאמינים.

*הביטוי "והר הַהֶר" רומז ל"הר הַהֶר" של מסעי בני ישראל (במדבר כ, כב-כג; לג, לז-לט), וגבולות הארץ (שם לד, ז-ח).
**מזכיר את תיאורן של מרכבות פרעה, שהושלכו לים ביציאת מצרים; גם ישעיהו (יא, טו) רמז לכך.

נחום א - נינוה - סגירת החשבון

שני נביאים מהגליל, שתי נבואות משא דומות מאוד, ואשור אחד אכזרי ורע

שני נביאים מהגליל, יונה מ"גת הַחֶפֶר" (=ממזרח לציפורי), ונחום מאַלְקֶש (=ליד מעלות תרשיחא);

יונה (ד, ב) רצה לשמוע "חֲזוֹן נְחוּם" - חורבן לנינוה בטרם תמיט אסון על העמים, ובטרם תחריב את ממלכת ישראל -
כי ידעתי, כי אתה א-ל רחום וחנון (על רשעים!),
אֶךְ אֲפִים וְרַב חֶסֶד, וְנָחַם עַל הָרָעָה;

עברו כ-200 שנה, והאכזריות של הכובשים האשוריים כבר גדשה כל סאה; בימי יאשיהו נשא נחום (א, ב-ג) את חזון סגירת החשבון -
א-ל קְנוֹא וְנָקָם ה',
נָקָם ה' וּבָעַל חַמָּה,
נָקָם ה' לְצַרְיוֹ, וְנָטַר הוּא לְאִיְבָיו;
ה' אֲרֵךְ אֲפִים וְגָדַל כֹּחַ,
וְנָקָה לֹא יִנְקָה...

נבואות ה'משא' דומות זו לזו ברובן המכריע, ו"חזון נחום" הוא נבואת 'משא' קלסית* -
1. חשבון גמול של ה' על פשעי העמים בכלל, ותיאור מפורט של עונשם בבוא היום.
2. נבואת ישועה והצלה לישראל, בפסוקים מעטים המשובצים בתוך תיאורי הפורענות על העמים.

בניגוד ליונה, רוב הנביאים לא נשלחו אל העמים - הגמול והעונש לעמים, נועדו בדרך כלל לאוזניים ישראליות. לפיכך, יש לראות בפסוקים המעטים על ישועת ישראל, את ליבת הנבואות האלה. יש רק מאורע אחד בתקופת נחום שאליו מתאימים דברי הנביא, וזהו 'פסח יאשיהו' (מלכים-ב כג, כא-כג; דברי-הימים-ב, לה).

לנוכח החרדה הגדולה ביהודה מפני מסע עונשין כמו 'מסע סנחריב', אמר נחום דברי עידוד מפורשים (א, ט עד ב, א) -
... לא תקום פעמים צרה;
פה אמר ה': אם שלמים וכן רבים (האשורים),
וְכֵן נָגְזוּ, וְעָבַר (זמנם),
וְעָנְתְךָ - לא אֶעֱנֶךָ עוֹד;
...לא יוסיף עוד לַעֲבֹר בְּךָ בְּלַעַל כְּלָה נִכְרַת;

*נבואות 'משא' חריגות (כמו ישעיהו כב, חבקוק א, מלאכי א) דורשות הסבר מיוחד.

נחום ב - הטראומה עדיין חיה

רבים בירושלים וגם בבית המלך רעדו מפחד, שמא יאשיהו מביא עליהם שוב מכה דומה ל'מסע סנחריב'

כ-14 שנה* אחרי הפסח הגדול שערך חזקיהו - בהשתתפות ישראלים רבים משבטי הצפון (דברי הימים ב' ל), מרד חזקיהו באשור (בברית עם מצרים), והביא על יהודה את האסון של 'מסע סנחריב'. הטראומה של נפילת הערים בשפלת יהודה, פריצת חומות לכיש והגליית תושביה עם עוד רבבות מתושבי יהודה, הייתה הרקע לדרך הכניעה וההשתלבות במרחב האשורי, של מנשה ואנשיו, וכל אדם ביהודה זכר וחש את הזעזוע.

והנה יאשיהו חזר לדרכי חזקיהו, הן בעבודת ה', בטיהור האלילות והבמות, והן בהתעלמות המוחלטת מהשלטון האשורי במחוזות הצפון, הישראלי לשעבר - בין שנת 12 לשנת 18 למלכותו (622-628 לפנה"ס), יאשיהו יצא למסע נועז של טיהור בשומרון ובגליל (דברי הימים ב' לד, ו-ז), כאילו האשורים כבר נעלמו מהשטח, ואילו נינוה חרבה בידי צבאות מְדִי, כעשר שנים אחר כך (612 לפנה"ס).

רבים בירושלים וגם בבית המלך רעדו מפחד, שמא יאשיהו מביא עליהם שוב מכה דומה ל'מסע סנחריב'. על זה אמר נחום בדברי העידוד המפורשים - שום מסע אשורי לא יבוא עוד - "תִּגֵּי יְהוּדָה תִּגְיָךְ, שְׁלֹמֵי נְדָרֶיךָ".

פסח יאשיהו אכן נחוג ברוב שמחה על פי חזון נחום (בסגנון ישעיהו**) - "הנה על ההרים רגלי מבשר, משמיע שלום" (ב, א). גם ירמיהו הצעיר כבר נטל חלק בחידוש הברית***. האימפריה האשורית הלכה ונחלשה, וחזון נחום כבר צפה את חורבנה הגמור של נינוה - שְׁעָרֵי הַנְּהָרוֹת נִפְתָּחוּ, וְהַיִּכָּל נִמוּג... ונינוה פְּבַרְכַת מִים, מִימֵי הַיָּם וְהַמָּה נְסִים... (ב', ז-ט);

*על חישוב השנים האלה ראו בספרי (עם הרב ב' לאו), ישעיהו - כציפורים עפות, עמ' 194-199.
**ראו מה שכתבתי על נביאים תלמידי ישעיהו וממשיכיו, [בישעיהו נב](#).
***ראו מה שכתבתי [לירמיהו יא](#).

נחום ג- אף אחד בעולם לא יצטער

לגורל איזו עיר דומה גורלה של נינוה ומה הבעיה הגדולה ביותר של חזון נחום

כ-50 שנה אחרי שצבאות אשור הגיעו עד מצרים הדרומית (661 לפנה"ס), וכבשו את הבירה "נא-אמון היְשֻׁבָה בְּיָאֲרִים" (ג, ח), עלו צבאות מְדִי (בקואליציה עם נבוכדראצר מבבל) וצרו על נינוה בירת אשור, שישבה ממזרח לנהר חֲדָקְל; כנראה, שהציפו אותה על ידי סתימת התעלות ויובל החֲדָקְל שעבר בתוך העיר, והפכו אותה לברכת מים; שרפו והחריבו אותה עד היסוד (612); רוב תושביה גלו לחרון והעיר לא נבנתה עוד לעולם - תושביה התפזרו ללא חזון שיבה, והחורבות המתנינו לארכאולוגים.

הנביא נחום דימה את נינוה לנא-אמון המצרית - כשם שלא הגנו מי היאור על נא אמון מפני צבאות נינוה, כך יציפו מי החֲדָקְל את נינוה ולא יִגְנוּ עליה, כשתיפול ביד מְדִי, ואף אחד בעולם לא יצטער.

שְׁדָדָה נִינְוָה מִי יָנוּד לָהּ? מֵאֵין אֲבָקֶשׁ מִנְחָמִים לָךְ?!
הַתִּיטְבִי מִנֵּא אָמוֹן הַיִּשְׁבָּה בְּיָאָרִים?
מִים סְבִיב לָהּ, אֲשֶׁר חֵיל יָם מִיָּם חוֹמָתָה;
פּוֹשׁ עֲצָמָה וּמְצָרִים וְאֵין קָצָה, פּוֹט וּלּוֹבִים הִיוּ בַעֲזָרְתְּךָ;
גַּם הִיא (=נֵא אָמוֹן, וְכִמּוֹה נִינְוָה) לְגַלְלָה הִלְכָה בְּשָׁבִי,
גַּם עֲלֵיָהּ יִרְטְשׁוּ בְּרֹאשׁ כָּל חוּצוֹת...
(ג, ז-י);

...שֶׁמֶשׁ זָרְחָה וְנוֹדָד (הַמֶּלֶךְ), וְלֹא נוֹדַע מִקוֹמוֹ, אֲיָם (מִנְהִיגִיו)?
נְמוּ רְעִיף (=נִרְדְּמוּ רֹאשֵׁי צְבָאָד) מֶלֶךְ אֲשׁוּר ...
נְפֹשׁוֹ (=נִפְצוּ) עִמְךָ עַל הַהָרִים, וְאֵין מִקְבָּץ;
...כִּי עַל מִי לֹא עִבְרָה רַעֲתֶךָ תִּמִּיד?!
(ג, יח-יט);

הבעיה הגדולה של חזון נחום צצה דווקא כאשר התקיימו דבריו לפרטי פרטים. רבים השתכנעו שזוהו 'דבר ה' הנצחי' – 'רגלי מבשר', 'לא תקום פעמיים צרה', 'לא אֶעֱנֶךָ עוד'. כל מי שפקפק בדבר, אמרו לו "משא נינוה... חזון נחום" – לא שמעת נבואת אמת? ולא רצו להקשיב לנבואות צפניה, חולדה וירמיהו.

חִבְקוֹק א - זַעֲקַת שֶׁבֶר נְבוּאִית

ישרי דרך המצפים לישועת ה' ולצדק משפטו, חלמו וקיוו שנפילת האימפריה האשורית תוליד עולם רגוע יותר ומתוקן יותר; אולם חזון "המשא", שהראה ה' לחבוק חשף את עומק השבר

למטבע של חורבן נינוה יש שני צדדים: נחום וחבוק – הקלה גדולה עם סגירת החשבון, וחרדה גדולה מפני הצוררים החדשים (כמו מזרח אירופה ב-1945).

הזעזוע של חבוק (פרק א) מעליית הכשדים הוא חריג, ומסמן קו שבר בנבואה. בשונה מכל נבואה מוכרת, חבוק פתח בתגובת הזעזוע שלו:
עד אנה ה' שוֹעֲתִי וְלֹא תִשְׁמַע?
אֶזְעַק אֵלֶיךָ חֶמֶס וְלֹא תוֹשִׁיעַ?
לִמָּה תִרְאֵנִי אָוֶן, וְעִמַּל תְּבִיט...?
(א, ב-ד);

רק אחרי הזעזוע מובאת הנבואה הקשה בעצמה:
רְאוּ בְּגוֹיִם וְהִבִּיטוּ, וְהִתְמַהוּ תִמָּהוּ,
כִּי פִעַל פִּעַל בִּימִיכָם, לֹא תֵאֱמִינוּ כִּי יִסְפָּר –
כִּי הִנְנִי מְקִים אֶת הַפְּשָׁדִים (=שְׁלִיטֵי בָבֶל),
הַגּוֹי הַיָּמִר וְהַנְּמָהָר (=הַמְהִיר וְהַלּוֹחֵם הַעֶזֶז),

הַהוֹלֵךְ לְמִרְחָבֵי אֶרֶץ לְרִשֵׁת מִשְׁפָּנוֹת לֹא לוֹ –
אֲיָם וְנֹרָא הוּא... וְקָלוּ מִנְּמָרִים סוֹסִיו...
וּפְרָשָׁיו מִרְחוֹק יָבֵאוּ, יַעֲפּוּ כְּנֹשֶׁר חֵשׁ לֹאכּוֹל;
כֹּלָה לַחֶמֶס יִבּוֹא... וְהוּא בְּמַלְכִים יִתְקַלֵּס...
הוּא לְכָל מִבְּצָר יִשְׁחַק, וְיִצְבֹּר עֵפֶר וְיִלְכָּדָה (א, ה-יא);

ישרי דרך המצפים לישועת ה' ולצדק משפטו, חלמו וקיוו שנפילת האימפריה האשורית תוליד עולם רגוע יותר ומתוקן יותר; אולם חזון "המשא", שהראה ה' לחבוק חשף את עומק השבר. במקום האשורים יעלו הכשדים-הבבלים, במקום איסוף עמים וממלכות "כְּאֶסְףּ בִּיצִים עֲזָבוֹת" (ישעיהו י, יד), יאסוף הכשדי בני "אדם כְּדָגֵי הַיָּם" ברשת ענקית (=חֲרָסִים), ללא יכולת להימלט (חבוק א, יז-יז).

העל כן זריק חרמו (ושוב זמלאו)?
ותמיד (תאפשר לו) להרג גוים, לא יחמול?

כנח"לאי עבדתי בברכות דגים, המשל המזעזע ניצב לנגד עיניי : כשפורסים רשת הדגים אינם מרגישים בסכנה, כשהרשת נסגרת, פורצת מהומה נוראה. תמיד יש חורים ברשת, ומשם חומקים כמה ניצולים, בעוד הרוב לכוד.
בני אדם כדגים ברשת?

חבוק ב - מתי יתגלה הצדק?

על זעקת השבר הנבואית הזאת, באה תשובה מפורסמת, שהפכה לאחד מעיקרי האמונה בעם ישראל

את נבואת ישעיהו (י, ה), "הוי אשור שבט אפי..." , חבוק (א, יב) כבר ידע –

הלוא אתה מקדם ה'... (צופה ומביט),
לא נמות (=נשרוד),
ה' למשפט (בעולם) שמתו (=כמעצמה שלטת),
וצור, להוכיח (=להעניש ולייסר) יסדתו.

(אבל) –

למה תביט בוגדים?
תחריש בבלע רשע צדיק ממנו?
(א, יג) ;

עד אנה ה'...?
על כן תפוג תורה...!
כי רשע מכתיר (=מכתר, מקיף) את הצדיק,
על כן יצא משפט מעקל?! (א', א-ד) ;

הדרמה הנבואית בשיאה, והתשובות הידועות שוב אינן מספקות. אחרי שאשור נופלת והכשדים עולים :

על משמרתי אעמדה, ואתניצה על מצור,
ואצפה לראות מה ידבר בי (ה'),
ומה אשיב (=ישיב) על תוכחתי? (ב, א) ;

על זעקת השבר הנבואית הזאת, באה תשובה מפורסמת, שהפכה לאחד מעיקרי האמונה בעם ישראל :

ויעניי ה' ויאמר :
כתב חזון וביאר (=וחקוק) על הלחות,
למען ירוץ קורא בו –
כי עוד חזון למועד,
ויפח (=ויעורר) לקח, ולא יכזב –
(גם) אם יתמהמה חכה לו, כי בא בא (ואז) לא יאחר ;
הנה עפלה (=חשכה), לא ישרה נפשו בו (=בקח הדחוי)?
וצדיק במונתו (=בזרותו) יחיה! (ב', ב-ד) ;

יש חוקיות בהיסטוריה כמו בטבע, והיא רצונו של בורא העולם ומנהיגו ; במאבקי הכוחות שבהיסטוריה עלולים לקום כשדים במקום אשורים, רומאים במקום הלניסטים, גרמנים-צוררים במקום גרמניה קיסרית, ודיקטטורה סובייטית במקום רוסיה צארית.

ואנשי יושר ואמונה יחיו בתוך כל התהפוכות האלה בביטחון מלא, שכל רשעי עולם יקבלו לבסוף את עונשם בתוך החוקיות ההיסטורית (כמו שעשו לאחרים; ב, ח). ויש מועד לצדק שלם (ב', יד; חבקוק בלשון ישעיהו יא, ט) – "כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה' כמים יכסו על ים".

חבקוק ג - 3בתים וגעגוע

תיאוריו של הנביא בתפילתו מזכירים תיאורים מימי יהושע בן-נון, דבורה הנביאה, ואף מימינו

הנביא התכנס ממשמרת המחאה שלו נגד הנהגת ה' בעולם, לתפילה נבואית הקוראת לה' לגלות שוב בעולם את ידו החזקה, כמו ששמענו את שמעו ביציאת מצרים, ולהושיע את עמו במידת הרחמים (כתפילת משה) -
ה', פֶּעֶלְךָ בְּקֶרֶב שָׁנִים, תִּיִּיְהוּ,
בְּקֶרֶב שָׁנִים (=בקרוב) תודיע,
בְּרָגַז, רַחֵם תִּזְכּוֹר!

בבית הראשון - תיאורי התגלות ה' כהתגלות נודדת עם ישראל, כמו מעמד הר סיני, אבל מתימן, מהר פארן, ומארץ מדין, ממש כפתיחת משה בשירת ברכתו (דברים לג, ב) -
ה' מְסִינֵי בָּא,
וְזָרַח מְשִׁעִיר לְמוֹ (=לעמו),
הופיע מהר פֶּאֶרְן,
וְאֵתָה מְרַבֶּת קֶדֶשׁ (=החונים בקדש),
מימינו אֲשַׁדֶּת (=אשדות הפסגה) לְמוֹ;
אֶ-לוֹהֶ מְתִימָן יבוא,
וקדוש מהר פֶּאֶרְן, סלה (ג, ג).

תיאורי התגלות ה' וישועתו כהתגלות נודדת מופיעים גם בשירת דבורה (שופטים ה, ד-ה), ובתהילים (סח, ח-ט), ותפילת חבקוק דומה מאד לכמה מוזמורי תהילים (סו; עז; עח; פ), הזועקים לישועה כמו ביציאת מצרים.

בבית השני (ח-ג) - תיאורי מעבר חילות ה' "בִּנְהָרִים" ו"בְּיָם", וישועת ה' כמו ליהושע בן-נון במלחמה על הארץ -
...רום יָדִיְהוּ נָשָׂא -
שמש ירח עֶמֶד זָבְלָה...
בְּזַעַם תִּצַּעַד אֶרֶץ,
בְּאֵף תִּדּוֹשׁ גּוֹיִם;
יִצֵּאת לִישָׁע עִמָּךְ,
לִישָׁע אֶת מְשִׁיחֶךָ...

בבית השלישי (יד-יט) - מלחמת הישועה שהנביא מייחל לשמוע עליה, כשצבאות ה' יעברו ב"מים רבים", ויכפו את כוחות הרשע אשר "יִסְעָרוּ לְהַפִּיצָנִי", ו"עֲלִיצְתָּם כִּמוֹ לֹאכֵל עֵנִי בְּמִסְתָּר", ולנוכח הישועה שהנביא מתפלל עליה, הוא כבר מקדים מראש, וחותר בשירת תודה -
ואני בה' אֶעֱלֹזָה,
אֶגִּילָה בְּאֵ-לֵהי יִשְׁעִי;
ה' א-ד-נ-י חִילִי (=צָבָאִי),
וְיִשָּׂם רַגְלֵי פְּאִילוֹת (=לנצח מלחמות),
ועל בְּמוֹתַי יִדְרִיכֵנִי (=ישליטני) -

ישועות כאלה התחוללו רק במלחמות החשמונאים, ובמלחמות ישראל בימינו -
לְמַנְצָח בְּנִינֹתַי!

צפניה א - 4 דורות אחורה

כיצד ייחוסו המפורט של הנביא שופך אור על אחת הצפונות העלומות בתקופה?

דבר ה' אשר היה אל צפניה - בן פושי - בן גדליה - בן אמריה - בן חזקיה - בימי יאשיהו - בן אמון (- בן מנשה - בן חזקיהו), מלך יהודה (א, א);

ייחוסו של הנביא 4 דורות לאחור מבטא קשר של הנביא צפניה לדור ישעיהו וחזקיהו, למרות השבר הגדול של ימי מנשה ואמון. ניתן להוכיח קשר זה דרך הקבלות משמעותיות בין דברי צפניה לדברי ישעיהו, כמו בנבואת "יום ה' הגדול... יום חשך ואפלה... יום שופר ותרועה..." (א, ז-יח).

מסקנה זו שופכת אור על אחת הצפונות העלומות בתקופה - איך הצליח יאשיהו הצעיר לדרוש בה' אחרי קרוב ל-70 שנה של ניתוק בית דוד וירושלם מדבר ה'?

יאשיהו מלך כילד (בן 8). כעבור 8 שנים (בגיל 16), החל יאשיהו "לדרוש לא-להי דוד אביו", ולחפש את דרכו, "ובשתיים עשרה שנה (בגיל 20) החל לטהר את יהודה וירושלם" מעבודת אלילים לסוגיה (דברי הימים ב לד, ג).

בנבואת צפניה (פרק א) מתואר טיהור מקיף של ירושלים ובית המלך מעבודת אלילים. אמנם, על פי דברי הנביא נראה, שאויב מבחוץ יעשה זאת, אולם הטיהור של יאשיהו דומה כל כך לנבואת צפניה, עד שברור ממי למד לדרוש את ה' בדרכו של דוד.

צפניה א, ד-ח:

ונטיתי ידי על יהודה ועל כל יושבי ירושלם,
והכרתי מן המקום הזה את שְׂאֵר הבעל,
את שם הפְּמָרִים עם הפְּהַנִּים;
ואת המשתחווים על הגגות לצבא השמים,
ואת המשתחווים הַנְּשַׁעֲעִים לה', והנְּשַׁעֲעִים בַּמִּלְכָּם (=בַּמִּלְכּוֹם =בַּמִּוֶּלֶךְ);
ואת הַנְּסֹוֹגִים מֵאַחֲרַי ה', ואשר לא בִּקְשׁוּ את ה' ולא דָרְשׁוּהוּ;
...והיה ביום זבח ה', ופקדתי על השרים ועל בני המלך,
ועל כל הלבשים מלבוש נכרי...;

צפניה ב - מעשה בפועל פשוט שהעז להתלונן

על 12 השנים המופלאות שבהן חולל יאשיהו מהפך ביהודה מן הקצה עד הקצה

יאשיהו שמע היטב את זעקת צפניה (ב, ב-ד), לבקש את ה' לפני שיהיה מאוחר:

...בטרם לא יבוא עליכם יום אף ה' –
בקשו את ה'...
בקשו צדק, בקשו ענוה,
אולי תסתרו ביום אף ה';

יאשיהו לא חיכה אף רגע. תועבות האלילות, שתיאר צפניה נעקרו ונשרפו ב-6 השנים (628-622 לפנה"ס) של טיהור יהודה וירושלם ומחוזות הצפון, עד חגיגת הפסח, וחידוש ברית התורה.

והנה עוד סעיף מפתיע בתכנית העבודה של יאשיהו – כניסה מחודשת לתוככי פלשת במהלך נועז. כאשר חזקיהו פעל כך מול עקרון, זה הביא עליו את 'מסע סנחריב' ואת חורבן ערי השפלה, והנה יאשיהו חזר לפלשת והגיע עד לחוף, ושוב בהשראת צפניה (ב, ד-ז; צפניה לא אמר מי יעשה זאת).

כי עזה עֲזוּבָה תהיה, ואשקלון לשממה,
אשדוד בצהרים יִגְרְשׁוּהָ, וְעֶקְרוֹן תִּעָקֵר;
...והיה חֶבְל (הים) לשארית בית יהודה, עליהם ירעון (צאן)...

בזמן קצר, כ-12 שנים מופלאות (610-622) של צמיחה ופיתוח מואץ ביהודה, הושלם השיקום של ערי השפלה הבצורות (שחרכו במסע סנחריב). נבנו מחדש מבצרים בדרום, יהודה שוב חדרה לעומקה של פלשת, ולראשונה נבנו מבצרים יהודיים גם על חוף הים (ביבנה-ים = פלמחים, וגם בין יפו לשפך הירקון), כנראה כדי לעצור עלייה של צבא מצרי. יישובים חדשים הוקמו בכל האזורים, וגם במדבר יהודה.

גם מאמץ גדול של תיקון מוסרי-חברתי ניהל יאשיהו על פי דרך הברית של 'ספר התורה', ועדות מפתיעה לכך נמצאה בחפירה ארכיאולוגית במצד הסמוך לחוף (ביבנה-ים), שחשפה במקום אחד את עוצמת יהודה בימי יאשיהו, יחד עם הביטחון שחש פועל פשוט להתלונן על הממונה עליו, על שקבל את הבגד שלו בלי צדק:

חרס הקוצר

המכתב שנמצא על החרס מגולל סיפור אישי ומשפטי, כתב תביעה של פועל פשוט שהיה קוצר 'בחצר אסמ', שכילה את קצירו 'לפני שבת', ואז בא מנהל עבודה בשם 'הושיעיהו בן שבי' ויקח את בגד עבדכ... לקח את בגד עבדכ' (כנראה בגד עליון, שהקוצר הניח בצד בשעת עבודתו); הבגד נלקח ככל הנראה מפני שמנהל העבודה מצא את הקוצר במנוחה, אלא שהקוצר טען במכתבו, שהוא כילה (=סיים) את מכסת קצירו, כפי שנדרש 'זה ימ' (=כל הימים).

המכתב מופנה אל 'אדני השר', והוא מסתיים בבקשת רחמים להשבת הבגד שנלקח בלא אשם, שכן יש לו לקוצר עדים נאמנים שהוא נקי, הלוא הם 'אחי... הקצרמ אתי בחמ (השמש) אחי יענו לי אמנ נקתי מא(שמ)'; 'יענו לי פירושו 'יעידו לי', כמו "לא תענה ברעך עד שקר" (שמות כ, יב); 'אמנ' (=אמן) הוא אישור בשבועה לעדות אמת, כמו במעמד הברית (דברים כז, טו-כו).

עדות האמת של 'אחי... הקצרמ' (=הקוצרים), תוכיח לשר שמנהל העבודה שלו פעל שלא כדין בלקיחת הבגד, כי הקוצר מילא את חובתו, וכילה את קצירו: 'נקתי מא...'. (=ניקיתי מאשם).

המכתב מרגש מאוד בכמה מובנים:

1. כתב עברי רהוט של קוצר פשוט, בכתיבה לא מקצועית, שנמצא במצד יהודאי מסוף ימי המלוכה, הרחק מירושלים.
2. עוצמת הכאב והזעזוע ממעשה העוול של לקיחת הבגד – לקיחת הבגד נזכרת פעמיים, ובקשת הרחמים להשבתו חוזרת 3 פעמים. דברים אלו מאירים באור חזק את הדגשת התורה, גם בפרשת משפטים וגם בספר דברים, על חובת ההשבה של בגד קבול ("עבוט") "עד בא השמש", כי אין לעני "במה ישכב".
3. הביטחון המוחלט של הקוצר, שהוא יכול להתלונן על הממונה לפני השר, ויש לו סיכוי ותקווה למשפט צדק ורחמים, ולהשבת הבגד, מעיד שבימי יאשיהו מלך יהודה הייתה מערכת משפט תקיפה וחזקה, עד הקצה הרחוק של ממלכת יהודה.

צפניה ג - הפרק האחרון מנביאי בית ראשון

נחום דיבר על נינוה, אצל חבקוק זו בבל הכשדית. מי היא העיר החוטאת של צפניה?

מי זו העיר החוטאת בדברי הנביאים: נחום – חבקוק – צפניה?

בחזון נחום (ג) – "עיר דמים" חוטאת היא רק נינוה. בחבקוק (ב, ה-ח), זו בבל הכשדית. בהמשך חבקוק (ב, ט-כ) עולה סימן שאלה – שמא הנבואה עוברת לירושלם, בנבואות "הוי" הלכותות בבירור מישעיהו (ה), שגם ירמיהו (כב, יז-יט) השתמש בהן על יהויקים וארמונו. בנבואת צפניה (ג, א-ז) אין שום ספק – העיר החוטאת היא ירושלם:

לא שמעה בקול, לא לקחה מוסר,
בה' לא קָטְחָה...

שריה בקרבה אריות שאגים (על טרפם),
שפטיה זאבי ערב לא גרמו (=לא השאירו עצם) לבקר ;
נביאיה פחזים, אנשי בגדות,
פקניה חללו קדש, חמסו תורה ;

לפי צפניה, "ה' צדיק (השוכן) בקרבה" רצה מאד בצדקת ירושלים, ונתן לה זמן להתבונן בגורל
העמים מסביב, כדי ש"לא יפרת מעונה", אבל היא לא 'לקחה מוסר', ולא הותירה ברירה אלא
להעניש (גם) אותה.

התיאור הזה נראה מתאים לירושלם שלפני טיהור יאשיהו (בדיוק כמו בצפניה פרק א), אבל אחרי
מות יאשיהו חזרו הדברים הקשים בפי ירמיהו (בעיקר בימי יהויקים). ומכל מקום, כמו בנבואות
ישעיהו (שהן הדגם היסודי לנבואות מיכה – נחום – חבקוק – צפניה), תישאר שארית דלה
ונאמנה.

כי אז אסיר מקרבך עליזי גאונך...
והשארתי בקרבך עם עני ודל, וחסו בשם ה' ;
שארית ישראל לא יעשו עולה, ולא ידברו כזב,
ולא ימצא בפייהם לשון תרמית... (ג, יא-יב) ;

וצפניה חותם בקיבוץ הגלויות (ג, יד-כ), בביטויי לשון של מיכה :
רני בת ציון, הריעו ישראל...
מלך ישראל, ה' בקרבך, לא תיראי רע עוד ;
...והושעתי את הצלעה, והנדחה אקבץ...
כי אנתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ,
בשובי את שבותיכם לעיניכם, אמר ה'.

חגי א - האם הגיע הזמן לבנות מקדש?

מדוע זה לא התפנו שבי ציון לבנות מחדש את הבית, ומה נדרש לעשות כדי לעורר אותם

שני נביאים ידועים לנו – חגי וזכריה – עלו בשיבת ציון הגדולה, בעקבות הצהרת כורש. אחרי
ההתלהבות הגדולה והשיבה ליהודה, הקפאה הממלכה הפרסית את בניית המקדש. כאשר עלה
דריגוש לשלטון, כבר לא היה רצון לבנות, שררה אווירה של 'השלמה' עם ההקפאה, וכל אחד פנה
לעשות לביתו.

דריגוש היה התומך הגדול ביותר במפעל השיבה לירושלים, כפי שהתברר לאחר מכן גם לצריהם
(עזרא ה, ז), אבל השינוי לא הופנם מיד, ובשנה השנייה לדריגוש עדיין לא החלו שבי ציון לבנות את
בית המקדש. חוסר הרצון לעסוק בכך התכסה בדעה המוכרת כי טרם הגיע הזמן לבנות את
המקדש, ובלשון הנביא :

העם הזה אמרו :
לא עת בא,
(=) עת בית ה' להבנות (א, ב) ;

על כך ענה הנביא :
העת לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים ?
והבית הזה חרב...
יען ביתי אשר הוא חרב,
ואתם רצים איש לביתו... (א, ד, ט) ;

תגובת ה' פגעה ברווחה הכלכלית והביאה בצורת קשה. כך יזעזע ה' את השקועים בבתיהם ובשדותיהם, ויעורר אותם לחשבון נפש ולבדיקת הדרך :

וְעַתָּה, כֹּה אָמַר ה' צְ-בָאוֹת :
שִׁימוּ לְבַבְכֶם עַל דְּרָכֵיכֶם ;
זְרַעְתֶּם הֲרֵבָה וְהָבֵא מְעֹט,
אָכֹל וְאִין לְשִׁבְעָה...
וְהַמְשַׁתְּכֶר אֶל צְרוֹר נְקוּב (=ארנק מלא חורים ; א', ה-ו) ;

נבואת חגי נקלטה בקרב העם ומנהיגיו :
...וַיָּבֵאוּ וַיַּעֲשׂוּ מִלֵּאכָה בְּבֵית ה' צְ-בָאוֹת אֶ-לֵהֵיחֶם ;
בְּיוֹם עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ בְּשָׁשִׁי
בְּשָׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיֹוֹשׁ הַמֶּלֶךְ (א, יד-טו) ;

ככל הנראה, 'מלאכה' זו כללה רק הכנות ואיסוף חומרים וכלים (כפי שפירשו רש"י ורד"ק, וכפי שיש להבין את מושג עשיית ה'מלאכה' גם בתחילת מעשה המשכן (שמות לו, ו-ז), שהרי הבנייה ממש החלה רק בחודש התשיעי (=כסלו), ככתוב בפרק ב.

חגי ב - מן היום הזה אברך

הנבואה המתינה עד לסיום עונת הזית והשמן, בסוף החודש התשיעי. רק אז התבררה במלוא חריפותה עצמת הבצורת

התאריך האחרון והקובע בנבואת חגי הוא 24 לתשיעי (=כ"ד בכסלו) ;
מהיום האחרון של סוכות (=21 לשביעי) עבר הנביא לערב 'חנוכה' (דורות רבים לפני החשמונאים) :

בְּעֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי בְּשָׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיֹוֹשׁ
הָיָה דָבָר ה' אֶל חָגִי הַנְּבִיא...
וְעַתָּה שִׁימוּ נָא לְבַבְכֶם מִן הַיּוֹם הַזֶּה וּמְעַלָּה,
מְטָרָם שׁוֹם אָבֶן אֶל אָבֶן בְּהִיכַל ה'...
מִיּוֹם עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי,
לְמִן הַיּוֹם אֲשֶׁר יֵשֶׁד הִיכַל ה' שִׁימוּ לְבַבְכֶם -
הַעוֹד הַזֶּרַע בְּמַגּוּרָה!!
וְעַד הַגֶּפֶן וְהַתְּאֵנָה וְהַרְמוֹן?!
וְעַץ הַזֵּית לֹא נִשְׂא (= פּרִיֹו) -
מִן הַיּוֹם הַזֶּה אֲבָרְךָ (ב, י-יט).

זה היה אחד הגילויים המרעישים בחיי -
יום ייסוד היכל ה' בכ"ה בכסלו (בכ"ד, עוד לא שמו "אבן אל אבן"), בתחילת בית שני -
כידוע לאנשי הטבע והסירור בארץ ישראל, עונת המסיק והשמן חלה בחודשים מרחשוון-כסלו, בין סוכות לחנוכה. בתקופה זו מוסקים זיתים ודורכים שמן בבתי הבד.

הדבר רמוז גם בתורה :
חַג הַסֻּכּוֹת תַּעֲשֶׂה לָךְ שִׁבְעַת יָמִים
בְּאֶסְפָּד מִגֶּרֶךְ וּמִקֶּבֶד" (דברים טז, יג) -
חג האסיף מציין את סוף האסיף של הגורן והיקב - אך לא של היצהר. זו גם הסיבה לכך, שהבאת הביכורים למקדש לא יכלה להסתיים בסוכות, אלא בחנוכה (משנה, ביכורים פרק א).

הבצורת החמורה ביחס לגורן וליקב ניכרה היטב כבר באלול-תשרי, אולם עונת הזית רק התחילה אז, והיבול טרם נמדד. הנבואה המתינה עד לסיום עונת הזית והשמן, בסוף החודש התשיעי ; רק אז התבררה במלוא חריפותה עצמת הבצורת.

הבטחת ה' מפי חגי, "מן היום הזה אֶבְרָךְ", אין פירושה שכעת יישא הזית פריו, אלא שמכאן ואילך, עם ייסוד בית ה', תתחיל שנה מבורכת.

חנוכת המקדש קשורה לסוף עונת השמן, בטבע הארץ!

זכריה א - לרומא ובחזרה

בדיוק חודשיים אחרי ייסוד היכל ה', ניבא זכריה נבואה ארוכה שעיקרה חזרת מרכבת השכינה לירושלים

כאשר נשא חגי את נבואותיו ("בְּשָׁנֹת שְׁתַּיִם לְדַרְיֹושׁ... בְּחֹדֶשׁ הַשְּׁשִׁי..."), כנראה כבר עמד זכריה לצדו והיה שותף לנבואתו; חודשיים אחריו נשא זכריה נבואה הממשיכה את נבואת חגי - "בְּחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי בְּשָׁנֹת שְׁתַּיִם לְדַרְיֹושׁ..." (א, א) - ממש כמורה ותלמידו בנבואה.

ובדיוק חודשיים (בכ"ד בשבט) אחרי ייסוד היכל ה' (המתואר בסוף חגי), ניבא זכריה את נבואת המראות (זכריה א, ז עד ו, ח) - נבואה ארוכה של נחמה וישועה, שעיקרה חזרת מרכבת השכינה לירושלם עם השלמת הבנייה של בית המקדש. נבואה זו כוללת סדרה של מראות - רְאֵיתִי הַלְּיָלָה. [שבמרכזם] -
מְנוֹרַת זָהָב כְּלָה
וְגִלְגָּה עַל רֹאשָׁהּ
וְשִׁבְעָה יָרֵתֶיהָ עָלֶיהָ...
וְשָׁנַיִם זֵיתַיִם עָלֶיהָ (ד, ב-ג).

המראה הראשון הוא מראה הסוסים המתהלכים בארץ -
אֲדָמִים, שְׂרָקִים וּלְבָנִים (א, ח-יא) -

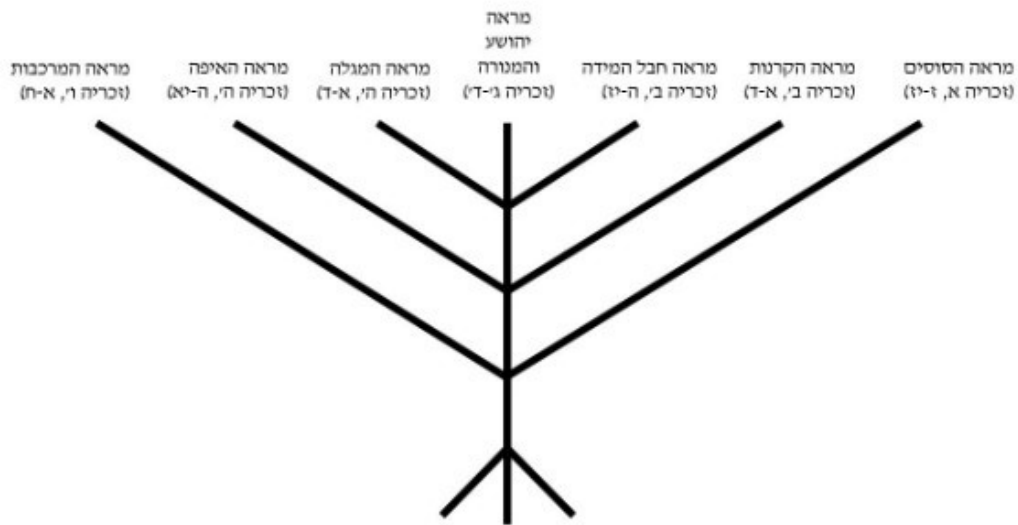
ואילו המראה האחרון (ו, א-ז) הוא ארבע המרכבות עם סוסים בצבעים דומים -
אֲדָמִים... שְׁחֹרִים... לְבָנִים... בְּרָדִים-אֲמָצִים.
הצבעים הללו נראים בשמים, ומתהלכים בארץ, רק בזריחה ובשקיעה. מראות זכריה מתארים זריחה.

הקשר הברור בין המראות, הראשון והאחרון, הוביל אותי לסידור כל המראות שראה זכריה בחזון הנבואה במבנה של מנורת המקדש* - הסוסים והמרכבות כמו שני הקנים בשני הקצוות, שמתחברים בגוף המנורה.

שבת אחת פגשתי ברב מרדכי ברויאר ז"ל - בתשובה לשאלתי: מה נשמע? סיפר לי על ביקורו בקשת טיטוס, ברומא. שאלתי: ומה ראית? - מול המנורה שסחבו היהודים המובסים לרומא, מצויירים סוסים! המסמלים את שלטון הקיסר בעולם - והנה אני, מרדכי ברויאר, עומד שם ורואה שוב את מראות זכריה - אחרי אלפי שנים, הסוסים חזרו ל"אֲדָוֶן כָּל הָאָרֶץ" (ו, ה), והמנורה חזרה לירושלים כסמל מדינת ישראל.

זכריה ב - אלה ואלה מראות החורבן והגאולה

אלה ואלה מראות החורבן והגאולה

לעומת החיבור הפשוט בין הסוסים למרכבות עם צבעי הזריחה, שמתחברים לגוף המנורה כשני קנים, קשה יותר למצוא חיבור בין מראה הקרנות והחרשים (=מראה אחד) "אשר זרו (=פזרו) את יהודה", לבין מראה הנשים עם האיפה וכיכר העופרת, שהוליכו את הרשעה לארץ "שנער" (=בבל). אבל אלה ואלה הם מראות החורבן והגלות – וגם הם כמו שני קנים, שמתחברים בגוף המנורה.

(ב, א-ד) ... והנה ארבע קרנות...
אלה הקרנות אשר זרו את יהודה, את ישראל וירושלם;
ויראני ה' ארבעה חרשים...
אלה הקרנות אשר זרו את יהודה...
הנשאים קרו אל ארץ יהודה לזרותה;
(ה, ה-יא) ... זאת האיפה היוצאת...
זאת עינם בכל הארץ...

זאת הרשעה, וישלף אתה אל תוף האיפה,
וישלף את אבן העופרת, אל פיה;
... והנה שתיים נשים יוצאות ורוח בכנפיהם,
ולחנה כנפים ככנפי החסידה,
ותשאנה את האיפה בין הארץ ובין השמים;
... לבנות לה בית בארץ שנער...
כעת מתבקש לחבר את שני המראות של ירושלים, במידות, ומעבר למידות –

(ב, ה-ט) ... והנה איש ובידו חבל מדה...
למד את ירושלים...
פְּרוֹזוֹת תֵּשֵׁב יְרוּשָׁלַם, מֵרַב אָדָם וּבְהֵמָה בְּתוֹכָהּ;
וְאֲנִי אֶהְיֶה לָהּ נֶאֱמָה ה', חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב,
וּלְכָבוֹד, אֶהְיֶה בְּתוֹכָהּ;

(ה, א-ב) ... והנה מגלה עפה...
ארצה עשרים באמה, ורחבה עשר באמה;

20 על 10 אמות זו מידת האולם, על פתח ההיכל (מלכים א ו, ג), ולכן, המגילה שעפה מכילה בתוכה (המגולל) את מידות המקדש, בדומה למראות יחזקאל – לעומת זה, יש שינוי ביחס לעיר – ירושלים לא תתכנס עוד במידות, תתפשט כעיר פרזות (כמו בימינו), ולא חומת אבנים תגן עליה, אלא חומת אש ה'.

וכך התחברו כל מראות זכריה למנורת מקדש גדולה, 3 קנים מכל צד.

זכריה ג - מי בז ליום קטנות

כיצד אינכם רואים במתרחש גאולה שלמה? גוער זכריה בשבי ציון. שיקום ירושלם והמקדש מחדש הוא פלא, גם אם הכל נראה קטן וחלקי

בנבואתו בעשרים ואחד לשביעי (כא בתשרי) התמודד חגי מול תחושת הקטנות של שבי הגולה, לעומת הזיכרונות הגדולים מימי בית ראשון, ימי המלוכה:

מי בְּכֶם הַנְּשָׂאָר
אֲשֶׁר רָאָה אֶת הַבַּיִת הַזֶּה בְּכַבּוּדוֹ הָרִאשׁוֹן –
וּמָה אַתֶּם רֹאִים אֹתוֹ עַתָּה,
הַלּוֹא כְּמָהוּ כְּאַיִן בְּעֵינֵיכֶם (חגי ב, ג);

בספר עזרא (ג, יב-יג) מתוארת התפרצות של בכי שגבר על קולות השמחה; והנה אנו צופים ביהושע הכהן הגדול שהיה לבוש "בגדים צואים" (ג, ג-ה), וזכריה תיאר איך מסירים מעליו את בגדי הטינופת, ומלבישים אותו "צניף טהור". בהמשך יגער זכריה בכל אלה שאינם רואים במתרחש גאולה שלמה – כי מי בז ליום קטנות... (ד, י);

מצד אחד מלמד זכריה להכיר בפלא של שיקום ירושלם והמקדש, גם אם הכל נראה קטן וחלקי:
רְנִי וְשִׂמְחִי בַּת צִיּוֹן,
כִּי הִנְנִי בָּא וְשִׁכְנִתִּי בְּתוֹכְךָ,
נְאֻם ה' (ב, יד);

מצד שני, נשאו הנביאים גם נבואות עתידיות מרחיקות לכת על כבוד מלא, עצמאות ושלוש לירושלם:
כִּי כֹה אָמַר ה' צְ-בָאוֹת:
עוֹד אַחַת מְעַט הִיא –
וְאֲנִי מְרַעֵשׂ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ
וְאֶת הַיָּם וְאֶת הַחֲרֻבָּה...
גְּדוֹל יְהִיָּה כְבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה,
הָאֲחֵרוֹן, מִן הָרִאשׁוֹן...
וּבְמִקּוֹם הַזֶּה אֶתֶּן שְׁלוֹם,
נְאֻם ה' צְ-בָאוֹת (חגי ב', ו-ט);

בדרך היסטורית מפתיעה פירש רש"י נבואה זו על כבוד המקדש והממלכה בימי החשמונאים: עוד אחת מעט היא – משתכלה מלכות פרס זו המושלת עליכם, עוד אחת תקום למשול עליכם להצר לכם מן מלכות יון, ומעט יהא זמן ממשלתה; וְאֲנִי מְרַעֵשׂ... – בניסים הנעשים לבני חשמונאי – ויבינו ששכינתי שורה בבית זה, ויביאו תשורת זהב וכסף, כאשר כתוב בספר יוסף בן-גוריון (=יוסיפון); (רש"י לחגי ב, ו).

זכריה ד - דווקא המנורה

כך הפכה המנורה לסמל היהודי החשוב ביותר, המובהק והידוע בכל הדורות, כלפי פנים וכלפי חוץ כאחד

...רְאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב כְּלֵה (=כלילה, מקשה אחת),
וְגִלְגָּה (=הגל שלה)* עַל רֹאשָׁהּ, וְשִׁבְעָה נְרֹתֶיהָ עָלֶיהָ,
שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוֹצְקוֹת (=יוצקות שמן)
לְנֵרוֹת אֲשֶׁר עַל רֹאשָׁהּ;
וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ,
אֶחָד מִיְמִין הַגִּלְגָּה, וְאֶחָד עַל שְׂמֹאלָהּ;

זהו האור של בית שני – נרות המנורה, לא אש מן השמים; הכול היה תלוי בהעלאת האור בידי אדם, מלמטה, במספרי העולים לארץ, באמנה לשמירת התורה, בבניית החומות על ידי נחמיה, במשפט ובצדקה שבנבואת זכריה (ח, טז-יט), ובמרד החשמונאי.

כל העולם ידע, שבבית המקדש היהודי אין פסלים, ויש מנורת זהב טהור – בעיני העולם, זה התחליף היהודי – במקום פסלים, מנורה – והאויבים שאפו לקחת את המנורה, עיקרו של בית המקדש היהודי.

ההתנגשות מול אנטיוכוס לא התחילה בגזרות הדת, אלא (שנתיים לפני כן) בשוד המקדש עם המנורה (מקבים-א א', 20-25); חורבן ירושלים בידי טיטוס הוצג ברומא, מול סוסי הקיסר, כהובלת המנורה לרומא על ידי היהודים המנוצחים.

היהדות החרבה לקחה גם היא את המנורה והציבה אותה בבתי הכנסת ובבתי היהודים. מאות רבות של מנורות מימי התלמוד נחשפו בחפירות בבתי-כנסת ובבתי יהודים, על משקופים ומזוזות, ועל רצפות פסיפס בבתי-כנסת יהודיים. מכאן הפכה המנורה לסמל היהודי החשוב ביותר, המובהק והידוע בכל הדורות, כלפי פנים וכלפי חוץ כאחד.

המנורה שחזרה לירושלים מקשת טיטוס דווקא, הפכה לסמל המדינה, שעוצב גם לפי נבואת זכריה עם "שתי שבלי הזיתים" (ד, יב), מימין ומשמאל למנורה. אחת ייצגה את זרובבל השליט (מזרע בית דוד), ואחת את יהושע הכהן הגדול. ממלכה ומקדש – מדינה ותורה.

* 'גל' נְעוּל, = מַעֲנָן חֲתוּם" (שיר-השירים ד, יב) – כאן מעיין שמן שנוצק משני הזיתים.

זכריה ה - ממראות זכריה עד החשמונאים

מדוע בחרו המתיוונים להתחיל להקריב במקדש המחולל עם הפסל היווני, דווקא ביום שבו נוסד המקדש על ידי שבי הגולה?

את מראות הפרק הסברנו לעיל, בפרק ב.

בנבואת המראות של זכריה, חודשיים בדיוק אחרי סוף חגי (כ"ד בכסלו), תופסים המנורה, הזית והשמן מקום מרכזי, וזה מאיר את ימי החנוכה באור חדש - מראש ימות עולם חל הסיום של עונת השמן בסוף כסלו (בלילות הארוכים והחשוכים); אבל בתחילת הבית השני, התקשרו המועד הטבעי של האור והשמן, לייסוד המקדש. שנים רבות לפני חנוכת בית חשמונאי שובצו המנורה והזיתים בנבואת זכריה על הגאולה וחזרת השכינה, נבואה שהתקיימה, לפחות לדעת רש"י, בימי החשמונאים.

כאמור, יום ייסוד היכל ה', היום שבו חלה תפנית דרמטית אחרי הבצורת הקשה (חגי), היה כנראה יום כ"ה בכסלו. מסתבר שיום זה צויין ונזכר דורות רבים אחר כך, גם כיום ייסוד היכל ה', וגם כסוף עונת השמן, שהיה תמיד גם סוף עונת הביכורים במקדש.

כך התברר לי, מדוע נבחר יום זה על ידי המתיוונים ככוונה תחילה כיום, שבו התחילו להקריב במקדש המחולל עם הפסל היווני (מקבים-א א', 59) - דווקא ביום שבו נוסד המקדש על ידי שבי הגולה, בחרו המתיוונים 'לייסד' מחדש את המקדש לפי טעמים, עם פסל השיקוף בהיכל.

שלוש שנים אחר כך יקפידו החשמונאים לערוך את חנוכת המקדש והמזבח בכ"ה בכסלו, בדיוק באותו היום שבו חיללו אותם המתיוונים - בעצם היום שהוא (מקבים-א ד, 52-54).

כנראה, שסיום עונת השמן והביכורים במקדש בימי בית שני צויין על ידי הדלקת הנרות במנורת המקדש, וכך התחברו המנורה ושמן הזית, ליום ייסוד היכל ה'.

במאבק על טיהור המקדש בזמן המרד החשמונאי התחבר הטבע של סוף עונת השמן, עם הנס של טיהור המקדש ביום ייסוד היכל ה'.

זכריה ו - הכל תלוי בנו

בנבואת העטרות מופנים הדברים פנימה, למערכת היחסים הראויה בין השליט לבין הכהן הגדול

"והיה (כל זה) אם שמוע תשמעון... " (ו, טו) ;
זאת הפעם היחידה בתנ"ך, שאנו קוראים "והיה אם שמוע..." בסוף פרק נבואה, כאות אזהרה חותם. לפי זה, כל הנבואות וההבטחות המפליגות שזכרו בחגי ובזכריה תלויות בשאלה אם ישמעו בקול ה- '

הפוטנציאל לגאולה שלמה נתון בידי ה' ; אך מימושו והוצאתו לפועל - נשאר ביד בני אדם! וכן כתב ר' אברהם אבן-עזרא (חגי ב, ט), שהבטחות הנביאים נאמרו על תנאי: "אילו היו צדיקים גמורים, כאשר אמר זכריה";

מעין זה אמר גם ר' שמעון בן-לקיש בגמרא (יומא ט עמוד ב), שאילו עלו כל ישראל כחומה בימי עזרא, הייתה שורה שכינה עליהם, ושוב לא היו גולים.

בתוך ההתניה הכוללת, יש לזכריה גם שתי הנחיות יותר חדות וברורות - לא להפעיל כוח (כלומר, לא להצטרף לתכניות מרד במעצמה הפרסית), אלא לפעול ברוח ה', ובעצת שלום:
זֶה דְּבַר ה' אֵל זְרָבָבֶל לֵאמֹר:
לֹא בְחִיל וְלֹא בְכַח,
כִּי אִם בְּרוּחֵי אֱמֶר ה' צְ-בָאוֹת (ד, ו) ;

בנבואת העטרות מופנים הדברים פנימה, למערכת היחסים הראויה בין השליט, צמח דוד, לבין הכהן הגדול -
הֲנֵה אִישׁ צָמַח שָׁמוּ...
וְהוּא יִבְנֶה אֶת הַיְכָל ה'...
וְיָשֹׁב וּמָשַׁל עַל כְּסֵאוֹ -
וְהָיָה כֹהֵן עַל כְּסֵאוֹ -
וְעֲצַת שְׁלוֹם תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם (ו, יב-יג) ;

האם יש כאן רמיזת אזהרה להיעלמות בית דוד מהשלטון ביהודה אחרי זרובבל?
מדוע מינו הפרסים שליטים נכריים על פחוות יהודה, אחרי שכבר העניקו כֹּרֶשׁ וְדָרְיֹוֹשׁ את השלטון לצאצא בית דוד?
האם רוחות ריב ומרד דחו את רוח הנבואה?
אולי היו אלה רק חשדות שווא של הפרסים?
השמצות של צרי יהודה?
רוע לב של אחשורוש?

התקופה שאחרי בניין המקדש ואחרי זרובבל היא תקופה אפלה - פשוט איננו יודעים!

זכריה ז - האם נצום השנה בתשעה באב?

בית המקדש עדיין לא בנוי, אך כבר לא חרב, ואם הצום נקבע על החורבן, אולי כבר פקע חיובו?

צומות על החורבן לא נזכרו כלל בספר מלכים ובספר ירמיהו, וגם במגילת איכה אינם. הצומות נזכרו בתנ"ך (בפעם היחידה) כשהתעוררה השאלה האם הגיע זמן לבטלם – "הַאֲבָקָה בְּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי" (=בחודש אב). שאלה זו עלתה בשנת ארבע לדריוש (518 לפנה"ס), בחודש כסלו, במלאת שנתיים לייסוד היכל ה' (חגי ב, טו-יח), כשהמקדש עמד באמצע בנייתו*.

לכאורה זו שאלה מחוכמת – בית המקדש עדיין לא בנוי, אך כבר לא חרב, ואם הצום נקבע על החורבן, אולי כבר פקע חיובו!?

ואולם, הנביא זכריה מביע בתשובתו ביקורת חריפה על עצם השאלה, ועל התגובות ביהודה ובירושלם לאזהרות הנביאים מפני חורבן, בגלל אובדן האמת, החסד והרחמים, איש לאחיו:

וַיִּמְאַנּוּ לְהַקְשִׁיב,
וַיִּתְּנוּ כִּתְף סִרְרָת
וְאֶזְנֵיהֶם הִכְבִּידוּ מִשְׁמוֹעַ;
וְלִבָּם שָׁמוּ שְׁמִיר**
מִשְׁמוֹעַ אֶת הַתּוֹרָה
וְאֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁלַח ה'...'
בְּיַד הַנְּבִיאִים הָרְאשֻׁנִים***,
וַיְהִי קֶצֶף גְּדוֹל מֵאֵת ה'... (ז, יא-ג).

בזה הנביא הסביר לנו שאין צמים מפני החורבן, אלא מפני הסיבות שגרמו לחורבן; כל עוד שרירות וקיימות הסיבות שגרמו לחורבן, הצום הכרחי; אפילו אם בית המקדש יעמוד על תילו, עדיין הצום הכרחי כדי למנוע חורב – הצום הוא קריאה לתשובה ולתיקון.

אפשר אף לומר זאת ביתר חריפות – הסיבות לחורבן, הן הן החורבן!

*הבנייה הסתיימה בשנת שש לדריוש (בג' באדר, עזרא ו' טו)
**הצירוף הנדיר של לב ושמיר מוביל לנבואת ירמיהו (י"ז א): "חטאת יהודה כתובה בעט ברזל, בצפרן שמיר, חרושה על לוח לבים"..."
***הביטוי 'נביאים ראשונים' על נביאי בית ראשון יש לו היגיון רב; גלגולו המאוחר כשם לספרי יהושע-מלכים, איננו מדויק, מפני שספר מלכים וספר ירמיהו הם בני אותו הזמן

זכריה ח - האמת והשלום

מתי נפגשים האמת והצדקה, המשפט והשלום?

נבואת הצומות חוזרת אל הנחמות של נבואת המראות (בלי המראות; א, יד-ז), אך בתוספת משמעותית – 'האמת', 'הצדקה', 'המשפט' והשלום.

כֹּה אָמַר ה' צְ-בָאוֹת:
קִנְאָתִי לְצִיּוֹן קִנְאָה גְּדוֹלָה,
וְחַמָּה גְּדוֹלָה קִנְאָתִי לָהּ;
...שִׁבְתִּי אֶל צִיּוֹן, וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם,
וְנִקְרְאָה יְרוּשָׁלַם עִיר הָאֱמֶת... (ח, ב-ג);
...בְּאֱמֶת וּבְצִדְקָה (ח, ח);

הגמרא (סנהדרין ו עמ' ב) מקשה על זכריה – "והלוא במקום שיש משפט, אין שלום (ואין צדקה)? ובמקום שיש שלום (וצדקה), אין משפט? ומשיבה הגמרא, שהאמת והצדקה, המשפט והשלום, נפגשים כשעושים פשרה לפני חריצת דין – הרעיון (החדשני בימינו) של 'פישור וגישור', הוא (לפי הגמרא) החידוש של זכריה במענה לשאלה – "הַאֲבָקָה בְּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי" (ז, ג):

אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ :
דַּבְּרוּ אִמַּת אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ ;
אִמַּת וּמִשְׁפֵּט שְׁלוֹם שְׁפֹטוּ בְּשַׁעְרֵיכֶם ;
וְאִישׁ אֶת רֵעֵהוּ אֶל תִּחְשְׁבוּ בְּלִבְבְּכֶם ;
וּשְׂבַעַת שֶׁקֶר אֶל תֵּאָהָבוּ ;
כִּי אֶת כָּל אֱלֹהֵי אֲשֶׁר שָׁנֵאתִי, נֹאֵם ה' ;

(ואז)

...כֹּה אָמַר ה' צְ-בָאוֹת :
צוֹם (הַחוּדֵשׁ) הַרְבִּיעִי (= א,ז, תשעה בחודש, ירמיהו לט ב) ;
וְצוֹם (הַחוּדֵשׁ) הַחֲמִישִׁי (= תשעה באב) ;
וְצוֹם (הַחוּדֵשׁ) הַשְּׁבִיעִי (= צוֹם רֹצַח גְּדַלְיָה בֶן אַחִיקָם, ירמיהו מא) ;
וְצוֹם (הַחוּדֵשׁ) הָעֲשָׂרִי (= עֶשְׂרֵה בְּטַבַּת, ירמיהו לט א) ;
יְהִיָּה לְבֵית יְהוּדָה לְשֹׁשׁוֹן וּלְשִׂמְחָה וּלְמַעֲדִים טוֹבִים –
וְהָאִמַּת וְהַשְּׁלוֹם אֲהָבוּ (=אם תאחדו באהבה אמת ושלום ; ח טז-יט).

באחת הפעמים שלימדתי שיעור זה בירושלים, לקראת ימי הצומות, קם אדם מבוגר ושאל בתדהמה – 'אם כך הדבר, נצטרך לצום לעולם!'? שאלתי אותו : 'שהמקדש ירד באש משמים, אתה מאמין?' – אמר לי, 'כן!', 'ושנהיה ראויים לו, אתה מאמין?' – אמר לי, 'לא !'

אמרתי, 'אני מאמין, שייבנה בית המקדש כאשר נהיה ראויים לו.'

זכריה ט - נבואת ה"משא" חוזרת לסיבוב אחרון

נבואת ה"משא", שעיקריה הם עונש לרשעי הגויים וישועה לישראל, כבר נקלעה למשבר ומצטטת כבר הוכרזו לנביאי-שקר בפי ירמיהו בימי החורבן – מדוע היא חוזרת שוב?

פרקי ט-י הם נבואה אחת, אבל כל פרקי זכריה האחרונים מציבים חידה קשה*. נבואות ה"משא", שמות העמים ('ארץ חדרך'; אפרים; אשור ומצרים), הסגנון, והרעיונות המשיחיים מתאימים לדור ישעיהו-חזקיהו, או לתקופת מנשה-יאשיהו; אכן חוקרים רבים זיהו כאן נבואות קדומות, אבל התקשו להסביר מדוע הן כתובות כאן.

נבואת ה"משא", שעיקריה הם עונש לרשעי הגויים וישועה לישראל, כבר נקלעה למשבר בדברי חבקוק, בעליית הכשדים, ומצטטת כבר הוכרזו לנביאי-שקר בפי ירמיהו (כג, לג-מ) בימי החורבן – מדוע היא חוזרת כאן, כנראה כעיבוד של נבואה קדומה?

יש מקום לסברה**, שהנביא "זְכַרְיָה בֶן בְּרַכְיָה בֶן עֲדוּי" היה צאצא ל"זְכַרְיָהוּ בֶן יְבֻרְכָהוּ", מימי ישעיהו (ח', א-ב), ומסתבר, שהנביא מתחילת בית שני השתמש בנבואת ה"משא" עתיקה של אחד מאבות אבותיו, והתאים אותה לימיו.

שיבת ציון בהנהגת זְרַבְבָּדֶל, נָצַר לבית דוד, עוררה מחדש את כל התקוות המשיחיות, והפער מול המציאות הדלה רק העצים את הצורך בהן. כך חזרה נבואת ה"משא" לסיבוב אחרון – מה שלא יתממש בימי בית שני, יתממש בגאולה השלמה.

המאורע המכריע המתואר בנבואה הוא מפלה ימית של צור, שתמוטט את ערי פלשת (ט, ג-ו). צור, בירת הסחר הימי, הוכתה כמה פעמים בידי מלכי אשור ובבל, אבל המכה המכרעת הונחתה ביד אלכסנדר מוקדון, שחיבר אותה ליבשה; זה יכול להתקשר להמשך הנבואה.

...וְעוֹרְרָתִי בְּנִיף צִיּוֹן עַל בְּנֵיף יְנוּ,
וְשִׁמְתִיף כְּחָרֵב גְּבוּר (ט', יג) ;

בימי המלוכה החשמונאית גם הושגה שליטה יהודית משמעותית בערי פלשת (ט', ז), אבל אשדוד, אשקלון ועקרון הפכו לערים יהודיות רק במדינת ישראל.

*ראו במבוא לזכריה בסדרת 'דעת מקרא'

**כך אני מבין את רבי עקיבא, מכות כד עמ' ב

זכריה י - חמור או סוס?

כיצד תבוא הגאולה - עם גיבורים וסוסים מלאי הוד או עם מלך צנוע ללא רכב שרד וקישוטים יקרים?

"כסוס... במלחמה", או: "עני ורכב על חמור"? *שני תיאורים סותרים (לכאורה) בתוך נבואה משיחית אחת-

...הנה מלךך נבוא לך,
צדיק ונושע הוא,
עני (=ענו, צנוע) ורכב על חמור,
ועל עיר בן אתנות;
והכרתי רכב מאפרים, וסוס מירושלם,
ונכרתה קשת מלחמה-
ודבר שלום לגוים,
ומשלו מים עד ים,
ומנהר עד אפסי ארץ; (ט', ט-ל)

ומאידך, בהמשך-
כי דרכתי לי יהודה,
קשת מלאתי אפרים...
כי פקד ה' צ-באות את עדרו...
ושם אותם כסוס הודו במלחמה;
ממנו פנה, ממנו יתד, ממנו קשת מלחמה-
(ואז) ממנו יצא (=יסולק) כל נוגש יחדו;
והיו כגברים בוסים בטיט חוצות
במלחמה, ונלחמו כי ה' עמם... (ט', יג; י', ג-ו);

התיאור הראשון תואם לישעיהו (יא) - מלך "צדיק", פשוט וצנוע, בלי רכב שרד ובלי קישוטים יקרים, והוא ימשול בדיבור של שלום "מים סוף ועד ים פלשתים" (שמות כג, לא) בלי סוסים ובלי מלחמות, מפני שה' יכרית מפניו את כל כוחות המלחמה.

התיאור השני תואם למיכה (ד-ה) - אפרים ויהודה יוציאו מתוכם כוחות לוחמים, ויגרשו את סוסי האויבים, והניצחון במלחמה יהיה "כסוס הודו".

האם אלו שלבים שונים בתהליך אחד? ואיזה יקדם? אולי הנבואה מקדימה את הסוף המופלא?

בתוך כל אלה יתחולל קיבוץ גלויות עצום ממדים, כמו ביציאת מצרים ובקריעת הים-
גם את (=שומרון הגולה) בדם ברייתך (=בזכות הברית),
שלחתי אסיריך מבור אין מים בו (=כמו יוסף)-
שובו לבצרון (=לביטחון) אסירי התיקנה (=המצפים לישועה)... (ט', יא-יב)
אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים...
...ובמרחקים יזכרוני, וחיו את בנייהם ושובו;
והשבותים מארץ מצרים, ומאשור אקבצם... (י', ח-יא)

קיבוץ הגלויות המופלא (כמו בישעיהו יא), ושליטה "מים עד ים", מתקיימים רק בימינו.

י *חמור' הוא הרכב הפשוט ביותר, ולא כתוב 'לבן'!

זכריה יא - חידת צאן הקהילה

מתי הופרה האתונה בין יהודה ובין ישראל?

מי זו "צאן הקהילה"? חידה מסובכת.

על פי דרכנו, זכריה השתמש ב'נבואה קדומה' על ישראל ויהודה - מימי בית אחאב ובית יהוא (כפירוש רש"י), ועד חורבן שומרון וירושלם (= 'בית יצר הלכנו') - והסב אותה לימיו, או לימים יבואו - לכן הנבואה חידתית.

בעקבות רש"י (ורד"ק) נחפש מתי נקחדו "שלישת הרעים בירח אֶחָד" (יא, ח)? ומתי הופרה "האתונה בין יהודה ובין ישראל" (ט, יד), על רקע של בחילה הדדית בין ה' לבין המנהיגים ההם?

שלוש פעמים נרצחו מנהיגים בממלכת ישראל, בחודש אחד:

אֶלָּה, זְמַרְי וּתְבַנִּי (מלכים-א טז, ט-כב), וּמֶלֶךְ עֲמֹרִי;
יֹרָם וְאֶחָזְיָהוּ בַמֶּרְדָּה, וְטַבַּח עֲתַלְיָה בְּבֵית דָּוִד (מלכים-ב ט-יא) - אז הופרה "האתונה" בין אחאב ויהושפט, שהביאה את תועבות שומרון ליהודה;
זְכַרְיָהוּ בֶן-יִרְבָּעָם וְשִׁלְשָׁם בֶן-גִּבְשָׁן (מֶלֶךְ "יִרְחַ יָמִים"), וְכַעֲבוּר זְמַן פְּקֻדָּה (מלכים-ב ח-כה);

הרועים הם הנביאים, אליהו ואלישע, שלא הצליחו לטהר את שומרון - השכר שקיבלו (30 שקל, מחיר עבד, שמות כא, לב), לא היו ראויים לו, וה' לקח אותו "אֶל הַיּוֹצֵר" כמשל ירמיהו (יח).

גדיעת מֶלֶךְ "נעם", הפרה את הברית עם "העמים" (יא, י), שלא יפגעו בישראל, וּחֲזָאֵל מֶלֶךְ דְּמִשְׁק עָשָׂה בָהֶם שְׁמוֹת (כפירוש רש"י). גדיעת מֶלֶךְ "החבלים" (יא, יד) במרד יהוא, הביאה להרג שני המלכים, ולטבח עֲתַלְיָה.

המלכים האחרונים בישראל וביהודה לא דאגו כלל לצאן (יא, טז-יז), וגרמו לחורבן שומרון וירושלם, שנבנו מברושים וארזי לבנון.

האם קרו דברים דומים בימי בית שני? ראב"ע קרא בפרק קינה על מלכי החשמונאים, ורד"ק זיהה בהורדוס את ה"רעה אֶוִּילִי", שלא ידאג לצאן. רבן יוחנן בן-זכאי (יומא לט ע"ב) פירש את נבואת "פֶּתַח לְבָנוֹן דִּלְתִּידָה, וְתֹאכַל אֶשׁ בְּאֶרְצָה" על חורבן בית שני.

זכריה יב - המספד בירושלם

שלושה ניצחונות, שני הספדים והשראה ציונית אחת מיוחדת במינה

"מִשָּׂא דְבַר ה' עַל יִשְׂרָאֵל" נמשך, ואיתו החידות. אויב גדול שהשתלט על יהודה, צר על ירושלם ובית דוד והעיר ניצלה, היה רק פעם אחת בהיסטוריה - מסע סנחריב בימי ישעיהו וחזקיהו.

הנבואה הקדומה תיארה את "ירוּשָׁלַם סָף רַעַל לְכָל הָעַמִּים", שלא הצליחו לפרוץ את סף-השער, וגם את ההלם הנורא על המוני הנופלים במערכה. כפי שכתבנו בפרקי ישעיהו (כה עד כז; מ ואילך), לא היה לדור חזקיהו כוח לומר שירה על נס ההצלה, והנה הנבואה הקדומה בפי זכריה מעידה על הזעזוע:

...וְהַבִּיטוּ אֵלַי אֶת אֲפֶסֶר דְקָרוּ (הגויים),
וְסָפְדוּ עָלַי כְּמִסְפַּד עַל הַיְחִיד...
בַּיּוֹם הַהוּא יִגְדַּל הַמִּסְפָּד בִּירוּשָׁלַם,
כְּמִסְפַּד הַדְדָרְמוֹן, בְּבִקְעַת מְגִדוֹן;
וְסָפְדָה הָאָרֶץ מִשְׁפָּחוֹת מִשְׁפָּחוֹת... (יב, י-יד);

בימי בית שני נעלם בית דוד אחרי זרובבל, אבל הצלה של ירושלים התרחשה במצור הסְלֶבְקִי של ליסיאס (מקבים-א ו' 51-60), כשנתיים אחרי חנוכת המקדש, ואז בוטלו 'גזרות הדת'. זכריה העביר את הנבואה מימי חזקיהו, והיא חזרה והתקיימה (בלי בית דוד) בימי החשמונאים.

חז"ל (מגילה ג עמ' א) בעקבות תרגום יונתן, מצאו כאן צרוף של שני הספדים: לפי דרכנו, מתאים לזכריה לקבל מהנבואה הקדומה את הזיכרון של מספד "על היחיד" כ'מספד אֶחָאֵב', שנהרג ברמות גלעד מצבא בן-הַדָּד (=הַדְדָרְמוֹן), ולהוסיף עליו את 'מספד יאֶשְׁיָהוּ', שנהרג במגידו (=בְּבִקְעַת מְגִדוֹן) ביד פְּרָעָה-נְכוֹ.

הצרוף הזה של שני מלכים שנפלו בקרב, אֶחָאֵב יִשְׂרָאֵלִי מובהק, ויאֶשְׁיָהוּ יְהוּדִי מובהק, חולל השראה מיוחדת למפעל הציוני מפי הרב קוק ביפו, בהספד לזכרו של ב"ז הרצל, חודש אחרי פטירתו בטרם עת, בגיל 44.

הפעם השלישית בהיסטוריה, שירושלים יהודית ניצלה ממצור אויבים במלחמה קשה, הייתה בתש"ח, במלחמת העצמאות.

זכריה יג - הנבואה שלא נותנת לי מנוח

לאחר שסתם את הגולל על מוסד הנבואה, חוזר זכריה אל 'צאן ההריגה' נבואה מזעזעת

הנבואה, ששרדה את משברי החורבן והגלות, לא שרדה את שיבת ציון ונחתמה אחרי זכריה ומלאכי – מדוע?

משברי הנבואה העממית החלו עם הסתלקות אליהו ומות אלישע. משברי הנבואה הספרותית החלו בדור מנשה, התעצמו עם עליית הכשדים (חבקוק), והגיעו לשיאם בבדידות הנוראה של ירמיהו (יד; כג) ויחזקאל (יג) מול נביאי השקר; התפילה הנבואית נסתמה בירמיהו (לב), וחגי, זכריה ומלאכי ליוו את שיבת ציון ובניין הבית השני בשארית הכוחות של נבואת האמת.

האיום הגדול על רופאים, מדענים, רבנים, משפטנים (וכד') – הם המתחזים, ובעיקר אלה, שיש להם ידע מסוים ומוגבל, אך הם חורגים מהאתיקה המקצועית. ככל שנחלשה נבואת האמת, רבו אנשי החלומות והמיסטיקנים 'הקרובים לתחום' (כמו התבן העוטף את גרעיני הבר; ירמיהו כג, כה-כט), וכמובן גם חקיינים ומתחזים.

זכריה חוזר לדברי קודמיו כדי להמחיש עד כמה נמאסה הנבואה על אנשי אמת, עד שאפילו הורים יתעמתו נגד ילדיהם, אם יתחילו 'לְהַנְבֵּא' (יג, ג). זכריה לא אמר זאת במפורש, אבל עם היעלמות "רוח הַטְּמָאָה" (יג, ב), תיעלם גם נבואת האמת, ויישארו עמנו רק דבריה הנוקבים וצפיית הישועה.

בסוף הפרק חוזרת הנבואה אל 'צאן הַהֲרִיגָה' (מפרק יא), לְהַפְּאֵת "הַרְעָה" (=המנהיגים המושחתים), ולצאן המתפזרות (בגלויות), ודבר הנבואה מזעזע עד עומק הנפש:

וְהָיָה בְּכָל הָאָרֶץ (=בתפוצות הגולה),
פִּי שָׁנִים בָּהּ (=2/3) יִפְרָתוּ יִגְוְעוּ,
וְהַשְּׁלִישִׁית (=1/3) יִנְתָּר בָּהּ;
וְהַבְּאִתִּי אֶת הַשְּׁלִישִׁית בְּאֵשׁ, וְצָרְפְתִּים...

רק שליש מעם ישראל ישרוד בגלויות, וגם השליש הזה יעבור ייסורים נוראים. ואנחנו, דור אחרי השואה, רואים לנגד עינינו התבוללות מואצת בתפוצה, ושליש שורד, בעיקר, במדינת ישראל.

הנבואה הזאת לא נותנת מנוח לנפשי, מאז שהבנתי את משמעותה.

זכריה יד - יד ה' הייתה זו

אני חושב על חבריי, לוחמי חטיבה 55, אילו היינו נאלצים להילחם בעיר העתיקה מבית לבית, מגג לגג, מסמטה לסמטה, אינני יודע איזה 'מִסְפָּד בירושלים' היינו שומעים

אור בלילה – מים במדבר – מלכות ה' אחד. שיא השיאים!

כשירושלם ניצלה (בימי ישעיהו-חזקיהו), ניצלה כולה. כשירושלם חרבה (בבל ורומא), חרבה כולה. מתי, בירושלים יהודית, יצא "חֲצִי הָעִיר בְּגוֹלָה" (ב)? אולי בימי החשמונאים, בחילול המקדש, כשרבים ברחו מהעיר, ויהודה המקבי ואחיו חזרו וטיהרו אותה.

בתש"ח חרב הרובע היהודי ולוחמיו הלכו לשבי. בששת הימים שוחררה העיר העתיקה, מהר הזיתים. מה ראה מפקדנו מוטה גור בבוקר כ"ח באייר התשכ"ז, מהר הזיתים? הוא ראה הר הבית ריק מכוחות הלגיון, שבלילה עוד נלחמו משם (נגד הסיירת).

אני חושב על חבריי, לוחמי חטיבה 55, אילו היינו נאלצים להילחם בעיר העתיקה מבית לבית, מגג לגג, מסמטה לסמטה (כמו ביום הקודם), אינני יודע איזה 'מִסְפָּד בירושלים' היינו שומעים על המוני החללים, ואיך העולם היה מגיב לקרבות דמים והרס 'במקומות הקדושים'...

אבל המפקד הירדני הנצור ביקש רשות לצאת. הירדנים לא היו מאשרים לו, אבל המצרים מינו גנרל מצרי, עבד אל-מונעים ריאד, על הצבא הירדני – הוא שהכניס אותם למלחמה כדי 'להקלי' על צבאו בסיני, והוא שאישר לכוח הירדני לצאת לפנות בוקר.

כשלוש שעות אחר כך, נכנסנו להר הבית הריק, ועוד היה הריח של לוחמי הלגיון באוויר. בעיניי, זו הייתה 'יד' ה', או 'רְגֵלְיוֹ'. מאז, ההתיישבות היהודית כבר פרצה מזמן מעבר להר הזיתים בואכה ים המלח. האם חייב להיות רעש אדמה עם רבבות הרוגים?

אנו מתפללים בכל יום – "ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים" – אנא!

בהושענא-רבא, אני מתפלל עם 'הנץ' בהר הזיתים 'הושענות' של "חג הַסְּפֹת" (טז-יט), החג האוניברסאלי ואורות הזריחה מתנוצצים בחלונות ירושלים ב"אור יקרות" (יד, ו), כשמראה העיר מתחלף מרגע לרגע.

רק שנהיה ראויים לאור הבוקע הזה .

מלאכי א - כיצד הדת תשרוד

נבואת האמת במדרגתה העליונה הייתה ייחודית לישראל, אבל דתיות יש בכל העולם, ואפילו עובדי אלילים ידעו על 'אל עליון', שמעל ומעבר לכל האלים

למה לחזור ל"מִשָּׂא דְבַר ה'", ולחורבן אדום? כדי לשכנע דתיים בצדקת הנבואה!

מלאכי בא ללמד איך להיות דתיים ולהישאר נאמנים, גם בהעדר נבואה; דתיות בנויה על כבוד ליאבינו שבשמים, ולמקדשו אשר בארץ, וכמובן על יראת א-לוהים כ'אָדוֹן-כָּל-י'.

בְּן יְכַבֵּד אָב,
וְעָבַד אֲדֹנָיו.
וְאִם אָב אָנִי, אֲיֵה כְבוֹדִי?
וְאִם אֲדֹנִים אָנִי, אֲיֵה מוֹרְאִי?

השפה של מלאכי היא שפה דתית, שבנויה על כבוד ועל יראָה; נבואת האמת במדרגתה העליונה הייתה ייחודית לישראל, אבל דתיות יש בכל העולם, ואפילו עובדי אלילים ידעו על יא-ל עליון, שמעל ומעבר לכל האלים-
וְעִינֵיכֶם תִּרְאֶינָה וְאַתֶּם תֹּאמְרוּ:
יְגַדֵּל ה' מַעַל לְגָבוֹל יִשְׂרָאֵל (א, ה-ו).

ובעיקר, הגויים יודעים מהו כבוד בפולחן הדתי, כבוד, שהיהודים עוד צריכים ללמוד-
כִּי מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ וְעַד מְבֹאֵוֹ
גָּדוֹל שְׁמֵי בְּגוֹיִם,
וּבְכָל מְקוֹם מְקַטֵּר מִגֵּשׁ לְשָׁמַי
וּמִנְחָה טְהוֹרָה,
כִּי גָדוֹל שְׁמֵי בְּגוֹיִם,
אָמַר ה' צְ-בָאוֹת (א, יא);

כל דבר, שמביאים מנחה או קרבן לה', חייב להיות טהור גם במובן החומרי (לא מים; א, ת), וגם במובן המוסרי (לא גזול; א, יג), והמבחן הוא פשוט - האם לשליט הפרסי (= "לְפָחֶתְדָּ"; א, ת), שאתם מצפים ממנו לתמורה כלכלית ופוליטית, הייתם מביאים מנחה כזאת?

הכהנים והלויים במיוחד צריכים להפסיק לבזות את "שְׁלַחַן ה'" (א, ז, יב), לחזור ל"בְּרִית הַלְוִי"
ול"תּוֹרַת אֲמֹת" (ב, ד-ח).

מדברי מלאכי מתקבל רושם של מצוקה כלכלית ("מְאָרָה"), ושל דתיות מינימלית, שאין ה' נוכח בה כלל, ואנשיה, כמו כוהניה, רק מחפשים דרכים 'לצאת ידי חובה'-
(ג, ח-ט) הֲיִקְבַּע אֲדָם אֶ-לֵהִים?
כִּי אַתֶּם קִבְּעִים אֹתִי...
הַמַּעֲשֶׂר וְהַתְּרוּמָה (בהפרשה מינימלית)...

כדי שהדתיות תוכל לשרוד בהעדר נבואה, היא חייבת להיטהר.

מלאכי ב - מזבח התמלא דמעות

מלאכי ניצב עם עזרא במאבק הגדול נגד נישואי נכריות, שהתרבו ביהודה, וראה בהם בגידה וחילול הברית

מול הכהנים המשחיתים את "בְּרִית הַלְוִי" (ח) שלח ה' כוהן נאמן - שמו לא נזכר, אבל היחיד בתקופה המתאים לתיאור, הוא עזרא הכוהן-הסופר.

עזרא (ז-ח) עלה ארצה כירב ראשי מטעם הממלכה הפרסית עם כתב סמכות ייחודי, למנות שופטים ודיינים לכל היהודים באזור - עזרא לא היה כוהן גדול במקדש, אבל ייחוסו (עד אהרן; עזרא ז, א-ו), ושליטתו בתורה ובפירושה ("סֵפֶר מִהִיר בְּתוֹרַת מֹשֶׁה"), נתנו לו כוחות להציב אלטרנטיבה;

נבואת מלאכי תמכה בכוהן שמחוץ לממסד הכהונה-
בְּרִיתִי הִיְתָה אִתּוֹ, הַחַיִּים וְהַשְּׁלוֹם...
תּוֹרַת אֲמֹת הִיְתָה בְּפִיהוּ,
וְעוֹלָה לֹא נִמְצָא בְּשִׁפְתָיו,
בְּשִׁלּוֹם וּבְמִישׁוֹר הִלָּךְ אֹתִי,
וְרַבִּים הִשִּׁיב מִעוֹן;
כִּי שִׁפְתֵי לָהֶן יִשְׁמְרוּ דַעַת,
וְתוֹרָה יִבְקָשׁוּ מִפִּיהוּ... (ד-ז);

מלאכי ניצב עם עזרא במאבק הגדול נגד נישואי נכריות, שהתרבו ביהודה, וראה בהם בגידה וחילול הברית:

הלוא אב אחד לְכֻלָּנוּ
הלוא א-ל אחד בְּרָאָנוּ
מדוע נבגד איש בְּאָחִיו,
לְחַלֵּל בְּרִית אֲבֹתֵינוּ?
...כִּי חָלַל יְהוּדָה קֹדֶשׁ ה' אֲשֶׁר אָהַב,
וּבָעַל בַּת אֶל נָכָר (ב, י-יא);

עזרא (ט-ז) זעק ובכה, התפלל והתוודה, קרע בגדו והתאבל, השביע וכינס אספת עם - ומלאכי הוסיף שני דברים בשם הנבואה-

נְכָרֵת ה' לְאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂנָה (=נישואי נכריות)
עַר וְעָנָה מֵאֵהָלִי יַעֲקֹב,*
וּמִגִּישׁ מִנְחָה לֵה' צ-בָאוֹת;
וְזֹאת שְׁנִית תַּעֲשׂוּ:
כִּסּוֹת דְּמָעָה אֶת מִזְבַּח ה', בְּכִי וְאֲנָקָה...
...כִּי ה' הֵעִיד בֵּינֵךְ וּבֵין אֲשֶׁת נְעוּרֶיךָ
אֲשֶׁר אָתָּה בְּגַדְתָּהּ בָּה,
וְהִיא חִבְּרָתְךָ וְאֲשֶׁת בְּרִיתְךָ (ב, יב-טז);

למדנו ממלאכי, שהבגידה הייתה כפולה, גם בברית אבות, וגם באשת נעורים יהודיה, שננטשה בעבור יפהפיה נכרית, והכוהנים הובילו והכשירו את התועבה, עד שהמזבח התכסה דמעות של הנשים היהודיות, העזובות.

*כהריגת ער ואונן בני יהודה, בראשית לח, ז-ט

מלאכי ג - מחכים לאליהו

מלאכי הנחיל לדורות את הכמיהה לבואו של אליהו. לא של ישעיהו והושע, עמוס ומיכה – מדוע?

”פָּתַח לָנוּ שַׁעַר (עתידי) בְּעֵת נְעִילַת שַׁעַר.”

מֵלֶאכִי (הנוכחי) מבשר על מֵלֶאכִי (העתידי), הוא אליהו (וסוף הנבואה מתקשר לתחילתה):

הִנֵּה אֲנֹכִי שֹׁלַח לְכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיא,
לְפָנַי בּוֹא יוֹם ה' הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא;
וְהַשִּׁיב לֵב אֲבוֹת עַל בָּנִים, וְלֵב בָּנִים עַל אֲבוֹתָם,
כִּי אֲבֹא וְהִפֵּיתִי אֶת הָאָרֶץ חֲרָם (ג, כג-כד);

הִנְנִי שֹׁלַח מֵלֶאכִי וּפְנָה דָרְךָ לְפָנַי,
וּפְתָאם יָבֹא אֶל הַיְכָלוֹ הָאֵדוּן אֲשֶׁר אַתֶּם מְבַקְשִׁים,
וּמֵלֶאכִי הַבְּרִית אֲשֶׁר אַתֶּם חֹפְצִים, הִנֵּה בָא...
וּמִי מְכַלְכֵּל אֶת יוֹם בּוֹאוֹ...
כִּי הוּא כָּאֵשׁ מִצְרָף וּכְבָרִית מְכַבְּסִים;
...וְטָהַר אֶת בְּנֵי לֵוִי, וְזָקַק אֶתֶם כְּזָהָב וְכַפְסוֹף,
וְהָיָה לֵה' מִגִּישֵׁי מִנְחָה בְּצִדְקָה—
וְעָרְבָה לֵה' מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם,
כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קִדְמֹנִיּוֹת;
וְקָרַבְתִּי אֵלֵיכֶם לְמִשְׁפָּט... (ג, א-ה);

המשפט העתידי יתנהל באותה מידה ומהירות נגד פשיעה מוסרית ("עֲשֵׂה לְךָ-שָׂכָר, אֲלֶמְנָה וְיָתוֹם וּמִטֵּי-גֵר"), ודתית ('מְכַשְּׁפִים, מְנַאֲפִים וְנֹשְׁבְעִים לְשָׁקֵר'), וגם זה עיצב את השפה הדתית לדורות (יותר מעמוס וישעיהו).

מלאכי הנחיל לדורות את הכמיהה לבואו של אליהו. לא של ישעיהו והושע, עמוס ומיכה – מדוע?

אליהו הוביל מאבק נבואי עממי נגד תועבות איזבל – אילו הצליח לסלק אותה, בית אחאב לא היה נופל, וממלכות ישראל ויהודה יכלו (אולי) להתאחד, ולמנוע חורבן וגלות.

לכן, אליהו, עם האש המטהרת, יכול למנוע אסון עתידי ב"בוא יום ה' הגדול והנורא", ודווקא הקנאות שלו, יכולה למנוע אש חמורה בהרבה – "פֶּן אָבֹא וְהִכִּיתִי אֶת הָאָרֶץ חָרָם";

ואיך נשׂרוד עד אז? בספר תורה, ובספר זיכרון:

זָכְרוּ תוֹרַת מֹשֶׁה עֲבָדִי
אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְּחָרֵב עַל כָּל יִשְׂרָאֵל
חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים;
אֲזַנְדְּבֶרְוּ יִרְאֵי ה' אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ—
וַיִּקְשֹׁב ה' וַיִּשְׁמַע, וַיִּכְתֹּב סֵפֶר זִכְרוֹן לְפָנָיו
לְיִרְאֵי ה' וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ... (ג', כב, טז);

*

הרב קוק, ככוהן שעלה לארץ, ראה את שליחותו הגדולה* – להשיב "לב אבות (=תּרדִים) על בָּנִים (=חלוצים שהתרחקו), וְלֵב בָּנִים (=חופשיים) על אֲבוֹתָם (הדתיים), ולקרב את הלבבות כדי למנוע מלחמת אחים, ב"בוא יום ה' הגדול והנורא".

זה עדיין בידינו.

*ראו מאמר 'הדור'

סיכום נבואות - 4 הערות על נבואה

מה היה האתגר הקשה שהוליד את שטף הנבואות, מהי אחרית הימים, אלו נבואות התגשמו יותר מפעם אחת והאם אנחנו מבינים את המשמעות הנבואית של תקופתנו? מסכמים את נביאים

נביאים מול מעצמות

מזמורי תפילה ומשלי חכמה היו בכל התרבויות הקדומות. גם סיפורי עלילה ושירה היו מצויים לרוב, ולא חסרו גם חלומות וחזיונות ומגידי עתידות, אבל הנבואה במדרגתה העליונה הופיעה רק בעם ישראל (המקראי). מדוע?

ההסבר הרווח הוא האמונה המונותיאיסטית – לא 'א-ל (=כוח) עליון', אלא א-לוהים אחד, שהוא 'כל הכוחות כולם', וממילא לא יכולה להיות לו שום תמונה של כוח ספציפי.

לכן, אם אשור עולה כמעצמה, זה לא 'האל אשור' אדוני שמלכי אשור מציינים בכתובותיהם, אלא 'ה' אחד'. הנבואה נדרשה להסביר מדוע עמים עולים ויורדים, מנצחים ומובסים, מתי עם ישראל מובס ולמה, והכל בשיטת הסבר אחת הכוללת גם משפט וגם צדקה, גם דת וגם מוסר, גם עם ישראל וגם מבט אוניברסלי על כל העמים. גם טבע וגם היסטוריה, גם תוכחה וגם נחמה, גם ברכה וגם קללה, גם חורבן וגם גאולה.

ועם כל זה, רק ההשתלטות של מעצמת-על אחת (אשורית, ואחר כך בבלית, ואחר כך פרסית) בכל המרחב היה האתגר הקשה שהוליד שטף כביר של נבואה ספרותית כמו 'מים מן הסלע', בפרק

היסטורי אחד. 'האחדות הכוללת' של כוח המעצמה האלילית, מול 'האחדות הכוללת' של הנבואה הישראלית – נביאים מול מעצמות.

לנבואה הספרותית בישראל כבר היו שורשים עתיקים וקדומים, אבל הופעתם של הושע וישעיהו, עמוס ומיכה בפרק זמן אחד, מוסברת על ידי ההתמודדות ההכרחית מול המעצמה האשורית ואיום החורבן והגלות; בדיוק כך, צפניה וחולדה וחבקוק, ירמיהו ויחזקאל מול בבל הכשדית, וחגי וזכריה לנוכח התמיכה של כורש ודריוש הפרסי, בשיבת ציון, ובזרובבל מבית דוד.

'אחרית הימים' - הימים האחרים

לנבואה היו תמיד אופקים מתחלפים שנראים כאופק אחד במבט שטחי, כמו צופה בנופי הרים הרואה בבת אחת קווי רכס רבים, וביניהם גיאיות נסתרים, והכל נראה כאחד:

הנה יום בא לה...'
הנה ימים באים...
ביום ההוא...
ביום ה' (הגדול והנורא)...
והיה באחרית הימים...

חשוב להבין הבדל מכריע בין העברית המקראית לבין העברית המאוחרת ולשון חכמים – בעברית מקראית, כל מי שבא 'אחרי' משהו הוא 'אחרון', ולכן יש ראשון אחד ו'אחרונים' רבים. בעוד שבעברית המאוחרת, 'אחרון' הוא רק מי שאין עוד אחריו.

וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשנה,
ואת לאה וילדיה אחרנים,
ואת רחל ואת יוסף אחרנים (בראשית לג, ב);

גדול יהיה כבוד הבית הזה,
האחרון (=שהוקם אחרי...) מן הראשון...
ובמקום הזה אתן שלום, נָאִם ה' צ-באות (חגי ב, ט);

נבואת חגי יכולה לחול על הבית השני שנבנה בימיו, כמו גם על הבית שייבנה בעתיד, כי "האחרון" יכול להיות גם 'השני' וגם 'השלישי'. לפיכך, 'אחרית הימים' בנבואה איננה בהכרח 'הקץ האחרון' (כפי שהתפרש המושג בספרות בית שני, ובעברית המאוחרת), אלא – 'הימים האחרים', שיבואו אחרי 'הימים האלה'.

יעקב אבינו ברח את בניו בנחלות שהעניק להם (או נטל מהם), ושיזכו בהן "באחרית הימים" (בראשית מט, א), כלומר אחרי הימים של גלות מצרים, והאחרית הזאת לא נתעלמה ממנו. אבל בעברית של המדרש (בראשית רבה פרשה צ"ח, ג; וברש"י), יעקב ביקש לגלות את 'הקץ' (=קץ הימים, קץ ההיסטוריה), ונתעלם ממנו.

מכאן אנו מבינים, שנבואות עתידיות יכלו להתקיים יותר מפעם אחת, ובאופקים מתחלפים. בדיוק כפי שכתב הרמב"ם (מורה נבוכים, חלק ב פרק כט): דע אפוא, שכל יום שיש בו ישועה גדולה או אסון כבד, נקרא 'יום ה' הגדול והנורא' (והראיה): יואל (ב, יא) אמר על יום בוא של אותו ארבה עליהם: 'כי גדול יום ה' ונורא מאד, ומי יכילנו' (ואחר כך אמר כך על הגויים שיבואו לצור על ירושלים, יואל ג, ג-ה).

לדוגמה, אלו נבואות התקיימו כמה פעמים? נבואות שיבת ציון ובניין ירושלים יהודית התקיימו בימי בית שני ומתקיימות גם בימינו, והצלת ירושלים בתוך מלחמה קשה, כשהאויבים צרים על העיר, התקיימו בימי ישעיהו-חזקיהו (מול סנחריב והמצור האשורי), בימי החשמונאים (מול ליסיאס והמצור הסלבקי), וגם בתש"ח ובששת הימים - בימינו.

'ודבר אחד מדבריך אחר לא ישוב ריקם'

אלו נבואות לא התקיימו בימי בית ראשון ולא בימי בית שני, ומתקיימות רק בימינו?

1. נבואות קיבוץ גלויות מכל קצות העולם, גם מכוש (=אתיופיה; דברים ל; ישעיהו יא; ס; ירמיהו ג; לא-לב; יחזקאל לו-לז; הושע יא; יואל ג-ד; מיכה ז; צפניה ג; זכריה י).
2. שליטה יהודית מלאה בשפלה ובערי פלשת – עקרון, אשדוד ואשקלון (עובדיה יט; צפניה ב, ה-ז; זכריה ט, ז).
3. פריחת הנגב והמדבר, ואזור ים-המלח (ישעיהו לה; מא, יז-כ; יחזקאל מז; יואל ד, יח; זכריה יד, ח).
4. חצי ירושלים תצא לגולה, ואחר כך יבוא איחוד העיר מהר הזיתים (זכריה יד).
5. עם ישראל לא יתפלג עוד לשתי ממלכות (=מדינות), יהודה וישראל, ושני העצים יהיו לעץ אחד (ישעיהו יא, יא-יג; יחזקאל לז; הושע ב, ב).

אלו נבואות עוד לא התקיימו?

1. מלך משיח, נצר לדוד ויושב על כסאו (ישעיהו יא; ירמיהו לג; יחזקאל לז; הושע ג; מיכה ה; זכריה ט, ט-י).
2. חזרת כבוד ה' אל בית המקדש העתידי (יחזקאל מג; זכריה יד).
3. שלום בעולם, לעמים רבים – מירושלים (ישעיהו ב; מיכה ד; זכריה ח, כ-כב).

הנבואה – ואנחנו

גלי הגירה יש בכל העולם, כל הזמן, אבל בשום מקום וזמן לא היה 'קיבוץ גלויות', כי שום עם לא שרד בגלויות.
 האם אנחנו מבינים את המשמעות הנבואית של תקופתנו?
 האם אנחנו יודעים להודות על מה שזכינו לו?
 האם אנחנו מתנהגים כראוי על פי הנבואה?